Colecţie coordonată de DENISÀ COMĂNESCU

R.J. Gadney

Alo? Albert Einstein la telefon

Traducere din engleză şi note
de Mihnea Gafiţa

HUMANITAS fiction

Redactor: Gabriela Trăşculescu
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Maxi
Corector: Marilena Vasile
DTP: Iuliana Constantinescu, Veronica Dinu
Prelucrări digitale: Dan Dulgheru
Tipărit la Real
R.J. GADNEY
ALBERT EINSTEIN SPEAKING
Copyright © R.J. Gadney, 2018

Published by arrangement with Canongate Books Ltd.
14 High Street, Edinburgh EH1 1TE
All rights reserved.
© HUMANITAS FICTION, 2019, pentru prezenta traducere românească
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
GADNEY, R.J.
Alo? Albert Einstein la telefon / R.J. Gadney;
trad. din engleză şi note de Mihnea Gafiţa.
— Bucureşti: Humanitas Fiction, 2019
ISBN 978 – 606 – 779 – 565 – 3
I. Gafiţa, Mihnea (trad.)
821.111
EDITURA HUMANITAS FICTION
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România tel. 021 / 408 83 50, fax 021 / 408 83 51
www.humanitas.ro
Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vânzărilibhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021 311 23 30
Pentru Nell, Jago, Toby, Elliot & e Tom

„Dacă ar avea toată lumea o viaţă cum am eu, n-ar mai fi nevoie de romane”.

Albert Einstein, în vârstă de douăzeci de ani, către sora lui, Maya, în 1899

UNU

Princeton, New Jersey

14 martie 1954

— Alo? Albert Einstein la telefon.

— Cine? – întreabă vocea de fată de la celălalt capăt al firului.

E dimineaţa zilei în care Albert împlineşte şaptezeci şi cinci de ani. Stă aşezat la biroul său de lucru, de la etajul întâi al căsuţei sale de pe strada Mercer, de la Princeton, dând paginile unui album de fotografii pe care scrie, cu litere în relief, argintii:

ALBERT EINSTEIN SAMMELALBUM

Îşi apasă mai tare pe ureche receptorul de plastic al telefonului Western Electric.

— Îmi pare rău, zice fata. Probabil c-am greşit numărul.

Are un accent de Boston, preţios.

— Nu, deloc, n-aţi greşit numărul, zice Albert.

— Nu? îmi daţi voie, domnule, vă rog, să vă întreb: ce număr aveţi?

— Nu ştiu…

— Nu ştiţi ce număr de telefon aveţi? Sunteţi Albert >, >

Einstein. Cum se face că omul de ştiinţă cel mai cunoscut»

din lume nu-şi cunoaşte propriul număr de telefon?

— Niciodată nu memora ceva ce poţi căuta într-o carte, zice Albert. Sau, şi mai bine, pune pe altcineva să caute în locul tău.

Fire de tutun incandescente se împrăştie din pipa lui din lemn de erică peste o scrisoare de la fizicianul german Max Born. Albert le stinge cu palma.

— Foarte bine, domnule, zice fata. Îmi pare rău că v-am deranjat.

— Nu m-ai deranjat câtuşi de puţin, domnişoară. Câţi ani ai dumneata?

— Şaptesprezece.

— Eu împlinesc azi şaptezeci şi cinci.

— Serios? Şaptezeci şi cinci… nu e puţin lucru. La mulţi ani!

— Mulţumesc. Mi-ai făcut un cadou minunat de ziua mea.

— Un cadou?

— Ai creat o problemă filosofică interesantă. Ai greşit numărul. Dar e greşit pentru dumneata numărul meu. Pentru mine, e numărul corect. Iată o încurcătură de-a

dreptul bizară. Cum te numeşti?

— Mimi Beaufort…

— De unde suni?

— De unde stau, din apropiere de Princeton.

— De unde stai, vasăzică – şi locuinţa dumitale stabilă unde este?

— La Greenwich, comitatul Fairfield, în Connecticut.

— Frumos loc, îl ştiu. Oare ai de gând să mă mai suni?

— Dacă sunteţi cu adevărat Albert Einstein, vă mai sun. Sigur că da.

Albert îşi răsuceşte între degete mustaţa stufoasă şi albă.

— Caută-mă în cartea de telefoane.

Piciorul său drept se scuturã şi saltă. Montul i se ridică şi-i coboară grăbit. I se contractă muşchii gambei. Albert nu este câtuşi de puţin conştient că piciorul său e capabil de mişcări atât de rapide.

Pufăind absent din pipa umplută cu tutun „Revelation”, un amestec făcut special de Philip Morris şi Casa de Windsor, Albert stă cu ochii aţintiţi la felicitările şi telegramele stivuite pe birou şi pe celelalte mese, chiar şi pe pupitrul de lemn pentru partituri. N-are nici cea mai vagă idee de la cine le-a primit.

Sunt şi telegrame de felicitare, de la oameni pe care-i cunoaşte personal: Jawaharlal Nehru, Thomas Mann, Bertrand Russell şi Linus Pauling.

Se foieşte pe scaun, incomodat, sâcâit de durerea pe care o resimte la ficat.

Deschide numărul din *The New York Times*, unde găseşte citată, în pagina cu editorialul, opinia lui George Bernard Shaw, că istoria îi va reţine numele lui Albert drept egalul unora ca Pitagora, Aristotel, Galilei şi Newton.

Pe scaune, pe scrinuri de mahon, pe diverse măsuţe, tronează lucrări academice de la Institutul de Studii Avansate al Universităţii Princeton, şapirografiate în mod

special, pentru a-i fi supuse atenţiei – lucrări de la matematicieni, fizicieni, arheologi, astronomi şi economişti. Un stativ cu pipe din acelaşi lemn de erică stă lângă mai multe suporturi de creioane, în faţa unui gramofon cu discuri de vinii, cele mai multe cu muzică de vioară şi pian, de Bach şi Mozart.

Patru portrete sunt atârnate pe un perete. Unul este al lui Isaac Newton. Un altul, al lui James Maxwell, ale cărui lucrări Albert însuşi le-a descris ca fiind cele mai profunde şi mai fertile din câte a cunoscut fizica de la Newton în→

coace. Un al treilea este al lui Michael Faraday. Şi al patrulea, al lui Mahatma Gandhi[1]. Mai jos de portrete, se află emblema înrămată a religiei jainiste, imaginea-simbol a religiei nonviolenţei.

Albert se uită la scrisoarea primită de la Born: „Eu cred – afirmă Born – că idei precum certitudinea absolută, acurateţea absolută, adevărul final etc. sunt născociri ale imaginaţiei, care s-ar cuveni să fie inadmisibile în orice domeniu al ştiinţei”.

— De acord, zice Albert pentru el însuşi.

„Pe de altă parte – continuă Born –, orice afirmare a probabilităţii este fie corectă, fie greşită, din perspectiva teoriei pe care se bazează. O asemenea destindere a gândirii – *Lockerung des Denkens* – mi se pare a fi cea mai mare binecuvântare pe care ne-a dat-o ştiinţa modernă”.

— Foarte bine, murmură Albert.

„Deoarece credinţa într-un adevăr unic şi în faptul de a fi unicul său posesor constituie cauza primă a tot răului din lume”.

— Că bine zice Born, îşi spune Albert. Are perfectă dreptate.

Pendula sa preaiubită, stil Biedermayer, bate ora zece. Când se termină cele zece bătăi, Albert zâmbeşte în

1 Mohandas Karamchand Gandhi (1869-1948), zis Mahatma („Marele Suflet“ sau „Venerabilul“) Gandhi, lider al mișcării de obținere a independenței Indiei față de Imperiul Britanic, promotor al nesupunerii civice nonviolente.

sinea lui: *F = L + S. Frieden entspricht Liebe und Stille*. Sau: *P = I + L*. Pace egal Iubire plus Linişte.

Einstein şi Helen Dukas, la un concert la Marea Sinagogă din Berlin, în 1930

Dincolo de uşa biroului unde se află Albert, secretara sa internă, care-i face şi menajul, *Frau* Helen Dukas, aşteaptă ca pendula să termine de bătut ora exactă. Nu-i place deloc ce l-a auzit pe Albert spunând la telefon adineauri: „Oare ai de gând să mă mai suni?”

„Ai de gând…” = o altă admiratoare, numai bună să-l facă să piardă timpul.

Intră în birou şi aduce, odată cu ea, şi un iz de camfor. Albert şi-a propus de mult s-o informeze că: „Acest compus organic, C1 () H]60, e neplăcut”. Dar niciodată nu şi-a putut face suficient curaj să-i şi spună.

Frau Dukas deschide obloanele verzi ale ferestrei principale a biroului cu mişcări smucite, zdroncănitul având menirea să sune ca o mustrare. Fereastra dă spre sălciile plângătoare, arţarii şi ulmii de pe strada cu nenumărate frunzişuri, din suburbii.

Lui Albert, lumina soarelui face să-i curgă ochii. Şi-i şterge cu dosul palmei şi clipeşte.

Severă, înaltă şi zveltă, *Frau* Dukas este originară din sud-vestul Germaniei, fiica unui negustor germano-evreu.

Mama ei era din Hechingen, oraşul de unde se trăgea şi cea de-a doua soţie a lui Albert. Ca secretară şi păzitoare a castelului său în ultimii vreo douăzeci şi cinci de ani, şi-a fixat scopul în viaţă de a-i asigura lui Albert o existenţă liniştită.

În casa de pe strada Mercer, dormitorul ei şi cel al lui Albert sunt alăturate – numai o baie le desparte. Există şi un mic studio cu dormitor, păstrat pentru Margot, fiica vitregă a lui Albert, când vine să-i viziteze. Şi un altul, care a fost al surorii lui Albert, Maya – decedată acum patru ani.

— Cine era persoana cu care vorbeai? – vrea să ştie *Frau* Dukas.

— O domnişoară pe nume Mimi Beaufort. Mi-a plăcut vocea ei. Din Bostonul onorabil şi vechi. De unde provin fasolea şi codul, şi-alde Lowell vorbesc numai cu-alde Cabot – şi, presupun eu, cu-alde Beaufort. La Dumnezeu, sunt toţi numai urechi.[2] Crezi că poţi afla cine este?

— Te-a sunat din greşeală, şi-acum vrei să-ţi aflu eu cine este?

— Da, exact. Cine n-a făcut în viaţa lui o greşeală n-a încercat niciodată nimic nou.

— Te superi dacă-ţi spun că n-ar mai trebui să-ţi pierzi timpul?

— Helen… *Kreativität ist das Rezultat verschwendener Zeit*. Creativitatea este ce rămâne de pe urma timpului pierdut. Află cine este această Mimi Beaufort. Caută-i numele în anuarul telefonic de la Greenwich, Connecticut. Şi adu-mi, te rog, o cană de ciocolată fierbinte.

Albert poartă nişte papuci de piele roasă, fără şosete. Cămaşa lui ponosită, descheiată la gât, lasă la vedere un maiou albastru, cam uzat.

Frau Dukas îi înveleşte picioarele cu o pătură. Se minunează:

---

2 Aceste rânduri parafrazează un poem scurt al oculistului John Collins Bossidy (1860-1928).

— Niciodată n-am văzut atâtea felicitări la un loc.

— Ce-o fi de felicitat? Aniversările sunt nişte automatisme. Oricum, zilele de naştere sunt pentru copii – şi se şterge o dată în plus la ochii apoşi, a căror lucire contrastează cu încreţiturile şi ridurile frunţii. Adaugă: Am şaptezeci şi cinci de ani. Nu întinerim niciunul.

Îşi umple iar pipa cu tutun „Revelation" din cutia de tablă, după care şi-o aprinde. Un norişor de fum se ridică în spirală.

— Te rog, Helen, adu-mi cana de ciocolată fierbinte.

— Fiecare lucru la vremea lui.

— Ce ai în mână, Helen?

Frau Dukas îi întinde o fotografie de ziar, cu norul-ciupercă al bombei atomice care a distrus Hiroshima în ziua de 6 august 1945.

— Nişte copii de şcoală din Lincoln, Nebraska, te roagă să le dai un autograf pe asta. Eşti gata să le semnezi pe aşa ceva?

Învăluit în fumul de pipă, Albert se uită abătut la poză.

— Dacă trebuie…

— Mă duc să-ţi aduc, atunci, cana de ciocolată fierbinte, zice *Frau* Dukas, de parcă i-ar făgădui o recompensă.

Ea pleacă, iar el rămâne singur şi semnează pe fotografie: *A. Einstein, 14 martie 1954*.

După care, scoate o foaie de hârtie şi se pune pe scris:

„140.000 de suflete au pierit la Hiroshima. 100.000 au suferit răni cumplite. 74.000 au pierit la Nagasaki, iar alte 75.000 au suferit leziuni care s-au dovedit fatale, din cauza rănilor, arsurilor şi radiaţiei gamma. La Pearl Harbor, câţi oameni au murit? 2.500, mi se spune. Şi poetul britanic Donne zice că: «Moartea oricărui om pe mine mă împuţinează, pentru că fac parte din omenire; de aceea, niciodată nu caut să aflu pentru cine bate clopotul; pentru tine bate». Lumea occidentală e mulţumită – da,

mulţumită. Eu nu sunt. Lucrurile minunate pe care le înveţi la şcoală sunt operele multor generaţii, create prin efortul entuziast şi truda nesfârşită ale fiecărei ţări din lume. Ele ţi se pun în braţe, ca fiind moştenirea ta, şi trebuie s-o primeşti, s-o cinsteşti, s-o sporeşti, iar într-o bună zi, cu bună-credinţă, să le-o pui în braţe copiilor tăi. Numai aşa noi, muritorii, atingem nemurirea, prin lucrurile permanente pe care le creăm în comun”.

Frau Dukas revine cu ciocolata fierbinte. Albert îşi mai îndeasă nişte tutun în pipă, făcându-i semn cu mâna secretarei să ia loc. Zice:

— O scrisoare, te rog… Helen, către Bertrand Russell – şi începe să dicteze: „Sunt de acord cu schiţa dumitale de propunere, că perspectiva speciei umane este una sumbră, fără precedent. Omenirea este în faţa unei alternative clare: fie vom pieri cu toţii, fie va trebui să ne înarmăm cu o măsură anume de bun-simţ”.

Pendula bate sfertul de oră. Albert continuă:

— „Aici se află, deci, problema cu care venim înaintea dumitale, dură, cumplită, inevitabilă: vom ajunge să-i punem capăt speciei umane, sau va renunţa omenirea la război? Oamenii nu vor să aibă de-a face cu această alternativă, pentru că războiul e-atât de greu de abolit. Cu sincere salutări, Albert Einstein”.

Îşi dă jos unul dintre papucii vechi, scoate o pietricică de granit dintre degetele piciorului şi o depune pe scrisoarea de la Born.

— Mi-a plăcut vocea domnişoarei de la telefon. M-am gândit la relativitate. Când un bărbat stă lângă o fată drăguţă timp de o oră, i se pare că doar un minut a trecut. Dar pune-l să stea pe o plită încinsă timp de un minut – i se pare mai lung decât orice oră. Asta înseamnă relativitatea. Mimi Beaufort… Remarcabil acest nume – Beaufort.

— De ce? – se interesează *Frau* Dukas, pe un ton care sugerează că nu găseşte nimic remarcabil în acel nume.

Întorcându-se către fereastră ca să cântărească jocul petelor de lumină de soare pe frunzele copacilor, Albert

zice:

— Înseamnă „frumoasa fortăreaţă”.

Vederea unui grup de negrişori, care se joacă la soare, îi provoacă un zâmbet.

Şefului grupului cântă:

— „Mămica mea, care stă…”

Restul grupului cântă:

— „Unde stă?”

La care, cântă cu toţii la unison şi scutură din solduri:» >

„Ei, stă-ntr-un loc de-i zice Tennessee.

Sări în sus, Tenna din Tennessee.

Ei, n-am fost eu nici la colegiu.

Nici la şcoală n-am prea fost.

Da, dacă-mi spui să dau din fund, Păi, dau, frăţioare, ca un prost.

Vino-ncoace, du-te-ncolo, una-două.

Vino-ncoace, du-te-ncolo, una-două”.

Albert se ridică anevoie în picioare şi se pune pe nişte mişcări de *boogie-woogie*\ de el însuşi inventate. Ţinându-se cu spatele către *Frau* Dukas, îi spune:

1. Denumire dată unei muzici dansate, caracteristice pentru comunităţile afro-americane, care au introdus-o în anii 1870. Genul a devenit popular mai ales în anii 1920.

— Notează, te rog, şi asta: „Rămân prejudecăţi de care eu, ca evreu, sunt pe deplin conştient; dar ele sunt prea puţin importante, în comparaţie cu atitudinea pe care o adoptă albii faţă de concetăţenii lor cu pielea mai închisă la culoare. Cu cât mă simt mai american, cu atât această situaţie mă doare mai tare. Nu pot scăpa de sentimentul complicităţii la ea decât dacă o dau pe faţă”.

— Asta cui trebuie să-i fie trimisă? – vrea să ştie *Frau* Dukas.

— Mie, Helen. Mie. Ca să-mi reamintesc mie însumi. Acuma… Vreau să tratezi ce-ţi voi spune în continuare ca pe ceva strict confidenţial – şi oftează profund: Relaţiile mele personale au fost, fără excepţie, nişte eşecuri. Ce om

e-acela care nu vrea să-şi viziteze fiica vitregă, deşi ea moare de cancer? Prima mea soţie a murit singură, la Zürich. Propria fiică mi-a dispărut. Habar n-am unde e. Nu ştiu nici măcar dacă mai trăieşte.

— Te rog… nu-ţi lăsa trecutul să te distrugă.

— Fiul meu… fiul meu – îl ştii, Helen –, cel mic, Eduard, n-a mai ieşit din clinicile pentru schizofrenici de aproape un sfert de secol. Terapia – tratamentele cu şocuri electrice – i-a distrus memoria şi capacităţile cognitive.

— Dar nu şi relaţia iubitoare pe care o ai cu el.

— Singura mea relaţie iubitoare este cu poporul evreu. Asta e cea mai puternică legătură umană a mea. I-am spus reginei Elizabeth a Belgiei[3]: „Stima exagerată de care se bucură munca mea de-o viaţă mă stânjeneşte cu asupra de măsură. Mă simt obligat să mă gândesc la mine însumi ca la un şarlatan involuntar – *Ich bin ein Betrüger*" Am nevoie de puţin aer curat – mă doare ficatul.

Frau Dukas deschide ferestrele.

De afară, de la radioul unui Buick uzat, cu patru uşi, se aude cum Doris Day cântă *Iubire secretă*.

— Caută-n cartea de telefoane, Helen, zice Albert, făcând un gest din mână, a nerăbdare.

Se conformează *Frau* Dukas şi descoperă că reşedinţa familiei Beaufort se numeşte Beaufort Park, din Greenwich, comitatul Fairfield, statul Connecticut. Între timp, Albert se întreabă cum o fi arătând această Mimi Beaufort. Vocea ei, cu siguranţă, evocă atracţia eternă a tinereţii. Oare ce-i va fi, o nouă prietenă? Vreo confidentă, poate. O iubire secretă, care să-i liniştească sufletul hărţuit de vârsta pe care o are, de dureri şi suferinţe şi de presimţirile sumbre. Razele soarelui, ca nişte suliţe, i se înfig în tăblia biroului. Savurează modelele lor. Frunzăreşte paginile uzate ale *Sonatei pentru Pian şi Vioară în mi minor*, K.304, de Mozart.

---

31 . Secret Love, titlul unei piese din coloana sonoră a filmului western, din 1953, Calamity Jane (Jane Piază-rea), în care cântăreața Doris Day (Doris Mary Kappelhoff, 1922-2019) juca rolul titular.

Se simte onorat să descopere o asemenea tandreţe în desfăşurare, o frumuseţe şi un adevăr de asemenea puritate. Sunt calităţi indestructibile. Albert crede, ca şi Mozart, că el a dezlegat complexităţile universului. La esenţa eternului, pe care a găsit-o acolo, nu poate ajunge nici mâna destinului, nici omenirea indusă în eroare. Vârsta ne îngăduie să simţim lucruri dintr-astea.

Se uită lung la umbrele care tremură pe podea. În modelele lor, îşi închipuie că vede chipurile celor din familia lui, ale prietenilor şi celor pe care i-a iubit. I se pare că prieteniile lui apropiate şi îndrăgite au fost ciclice. Prea multe s-au evaporat. De când se ştie. De mult de tot. La Ulm, la ora unsprezece treizeci dimineaţa, pe Strada Gării – *Bahnhofitrasse* –, Bl35, casa distrusă de unul dintre cele mai brutale raiduri aeriene lansate de Aliaţi în decembrie 1944. Ţine minte că i-a scris unui corespondent, al cărui nume l-a uitat: „Timpul a fost mai crud cu ea decât a fost cu mine”.

O mai fi rămas acum ceva din Ulmul vechi? – se întreabă. Ce s-o fi ales de prietenii mei şi de cei pe care i-am iubit, de cei care mi-au modelat viaţa şi m-au format? Pe mine – cea mai cunoscută figură de pe Pământ?

Cât de amabili cu mine au fost locuitorii din Ulm, care au vrut să dea numele meu unei străzi! în loc de asta, naziştii i-au spus *Fichtestrasse*, după Fichte, ale cărui scrieri le citea Hitler şi pe care-l citiseră şi alţi nazişti, ca Dietrich Eckart şi Arnold Fanck.

După război, a fost redenumită *Einsteinstrasse*. Felul cum a reacţionat la vestea pe care i-a transmis-o primarul întotdeauna îi smulge un zâmbet: „E o stradă acolo, care-mi poartă numele. Măcar nu sunt eu răspunzător de cine ştie ce are să se mai întâmple în acel oraş. Bine am făcut c-am renunţat la toate drepturile de cetăţean liber al Ulmului, ţinând cont de ce soartă au avut evreii în Germania nazistă”.

Îşi ia stiloul şi scrie.

„La fel ca tine, legat de locul naşterii mele, nu pot

face nimic. Dar pot face totuşi ceva pentru istoria intimităţilor mele din tinereţe. Paradisul religios al tinereţii a fost prima mea încercare de a mă elibera de lanţurile «strict personalului», de o existenţă dominată numai de dorinţe, speranţe şi sentimente primitive. Pe-acolo, pe undeva, era lumea în toată dimensiunea ei vastă, cu existenta ei independentă de noi, fiinţele umane, care se înălţa dinaintea noastră ca o mare şi eternă enigmă, accesibilă cel puţin parţial cercetării şi gândirii noastre. Contemplarea ei, a lumii, te cheamă ca o eliberare. În copilărie, am observat că mulţi dintre oamenii pe care învăţasem să-i stimez şi să-i admir îşi găsiseră libertatea şi siguranţa interioare în această îndeletnicire. Cuprinderea mentală a lumii acesteia extra-personale în cadrele capacităţilor noastre s-a înfăţişat minţii mele, pe jumătate conştient, pe jumătate inconştient, ca ţel suprem. Oameni asemănător motivaţi, din prezent, ca şi din trecut, precum şi perspectivele la care ajunseseră, erau prietenii pe care nu aveai cum să-i pierzi. Drumul către acest paradis nu era la fel de comod şi ademenitor ca drumul către paradisul religios; dar s-a dovedit a fi unul demn de încredere, şi niciodată nu mi-a părut rău că l-am ales. Poate doar pentru faptul că mă îndoiesc să existe vreo fiinţă conştientă, oriunde pe Pământ, care să nu-mi cunoască figura”.

DOI

Ulm, Württemberg, Germania

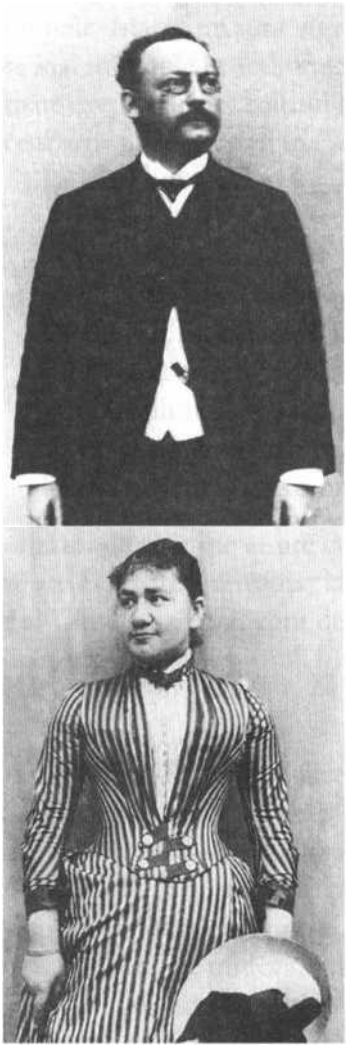

Hermann, tatăl meu, şi mama mea, Pauline

— Capul, capul! – strigă Pauline Einstein, în vârstă de douăzeci şi unu de ani. E monstruos!

— Ba, e un cap frumos, proclamă Hermann Einstein, iiitându-se chiorâş prin lornionul care-i stă pe nas într-un echilibru precar, deasupra mustăţii pe oală, ca de morsă. I lui nostru abrahamit are un cap frumos.

— E deformat.

— Abraham nu e diform, Pauline.

— Ţeasta – uită-te şi tu la ea, Hermann.

— Arată foarte bine.

— Cum s-arate bine? Face un unghi, parcă-i sucită faţă de restul corpului.

Tac amândoi. Numai zgomotele oraşului strică tăcerea.

Ulm este un oraş zgomotos din sud-vestul şvab al Germaniei, de pe Dunăre, celebru pentru clopotniţa-fleşă a catedralei sale, zisă *Der Fingerzeig Gottes* – „Degetul lui Dumnezeu” –, cea mai înaltă din lume, la cei 162 de metri, câţi are. Mozart a cântat la orga de aici în 1763.

Cai, căruţe cu cărbuni şi vehicule mici, cu motoare cu aburi, care şuieră, umplu străduţele înguste, sinuoase, pavate, pe care se aliniază casele cu structuri de lemn şi pereţi de piatră. Duhoarea balegilor calde ale cailor domină peste tot.

Reşedinţa familiei Einstein, de pe *Bahnhofitrasse* – Strada Gării –, este la o aruncătură de piatră de gară. Trenul supranumit *Blitzzug* – expresul-fulger de la Paris la Istanbul – a început să oprească regulat şi la Ulm.

Hermann Einstein îşi freacă mustaţa. Pe urmă, se uită în oglindă la cum îi stă părul şi-l netezeşte cu atingeri blânde. Zice:

— M-am gândit cum să-l cheme pe copil. Familia noastră aparţine comunităţii evreieşti. Vreau să-i punem un nume care să însemne inteligenţă şi nobleţe.

— Care să fie?

— Albert… Albert Einstein.

Pe 15 martie 1879, a doua zi după naşterea lui Albert, o trăsură de piaţă îi duce pe mamă, tată şi copilaş, prin ceaţă, la biroul oficiului din Ulm de înregistrare a naşterilor. îmbrăcat într-un costum negru perfect croit, cu o cravată subţire, legată în formă de fundă, aşa cum i se cuvine unui fost partener al firmei Israel & Levi, fabricanţi de plăpumi de puf, Hermann se prezintă mândru în faţa grefierului de naşteri, împreună cu Pauline, care-l ţine în braţe pe Albert-bebeluşul. Pauline exultă şi ea în gătelile

ei, care constau într-o bonetă cu panglici, un corset cu întăriturі de os şi o fustă potrivită, amplă, cu falduri şi pliseuri.

Cei doi părinţi par un cuplu prosper. O fi dat faliment firma de plăpumi, în urmă cu doi ani, dar Hermann a decis acum să intre în afaceri cu Jakob, fratele său mai mic.

Jakob are o diplomă universitară de inginerie şi e conştient de faptul că în electrificare stă viitorul lucrurilor. Experienţa comercială a lui Hermann va fi de folos. Şi mai important însă e faptul că tatăl Paulinei este un comerciant de grâne bogat, cu bune legături în tot landul Württemberg. Dacă are, cât de cât, noroc, Hermann va reuşi să obţină o finanţare substanţială de la socrii săi ca să pună bazele firmei *Elektrotechnische Fabrik J. Einstein & Cie*, pentru producerea echipamentelor electrice, cu sediul la München.

Grefierul de naşteri citeşte cu voce tare ce a scris: „Numărul 224. Ulm, 15 martie 1879. Astăzi, Hermann Einstein, comerciant, de credinţă israelită, persoană cunoscută, având reşedinţa în Ulm, pe *Bahnhofstrasse*, la numărul 135, s-a prezentat dinaintea subsemnatului grefier şi a declarat că, în reşedinţa sa din Ulm, soţia sa, Pauline Koch, de credinţă israelită, a născut un copil de parte bărbătească în ziua de 14 martie, anul 1879, la ora 11.30 dimineaţa, care a primit numele de Albert. Citit, confirmat şi semnat: Hermann Einstein. Grefier de naşteri: Hartmann”.

De-acum, este oficial.

Grefierul aruncă o privire admirativă, îndelung exersată, către copil. Pauline acoperă îndată enormitatea capului. Se simte vinovată şi furioasă, fiindcă a produs o creatură atât de stranie.

Odată întorşi acasă, vine şi doctorul în vizită, ceva mai târziu.

Pauline îi şoptește:

— Capul, uitaţi-vă la cap. Albert arată nefiresc.

— Eu n-aş merge chiar aşa departe, zice doctorul.

Craniul mare poate fi, pur şi simplu, reflectarea faptului că mama sau tatăl au capul de dimensiuni peste medie. Nu este un semn c-ar exista vreo tulburare sau dizabilitate de învăţare. Atenţie: un cap mare poate avea legătură cu anumite probleme din interiorul craniului. Îi vom face măsurători craniene lui Albert, ca să fim siguri că i-a crescut circumferinţa capului de la naştere. Pot să vă asigur de un lucru: eu nu văd niciun fel de complicaţii. Albert va fi dotat cu o inteligenţă normală.

— Inteligenţă normală?

— Da. Inteligenţă normală.

Pauline îl urmăreşte pe Albert crescând şi, cu excepţia lui Hermann, păstrează pentru ea însăşi aprehensiunile pe care le are în legătură cu copilul şi se roagă la Dumnezeu Atotputernicul să nu fi dat naştere unei *Laune der Natur* – o ciudăţenie a naturii.

La vârsta de doi ani, cam atât aveam.

— O jucărie nouă pentru mine! O jucărie nouă pentru mine! – strigă Albert când o vede pentru prima oară pe surioara lui, Maria, zisă Maya în familie, pe 18 noiembrie 1881. Unde-i sunt rotile?

Odată stabiliri la München, mai întâi într-o casă cu

chirie, pe *Müllerstrasse* 3, mai târziu pe *Rengerweg* 14, unde au şi o grădină vastă, soţii Einstein duc o existenţă de burghezi.

— Albert încă nu vorbeşte aşa cum vorbesc alţi copii, îi spune Pauline surorii ei mai mari, Fanny, care a venit în vizită. De ce spune orişice de câte două ori?

Pauline tocmai brodează o fată de masă cu textul: *Sich >*

regen bringt Segen – „Cine se străduieşte se pricopseşte”.

— O jucărie nouă pentru mine, zice Albert încă o dată, mai încet. Unde-i sunt rotile?

— Înţelegi, Fanny, ce vreau să spun?

— Poate că e doar curios.

— Curios. Curios… Nu vreau să am un copil curios. Vreau să am un copil normal.

— Nu e bine să nu audă nimic altceva decât criticile tale. Rişti să-l faci să se retragă în sine. Şi nu vei mai şti cine este.

— Dar ştiu cine este. Dacă o ţine tot aşa, n-o să se aleagă nimic de el.

— Mai gândeşte cineva la fel ca tine?

— Sigur că da. Până şi menajera spune că Albert este schwachkopfslab de minte. Copilul ăsta vorbeşte singur.

Albert se uită fix la maică-sa, pe urmă la mătuşa lui, şi zâmbeşte. Îşi mişcă buzele. Mormăie ceva. Salivează. Formează din buze câteva cuvinte, dar nu se înţelege nimic.

— Ce anume încerci tu să spui, Albert? – îl întreabă mama lui.

Saliva i se prelinge de pe buze lui Albert, care dă cu piciorul stâng în podea.

— Nu mai saliva! – se răsteşte mama la el. Uite, Fanny. De ce nu e şi el cum sunt alţi copii? Are dreptate menajera.

Se clatină pe picioare. Se gândeşte înainte să facă fiecare pas, desfăcându-şi braţele durdulii ca să-şi menţină

echilibrul.

„Tremură pământul sub paşii mei. *Ein Erdbeben*. Un cutremur. *Wunderschön*! Minunat!”

— Cântă la pian! – o îndeamnă Fanny pe Pauline. Spuneai, în scrisoare, că-i place să te audă cântând la pian.

Pauline se aşază la pian, iar Albert, înaintând cu paşi împleticiţi pe covor, traversează camera şi se postează lângă ea.

Pauline cântă Mozart.

Albert se uită fascinat la cum cântă mama lui *Sonata pentru Pian de Mozart în de minor*, K.457.

„Nu te opri, mama. Mai cântă, mai cântă”.

— Nu pot să-mi petrec tot restul vieţii cântând la pian pentru el, zice Pauline.

— Poate se face pianist, zice Fanny.

În aceeaşi seară, tatăl Hermann se apucă să-i citească din Schiller. Albert se cuibăreşte în poala lui, ascultând atent, ca picat în transă, la cum sună vocea tatălui: „Ceea ce se numeşte noroc nu există; iar ceea ce ni se pare un simplu accident izvorăşte din cele mai adânci străfunduri ale destinului”… „Numai cei care au răbdare să facă lucrurile simple perfect vor dobândi abilitatea de a face lucrurile simple uşor”… „Omul nu se joacă decât atunci când este om în sensul deplin al termenului şi nu este cu desăvârşire om decât atunci când se»

joacă”.

Din Heine: „Oriunde se ard cărţi, se vor arde, până la urmă, şi fiinţe umane”.

Şi: „Fiecare perioadă este un sfinx, care se aruncă în prăpastie de îndată ce i-a fost rezolvată enigma”.[4]

Şi: „Romanii n-ar fi avut niciodată timpul necesar să cucerească lumea dac-ar fi fost obligaţi, mai întâi, să

4 In mitologia greacă, Sfinxul era un monstru polimorf, cu cap de femeie, trup de leu, aripi de vultur și o coadă care se sfârșea cu un cap de șarpe. El stătea în vârful unei stânci de la intrarea Tebei și le cerea tuturor călătorilor să rezolve o enigmă; dacă nu reușeau, îi ucidea. Singurul care i-a dat răspunsul corect a fost Oedip, drept care monstrul s-a aruncat din vârful stâncii și a murit.

învețe latineşte”.

Albert îi zâmbeşte admirativ tatălui său.

Membri ai familiilor Einstein şi Koch bat adesea drumul până la casa de pe *Rengerweg* 14, din partea cealaltă a Germaniei şi din partea de nord a Italiei.

Copii gălăgioşi umplu grădina din spatele casei, inclusiv Elsa, Paula şi Hermione, fiicele lui Fanny şi verişoarele lui Albert. Fanny este soţia lui Rudolf Einstein, un fabricant de textile din Hechingen. Rudolf este fiul lui Rafael, unchiul lui Hermann Einstein. Cele două familii exultă în faţa complexităţii bizantine a relaţiilor dintre ele. Tânărul Albert memorează numele tuturor.

Din ce în ce mai mult, preferă să stea de unul singur. Trupul şi mintea lui par să fie separate. O femeie care vine în vizită sugerează că este izolat cum nu e niciunul dintre băieţi. El îşi cască larg ochii căprui. Cine-i atent observă că sunt închişi la culoare şi fără sclipire, ca ochii unui copil nevăzător.

Stă retras, urmărind porumbeii sau mânuindu-şi bărcuţa de jucărie într-o găleată plină cu apă. Evită orice fel de sporturi competitive sau jocuri; doar umblă de colo-colo singur, câteodată supărat, ori se închide în sine, jucându-se cu o maşinuţă cu aburi, cadou de la unchiul său dinspre mamă, Caesar Koch, de la Bruxelles, sau cu o machetă de carton, care imită o fabrică, sau cu un motor mobil, cum sunt cele folosite la locomotivele şi la vapoarele cu aburi. Are valve de siguranţă cu arcuri şi fluieră. Casa răsună de atâta zgomot – bufnituri, pârâituri şi nesfârşite fluierături mecanice.

Albert găseşte încântare în a-şi irita familia cu zgomotul făcut de motorul cu aburi. Ţipă:

— *Ciu-ciuuu*! *Pam-pam*! *Pfu-pfu-pfiiuu*! *Die Eisenbahn*!

— Trenul!

Îi urmăreşte pe toţi cu coada ochiului.

Spre marea dezamăgire a lui Albert, gripa înseamnă că trebuie să-şi petreacă aniversarea de cinci ani în pat.

— Uite ce ţi-am adus, îl anunţă tatăl său. Poftim… – şi-i întinde lui Albert un pacheţel.

— Pot să-l desfac, tata?

— Bineînţeles.

— Nu vrei să-mi spui tu ce este?

— Ia descoperă tu singur.

Albert desface hârtia de împachetat cadouri, scoate din ea o cutiută, iar din cutie – o busolă.

— Tata… E minunată. Îţi mulţumesc din tot sufletul.

Mulţumesc.

— Sper să-ţi placă.

— O ador, tata.

Albert mângâie cerculeţul de sticlă al busolei.

— Bun. Ne revedem ceva mai târziu.

— Te iubesc, tata.

— Şi eu te iubesc, fiule.

Odată lăsat singur, Albert întoarce obiectul cu fundul în sus, îl scutură, convins că poate păcăli busola în aşa fel, încât acul ei să arate într-o direcţie aleasă de el. Şi totuşi, acul îşi găseşte, cum-necum, calea înapoi şi arată cu încăpăţânare către nordul magnetic.

Deopotrivă încântat şi speriat, chiar dacă într-un mod plăcut, de acest miracol, îl apucă tremuriciul mânuţelor şi e cuprins de frisoane în tot corpul. O forţă invizibilă: dovada faptului că lumea e stăpânită de puteri nedezvăluite, misterioase. Există ceva dincolo de lucruri, ceva profund ascuns.

Maya priveşte uimită, în timp ce fratele ei de şapte ani construieşte o casă din cărţi de joc, înaltă de paisprezece niveluri. Zice:

— Este un miracol. Cum faci?

— Ştiinţă inginerească se numeşte, îi spune Albert, care vorbeşte fluent când îl interesează ceva sau cineva. Uite, Maya, vezi? lucrez cu cărţi vechi. Mai întâi, creez punctul cel mai înalt. Aşez două cărţi rezemate una de alta, în forma unui triunghi. Fac un şir întreg la fel. Acuma,

fac două suporturi. Aleg o carte pe post de plafon şi o plasez deasupra celor două suporturi. O ţin bine şi o cobor atent, până când ajunge chiar peste ei. După ce instalez plafonul, aranjez cărţile cu mişcări blânde. Acuma, deasupra suporturilor acoperite cu plafon, lac un al treilea suport, pe urmă al patrulea, pe urmă al cincilea, şi tot aşa mai departe.

— Albert, este o minune ce faci. Ai de gând să continui să faci minuni şi să duci o viaţă cum a dus Iisus în Biblie?

— Maya… Noi suntem educaţi în spiritul Bibliei şi în textul Talmudului. Suntem evrei. Suntem evrei.

— Da' ce crezi despre Iisus? Tu ştii atât de multe.

— Nu ştiu nimic.

— Ba, cum? Tu ştii tot.

— Nu, Maya. Cu cât învăţ mai mult, cu atât realizez cât de multe nu ştiu.

Curiozitatea, în mod constant, e mai puternică decât el.

Se plimbă fără ţintă prin cartier, prin pieţe, prin pasajele acoperite, având grijă să se ferească din calea platformelor cu butoaie grele de bere, care se hurducă şi zdroncăne pe lângă el. Pauline, spre marea bucurie a lui Albert, îi încurajează explorările. Începe să-i lase o libertate mai mare. Să se gândească, să fie singur cu convingerile lui.

Albert se uită la cum joacă nişte studenţi *Kegel* – popice – în burniţă.

— Vă rog, pot să arunc o dată şi eu? – îi întreabă.

— Aruncă o dată şi tu, micuţule, zice unul dintre studenţi, râzând. Uite – şi împinge bila către Albert.

Numai că bila e mult prea grea pentru Albert – nici vorbă să nimerească popicele. Mai-mai să cadă în fund.

Studenţii se uită la el şi râd. Albert încearcă din greu să-şi ascundă supărarea faţă de faptul c-a devenit ciuca batjocurii acelor studenţi.

Se îndreaptă spre casă, plângând.

Ca să-l înveselească, tatăl său îl scoate la plimbare cu o *Droschke* – o droşcă, modelul cel mai nou de trăsură de piaţă, achiziţia de ultimă oră a transportului münchenez. Trec în duruit de roţi prin *Isartor*, poarta răsăriteană, care desparte oraşul vechi de cartierele Isarvorstadt şi Lehel, tatăl arătându-i fiului frescele care înfăţişează procesiunea victorioasă a regelui cu aer de împărat, Ludwig de Bavaria.

O femeie-preceptor este chemată să-l şcolească pe Albert, care vede angajarea ei ca pe o întrerupere inutilă a proceselor lui de gândire.

Aruncă spre ea cu un scaun. Îngrozită, femeia se face brusc nevăzută – nu va mai fi văzută, de fapt, niciodată. Albert nu vrea decât să fie lăsat, pur şi simplu, să stea singur şi liniştit, să citească, fără să fie băgat în seamă de cineva.

Setea lui de cunoaştere e de nepotolit. îl duce, în călătorii solitare ale minţii, în locuri unde nimeni altcineva nu îndrăzneşte să-l urmeze. Acolo e cel mai fericit. Şi-şi continuă umbletele prin München.

În timpul unei plimbări printr-o lapoviţă mai-mai să-l ia pe sus, un italian în vârstă îi oferă lui Albert, făcut ciuciulete din cap până-n picioare, adăpost în casa lui măreaţă.

Albert se holbează la vitrinele pline cu bibelouri de sticlă, de porţelan, şi cu mici machete. Pe o masă din lemn de satin, se află o machetă a Domului de la Milano, făcută din carton de culoare crem. Partea ornamentală, cu ferestrele, basoreliefurile, coloanele, turnurile cu spire şi statuile, este făcută din miez de pâine. Bătrânul nu este arhitect. Zice că şi-a construit machetele din propria imaginaţie:

— Îmi duc viaţa în capul meu, îi spune lui Albert.

— Şi eu la fel, zice Albert. Ce mormânt e ăsta?

— E mormântul soţiei mele, în miniatură, zice bătrânul. A murit acum doi ani în pat. Exact unde se află

macheta. Îi marchează locul morţii.

Albert îi povesteşte tatălui său despre italianul cel cumsecade. Hermann zice:

— Acel *signore* este un autodidact pe de-a întregul. A realizat o mică avere când avea douăzeci şi ceva de ani şi, cum nu are mai nimic de făcut, acum trăieşte cu machetele lui în imaginaţie.

Ca distracţie aparte, Hermann îl duce pe Albert să vadă cu ochii lui cel dintâi voiaj al unui vas cu aburi pe lacul Starnberg, în dimineaţa de Frühlingsfestivalfestivalul primăverii. Vasele cu aburi sunt apariţii mai obişnuite în această perioadă pe Dunăre, pe Elba şi pe Rin.

Este o zi frumoasă. Albert apreciază parfumurile de flori albe de călin şi de narcise. Pe pajişti, recunoaşte florile cu nuanţe liliachii de *Crocus tommasinianus* – brânduşele.

Pare-se că tot oraşul München şi-a făcut apariţia pe malurile lacului Starnberg, prin crângurile de fagi. Casele albe din Starnberg, biserica Sf. Iosif şi hotelul construit în stilul unei cabane elveţiene îl captivează pe Albert. Departe, în zare, se văd Alpii. Albaştri. Argintii. Ca nişte trandafiri albaştri. Cu crestele ca nişte colţi. De un oranj palid.

În prim-plan, stindarde, cununi şi draperii decorează casele. Albert urmăreşte cu privirile vasul cu aburi, împodobit cu ghirlande. De la liziera pădurii, adună bucheţele de genţiane alpine şi ciuboţici-ale-cucului, pentru mama lui şi pentru Maya. Nu contează că masa de prânz se compune dintr-un rasol de vită cu consistentă de cauciuc şi o salată de cartofi seacă. Albert şi tatăl său participă şi ei la benchetuiala generală, prilejuită de lansarea vasului cu aburi.

Noaptea, îi vine greu să adoarmă. În principal, pentru că se teme de întuneric. Stă şi aşteaptă în patul lui, treaz, până când îi aude pe tata şi pe mama că merg la culcare. Atunci e momentul să iasă din camera lui pe

vârfuri, desculţ, şi să aprindă lampa de pe hol – *die Stubenlampe*, Fitilul e subţire, dar lat, şi se formează un cerc liniştitor de lumină alb-roşiatică. Întors în pat, stă cu ochii aţintiţi la lumina care intră prin spaţiul de sub uşă. Are darul să-i alunge gândurile care se învârt în jurul unui monstru hrăpăreţ, apărut după câte o sinucidere sau, eventual, după câte o moarte accidentală. Monstrul prevesteşte greaţă, boală, agonie şi uitare. Până la urmă, îşi mănâncă membrii familiei, după care îşi devorează propriul trup şi linţoliul funerar.

În zori, se trezeşte neliniştit. Lumina de sub uşă devine acum o piedică în calea dormitului. Şi, oricum, nu vrea să ştie părinţii că el a lăsat-o aprinsă. Drept care, iar se strecoară afară din cameră şi o stinge.

Când se întoarce în pat, lumina care intră în camera lui prin spaţiile dintre şipcile obloanelor de lemn îl deranjează, îşi înfundă capul în pernă. Dar lumina, desigur, e tot acolo. A nimerit să intre tocmai în camera lui, de la o sută cincizeci de milioane de kilometri. Mulţumesc, Soare.

Rapidă călătorie. Se deplasează cu trei sute de mii de kilometri pe secundă. Aşa că lumina care a pătruns prin obloane era în Soare acum opt minute. *Pot s-o mai încetinesc*. Mută paharul cu apă în direcţia dungilor de lumină. Razele se încovoaie, se refractă. Îşi mijeşte ochii. Lumina pătrunde şi printre genele lui şi se răspândeşte în dunguţe. Îşi mijeşte ochii mai strâns, tot mai strâns. Lumina se lăţeşte şi mai mult. Când îşi închide ochii de tot, dispare.

În fiecare lună noiembrie, după câteva zile de ninsoare, vine vremea săniilor, spre marea bucurie a lui Albert.

În *Englischer Garten* – Grădina Engleză –, Albert se minunează la vederea zăpezii groase, care atârnă sub forme stranii de crengile întunecate ale brazilor. Puritatea şi liniştea sunt străpunse de sunetul zurgălăilor de la o sanie vopsită în verde aprins şi auriu, trasă de un cal negru. Vizitiul stă pe capră, înfăşurat într-o manta, cu o

căciulă de blană trasă peste sprâncene.

Trăsuri pe sănii, în loc de roţi, umplu străzile. Totul se deplasează pe sănii: butoaie cu apă şi găleţi, vedre cu lapte, I acute din lemn şi strânse cu doage de aramă. Toată lumea se bucură copilăreşte că merge cu sania. Culorile iernii îl siderează pe Albert. Frunze roşii, frunze verzi-rozalii şi argintii, umbrarele fantastice de viţă albă, care se întind între ramuri, şi nămeţii de zăpadă albă şi pură. Orbitoare e lumina. Sclipeşte şi se refractă, se refractă.

— Mergem la Aumeister, îl anunţă tatăl său.

— Ce înseamnă Aumeister?

— Cea mai bună cafea din oraş, doamne drăguţe şi prăjituri. O mulţime de prăjituri. Dar, mai ales, doamne drăguţe.

— Doamne drăguţe, doamne drăguţe, îngână Albert.

Adoră vioiciunea tatălui său.

La vârsta de doisprezece ani, îi place să peroreze, la el acasă, despre cultură şi religie.

Plăcerea tatălui său este să-l prezinte pe Albert.

— Am onoarea să-l invit pe profesorul Einstein să se adreseze familiei pe o temă la propria-i alegere.

— Mulţumesc. Tema de astăzi a prelegerii mele sunt evreii aşkenazi, sau *aşkenazim*, cu câteva modeste propuneri.

Membrii familiei din auditoriu aplaudă.

— Aşa cum bine se ştie, suntem evrei aşkenazi. Evreii *aşkenazim* s-au constituit într-o comunitate distinctă în perioada Sfântului Imperiu Roman[5], către sfârşitul primului mileniu. În conformitate cu *halakha*, legea ebraică bazată pe Talmud; zzAzr-ul durează dinainte cu câteva minute să apună soarele vineri seara, până când se ivesc trei stele pe cer sâmbătă. Aprinsul de lumânări şi

5 Entitate istorico-politică inaugurată în anul 800 d.C., când papa Leon III l-a încoronat ca împărat pe regele francilor, Charlemagne - Carol cel Mare -, la peste trei secole după abdicarea ultimului împărat roman, în anul 476 d.C. Denumirea propriu-zisă de Sfânt Imperiu Roman a fost utilizată abia prin secolul al XIII-lea, când noii împărați au fost recunoscuți drept continuatori ai instituției împăratului Romei.

rostirea unei binecuvântări introduc A-ul. Masa de seară începe, în mod obişnuit, cu *kidduş*, rugăciunea noastră, care se rosteşte având pe masă două pâini împletite *şallah*. *Şabatul* se încheie a doua zi seara, cu o rugăciune ceremonială *havdalah*. În timpul /i-ului, suntem scutiţi de corvezile curente ale vieţii. Ne contemplăm existenţa spirituală. Ne petrecem timpul cu familia. Şi acum, ajung la ce mâncăm. Propunerea mea este să nu mâncăm carne de porc. De preferinţă, supă cu perişoare şi paste făinoase cu carne tocată, care să plutească în sos, ori, dacă nu, carne sărată de vită cu turte din cartof prăjite şi tăiţei amestecaţi cu fructe uscate, grăsime şi zahăr.

Dintr-odată, se cufundă în tăcere.

— Şi? – zice mama lui.

— Aşa cum bine se ştie, suntem evrei askenazi. Evreii *aşkenazim* s-au constituit într-o comunitate distinctă în perioada Sfântului Imperiu Roman, către sfârşitul primului mileniu.

— Albert? – zice mama lui.

— Te rog, nu întrerupe, mama.

— Dar ai mai spus partea asta.

— Asta-i adevărul.

— Nu pot să iau în serios aşa ceva, zice mama lui.

— Pe cine nu poate lua în serios adevărul în chestiunile mărunte nu poţi pune bază nici în cele mai mari.

— Cred c-am auzit suficient, zice mama lui.

N-o să fiu niciodată înţeles, îşi spune Albert, în sinea lui.

— Algebra, zice unchiul Jakob, este calculul indolenţei. Dacă nu cunoşti o anumită cantitate, îi spui *x* şi o tratezi de parcă ai cunoaşte-o, după care formulezi relaţia unde apare cantitatea respectivă şi determini mai târziu care este valoarea lui *x*.

Unchiul Jakob îi arată care e teorema lui Pitagora, şi Albert se dă peste cap s-o rezolve. Nu-i trebuie decât douăzeci şi una de zile să ajungă la demonstraţia corectă,

folosindu-se de intelectul propriu şi de nimic altceva.

Observă similitudinea triunghiurilor, trasând o perpendiculară pe ipotenuză, din vârful unui triunghi dreptunghic, şi ajunge la dovada pe care o caută cu disperare.

— Nu există nicio şcoală exclusiv pentru evrei la München, îi spune Hermann fiului său. Aşa că vei merge la *Volksschule Petersschule* – Şcoala lui Petru, şcoală populară – de pe *Blumenstrasse* – Strada Florilor.

— O şcoală elementară catolică din apropiere, zice Pauline.

— Nu evreiască? – verifică Albert.

— Nu, catolică, zice Pauline.

— Asta-i o veste bună? – vrea să ştie Albert.

— Nu-i o veste proastă, zice Pauline. Hermann preferă să păstreze tăcerea.

Albert îşi cufundă capul în *Struwwelpeter*”. îl învaţă pe dinafară:

„Uitaţi-vă la el! Uitaţi-l cum arată, Păr încâlcit şi mâini cât o lopată. Priviţi! Nu şi-a tăiat unghiile nicicând. Mai negre ca funinginea mânjite-i sunt.

Mocofan cum este, sus şi tare spun.

1. *Der Struwwelpeter* – textual: „Peter Păr-Zburlit” (*germ.*) – este o carte pentru copii de Heinrich Hoffmann (1809 – 1894), publicată în 1845, cu zece povestioare ilustrate, în versuri, despre copii neastâmpăraţi. Titlul cărţii este dat de titlul celei dintâi poezii.

Mai lipseşte rândunele-n păru-i să se-adun.

Aş prefera orice privelişte, la o adică.

Decât să-mi cadă ochii pe Vâlvoi-Petrică”.

La început, veştile sunt bune.

Pauline scrie într-o scrisoare către mama ei: „Albert şi-a obţinut ieri notele de la şcoală. Este în vârful clasei lui şi a primit o caracterizare strălucită”. Şi asta, în ciuda tratamentului aplicat de profesorul care predă tabla înmulţirii şi care-i bate pe copii ori de câte ori greşesc. Lui Albert, îi repugnă impunerea strictă a disciplinei şi

ascultării.

Nimic nu pare să-l împiedice să-şi bată joc de colegii de şcoală încrezuţi şi de profesorii cu mintea închistată.

Dintre toţi profesorii, cel mai bine Albert se înţelege cu instructorul de religie. Acesta îl place pe Albert. La capitolul respectiv, totul merge bine până când profesorul scoate un cui mare, un piron, li-l arată elevilor şi proclamă solemn:

— Iată cuiul de care s-au folosit evreii când l-au răstignit pe Iisus pe Cruce.

Demonstraţia profesorului face să dea în clocot antisemitismul elevilor, ţinut oricum la foc mic şi care este brusc şi fără echivoc îndreptat către Albert.

Îi spun Cinstitul Ioan[6], iubitorul adevărului şi ai dreptăţii. El răspunde afronturilor cu o strâmbătură a gurii, o privire plină de sarcasm şi scoţând mai în faţă buza de jos, care-i tremură. Învaţă, ca mulţi şcolari bruscati, de atunci, ca şi de acum: aerul respirabil din şcoală, asemenea celui din societate, este otrăvit de putere, de autoritatea pervertită şi de frică – de frică, mai presus de orice. Antidotul e tăcerea. La fel ca tatăl său, învaţă şi el să-şi păstreze opiniile pentru sine.

Şeful gonacilor de evrei scuipă către Albert:

— Eşti ostracizat de-acum. Nu se mai vorbeşte cu tine. Nici nu mai exişti. Nu te mai vede şi nu te mai aude nimeni. Citeşte-l pe Heinrich von Treitschke: *„Die Juden sind unser Unglück*!

— Evreii sunt ghinionul nostru! Evreii nu mai sunt necesari. Evreul internaţional, ascuns de măştile diverselor naţionalităţi, reprezintă o influenţă dezintegratoare; nu-i mai e de folos omenirii cu nimic”. La fel, nici tu nu mai eşti, *schmutzige internaţionale Jude* – evreu internaţional jegos!

Albert păleşte. Îi tremură mâinile. Simte cum i se

6 Trimitere la teologul și filozoful austriac Johann Nepomuk Ehrlich (1810-1864). în limba germană, ehrlich înseamnă „cinstit“, de unde numele acestuia s-ar traduce „Ioan cel Cinstit“.

încordează muşchii pieptului. Uitându-se la colegii de clasă, vede că s-au întors cu spatele la el – toţi. Se aude pe el însuşi spunând:

— Nu există aproape nicio ţară în lume, care să nu aibă câte un segment evreiesc al populaţiei. Oriunde locuiesc, evreii sunt o minoritate – şi anume, o minoritate redusă – a populaţiei, aşa încât nu au destulă putere ca să se apere singuri de atacurile declanşate împotriva lor. Le vine uşor guvernelor să distragă atenţia oamenilor de la propriile greşeli, dând vina pe evrei pentru cutare sau cutare teorie politică, precum comunismul sau socialismul. Toată istoria, evreii au fost acuzaţi de tot soiul de ticăloşii, de pildă că otrăveau fântânile sau că omorau copii, sacrificându-i pentru religia lor. Multe pot fi puse, din toate astea, pe seama invidiei, pentru că evreii, deşi au fost întotdeauna puţini faţă de restul populaţiei, în diversele ţări, au avut, fără excepţie, un număr disproporţionat de mare de figuri publice remarcabile.

În timp ce Albert vorbeşte, începe să se audă o scandare:

— *Müll*! *Juden sind Perversen*! *Müll*! *Juden sind Perversen*!

— Taci! Evreii sunt perverşi! Taci! Evreii sunt perverşi!

Restul elevilor încep să bată în pupitre:

— *Müll*! *Juden sind Perversen*! *Müll*! *Juden sind Perversen*! Uşa clasei se deschide brusc.

— *Was ist hier Ios*?

— Ce se-ntâmplă aici? – răcneşte profesorul ca să acopere vacarmul.

Albert îl dă la o parte, iese din clasă şi din *Volksschule Petersschule*.

Îşi promite să fie hotărât. Să-şi ia forţa din familie. Grăbeşte pasul spre casă, cu pălăria neagră de fetru acoperindu-i părul închis la culoare, mergând repede, ca şi cum ar fugi de ceva, cu înverşunare în ochii căprui şi cu priviri atente, scânteietoare. Fredonează din

Struwwelpeter, după o melodie compusă de el însuşi.

Anul 1888 vede petrecându-se mai multe lucruri: ia fiinţă Societatea Naţională de Geografie în Statele Unite şi se publică

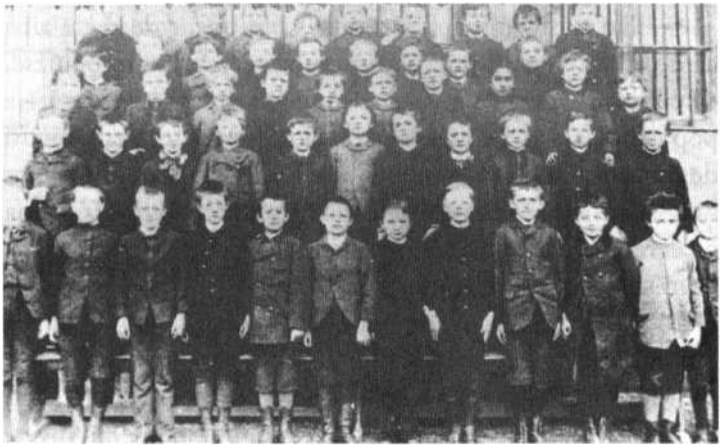

lată-i pe colegii mei de La Gimnaziul Luitpold. Eu sunt al treilea din dreapta, în rândul întâi.

Valea terorii, de Conan Doyle, în Marea Britanie. La 124 de kilometri de München, la Braunau, Klara Hitler constată că este însărcinată cu fiul ei mult mai cunoscut pe viitor. La fel şi Hannah Chaplin cu Charlie, pe strada East din Walworth, în sudul Londrei. Între timp, la München, Albert Einstein intră la Gimnaziul Interconfesional Luitpold.

Se bucură de cursurile predate de Heinrich Friedmann împreună cu colegii săi de clasă evrei. Friedmann îi învaţă cele Zece Porunci[7] şi ritualurile de sărbătoare evreieşti. Albert nu se împacă deloc cu disciplina pe care o impune şcoala când vine vorba de studierea limbilor greacă şi latină. O detestă, şi gata.

— Cărţile! – zbiară profesorul. Puneţi mâna pe cărţi, *Struwwelpeter-i* ce sunteţi! Pagina întâi.

7 Sau Decalogul lui Moise. E vorba de cele zece principii ale religiei mozaice și, ulterior, creștine, pe care Dumnezeu i le-a dictat profetului Moise, iar acesta le-a inscripționat pe două dale de piatră, pe muntele Sinai. Episodul este descris în cărțile Exodul și Deutero- nomul, din Vechiul Testament.

Albert îşi lasă cartea să cadă pe jos.

— Las-o acolo, Einstein!

— Şi dacă n-o las, domnule?

— O să capeţi o riglă peste palmă.

— Chiar aşa, de la cine?

— De la mine.

— Nici n-am nevoie de carte.

— Ba da, ai nevoie de carte.

— Dar dacă ştiu prima pagină pe dinafară?

— Ba n-o ştii.

— Ba da, o ştiu.

— Minţi.

— Dumneavoastră o ştiţi?

— E vorba că n-o ştii tu.

Nu-i trebuie mult profesorului ca să-şi piardă controlul de sine. Ceilalţi elevi încep să chicotească.

— Tăcere! – se răsteşte profesorul. Einstein!

— Dacă insistaţi, zice Albert şi recită din *Struwwelpeter* în latineşte.

Profesorul îi spune:

— Eşti o piticanie obraznică şi bondoacă. N-ai să fii bun de nimic. De pe-acum eşti un ratat jalnic.

— Poate că voi ajunge să am un statut remarcabil ca dumneavoastră, dar într-un domeniu pe care mi-l voi descoperi singur, zice Albert, zâmbind.

— Ieşi afară! Du-te acasă. *Raus*! *Raus*!

— Afară! Afară!

La scurt timp după aceea, elevul Albert începe să lucreze cu toată seriozitatea la teoreme, acasă la el, demonstrându-le pentru sine.

Max Talmud, un student polonez la Medicină, de la Universitatea din München, care o duce greu cu banii, este un musafir obişnuit la cina de joi seara de la soţii Einstein. Albert îl intrigă pe Max, care-i dă cărţi de citit. Albert devorează *Naturwissenschaftlichen Volksbücher* – *Cărţile populare despre ştiinţele naturii* –, de Aaron Bernstein, şi *Kraft und Stoff-Forţă şi materie* –, de Ludwig Büchner.

Scrierile lui Bernstein şi Büchner îi fac prizonieră imaginaţia lui Albert, iar cărţile lui Bernstein, cu precădere, îi sporesc enorm interesul pentru fizică.

Viaţa la München se schimbă dintr-odată când afacerea familiei Einstein eşuează – o dată în plus.

În 1894, când Albert are cincisprezece ani, familia optează pentru mutarea la Milano, fiindcă ramura Koch e de părere c-ar trebui să influenţeze mai îndeaproape activităţile de afaceri ale lui Hermann. Drept care, Hermann şi Pauline o iau pe Maya cu ei şi-l depun pe Albert într-o casă, în regim de internat.

— Planul este următorul, zice Hermann. Să-ţi iei diploma de la Gimnaziul Luitpold, să intri la universitate şi, pe urmă, să-ţi faci o profesie în domeniul ingineriei electrice.

În tot cazul, acesta e planul tatălui său. Ideile lui Albert sunt altele.

Îi trimite o lucrare unchiului Caesar de la Stuttgart, spunându-i: „Îmi asum provocarea unei teme ştiinţifice de amplă 42

dezbatere, şi anume relaţia dintre electricitate, magnetism şi e ter, cel din urmă fiind acea entitate ipotetică nematerială, despre care se crede că umple întreg spaţiul şi transmite undele electromagnetice”.

Îşi notează gândurile, cu caligrafia lui gotică subţire, pe cinci file de hârtie gata liniată. Studiul se intitulează: *Über die Untersuchung des Ätherzustandes im magnetischen Felde – Pentru o cercetare a stării eterului în câmpurile magnetice*.

„Prea puţine se ştiu astăzi în privinţa relaţiei dintre câmpurile magnetice şi eter”, precizează tânărul de cincisprezece ani. „Dar, dacă stările potenţiale, în care se află eterul în câmpurile magnetice, ar fi examinate în cadrul unor studii experimentale aprofundate, atunci absoluta magnitudine a eterului, a forţei şi densităţii sale elastice ar putea începe să fie înţelese”.

Băiatul a descoperit un paradox ieşit din comun: „Ce

s-ar întâmpla dacă ai însoţi o rază de lumină, chiar la viteza cu care circulă lumina? Rezultatul ar fi un câmp electromagnetic oscilator la nivel spaţial, inert”.

Apoi adaugă, totuşi: „Deocamdată, este ceva oarecum imperfect şi naiv, cum e de aşteptat de la un tânăr ca mine. Nu mă supăr dacă nu-ţi baţi capul să citeşti ce am scris; dar va trebui să recunoşti măcar atât, că este o tentativă modestă de a învinge lenevia în privinţa scrisului, pe care am moştenit-o de la iubiţii mei părinţi – amândoi”.

Albert mai are încă trei ani până să-şi încheie studiile la gimnaziu şi să ajungă la universitate.

Este lăsat în urmă, să locuiască la o rudă, şi se afundă într-o depresie. Apelează la doctorul de familie şi-i mărturiseşte că suferă de o indispoziţie mentală gravă.

Lucrurile iau o întorsătură cel puţin curioasă. Profesorul de greacă al lui Albert, un anume Degenhart, îi spune să părăsească Gimnaziul. Scurt şi la obiect.

— Cu ce-am greşit? – vrea să ştie Albert.

— Ai o influenţă perturbatoare, zice profesorul.

— Bineînţeles că vă perturb. Nu sunt de acord cu metodele dumneavoastră pedagogice.

— Atunci, pleacă.

— Nu vreţi să-mi auziţi argumentele?

— Nu vreau.

— Reticenţa dumneavoastră confirmă ceea ce spun.

Albert îşi face bagajele şi-şi urmează restul familiei la Milano.

Faptul că-i lipseşte o educaţie formală bine organizată îi convine lui Albert în secret. Pur şi simplu, îi lasă timp să-şi vadă în linişte de-ale lui, cufundat în gânduri. Este o persoană aparte şi fermă. Într-un eseu intitulat *Mes projets davenir* (*Proiectele mele de viitor*), mărturiseşte că nu are niciun „talent practic”. Şi totuşi: „Există o anumită independenţă în profesiunea care e ştiinţa, şi aceasta e foarte tare pe placul meu”.

Nu poate accepta caracterul german, aşa cum pare

acesta întruchipat de unii precum Degenhart. *Bineînţeles că vă perturb*.

Încă şi mai rău este că li se cere germanilor să efectueze serviciul militar. Există însă o scăpare. *Să părăsesc ţara cu mult înainte de a împlini şaptesprezece ani şi să renunţ la cetăţenie*. *Altminteri*, *voi fi arestat pentru dezertare*.

Ia trenul până la Pavia, la treizeci şi cinci de kilometri spre sud faţă de Milano, unde părinţii lui nu vor avea de ales – vor fi nevoiţi să-l primească.

Îi place călătoria cu trenul expres – *Schnelizug*. Ascultă zgomotele de uşi trântite, care vestesc plecarea. Savurează mirosul de aburi generaţi de cazanul cu cărbuni, locomotiva care se opinteşte, fluierăturile stridente. Roţile mari, care fac *tâgâdâm-tî-gî-dâm*, *tâgî-dâm-tî-gî-dâm* pe şinele de fontă. Vârtejurile de scântei, de la praful de cărbune ars. Ploaia piezişă, care se scurge oblic pe ferestrele vagonului. Vederea enormelor triaje de vagoane müncheneze şi a locomotivelor Hagan Bz.

Mormane peste mormane de zgură. Iarna: zăpadă înnegrită, hambare şi tei bătrâni. Primăvara: livezi înflorite. În toiul verii: lanuri de grâu argintate, pajişti alpine, arboreturi de pini, fân auriu cosit. Trecerile peste macazuri. Chiar şi aceste călătorii îi oferă timp suficient în care să gândească, fără să fie întrerupt. I se închid urechile şi nici nu aude flecărelile celorlalţi călători, pierdut cum este printre ideile care-i dau roată prin minte, în ritmul roţilor de tren.

Meine Gedankenexperimente. Experimentele mele cu gânduri.

Pe drumul către Pavia, citeşte scrisoarea lui Mozart către tatăl său: „Un ins de un talent mediocru va rămâne veşnic o mediocritate, oricât de mult ar călători; dar unul care posedă un talent superior – ceea ce, fără să comit o impietate, va trebui să recunosc: eu însumi posed – se va ofili dacă rămâne mereu într-unul şi acelaşi loc”.

Nu trebuie să rămân mereu într-unul şi acelaşi loc.

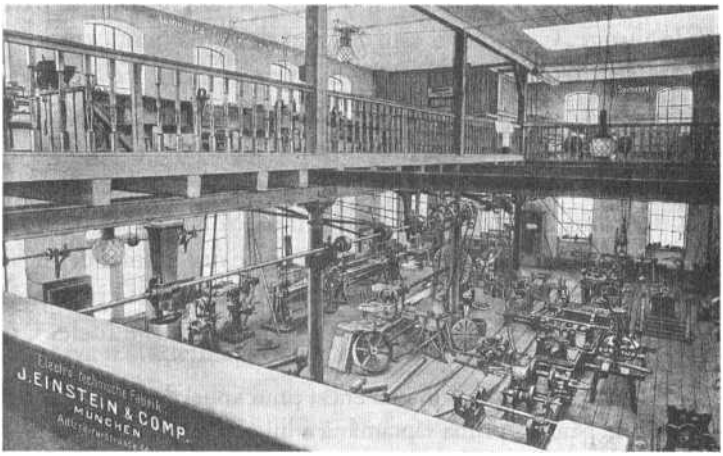

Atelierul de la Elektrotechnische Fabrik J. Einstein & Co., *Pavia, 1894*

Firma familiei Einstein expune dinamuri, lămpi, chiar şi un sistem telefonic, la cea dintâi expoziţie internaţională de electrotehnică de la Frankfurt. Obţine câteva patente.

Numită, de-acum, *Elektrotechnische Fabrik J. Einstein* & Co., are două sute de angajaţi; începe să instaleze reţele de iluminat şi electrice şi încheie contractul pentru instalarea iluminatului electric la *Oktoberfest*. Apoi, firma familiei Einstein cablează oraşul Schwabing, de la nord faţă de München. Dinamurile lui Jakob sunt prezentate la Expoziţia Internaţională de Aparatură Electrică de la Frankfurt: generează 100 de cai-putere şi 75.000 de waţi. Un milion de persoane se minunează, alături de *Kaiser*, văzând luminile. Firma familiei Einstein obţine contracte pentru instalarea electricităţii în oraşele nord-italiene Varese şi Susa.

Din păcate, mai mult de un milion de mărci sunt necesare pentru a concura pe piaţa emergentă a uzinelor electrice. Clanul Einstein trebuie să facă fată unei concurente acerbe din partea firmelor *Deutsche Edison-Gesellschafi* – Societatea Germană Edison – şi Siemens.

În disperare de cauză, îşi ipotechează casa. Capitalul

însă nu le ajunge. Contractul este câştigat de firma Schuckert din Nürnberg. În mai puţin de douăsprezece luni, *Elektrotechnische Fabrik J. Einstein & Co.* dă faliment.

Albert i se confesează Majei într-o scrisoare: „Ghinionul bieţilor mei părinţi, care n-au avut un moment de fericire de atât de mulţi ani, mă apasă foarte tare. Sufăr, de asemenea, profund, fiindcă, la vârsta de şaisprezece ani, sunt nevoit să asist pasiv, fără să pot face absolut nimic în această privinţă. Nu sunt altceva decât o povară pentru neamurile mele. Cu

1. Festival de toamnă münchenez, ţinut anual de la sfârşitul lui septembrie până în prima săptămână a lui octombrie, inaugurat la începutul secolului al XIX-lea, pentru a celebra căsătoria prinţului moştenitor al Bavariei, Ludwig; în prezent, este mai mult un festival al berii, răspândit în multe ţări.

siguranţă c-ar fi mai bine dacă n-aş fi existat deloc. Simplul gând că nu-mi îngădui, an după an, o plăcere, o distracţie, mă ajută să rezist şi trebuie să mă apere, adesea, de disperare”.

Fraţii Einstein se mută în nordul Italiei. Îşi vând casa de la München şi caută să construiască un sistem de alimentare >

cu energie hidroelectrică pentru oraşul Pavia. Odată ajunşi acolo, îşi construiesc un nou cămin într-o casă impunătoare, care-i aparţinuse poetului Ugo Foscolo.

Albert se îndrăgosteşte de Italia. Îi asistă pe tatăl şi unchiul său cu proiecte, citeşte, gândeşte, porneşte la drum de unul singur peste Alpii Ligurici, până la Genova, unde stă la unchiul său, Jakob Koch.

Îşi petrece vara, în 1895, la Airolo, scriind eseuri şi note filosofice, inspirate din Leibniz: „Este greşit să deducem din imperfecţiunile gândirii noastre că obiectele sunt imperfecte”.

— Va trebui să-ţi câştigi existenţa, îi spune tatăl său. Apucă-te de ingineria electrică şi pregăteşte-te să preiei

afacerea familiei Einstein.

— Nu, tată. Am de gând să dau examenele de admitere la Şcoala Superioară Tehnică Federală, de la Zürich.

— Acela e doar un colegiu pedagogic. Nu este o universitate, cum sunt cele de la Berlin, Heidelberg sau Göttingen.

— E suficient.

Hermann depune o cerere oficială, în numele lui Albert, pentru renunţarea la cetăţenie în landul Württemberg, care este acceptată, după achitarea unei taxe de trei mărci. Albert e scutit astfel de serviciul militar. Nemaifiind cetăţean german, va fi student apatrid la ETH – *Eidgenössische Technische Hochschule*.

Sau nu. Directorul colegiului de la Zürich nu priveşte cu ochi buni cererea de admitere la examen a lui Albert. Tânărul nu deţine întru totul calificările necesare şi nu a reuşit să obţină decât *Matura* – diploma de liceu. Este înştiinţat de opinia directorului: „Potrivit experienţei mele, nu este indicat ca un elev să fie retras de la instituţia de învăţământ în care şi-a început studiile, chiar dacă se dovedeşte a fi un aşa-numit copil minune”. Albert ar face bine să-şi încheie studiile generaliste. Chiar şi aşa, la insistentele familiei Einstein, directorul face o excepţie în privinţa limitei de vârstă şi-i permite lui Albert să se prezinte la examenul de admitere, ceea ce el şi face.

Dar, vai! la partea de limbi şi la cea de istorie, rezultatele lui sunt atât de slabe, încât e trimis înapoi la şcoala gimnazială pentru încă un an – la Aarau, un oraş situat la treizeci de minute de Zürich, în cantonul Aargau. Şcoala cantonală din Aarau are o reputaţie mai curând liberală, şi e specializată în ştiinţe.

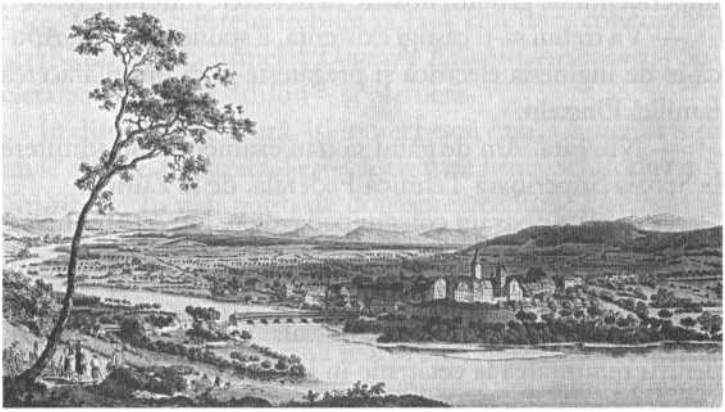

Aarau

La începutul trimestrului de toamnă, Albert merge la Aarau, la patruzeci şi cinci de kilometri de Zürich, unde au fost făcute aranjamentele necesare ca să fie primit în gazdă la familia Wintelor. Jost Wintelor predă istoria şi filosofia la *Kantonschule* – Şcoala Cantonală.

Albert, acum în vârstă de şaisprezece ani, se simte confortabil în casa familiei Wintelor, pe care o consideră a doua sa familie. Originar din regiunea Toggenburg din Elveţia, Jost Wintelor este un fost jurnalist şi ornitolog. Chipeş, liber-cugetător, având convingeri liberale, dispreţuieşte politica de putere – el şi Albert împărtăşesc o dezaprobare profundă a militarismului german. Soţii Wintelor au patru fii şi trei fiice. Casa lor dă pe dinafară de cărţi, muzică, petreceri şi discuţii aprinse. Lui Wintelor îi place să organizeze drumeţii cu înălţat de zmee. Are obiceiul să stea de vorbă cu păsările lui. Pe drumurile de ţară, Albert se înfăţişează cu o pălărie de fetru cenuşie.

Familia îl tratează pe tânărul filosof zâmbitor ca şi cum ar face parte din ea. Albert îi spune „Tata” lui Jost Wintelor şi „Mamerl”, sau „Mami numărul 2” soţiei acestuia, Pauline. Se poartă cu Mamerl ca şi cum i-ar fi lui confesoare.

Albert petrece ore în şir, în cămeşoaia lui albastră de noapte, bând cafea cu Paul, unul dintre băieţii familiei Wintelor, care-i devine prieten apropiat. Se complace în reputaţia lui de elev subversiv. Le farmecă pe femeile

casei, captivându-le cu ochii lui luminoşi, părul neîngrijit şi minele insolente ale fetei. Le cântă la vioară din Bach şi din Mozart. Are un»

stil puternic şi graţios de a cânta. Marie, în vârstă de optsprezece ani, care-l acompaniază la pian, este elevă la colegiul pedagogic din Aarau. Cu fusta ei lungă, amplă, şi bluza cu mânecile bufante, este cea mai frumoasă dintre cele trei fiice. Albert se simte puternic atras de ea. Cu chef de joacă, îi citează din *Prinzătorul de şobolani*[8], de Goethe: „Fluieru-mi revarsă muzica suavă, / Ce-i mână-n şir, ca o magică otravă”.

Fără să conteze că Marie nu-i nici pe departe la acelaşi nivel intelectual cu Albert, cei doi se îndrăgostesc. Râd întruna, şi rar se întâmplă să nu stea unul în raza vizuală a celuilalt. Îşi dau întâlniri cu prietenii la o *Kaffeehaus* – cafenea – sau alta.

Cele două familii nu obiectează; ba chiar îi tratează pe cei doi tineri ca şi cum ar fi logodiţi neoficial. Când Albert se întoarce la Pavia, într-o vacanţă de primăvară, înţelege din scrisorile de la Marie – după cum el însuşi recunoaşte faţă de mama sa – ce e dorul de casă. Îi răspunde iubitei: „Micuţa mea rază-de-soare, însemni mai mult pentru sufletul meu decât lumea întreagă până acum”.

8 In originalul german, poemul din 1803 se intitulează Rattenfänger von Hameln {Prinzatorul de șobolani din Hamelin) și reia legenda medievală a Fluierașului Pestriț din Hamelin (Saxonia Inferioară, Germania), angajat de consiliul orășenesc să scape urbea de șobolani atră- gându-i cu cântarea fluierului său magic.

Fotografia preferată a Mariei

Ea îi spune lui: *geliebter Schatz* – „comoară iubită”.

În scrisorile de la Pavia, pe care i le trimite Mariei, Albert se arată realist în privinţa poveştii de iubire. Ea recunoaşte că un poate ţine pasul cu gândirea lui. Albert este obsedat de natura electromagnetismului. Fantazează despre ce ar vedea dacă ar călători de unul singur pe o rază de lumină. Pentru Marie, nu e deloc romantic.

Gândurile îl poartă la Berlin, unde află că Wilhelm Röntgen a întreprins o serie de studii avansate în domeniul radiaţiei catodice. Această radiaţie apare atunci când o descărcare electrică are loc între două plăci metalice, plasate în interiorul unui vas de sticlă umplut cu un gaz de joasă densitate. Röntgen vede o slabă lucire pe plăcile fotosensibile: este produsă de un tip de radiaţie penetrantă, necunoscută până atunci – o numeşte radiaţia X.

Albert este împiedicat să meargă la Berlin de antagonismul dintre el, pe de-o parte, şi Germania şi cultura germană, pe de altă parte. Germania este bântuită de toate felurile posibile de antisemitism. Germanii îi antipatizează pe evrei, care se bucură de atâtea reuşite. Se tem ca evreii să nu câştige şi mai multă putere. Îi vine greu să înţeleagă lui Albert cum se face că există un

contrast atât de straniu între ospitalitatea germanilor şi ostilitatea lor.

Vrea, de asemenea, să se elibereze de naţionalismul convenţional. Îşi doreşte cetăţenia elveţiană.

— >

Încearcă s-o liniştească pe Marie: „Dacă ai fi aici, în acest moment, as sfida orice raţiune, ţi-aş da o sărutare, cu titlu» *

de pedeapsă, şi mi-aş râde copios de tine, aşa cum şi meriţi, îngeraşa mea iubită! Mă întrebi, cumva, dacă voi avea răbdare? Ce altă opţiune am când vine vorba de îngeraşa mea iubită şi răutăcioasă?”

Relaţiile de familie îmbârligate produc legături neaşteptate în timpul şederii lui Albert la Aarau: sora lui, Maya, se ataşează romantic de Paul, fratele Mariei, şi Anna Wintelor devine apropiată de noul prieten cel mai bun al lui Albert, inginerul Michele Angelo Besso.

Anna şi Michele

Având cu şase ani mai mult decât Albert, acestui Besso, născut la Riesbach, în Elveţia, într-o familie mixtă de italieni şi evrei sefarzi[9], îi place instantaneu de Albert – şi viceversa. Pentru prima oară, Albert îl întâlneşte la o serată muzicală, ţinută acasă la Selina Caprotti. Absolvent

91 . Nătărău (în idiș, în original).

al colegiului ETH, cu părul negru cârlionţat şi privirile nervoase, pătrunzătoare, Besso e mânat de o pasiune filosofică în privinţa fizicii, echivalentă cu a lui Albert însuşi. Are şi el o reputaţie de răzvrătit, de vreme ce a fost exmatriculat din liceu, pentru că s-a plâns de caracterul inadecvat al profesorului de matematici.

Albert este încântat de Besso, care tocmai şi-a atras nemulţumirea superiorului său ierarhic: i s-a cerut să se prezinte la o centrală electrică, el a pierdut trenul şi, când a sosit acolo, într-un târziu, a descoperit că nu era în stare să-şi aducă aminte ce anume se aştepta de la el să facă, odată ajuns l. i destinaţie. Când biroul central a primit o carte poştală de la Besso, care cerea să i se reamintească, şeful său a comentat că tânărul era „totalmente inutil şi aproape incompetent”.

— Michele, eşti un *schlemiefi* îngrozitor, zice Albert.

Dar e genul de om care-i place, aşa că Albert îi devine devotat:

— Nimeni altcineva nu-mi este atât de apropiat, nimeni nu măcunoaşte atât de bine şi nu-mi arată o dispoziţie atât de amabilă cum faci tu.

La una dintre acele *soirées* date de Selina Caprotti, Albert îi face cunoştinţă lui Besso cu Anna Wintelor. Cei doi se îndrăgostesc unul de altul.

Trecerea luminii nevăzute, imaginate, este aproape – dacă se poate spune aşa – vizibilă.

Un oraş care îi face lui Albert cu ochiul, în locul Berlinului, este Zürich.

Dar nu înainte ca Albert şi prietenii lui să pornească într-o drumeţie de trei zile, în iunie, în partea de nord-est a Elveţiei, pe lângă vârful Sin tis, care, la cei peste 2.500 de metri ai săi, este cel mai înalt vârf din regiunea Alpstein. Traseul de creastă este abrupt. Albert e catastrofal de prost echipat pentru o asemenea expediţie. Are paltonul strâns pe corp cu fularul. Are pantofii crestaţi şi plesniţi. Cu ochii strânşi, de cât de tare îi şfichiuieşte burniţa obrajii, îşi lasă toată greutatea pe bastoanele de sprijin.

Micul grup de colegi de clasă începe să urce dealul către Fălalţi, un lac de acumulare situat mai sus, apoi trece peste porţiuni acoperite de zăpadă, către o pantă încă şi mai abruptă, printre stânci desprinse, la poalele unui ac de rocă solitar, de pe vârful Rossmad. Se îndreaptă oarecum către vest, în direcţia crestei stâncoase dezgolite, care domină gheţarul.

Albert, fascinat, scrutează vârfurile apropiate ale munţilor Churfirsten, situaţi la vest faţă de lacul Zürich, crestele muntoase Vorariberg dinspre est şi Bodensee, lacul din apropiere de Kostanz, către nord. Drumul de întoarcere către Schwăgalp durează două ceasuri şi este, pe alocuri, extrem de anevoios, necesitând o siguranţă a pasului cu totul ieşită din comun. Se luptă să-şi menţină echilibrul pe creasta subţire ca o lamă de cuţit şi alunecă. O ia la vale şi se rostogoleşte către o prăpastie sinistră. Zbiară.

Colegul cel mai apropiat, Adolf Frisch, îi întinde bastonul său de sprijin.

Albert, care-şi vede moartea cu ochii, îl apucă, în disperare de cauză, iar Frisch începe să-l tragă înapoi în sus, către vârf şi siguranţă.

Frisch îl ia în braţe pe Albert, care tremură tot, cu faţa năclăită de o sudoare îngheţată.

— Bagă-ţi capul între genunchi, îi spune Frisch. Acuma stai nemişcat, aşa. Dă aerul afară, încet. Respiră adânc.

— Îţi mulţumesc, Adolf.

— Pentru nimic.

— Cum, pentru nimic? Mi-ai salvat viaţa.

— Oricine ar fi făcut la fel.

— Îmi pare rău că sunt o asemenea pacoste.

— Nu eşti o pacoste. Dar acuma, cinstit vorbind, nu eşti făcut să fii alpinist.

În septembrie 1896, la vârsta de şaptesprezece ani, Albert îşi ia examenul de maturitate în Elveţia cu cele mai mari note la fizică şi matematică. În fine, se poate înscrie

la politehnică. Studiile universitare la Zürich devin realitate.

Fermitatea voinţei de care dă dovadă, dublată de intensitatea studiilor mentale solitare îl vor ajuta să devină, fără îndoială, cel mai mare om de ştiinţă care a trăit vreodată, cu o inteligenţă care nu e nicidecum normală.

Zürich

Despărţirea de Marie devine atât de inevitabilă, încât e dătătoare de melancolii. Ei i s-a oferit – şi a acceptat – un post în învăţământ la Olsberg, un orăşel izolat din *Hoch sauerland*, un district al landului Westfalia, la o depărtare de 570 de kilometri.

Presimţind unul dintre noile începuturi pe care viaţa le prilejuieşte, Albert, în vârstă acum de şaptesprezece ani, coboară la *Hauptbahnhof*-Gara Centrală – din Zürich, cu pasul încordat, de parcă ar călca pe arcuri. Duce cutia ponosită a viorii într-o mână, valiza în cealaltă, şi iese din gară pe *Bahnhofstrasse*.

Dincolo de râul Limmat, vede clădirile în stil neoclasic ale Politehnicii şi Universităţii din Zürich. Munţii par să îmbrăţişeze vechiul Zürich, bisericile, hotelurile, restauran—”.

tele şi băncile sale, plus ruinele romane şi lacul – *Zürichsee* – dinspre sud-est. Omnibusuri cu trolee se opintesc şi troncăne la deal, pe colinele *Zürichberg şi*

Uetliberg. Oraşul Zürich se mândreşte cu moştenirea sa calvinistă.

Având o alocaţie lunară de 100 de franci, asigurată de mătuşa Julie Koch, Albert îşi permite o cameră de închiriat în cartierul studenţesc la *Frau* Kăgi, pe *Umonstrasse* – Strada Unirii – numărul 4, o străduţă care dă în *Baschligplatz* – Piaţa Baschlig.

Albert savurează fermentul intelectual şi artistic al Europei *fin-de-siècdF*. Freud, la Viena, se gândeşte la vise şi la isteria sexuală şi publică *Interpretarea viselor*. Mallarmé, la Paris, într-o atmosferă dominată de marea noutate care e Turnul Eiffel[1011], experimentează cu tăcerea şi aleatoriul. Franţa e zgâlţâită de afacerea Dreyfus: pe 13 ianuarie 1898, Émile Zola publică o scrisoare deschisă în ziarul *LAurore*, adresată Preşedintelui Republicii, Félix Faure, în care acuză guvernul de antisemitism şi de încarcerarea ilegală a ofiţerului de artilerie Alfred Dreyfus, condamnat la închisoare pe viaţă pentru spionaj. Zola subliniază erorile judiciare şi lipsa de probe şi este el însuşi urmărit penal şi găsit vinovat de calomnie la 23 februarie 1898. Fuge în Anglia şi revine în Franţa în anul următor. Expoziţia Universală de la Paris, din anul 1900, atrage 51 de milioane de vizitatori. În 1901, sunt decernate cele dintâi Premii Nobel. În acelaşi an, la München, Kandinsky se numără printre membrii-fondatori ai grupării artistice Falanga.

Stabilitatea şi libertatea sunt cele două lucruri pe care oraşul Zürich le oferă. Carl Jung, venind la Zürich de la Basel, în 1900, găseşte că oraşul „se relaţionează cu lumea nu prin intelect, ci prin comerţ. Dar aerul de aici era

---

10 Textual: „sfârșit de secol“ (în limba franceză, în original), termen aplicat perioadei culturale de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, considerată deopotrivă una decadentă și dătătoare de speranță.

11 Monumentul a fost ridicat în anii 1887-1889 de inginerul Gustave Eiffel (1832-1923), pentru a marca simbolic intrarea în Expoziția Universală de la Paris, din 1889. După expoziție, acesta nu a mai fost demolat.

liber, ceea ce eu dintotdeauna preţuisem. Aici nu erai tras în jos de pâcla cafenie a secolelor, cu toate că-ţi lipsea fundalul bogat al culturii". Marxista Rosa Luxemburg, ulterior întemeietoare a Partidului Comunist din Germania, şi cohortele ei locuiau deja în oraş, printre studenţi, liber-cugetători şi tot felul de indivizi socialmente proscrişi. Thomas Mann publică primul său roman, *Familia Buddenbrock*, în 1901. *Art Nouveau* este ultimul răcnet în materie artistică. În 1905, Henri Matisse expune tabloul *Bucuria de a trăi*. Doi ani mai târziu, Picasso reinventează pictura cu *Domnişoarele din Avignon*.

ETH – Institutul de Tehnologie Federal elveţian – se înalţă lângă universitatea de pe *Râmistrasse*. Ceva mai retras de la stradă, are în mijloc o curticică interioară. Uşile de stejar, deschise, lasă vederii arcade, balcoane, toate luminate vag de luminatoare şi ferestre înalte.

Fizica teoretică abia s-a conturat mai clar că disciplină academică. Pionierii ei, Max Planck la Berlin, Hendrik Lorentz în Olanda şi Ludwig Boltzmann la Viena, combină fizica şi matematica pentru a sugera teritorii pe care încă le mai au de cercetat experimentaliştii. Matematica urmează a constitui o parte majoră din studiile obligatorii ale lui Albert la şcoala politehnică.

În ceea ce o priveşte pe Marie, Albert s-a săturat de relaţia dintre ei.

Când el îi face o aluzie vicleană că intenţionează s-o viziteze la Aarau, Marie este în culmea fericirii. Jură să-l iubească în vecii vecilor. Lui Albert, jurământul i se pare siropos. Marie îi trimite în dar un ceainic.

Albert îşi dă seama că o asemenea relaţie unilaterală nu» >

poate continua. Îi spune verde în faţă Mariei c-ar face mai bine să se abţină fiecare să-i mai scrie celuilalt.

Marie zice că nu-i vine a crede că el chiar asta vrea să spună. Albert abia reuşește să-şi mascheze iritarea. Gestul de a i >» >

se trimite în dar un ceainic le pune capac la toate. Nu vrea să primească vreun ceainic.

Marie nu se lasă nici ea mai prejos: „Faptul că ţi-am trimis prostioara aia de ceainic nu trebuie neapărat să-ţi facă plăcere, atâta vreme cât îţi pregăteşti în el un ceai bun. Încetează cu faţa aia furioasă, care se uita urât la mine de pe toate laturile şi din toate colţurile hârtiei pe care mi-ai scris”.

Albert încetează de a-i mai scrie.

Marie, în schimb, îi scrie mamei lui, ca să-i ceară sfatul. „Pungaşul s-a făcut de o lenevie înfricoşătoare”, îi răspunde Pauline Einstein. „Am aşteptat veşti de la el degeaba în ultimele trei zile. Când se întoarce aici, o să trebuiască să stau de vorbă cu el foarte serios”.

Albert o anunţă pe mama Mariei că relaţia dintre el şi fiica ei s-a încheiat. Nu are de gând să vină la Aarau în primăvară:

„Ar fi mai mult decât nevrednic din partea mea să-mi îngădui câteva zile de fericire, cu preţul unor noi suferinţe, din care şi aşa i-am provocat destule scumpei copile, numai din vina mea. Îmi creează un soi de satisfacţie aparte faptul că am ocazia să gust eu însumi, acum, din durerea pe care i-am pricinuit-o acestei fete dragi, din lipsa mea de chibzuinţă şi de cunoaştere a firii ei delicate. O muncă intelectuală asiduă şi o privire constantă către natura lui Dumnezeu sunt îngerii împăciuitori, întăritori şi de o neobosită stricteţe, care mă vor ghida prin toate vicisitudinile vieţii. Măcar de-aş fi capabil să-i dau şi bunei copile ceva din toate acestea. Şi totuşi, ce cale stranie de a înfrunta furtunile vieţii – în multe dintre momentele mele de luciditate, mă văd pe mine însumi ca şi când aş fi un struţ care-şi îngroapă capul în nisipul deşertului ca să nu mai perceapă primejdia”.

Marie suferă o depresie acută, în timp ce privirile lui Albert se îndreaptă către altcineva.

Aici este Mileva.

Cinci studenţi se înscriu în grupa de matematică şi fizică şi o singură studentă, Mileva Marie, o sârb-unguroaică zveltă, de douăzeci de ani. Albert îi admiră seriozitatea. Pare să fie şi ea o nechemată, aproape în aceeaşi măsură în care şi el pare să fie. Observă ghetele ortopedice pe care le poartă Mileva. De aceea şi merge cu un şchiopătat – fiindcă are un picior mai scurt decât celălalt. Admiră la ea lipsa de afectare cu care-şi tratează propriul handicap.

Mileva se împrieteneşte cu o altă studentă, Hélène Slavic, din Viena. Hélène studiază istoria. Ele două, şi încă două sârboaice şi două croate, împart camerele unei pensiuni a cărei proprietară este o anume *Fräulein* Engelbrecht, pe *Plattenstrasse* – Strada Plană – numărul 50, nu departe de unde locuieşte Albert.

Într-una sau alta dintre multele cafenele din *Baschligplatz*, de la Zürich, îşi face veacul cu colegul său, Marcel Grossmann, dintr-o veche familie aristocratică din oraşul Thalwil.

Albert pufăie din pipa lui cu ţeavă lungă. Zice:

— Ascultă-mă pe mine: atomii şi mecanica sunt conceptele care vor avea darul de a reduce fenomenele naturale la câteva principii fundamentale, aşa cum a putut fi descoperită geometria din câteva axiome şi afirmaţii.»

Se întrec în invective la adresa vieţilor fără noimă ale bur→

ghezilor, jurând să nu se lase niciodată prinşi în capcana meschinului şi a provincialului.

Cei doi prieteni consumă cantităţi considerabile de cafea, *Bratwurst* – cârnat fript – şi tutun. Atât de mari cantităţi, încât lui Albert i se pătează dinţii, care devin cafenii. Serile, cântă la vioară pentru prietenii săi. *Sonata pentru Vioara* în mi minor şi *Sonata nr. 6*, K.301, de Mozart. Pe urmă, utilizează telescopul de la *Eidgenössische Stemwarte* – Observatorul Astronomic Federal –, construit de Gottfried Semper, ca să scruteze cerul nopţii. Nici urmă de Mileva.

Albert o face pe grozavul în laboratorul de fizică, sperând s-o impresioneze pe Mileva. Ea se uită lung la el o vreme, după care, îşi mută brusc privirile, de obicei, la ce face ea însăşi în momentul respectiv. Munca, înainte de toate. Albert recunoaşte în ea o călătoare, la fel ca şi el. Îi aruncă priviri la bibliotecă şi-i admiră gura lată, plină de senzualitate. O zăreşte împreună cu prietenele ei la un concert susţinut de Theodor Billroth, cu piese de Brahms. Simpla ei vedere, găseşte Albert, radiază o senzualitate puternică. Temându-se de o eventuală respingere, se mulţumeşte să fie un pretendent pasiv, aşteptând să facă ea primul gest – pe care Mileva nu-l face.

Heinrich Friedrich Weber în acelaşi timp, Albert îşi face duşmani. Se răţoieşte la decanul Facultăţii de Fizică,

profesorul Heinrich Friedrich Weber, care se arată mândru cu asupra de măsură de noua clădire, după ce l-a convins pe Siemens s-o construiască. Weber are o predilecţie pentru istoria fizicii. Albert este pasionat de prezentul şi viitorul ei. Weber nici măcar nu-l pomeneşte pe fizicianul-matematician – şi eroul lui Albert – James Clerk Maxwell, ale cărui ecuaţii de pionierat au descris cu atâta precizie teoria electromagnetismului.

Albert îl tratează pe Weber cu o lipsă obraznică de formalism, numindu-l „domnule Weber”, nu „domnule profesor Weber”. Acesta e cuprins de o antipatie mocnită faţă de neruşinarea studentului său.

Dar Albert nu este un leneş. Printre alte cursuri, se înscrie şi la cele ţinute de Weber: de Fizică, Oscilaţii, Electromecanică, Teoria Curentului Alternativ şi Măsurători Electrice Absolute?

Studiază şi singur. Este captivat de o serie de experimente strălucite ale lui Heinrich Hertz, care a descoperit undele radio şi a stabilit că teoria electromagnetismului, formulată de James Clerk Maxwell, e corectă. Tot Hertz a descoperit şi efectul fotoelectric, furnizând şi unul dintre primele indicii ale existentei universului cuantic.

Weber îl ia deoparte.

— Dumneata eşti un tânăr foarte inteligent, Einstein.

— Vă mulţumesc, domnule Weber.

*

— Domnule *profesor* Weber. Dar ai un mare defect. Nu vei lăsa niciodată pe nimeni să-ţi spună nimic.

Albert interpretează asta ca fiind un compliment.

Pe urmă, îl insultă pe Jean Pernet, un alt profesor de la ETH, trăgând chiulul de la cursul acestuia, intitulat Experimente Fizice pentru începători. Pernet, mic de statură şi rotofei, pretinde să i se aplice lui Albert un *Verweis* – o mustrare oficială aspră, din partea directorului.

Pernet îl convoacă pe Albert la biroul său.

— Munca dumitale, ce-i drept, are o anumită măsură de bunăvoinţă în ea. Eşti suficient de zelos. Dar îţi lipseşte înzestrarea. De ce nu renunţi la fizică? Să studiezi, în schimb, Medicina, Filologia sau Dreptul?

Albert rămâne tăcut.

— Ei, ce zici? – insistă Pernet.

— Pentru că simt că am un anume talent, zice Albert. De ce să nu vreau să urmez fizica?

— Fă ce vrei, Einstein. Fă ce vrei. Te-am avertizat. În interesul dumitale.

Când îşi face apariţia, la următorul curs al lui Pernet, Albert primeşte un plan de învăţare, pe care-l depune, cu gesturi ceremonioase, în coşul de hârtii.

Produce, apoi, senzaţie în laboratorul lui Pernet. O studentă se luptă să astupe o eprubetă cu un dop de plută. Pernet îi spune că eprubetă se va face ţăndări.

— Individul nu e zdravăn, îi spune Albert fetei. Zilele trecute, a leşinat de furie. Şi-a pierdut cunoştinţa dintr-odată, în plină clasă.

Eprubeta se face ţăndări. Explozia de cioburi îl răneşte şi pe Albert la mâna dreaptă. Nu mai poate cânta la vioară timp de câteva săptămâni.

Deşi profesorul de matematică, un evreu rus de treizeci de ani, pe nume Hermann Minkowski, îi place, Albert trage chiulul şi de la cursurile acestuia. Minkowski îl face „câine puturos”.

Marcel Grossmann

Cel mai apropiat coleg al său, Marcel Grossmann, provine dintr-o veche familie elveţiană de la Zürich. Albert îl

admiră pe Grossmann, care învaţă repede. Cei doi îşi fac veacul la *Café Métropole*, de pe malul râului Limmat. Marcel îşi anunţă părinţii: „Într-o bună zi, acest Einstein va fi un mare om”.

Muzica îi distrage atenţia lui Albert de la tot ce nu-i place la ETH. Bach. Schubert. Mozart. La fel şi plimbările de unul singur cu vaporaşul, pe lacul Zürich.

Albert începe să ia parte la seratele muzicale de la pensiunea ţinută de *Fräulein* Engelbrecht pe *Plattenstrasse* numărul 50, unde se duce cu tot cu vioara sa şi cărţile de fizică. Mileva cântă la tamburină şi la pian.

Albert asistă şi la reuniunile sucursalei elveţiene a Societăţii pentru o Cultură Etică.

Îşi găseşte un mentor politic în Gustav Meier, directorul magazinului universal Brann, o figură cunoscută a scenei ştiinţifice şi culturale.

>

Acum, îşi ia inima în dinţi şi-i face o invitaţie Milevei.

O invită să-l însoţească într-o *Wanderung* – o

drumeţie. Să privească amândoi lumea de pe muntele Uetliberg, de lângă Zürich.

Cei doi vilegiaturişti de-o zi iau trenul de la *Hauptbahnhofdm* Zürich, până la Uezgi, fascinaţi de munţii acoperiri de flori şi boboci.

— Uite, *Allium ursinum*, zice Albert.

— Ce anume?

— Usturoi sălbatic.

Cu cei 870 de metri înălţime ai săi, Uetliberg domină acoperişurile din Zürich şi lacurile de un albastru profund.

Albert o ia cu braţul pe după umeri. Zice:

— Uite, acolo e valea Reppisch. Dincolo, sunt Alpii Bernezi, cu vârfurile Eiger, Mönch şi Jungfrau.

O ia de mână. Se uită fix unul în ochii celuilalt.

Albert se apleacă şi culege o floare, pe care i-o întinde Milevei.

— Pentru tine.

— Pentru mine?

— Pentru tine.

— Ce este?

— *Myosotis alpestris*. O floare de nu-mă-uita. Îmi promiţi?

— Ce anume?

— Să nu mă uiţi.

Ea îşi apropie gura de a lui. Are buzele pline. Are limba jucăuşă. El îi mângâie obrajii. Trage pe nări parfumul ei de colonie. Îşi trece palma încet peste spatele ei, în sus şi-n jos. Ea geme şoptit. Stau aşa în tăcere, zâmbindu-şi unul altuia.

În vacanţă, la Milano, mama lui îl găseşte schimbat. Toţi din familie râd, cântă la pian şi la vioară, glumesc.

Albert se cufundă în istoria comunităţii evreieşti milaneze, relativ recentă, avându-şi începuturile în prima parte a secolului al XIX-lea. Înainte, sub familiile Sforza şi Visconti, evreilor li se permitea să stea în oraş doar câteva zile odată. Pe urmă, în primii ani după 1800, restricţiile au fost ridicate. În 1892, a fost inaugurată Sinagoga Centrală.

Se delectează cu ideea că Milano este unicul oraş din lume >

cu o vie chiar în inima lui. O descoperă în curtea Casei lui Atellani, de pe *Corso Magenta*. Ba chiar, şi mai bine de-atât, proprietarul viei a fost nimeni altul, odinioară, decât Leonardo da Vinci. Albert se simte ca şi cum ar fi făcut saltul înapoi în timp, în 1490, anul în care Leonardo însuşi a plantat via.

Se cufundă în lectura scrierilor lui Da Vinci, uneori copiindu-şi observaţiile şi gândurile lui Leonardo, care par să le confirme pe multe dintre ale lui însuşi. Notează, în marginea remarcilor lui Leonardo: *Ştiu că asta-i adevărat*.

„Odată ce-ai gustat zborul, vei păşi veşnic pe pământ cu privirile aţintite către cer, pentru că ai fost acolo, şi acolo vei tânji întotdeauna să te întorci. Cel care iubeşte practica, fără o teorie, seamănă cu marinarul care se urcă pe o corabie fără cârmă şi fără busolă şi nu ştie niciodată» >

Încotro se îndreaptă.

Sărac este un elev care nu-şi depăşește profesorul.

Perspectiva luminii e perspectiva mea.

Dacă Domnul – care e lumina tuturor lucrurilor – îmi garantează că mă va lumina, voi studia Lumina; drept care, voi împărţi studiul actual în trei Părţi… Perspectiva Lineară, Perspectiva Culorii, Perspectiva Dispariţiei.

Cine îmi va oferi vreodată o simbrie ca să exist? Mă supără foarte mult faptul că trebuie să-mi câştig existenţa, ceea ce mă obligă să-mi întrerup studiul şi să mă ocup de lucruri mărunte”.

Albert se gândeşte la Mileva. Te iubesc. Te iubesc, Mileva Marie.

Nu e răspunzătoare gravitaţia de faptul că oamenii îşi cad cu tronc unii altora, îşi spune în sinea lui.

Zice Leonardo: „Actul procreării şi tot ce are orice legătură cu el este aşa dezgustător, încât fiinţele umane ar dispărea cu totul dacă n-ar presupune şi nişte chipuri

drăguţe şi dispoziţii pline de senzualitate”.

Ich liebe dich, *Mileva*. *Ich liebe und verehre dich* – Te iubesc, Mileva. Te iubesc şi te ador.

Se întoarce la Zürich plin de optimism şi se duce fără întârziere pe *Plattenstrasse*, unde-l întâmpină o lovitură ca de trăsnet. Îi deschide uşa proprietăreasa Milevei, Johanna Bachtöld.

— Ai venit s-o vezi pe Mileva? – îl întreabă.

— Da.

— A plecat, zice *Fräulein* Bachtöld.

— Ce-a făcut?

— A plecat. A renunţat la studii.

— Unde a plecat?

— Înapoi la ea, în Ungaria, zice *Fräulein* Bachtöld.

— Pentru cât timp?

— Nu ştiu. De tot, presupun.

Timp de patru săptămâni, Mileva păstrează o tăcere derutantă.

Albert presupune – şi pe bună dreptate – că s-a dus, probabil, acasă la Kac, în Ungaria, la circa o mie de kilometri est faţă de Zürich, la *villa* familiei, zisă „Fleşa”, unde s-a născut Mileva.

Copil fiind, unul strălucit şi, pe deasupra, temperamental, a făcut tot posibilul să-şi mascheze şoldul dislocat la naştere. A învăţat să cânte la pian şi a încercat să practice dansul.

Tatăl ei spunea că dansa într-un fel care-i amintea de o pasăre rănită. Educaţia ei a urmat un curs la fel de sucit ca şi a lui Albert. Faptul că tatăl, funcţionar public, se muta cu slujba de colo-colo a făcut ca Mileva să urmeze *Volksschule* – şcoala primară publică – la Ruma; Şcoala Superioară Sârbă de Fete, la Novi Sad; Şcoala Reală Medie, la Sremska Mitrovica, plus alte instituţii de învăţământ la Sabac şi Zagreb. A dezvoltat o pasiune pentru matematici, care a condus-o la Zürich, la ETH şi la Albert. Şi acum? S-a dus înapoi acasă.

Ce a îndemnat-o să plece acasă rămâne un mister –

poate chiar pentru ea însăşi.

Nu comunică sub nicio formă cu Albert. Albert nu comunică nici el – sau, mai degrabă, nu *poate* să comunice – cu ea.

Mileva porneşte, o dată în plus, la drum – călătoreşte înapoi spre vest, până la Heidelberg, unde-şi ia o cameră la hotelul Ritter.

Face cunoştinţă cu Philipp Lenard, numit profesor de Fizică Teoretică la Universitatea din Heidelberg, care face muncă de pionierat în domeniul dezvoltării tubului catodic, în interiorul căruia radiaţia catodică produce o imagine luminoasă pe un ecran fluorescent.

Revenit la Zürich, Albert se dedă unei munci detectiviste efemere, dar eficiente, printre prietenele ei şi-i descoperă ascunzătoarea.

Îi scrie, rugând-o să ia legătura cu el. Răspunsul ei nu se grăbeşte să ajungă la el. Când îi parvine totuşi, Albert desface plicul, cuprins de o febră a exaltării. Iubita lui a scris:

„Aş fi răspuns imediat ca să-ţi mulţumesc pentru sacrificiul de a-mi fi scris, răsplătind astfel măcar o mică parte din bucuria pe care mi-ai făcut-o în timpul drumeţiei noastre în doi, numai că mi-ai spus că nu trebuia să scriu până nu mă plictiseam – iar eu sunt foarte ascultătoare (întreab-o numai pe *Fräulein* Bachtöld). Am aşteptat şi am tot aşteptat să mi se instaleze plictiseala, dar aşteptarea, până astăzi, mi-a fost în van, şi nu ştiu foarte bine ce să fac în legătură cu ea. Pe de-o parte, aş putea să aştept până la sfârşitul vremurilor, dar atunci m-ai considera o barbară; pe de altă parte, nici acum nu-ţi pot scrie cu conştiinţa curată.

Aşa cum vei fi auzit deja, mă plimb, de la o vreme, pe sub stejarii germani din valea splendidă a Neckar-ului, a cărei înfăţişare este acum, din păcate, învelită sfios într-o ceaţă groasă. Oricât de mult mi-aş încorda privirile, altceva nu văd; e la fel de sterp totul şi de cenuşiu, ca

infinitul.

Tata mi-a dat nişte tutun, pe care m-a instruit să ţi-l înmânez personal. Abia aşteaptă să te vadă nesătul după mica noastră ţară de proscrişi. I-am povestit şi lui tot ce ştiam despre tine – trebuie neapărat să vii cu mine aici într-o bună zi –, voi doi aţi avea, cu siguranţă, o mulţime de lucruri de vorbit! Dar va trebui să joc eu rolul interpretului.

Nu pot să-ţi expediez tutunul, fiindcă va trebui, probabil, să plăteşti vamă pentru el, şi atunci ne-ai blestema *şi* pe mine, *şi* cadoul de la mine.

A fost realmente plăcut ieri la cursul profesorului Lenard – ne vorbeşte acum despre teoria energiei cinetice a gazelor. Pare-se că moleculele de oxigen se deplasează cu o viteză de peste 400 de metri pe secundă, şi, după ce a calculat şi iar a calculat, profesorul a stabilit ecuaţii derivate, integrate, substituite, şi a sfârşit prin a demonstra că moleculele respective chiar se deplasează cu o asemenea viteză, doar că deplasarea lor nu depăşește a suta parte din grosimea unui fir de păr.

Cu cele mai bune gânduri, a ta, Mi leva”.

Mileva se gândeşte să se întoarcă la Zürich.

Singura îndoială a tatălui ei în legătură cu această decizie are de-a face cu tânărul acela de optsprezece ani, Albert: „Ştiu că te amuză faptul că nu e deloc interesat de cum îi stau hainele sau părul. Că-şi rătăceşte mereu cheile şi-şi uită valiza în tren. Dar tu eşti cu patru ani mai mare decât el. O asemenea diferenţă de vârstă e mare”.

„Poate că ai dreptate”, zice ea. „Dar e la fel ca mine. Este o persoană cu care pot vorbi. Şi are şi el aceeaşi părere despre mine”.

„Ce perspective are să-şi găsească o slujbă?”

„O să-şi găsească de lucru ca profesor pe undeva, tata. Familia lui are şi ea ceva bani”.

„Îl iubeşti, Mileva?”

„Da, tata. îl iubesc”.

„Se vede. Se vede”.

Albert îi scrie Milevei ca şi cum i-ar fi doar prietenă: *Liebes Fräulein* – „Dragă domnişoară”. Apoi, pe un ton glumeţ, o numeşte*: Liebes Doxerl* – „Dragă Păpuşico”. Ea i se adresează lui spunându-i *Johanzel* – „Ionicei”, cum ar veni.

„Fără tine, îmi lipsesc încrederea în mine însumi – îi scrie Albert –, pasiunea pentru lucru şi bucuria în faţa vieţii. Pe scurt, fără tine, viaţa mea nu e viaţă. Măcar de-ai putea fi aici, cu mine, o vreme! Ne înţelegem atât de bine unul celuilalt sufletele negre”.

Apoi, Mileva îl înştiinţează că suferă de guşă, o creştere anormală a glandei tiroide, care-i produce o umflătură mare în partea dinainte a gâtului.

Vestea îi îngrozeşte pe părinţii lui Albert. Mileva este, în mod evident, o arătare handicapată. Insultele pe care le proferează ai lui îl ofensează pe Albert.

Mileva îşi petrece timpul cu plimbări solitare pe malurile râului şi prin păduri. Este profund amuzată de *Un vagabond în străinătate*, cartea lui Mark Twain, primită din partea lui Albert, care punctează o situaţie:

„În limba germană, o domnişoară nu aparţine unui sex anume, nu este nici *ea*, nici *el* –, o plantă precum napul, în schimb, da – este o *ea* cât se poate de clară. Numai când mă gândesc la ce reverenţă sofisticată i se arată napului, şi ce crasă lipsă de respect – domnişoarei. Iată cum se prezintă această situaţie textual – traduc, în continuare, dintr-un dialog publicat într-unul dintre manualele de germană pentru şcolile de duminică:

Gretchen: Wilhelm, unde e napul?

Wilhelm: Ea s-a dus la bucătărie.

Gretchen: Dar tânăra englezoaică frumoasă şi împlinită unde este?

Wilhelm: S-a dus la operă.”[12]

12 În limba germană, cuvântul Mädchen („domnișoară“) este de genul neutru, iar cuvântul Rübe („nap“) e feminin. Dar, spre deosebire de română, în care un substantiv neutru este masculin la singular și feminin la plural, neutrul german este un al treilea caz gramatical, independent de celelalte două.

Mileva, singură, asistă la cursuri, studiază la bibliotecă sau vizitează Muzeul de Artă şi Arheologie[13], din Palais Morass.

Solitudinea se dovedeşte prea mult pentru ea, distanţa care o desparte de Albert – prea mare. De dorul lui, se ofileşte. Aşa că se întoarce la Zürich. >»

Pentru dizertaţiile lor finale de la ETH, Albert şi Mileva optează deopotrivă pentru lucrări pe tema conductorilor de căldură. Albert primeşte 4, 5 puncte din 6; Mileva – 4. El reuşeşte la examenul final, ieşind al patrulea din cinci. Mileva pică şi plănuieşte să reia examinarea după douăsprezece luni. Calificarea din şcoala politehnică îi îngăduie lui Albert să predea matematicile şi ştiinţa la şcoala medie – dacă doreşte; iar el nu doreşte. Se orientează către o slujbă. Weber îl blochează, şi relaţia dintre ei se strică. Şi relaţiile dintre Albert şi mama lui devin tensionate. Pauline îi scrie: „Ai face bine să-ţi iei o nevastă. Până când ajungi tu la treizeci de ani, ea o să fie deja hoaşcă bătrână. Dacă rămâne gravidă, atunci o să dai cu adevărat de belea”. Albert îi răspunde că nu au „trăit în păcat”.

Banii li se împuţinează. Încep să dea meditaţii particulare, pentru a-şi spori veniturile. Albert depune cereri pentru diferite posturi la Viena, Leiden şi Berlin. La cele mai multe scrisori, nu primeşte niciun răspuns.

Albert e convins că Weber este cel care-i blochează lui orice avansare în carieră. Îi spune Milevei:

— N-are niciun rost să le mai trimit scrisori tuturor profesorilor.

— Ba trebuie, zice ea.

— Weber o să le trimită mereu altă şi altă recomandare >

negativă. Nu mai e mult şi-o să-i fi onorat pe toţi fizicienii Europei, de la Marea Nordului până-n capătul sudic al Italiei, cu propunerile mele de a fi primit să lucrez

13 E vorba de Kurpfölzisches Museum, sau Muzeul Palatinat, din Heidelberg.

în facultăţile lor.

Mileva devine retrasă, deprimarea ei şi proasta dispoziţie fiind observate cu îngrijorare de prietenii lor – de Albert, înaintea tuturor. O complimentează pentru felul cum se îmbracă, pentru cum îşi aranjează părul. Cântă din Mozart, special pentru ea. În zadar. Este obsedată de munca ei, de adevărul ştiinţific.

Albert îi propune să schimbe decorul. Îi sugerează c-ar putea s-o ducă într-o vacanţă secretă, idilică.

— Nu ştiu ce să zic, îi răspunde ea, privindu-l cu solemnitate. Am de lucru. Şi tu ai. Şi la Como… toate femei

le-alea cu slujnice, care strâng pe ele corsetele cu întăriturile de os până simt că se sufocă.

— Nu ne obligă nimeni să avem de-a face cu ele. O să-ţi placă bucătăria.

— De unde ştii?

— Tu mi-ai spus că-ţi place peştele.

— Ţi-am spus eu aşa ceva?

— Mi-ai spus că-ţi place bibanul.

Mileva îi zâmbeşte.

— O să mâncăm un fel tradiţional de acolo – *risotto al* >

pesce per şic o, îi spune, adică orez cu biban, preparat cu vin alb, ceapă, unt şi orez. O să ne putem lua cina cu stil, pe fundalul unor vârfuri cu nişte glugi albe de zăpadă.

— Ţi-ai pus în minte să mă duci acolo?

— Da.

Como

— Foarte bine.

Pe 5 mai 1901, într-o duminică, dis-de-dimineaţă, Albert o aşteaptă la Stazione di Como San Giovanni, într-o stare de anticipare febrilă. O întreabă când ajung pe malul lacului Bellagio:

— Care este cartea ta preferată?

— *Cea dintâi matematică în limba sârbă*, de Vasilie Damianovici[14].

— Şi eroul?

— Alexandru Macedon.

— Alexandru Macedon?

— Pentru că iubea cercetarea ştiinţifică şi medicina. Dar locul tău preferat care este? – întreabă şi Mileva.

— Calea Lactee. Spaţiul cerurilor. Spaţiul meu.

Odată ajunşi amândoi la Como, se poate şi el, în sfârşit, elibera de frică.

Cercetează împreună ultima catedrală gotică din Italia, *Duomo di Como* – Domul din Como. Se plimbă uimiţi, braţ la braţ, prin grădinile de la *Villa* Carlotta, printre rododendroni, azalee şi plante tropicale: cedri, arbori *sequoia* şi platani uriaşi.

Se îmbrăţişează în faţa copiei lui Tadolini după

14 Sau Vasilije Damjanovic (1734-1792), scriitor, comerciant, senator și judecător municipal sârb.

sculptura lui Canova, *Eros şi Psyché*, după care petrec noaptea împreună într-un hotel mic, iar a doua zi închiriază o sanie şi călătoresc, bine înfofoliţi în paltoane şi pleduri, până în munţi.

Albert acceptă un post de preceptor particular la Schaffhausen, în partea de nord a Elveţiei.

Mileva trăieşte singură la Stein am Rhein, la o distanţă de vreo nouăsprezece kilometri. Albert o vizitează în orăşelul acela o dată pe săptămână. O găseşte în suferinţă – din cauza încordărilor emoţionale, pe care i le provoacă despărţirile dintre ei, şi a opoziţiei familiei lui faţă de relaţia lor. Mama lui declară în continuare, cu obstinaţie, că nu vrea să aibă nimic de-a face cu Mileva.

Albert i se alătură Milevei, într-o zi ploioasă de vară, într-o cafenea cu ferestrele îndreptate spre Rin. O găseşte fericită ca niciodată şi nu mai conteneşte s-o complimenteze.

— Arăţi aşa de bine şi de fericită, îi spune.

— Aşa şi sunt.» >

— Iar eu sunt atât de norocos c-am dat peste tine, aşa o fiinţă care-mi este egală din toate punctele de vedere.

Mileva întinde mâna după mâna lui. Zice:

— Albert, pipăie-mi pântecul. O să fim trei în curând.

Albert se îndreaptă brusc de spate, pe scaun. Radiază tot. Cuvintele i se opresc în gâtlej. Pe urmă, se ridică în picioare, clătinându-se, o îmbrăţişează pe Mileva şi lăcrimează.

— Copilul nostru va fi precis fată, zice.

— Nu ştii asta.

— Ba ştiu. Îi spunem Lieseri. Şi-o ţinem secretă.

— Asta vreau şi eu. O să mă duc să nasc la Novi Sad „icasă.

Se ţin de mână şi zâmbesc amândoi, printre lacrimi de bucurie.

Odată ce obţine cetăţenia elveţiană, Albert îşi

găseşte o slujbă de profesor suplinitor la *Technikum Winterthur*, un liceu tehnic situat la şaisprezece kilometri de centrul oraşului respectiv. De însărcinările de acolo se achită dimineaţa, în doar şase ore. Tot restul timpului, lucrează acasă. La scurt (imp după aceea, schimbă foaia, în sensul că răspunde ofertei dintr-o revistă pentru profesori, de a medita un student de la *Jakob Nüesch Realschule* – şcoala reală medie – din Schaffhausen. Începe să realizeze, de-acum, că nu-i va da nimeni vreo slujbă.

— Cine ştie, zice, poate că va trebui să cânt la vioară pe străzi şi să trăiesc din mila trecătorilor.

Berna în 1902, Michael Grossmann vine cu veşti bune. îl convinge pe Albert, acum în vârstă de douăzeci şi trei de ani, să accepte o slujbă la Oficiul Naţional Elveţian de Patente, situat la Berna, ca expert tehnic, clasa a 3-a. Salariul anual e satisfăcător3.500 de franci. Programul de lucru pe care trebuie să-l respecte Albert, lucrând în clădirea Poştei şi Telegrafului din Berna, este de la orele 8.00 dimineaţa la 4.00 după-amiaza.

„Nu mai încape îndoială”, îi scrie Albert Milevei. „În curând, vei fi soţioara mea fericită, stai numai să vezi. De-acum, necazurile noastre s-au terminat. Şi numai acum, când nu mai am de purtat pe umeri această povară teribilă, îmi dau seama de cât de mult şi de sincer te iubesc. În curând, voi putea să te iau în braţe şi să declar

în faţa lumii întregi că eşti Păpuşica mea. Vom lucra în domeniul ştiinţei împreună, ca să nu devenim nişte filistini bătrâni”.

Nici nu apucă bine să-şi găsească o locuinţă, că veştile proaste dau buzna peste el, de la Milano. Tatăl său are o sănătate din ce în ce mai şubredă.

Albert îl găseşte pe Hermann, care are cincizeci şi şase de ani, pe moarte, din cauza maladiei de inimă de care suferă.

Îi cere tatălui să consimtă la căsătoria lui cu Mileva. Nu e nici pe departe încrezător că Hermann va fi de acord. Dincolo de orice alte considerente, ar fi pentru prima dată când oricine din clanul Einstein s-ar căsători cu cineva dintre neamuri[15]. Şi totuşi, Hermann îşi dă consimţământul cu doar trei zile înainte să moară. Le cere tuturor membrilor familiei să iasă din camera lui, ca să poată muri singur.

Albert resimte o teribilă vinovăţie, legată de faptul că nu era lângă tatăl său când acesta s-a prăpădit.

Tatăl Milevei, Milos Marie, ofiţer în armata sârbă şi judecător, găseşte că nu e deloc bine-venită condiţia fiicei sale – asta eufemistic vorbind. Copilul ar putea fi trimis la ţară, să he crescut de nişte rude oarecare, sau ar putea fi dat spre adopţie. Elveţia, la schimbarea secolelor, nu vede cu ochi buni un copil din flori. Albert îşi dă seama – ca şi Mileva, de altfel – că sorţii nu sunt de partea lor. La ETH, reputaţia lui este una de aroganţă, proastă-creştere şi lipsă de respect. Şi-a înstrăinat sprijinitorii de care ar avea nevoie. Mileva e de origine slavă. El este evreu. Să se mai adauge şi un copil din flori la tot acest amalgam – chiar c-ar fi picătura care ar face să dea pe dinafară paharul tuturor aşteptărilor lui. Având ambele familii împotriva lor, Albert şi Mileva se trezesc, dintr-odată, împreună, dar

15 în Vechiul Testament, populațiile din Orientul Apropiat, altele decât israeliții, sunt denumite „neamuri“. Ulterior, termenul s-a extins și la celelalte populații ale lumii, care nu se închină Dumnezeului poporului Israel.

izolaţi.

Berna, în sine, îi oferă o anumită consolare lui Albert. Râul Aare înconjoară oraşul. Este şi acum, în bună măsură, un oraş de secol XV, cu arcade, străzi pietruite şi fântâni. Albert îi spune: „Un oraş străvechi, extraordinar de plăcut, în care se trăieşte ca la Zürich – exact la fel”.

Îşi găseşte o cameră în partea veche a oraşului, pe *Gerechtigkeitsgasse* – Aleea Justiţiei –, care, împreună cu *Kramgasse* – Aleea Gloatei –, din centrul oraşului, sunt vegheate de sculptura lui Hans Gieng, de pe *Gerechtigkeitsbrunnen* – Fântâna Justiţiei –, care o înfăţişează pe Justiţia stăpână. Statuia legată la ochi, care ţine în mâna dreaptă sabia justiţiei, îi dă lui Albert sentimentul că e mărunt, la cei 1 metru şi 72 de centimetri ai lui.

— Îţi place statuia? – întreabă Mileva.

— Câtă vreme iubeşte justiţia la fel de mult cum ne iubim noi doi, zice Albert.

De la tatăl ei, Albert primeşte vestea cea mare: Mileva tocmai a născut o fetiţă – pe Lieserl.

„E sănătoasă?”, îi scrie Albert lui Milos. „Cum are ochii? Cu care dintre noi seamănă mai mult? Cine o alăptează? E pofticioasă? Trebuie să fie complet cheală. O iubesc atât de mult şi nici n-o cunosc deocamdată!”

Dar Albert rămâne la Berna. Despre Lieserl, copila pe care o iubeşte atât de mult, după cum singur afirmă, nu pomeneşte nimănui nimic.

Mileva îi trimite un mesaj criptic lui Albert: „Cred că nu trebuie să spunem nimic despre Lieserl deocamdată”.

El are alte proiecte, aşa că nu obiectează.

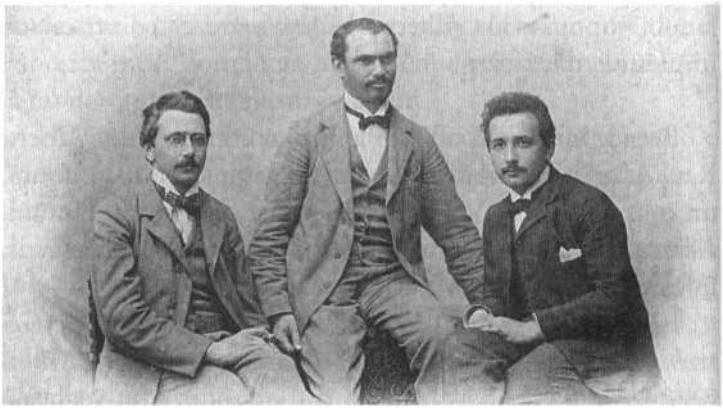

Solovine, Habicht şi Albert

Cu Maurice Solovine, care e student la Filosofie, şi Conrad Habicht, fiul unui bancher, Albert discută despre filosofia ştiinţei. Îşi spun lor înşişi: Academia Olympia.

Citesc împreună *Don Quijote* de Cervantes, *Antigona* lui Sofocle, *Tratatul* lui Hume *despre natura umană*. *Ştiinţa mecanicii* şi *Analiza senzaţiilor*, ale lui Ernst Mach, *Etica* lui Spinoza şi tratatul lui Poincaré, *Ştiinţă şi ipoteză*. Acestea erau sursele filosofiei ştiinţei a lui Albert însuşi.

>

Cei trei devin prietenii cei mai buni. Când lui Solovine i se întâmplă să nu poată participa la o reuniune planificată la el acasă, pentru că decide să meargă, în schimb, la un concert, le lasă de mâncare lui Albert şi Habicht, iar alături – un bilet: „Iubiţi prieteni, ouă fierte tari şi salutări”. Dacă văd aşa, ceilalţi doi se apucă şi redecorează camera: mută mobilele, cărţile, farfuriile, ceştile, cuţitele, furculiţele şi lingurile. Umplu tot locul de fum de tutun şi lasă un mesaj: „Iubite prieten, fum gros şi salutări”. Tuturor li se pare foarte amuzantă gluma.

Solovine şi Habicht fac speculaţii în privinţa copilului Milevei. Nu le vine prea greu să pună lucrurile cap la cap. Nu trebuie decât să fie atenţi la ce văd: e clar că ea tocmai a >

născut. Dar de ce nu s-a dus Albert în Serbia să vadă copilul? Să fi fost dat spre adopţie? Să fi fost răpus de

scarlatina devenită epidemie? Dacă da, cel mai probabil, fie Albert, fie Mileva spunea ceva.

Nici lui Solovine şi nici lui Habicht nu li se pare potrivit să-i chestioneze pe Albert şi Mileva în acest sens. La urma urmei, ce-ar putea face, oricare dintre ei, ca să primească vreun răspuns?

Îşi amintesc de ce-a spus Pitagora: „E mai bine ori să taci, ori să spui lucruri care să valoreze mai mult decât tăcerea” – drept care decid să nu abordeze subiectul.

La mai bine de şase ani după ce s-au cunoscut şi la un an de când s-a născut Lieserl, în ziua de marţi, 6 ianuarie 1903, aceiaşi Solovine şi Habicht convoacă în sesiune specială Academia Olympia pentru a putea fi de faţă la căsătoria dintre Albert şi Mileva, la Oficiul Stării Civile de la Berna. Pauline lipseşte. Albert este primul Einstein care-şi ia o soţie ne-evreică. Toată ceremonia durează puţin.

Albert, Mileva, Solovine şi Habicht îşi petrec restul acelei zile în baruri şi cafenele bând vin, mâncând cârnaţi, *Gruyère* şi îngheţată. Albert le cântă la vioară celorlalţi trei.

Herr Einstein şi *Frau* Einstein se întorc la locuinţa lor» din podul unei case de pe liniştita stradă *îi liter strasse*, numărul 18, de pe malul stâng al râului Aare, unde constată că Albert a pierdut cheia, drept care se văd nevoiţi să deranjeze un alt locatar ca să poată intra.

Luna următoare, cad amândoi victime ale epidemiei de gripă, care strânge toată Elveţia ca într-o gheară. Numai la Berna, 18.000 de oameni s-au îmbolnăvit.

Albert i se confesează lui Besso: „De-acum, sunt un bărbat însurat şi duc o viaţă foarte plăcută, foarte liniştită, alături de soţia mea, care se îngrijeşte perfect de toate, găteşte bine şi este întotdeauna veselă”.

Mileva îi scrie unei prietene: „Dacă se poate aşa ceva, sunt mai ataşată acum de scumpul meu soţ decât eram deja pe vremea când locuiam la Zürich. Este singurul care îmi ţine companie, singura mea societate, şi sunt cea

mai fericită când este alături de mine”.

Albert încearcă să accepte uzanţele vieţii burgheze, dar nu reuşește.

La sugestia doctorului Josef Sauter, un coleg de la Oficiul de Patente, Albert îşi găseşte refugiul în Societatea de Istorie Naturală de la Berna, care îşi ţine reuniunile la hotelul Storchen, de pe *Spitalgasse* – Aleea Spitalului –, numărul 21. Lui Albert îi plac atmosfera de acolo şi discuţiile şi dezbaterile societăţii. În minutele din ziua de 2 mai, secretarul notează că: „Se aprobă calitatea de membru a domnului Alb. Einstein, matematician în cadrul Oficiului de Patente”.

Pe 5 decembrie 1903, Albert ţine prima sa conferinţă în faţa societăţii, despre teoria undelor electromagnetice.

Mileva, Hans Albert şi Albert, 1904

După o sarcină cu dificultăţi, Mileva dă naştere primului lor băiat, Hans Albert, în ziua de 14 mai 1904, pe *Kramgasse*, numărul 49. Şi ea, şi Albert se topesc după copil. Albert se lasă cuprins şi el de râsul fiului său şi se joacă de zor cu el când e vremea să i se facă baie. Mileva se adaptează rutinei zilnice a vieţii de casă.

Albert devine un angajat simpatizat şi preţuit al Oficiului de Patente. Este numit definitiv pe post şi leagă o strânsă prietenie cu Michele Besso. Amândoi se bucură de

concepţia pe care o împărtăşesc, şi anume că oamenii care înţeleg fizica ştiu că distincţia dintre timpurile trecut, prezent şi viitor este o iluzie. Energia şi încrederea în sine ale lui Albert parcă renasc.

La Mileva, se întâmplă exact pe dos. Ea e din ce în ce mai prost dispusă, iar munca lui o face invidioasă. Mirosul urât al scutecelor şi fumul scos de focul din şemineu umplu tot apartamentul – iarna e friguros, vara este încins şi puturos. Albert îi construieşte vehicule de jucărie lui Albertli, din cutii de chibrituri şi sfoară. îl răsfaţă pe copil cu poveşti şi-i cântă la vioară cântece de leagăn. Cu o mână îl ţine pe Albertli în echilibru pe genunchiul său, iar cu cealaltă scrie. Mileva nu mai este asociata lui ştiinţifică secretă. Treaba ei, în principal, este să gătească şi să fie doică pentru copil. O sperie singurătatea vieţii pe care o duce, lipsa cuiva care să-i ţină companie, starea de izolare. Tânjeşte după cineva cu care să stea şi ea de vorbă.

Stă la fereastra camerei de la etajul doi, de unde contemplă venirile şi plecările de pe *Kramgasse* şi clienţii mulţumiţi ai restaurantului *Zum unteren Junker* – „La *Junkerx-ul* de jos” – de la parter. Timpul trece foarte încet, marcat de bătăile clopotului din turnul cu ceas, care e situat la o depărtare de 200 de metri.

1. Rang nobiliar funciar în Prusia secolului al XIX-lea. Printre cei mai cunoscuţi *Junker*-\, s-au numărat Cancelarul Otto von Bismarck şi Preşedintele Republicii de la Weimar, Paul von Hindenburg.

TREI

1905

Annus Mirabilis

„Cu o privire de ştrengar în ochii săi apoşi, Albert mi-a spus că, pe vremea când el şi Mileva s-au mutat în apartamentul acela înghesuit, de la etajul al doilea, de pe *Kramgasse*, numărul 49, din centrul vechi al oraşului Berna, el unul efectiv nu avea cum să prevadă faptul că 1905 avea să fie anul cel mai ieşit din comun al vieţii pentru el. După cum nici prietenii lui, nişte obscuri

funcţionari publici, nu aveau cum să prevadă”.

Mimi Beaufort, Princeton, 1955

În liniştea Oficiului de Patente de la Berna, în vârstă acum de douăzeci şi şase de ani, Albert se urcă în picioare pe taburetul său, claia de păr încadrându-i capul mare şi făcându-l să pară şi mai mare. Jacheta şi pantalonii ponosiţi, de *tweed*, sunt prea scurte pentru el. Şosete nu poartă. Norul de fum, de la trabucul ieftin, marca Villiger, pluteşte în aer. Îşi ocupă timpul scriind recenzii şi articole pentru cea

1. „Anul miraculos” (în limba latină, în original – *N.red.*). mai prestigioasă revistă de fizică în limba germană, *Annalen der Physik* – *Analele de Fizica*.

În martie 1905, formulează ideea că lumina constă din particule microscopice, pe care le denumeşte „fotoni”, şi că universul e constituit din calupuri de materie şi energie distincte.

În luna următoare şi în mai, publică două articole în *Annalen der Physik*.

Mişcarea atomilor şi a moleculelor dă naştere unor dez – >

bateri ştiinţifice aprinse. Profesorii Ernst Mach şi Wilhelm Ostwald se numără printre cei care minimalizează ideile lui Albert. Ostwald, în mod special, se face avocatul viziunii potrivit căreia termodinamica se ocupă doar cu energia şi cu felul în care se transformă aceasta în lumea cotidiană. Alături de Mach, el susţine că legile termodinamicii nu trebuie neapărat să aibă la bază mecanica, disciplina care dictează existenta atomilor invizibili în mişcare.

Albert nu se împiedică de nimic din toate astea. Pasul următor, pentru el, este să descrie o nouă metodă pentru numărarea şi determinarea dimensiunii atomilor sau moleculelor într-un spaţiu dat. În articolul următor, aplică teoria moleculară a căldurii la lichide, ca să explice aşa-numita enigmă a mişcării browniene. În 1827, botanistul

scoţian Robert Brown a introdus polen în suspensie în apă şi a observat că polenul se mişca neregulat, în vârtejuri.

Albert susţine că, dacă nişte particule minuscule, dar totuşi vizibile, se află în suspensie într-un lichid, atomii de lichid, care sunt invizibili, bombardează particulele aflate în suspensie şi le fac să danseze haotic. El explică foarte amănunţit fenomenul cu pricina şi prezice mişcările neregulate, aleatorii, ale particulelor sub microscop.

În luna mai, îi scrie lui Conrad Habicht, care a primit un post de profesor de matematică şi fizică la Institutul Pedagogic

Protestant de la Schiers, din Elveţia. Promite să-i trimită lui * >

Habicht patru lucrări de-a dreptul revoluţionare:

„Prima se referă la radiaţie şi la proprietăţile energetice ale luminii şi este foarte revoluţionară… A doua lucrare este o determinare a dimensiunilor adevărate ale atomilor… A treia demonstrează că acele corpuri ale căror dimensiuni sunt de ordinul a 1/1.000 mm, suspendate în lichide, nu pot să nu efectueze o mişcare aleatorie observabilă, care este produsă de mişcarea termală. O asemenea mişcare… a fost observată deja de fiziologi, care o numesc «mişcare moleculară browniană». A patra lucrare este numai la stadiul de schiţă, şi aceea provizorie, şi se referă la electrodinamica unor corpuri în mişcare, utilizând o modificare a teoriei spaţiului şi timpului”.

Acea „foarte revoluţionară” lucrare din iunie prezintă un ghid al argumentelor lui Albert. Din ce este format universul, din atomi, din electroni? Spaţiul şi timpul sunt misterioase – dacă nu chiar intangibile.

„Potrivit premisei de avut în vedere aici, când o rază de lumină se propagă dintr-un punct, energia nu se distribuie în mod continuu, într-un spaţiu din ce în ce mai mare, ci constă dintr-un număr finit de cuante de energie, care sunt localizate în anumite puncte ale spaţiului şi care pot fi produse şi absorbite numai ca unităţi complete”.

Nu se aşteaptă, propriu-zis, ca lumea să-i priceapă

argumentele.

„Vreau să ştiu cum a creat Dumnezeu această lume… restul suntamânunte. Ceea ce mă interesează cu adevărat este să ştiu dacă Dumnezeu ar fi putut face lumea în alt mod; sau, altfel spus, dacă necesitatea simplităţii logice îngăduie vreo libertate cât de mică”.

De-acum, lucrează frenetic. Aplică relativitatea la producerea ecuaţiei sale dintre masă şi energie – *m*, respectiv *E*. Simplu spus, descoperă că, atunci când un obiect se apropie de viteza luminii – notată cu *e* –, masa obiectului creste. Cu cât obiectul călătoreşte cu o viteză mai mare, cu atât devine mai greu. Presupunând că s-ar deplasa cu viteza luminii (lucru imposibil), atunci masa şi energia lui ar ajunge infinite.

În fine, lucrarea cu numărul cinci, care este şi dizertaţia sa doctorală, se intitulează: *O nouă determinare a dimensiunilor moleculare*.

Cu ecuaţia $E = mc^2$, Albert este cel dintâi care avansează ideea echivalenţei dintre masă şi energie ca principiu general şi ca rezultat al simetriilor spaţiului şi timpului.

Mileva nu e singura care întreabă:

— Ce se întâmplă dacă teoria relativităţii asta a ta e respinsă?

— În cazul ăsta, o să-mi pară foarte rău pentru Dumnezeu, fiindcă teoria mea e corectă.

Albert, Mileva şi Hans Albert se mută într-un apartament mai mare din Berna, pe *Besenscheuerweg*, numărul 28, nu departe de muntele Gurten.

Timp de o lună şi mai bine, Albert lucrează frenetic la Oficiul de Patente şi acasă, la lumina unei lămpi cu gaz. Nu are timp să înregistreze progresele propriei gândiri, excepţie făcând, bineînţeles, probele cercetării sale.

Bucurându-se din plin de ce studiază – natura materiei, a energiei, a mişcării, a timpului şi spaţiului –, pare să nu fie conştient de ce oră este în fiecare moment al zilei, de ce zi a săptămânii sau dată a lunii. Zice:

— Când fac un lucru de care mă bucur pe de-a întregul, nu mai observ că timpul trece.

— Ästa-i motivul pentru care întârzii mereu acasă? – îl întreabă Mileva.

— Ei, nu întotdeauna.

— Ba întotdeauna.

Se hotărăşte să-i înainteze dizertaţia lui de doctorat lui»

Alfred Kleiner, profesor de Fizică Experimentală la Universitatea din Zürich. Kleiner este impresionat: „Argumentele şi calculele care se cer făcute sunt printre cele mai dificile din hidrodinamică”. La fel se declară şi profesorul de matematici, Heinrich Burkhardt: „Modul de tratare a temei demonstrează o stăpânire fundamentală a metodelor matematice relevante. Din ce am verificat până acum, totul s-a dovedit a fi corect – fără excepţie”. Kleiner însă găseşte că dizertaţia e prea scurtă. Albert adaugă o singură propoziţie, o supune din nou atenţiei profesorului, care, de astă dată, o acceptă. De-acum, Albert îşi poate spune: „Doctor Einstein”.

În acea vară, proaspătul doctor şi *Frau* Einstein, cu Hans Albert după ei, se deplasează la Novi Sad.

Albert vizitează Matica Srpska, cea mai veche instituţie literară, culturală şi ştiinţifică sârbă, întemeiată la Pesta în 1826 şi mutată la Novi Sad în 1864. Biblioteca de la Matica Srpska („Matca Sârbă”) adăposteşte circa trei milioane de publicaţii, iar galeria de artă de acolo este cea mai mare şi mai respectată din Novi Sad. Albert e fascinat.

Familia Milevei, spre surprinderea şi desfătarea lui Albert, este primitoare la modul călduros. Cu toţii se simt mişcaţi de faptul că Albert o tratează ca pe o egală a sa intelectuală.

Albert îşi poartă pe umeri fiul, pe străzi, iar copilul hohoteşte întruna de râs – ai zice că tocmai a câştigat un trofeu. Ignorându-le – aşa tratează anxietăţile privitoare la soarta copilei sale pierdute, Lieserl. Oare a murit de scarlatină, şi trupul i-a fost incinerat, ca oricărei alte

victime a molimei? Sau este în viaţă pe undeva şi victimă a cine ştie cărui handicap tragic? Albert păstrează tăcerea. Misterul sorţii pe care a avut-o fata persistă.

La întoarcerea sa la Berna, doctor Albert este promovat, în cadrul Oficiului de Patente, la rangul de expert tehnic, clasa a 2-a. I se măreşte şi salariul, la 4.500 de franci pe an. Drept care, Albert şi ai lui se mută din nou, de astă dată într-o casă cu structură de lemn de pe aşa-numita *Aegertenstrasse*, o arteră străjuită de copaci, de unde se vede râul Aare.

Îi scrie lui Maurice Solovine, aflat la Paris, căruia îi simte lipsa foarte mult: „Sunt un pişă-cerneală federal, cânt la vioară şi-mi călăresc poneiul fizico-matematic”.

Duminicile, Albert şi Mileva organizează reuniuni fără pretenţii la ei acasă, avându-i musafiri pe Michele Besso cu soţia lui, Anna, şi pe Maya, sora lui Albert, aflată acum la Berna, unde-şi pregăteşte propriul doctorat.

Pe Albert încă-l mai încearcă nostalgia vremurilor de la Aarau, deşi este în egală măsură chinuit de un sentiment de vinovăţie cu privire la Marie, care i-a oferit atâta bunătate, în timp ce el nu i-a provocat ei decât amărăciune şi durere.

Dorul şi reveriile după fostele iubite şi profesorii dispăruţi de mult din viaţa lui îl excită mai mult decât Mileva, care-i arată în prezent iubire şi afecţiune, dar pe care el o ţine întruna la depărtare de un braţ. Demonstraţiile de iubire nu-i sunt pe plac. I se par nişte capcane în egală măsură, dacă nu cumva chiar mai mult decât banalităţile burgheze, pe care le dispreţuieşte. Undeva, în străfundurile psihicului său, pândeşte frica de nebunie.

Vestea că Julius, fratele lui Paul Winterer, s-a întors din America şi, cum era cu minţile duse, şi-a împuşcat şi omorât mama şi cumnatul, după care s-a sinucis, nu face decât să i-o exacerbeze.

Se gândeşte şi la Michele Besso, al cărui frate, Marco, şi-a pus capăt zilelor la vârsta de optsprezece ani.

Albert e de părere că: „Dacă vrei să duci o viaţă fericită, leagă-ţi-o de un scop oarecare, nu de oameni sau de lucruri”.

Asta nu-l ajută să digere ultimele veşti despre Marie: o depresie acută şi o serie de inconsecvenţe mentale au pus stăpânire pe ea, ca urmare a rupturii survenite între ei. Doctorii o internează la Clinica Waldau din Berna.

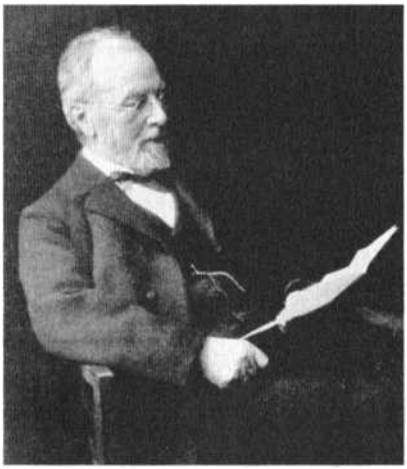

Dr. Gottlieb Burckhardt

Albert se interesează de clinica respectivă şi descoperă că un anume doctor Gottlieb Burckhardt se dedă la experimente chirurgicale acolo, la Waldau – mai exact, lobotomie, o procedură psihochirurgicală menită să înlăture consecinţele schizofreniei. Burckhardt a efectuat deja lobotomii unui număr de şase pacienţi, procentul de reuşită fiind la nivelul a 50%. Albert se roagă să nu cadă şi Marie pe mâinile doctorului.

Se refugiază în munca lui, scriind mereu alte articole şi recenzii. Se joacă obsesiv cu Albertli acasă, făcând să se învârtă un titirez, şi nişte ursuleţi de pluş, să danseze.

Jocurile îl fascinează pe Albert, la fel de mult ca pe Albertli. Tată şi fiu nu se mai satură de spectacolele cu lanterne magice. Albert cumpără un proiector „Gloria”, făcut de Ernst Planck la Nürnberg, şi devine un operator abil: spre deliciul copilului, dacă mută diapozitivele destul de repede, imaginile proiectate pe ecran par să se mişte.

Alfred Kleiner îi revine lui Alfred Kleiner, profesor de Fizică Experimentală la Universitatea din Zürich, sarcina de a-l recomanda oficial pe Albert, pentru a fi cooptat la universitate.

Kleiner nu se îndoieşte câtuşi de puţin de capacităţile lui Albert: „Einstein se numără printre cei mai importanţi fizicieni teoretici, fiind recunoscut ca atare încă de la cercetările sale în legătură cu principiul relativităţii”.

Kleiner simte că antisemiţii vor bloca numirea lui Albert. Comitetul de conducere al corpului profesoral stabileşte că:

„Formulările colegului nostru, Kleiner, bazate pe un contact personal de mai mulţi ani, s-au dovedit cu atât mai valoroase pentru acest comitet, ca şi pentru corpul profesoral în întregime, de vreme ce *Herr Doktor* Einstein este israelit, şi tocmai israeliţilor, dintre savanţi, le pot fi atribuite (în multe cazuri, nu pe de-a întregul fără o justă cauză) tot felul de particularităţi dezagreabile de caracter, precum faptul că sunt băgăreţi, neruşinaţi şi au o mentalitate de prăvăliaşi în felul în care-şi percep statutul academic. Trebuie totuşi remarcat că există, în rândurile aceloraşi israeliţi, oameni care nu prezintă nici urmă de aceste calităţi neplăcute, motiv pentru care nu se cuvine ca un om să fie descalificat numai pentru faptul că este, întâmplător, evreu. Ba chiar, se găsesc uneori, chiar şi

printre savanţii ne-evrei, unii care, în privinţa unei percepţii şi utilizări negustoreşti a profesiei lor academice, dezvoltă anumite calităţi, considerate, în mod obişnuit, ca fiind caracteristice evreilor. Prin urmare, nici comitetul, nici corpul profesoral în ansamblu nu au considerat că ar fi fost compatibil cu demnitatea lor să adopte antisemitismul ca politică în tratarea cazului de faţă”.

Albert se întreabă ce va fi spus comitetul. Află că membrii acestuia au votat în favoarea sprijinirii candidaturii lui – zece voturi pentru şi o abţinere.

Şi totuşi, simte curentul antisemit, care se manifestă sub nivelul de suprafaţă al vieţii academice şi sociale. Când află că salariul pe care i-l oferă universitatea nu e nici măcar egal cu cel pe care-l primeşte la Oficiul de Patente, refuză oferta.

Cei de la Zürich revin, propunându-i o sumă mai mare. De astă dată, acceptă. „Şi astfel – îi spune fizicianului polonez Jakob Laub, cu care corespondează –, am ajuns oficial să fac parte din breasla curvelor”.

La Zürich, bugetul familiei este întins la maximum. Aşa că Mileva ia chiriaşi.

Cel mai important este că Albert a intrat în mediul academic de-acum. Stabilitatea este la ordinea zilei.

Faima i se răspândeşte. Cine ar fi bănuit că viitorul imediat avea să difere atât de mult – că, în următorii cinci ani, Albert va schimba trei universităţi în tot atâtea ţări, plus ETH?

„Nici nu pot să-ţi spun – îi scrie Mileva unei prietene – cât suntem de fericiţi de această schimbare, care-l va scuti pe Albert de cele opt ore zilnice de lucru la Oficiu, permiţându-i, de-acum, să se dedice iubitei lui ştiinţe, şi *numai* ştiinţei”. După care, continuă: „Mai mult decât atât, este considerat acum cel mai bun dintre fizicienii vorbitori de limbă germană şi primeşte o mulţime de onoruri. Reuşita lui mă umple de fericire, pentru că o şi merită cu prisosinţă; atâta îmi doresc şi sper: celebritatea să nu aibă un efect negativ asupra umanităţii lui”.

Corespondenţa purtată de Albert se amplifică. De prin toată Europa, este căutat de colegii săi fizicieni.

Conferinţele pe care le ţine au succes. Vorbeşte fără notiţe, plin de umor, lipsit de formalisme, cu un aer donquijotesc. Îşi invită auditoriile, altfel de mici dimensiuni, să-l întrerupă dacă nu înţeleg vreo chestiune. Ba chiar, se întrerupe el însuşi.

Îi place să fie cetăţean elveţian. Îi place în Elveţia. Nu cere altceva decât linişte ca să poată gândi. Un creion şi nişte hârtie. Să se plimbe puţin cu barca pe un lac din apropiere. Viaţa i se răsuceşte mai ceva ca titirezul lui Albertli.

Societatea pentru Ştiinţele Naturii – *Naturforschende Gesellschaft* – din Zürich şi-l alege membru. Pe lângă fizică, este interesată şi de istoria naturală, şi de matematici.

Pe urmă, i se oferă şi acceptă un post la Praga, la Universitatea Germană. Catedra de Fizică Teoretică de acolo a rămas fără şef. Asta înseamnă că este profesor plin, cu salariul corespunzător.

Iar Mileva rămâne însărcinată – a treia oară.

Eduard Einstein se naşte la 28 iulie 1910. Naşterea este una dificilă. Mileva e slăbită şi nu se simte bine. Doctorul ei îl informează pe Albert că trebuie să facă rost de bani cu care să plătească o servitoare. Urmează un schimb de replici, în care Mileva îi ţine partea lui Albert:

— Nu vedeţi că soţul meu munceşte până la epuizare?

— Ai nevoie de ajutor, i-o întoarce doctorul.

Se ajunge la un compromis. E chemată de la Novi Sad mama Milevei ca să-şi facă de treabă prin casa fiicei.

Starea de spirit a Milevei se deteriorează.

I se confesează lui Albert: „Ştii, eu tânjesc după iubire, şi atât de tare m-aş bucura dac-aş auzi un răspuns afirmativ la ceea ce mai că-mi vine să cred, că de vină este afurisita de ştiinţă, încât accept cu seninătate zâmbetul tău

în sensul ăsta”.

E dureros de conştientă de ce a pierdut. Cariera ei de fiziciană s-a încheiat; Lieserl s-a dus. O fi fost dată spre adopţie copila? Nu ştie nimeni unde se află – nici vie, nici moartă. Albert refuză şi pe faţă, şi în sinea lui, să-şi pună întrebarea. Soarta fetei a devenit un coşmar cu care nu vrea să aibă de-a face. Noroc de micul Albertli, care e veselia întruchipată. Şi-acum, cel puţin, mai e şi „Tete”.

Albert îi scrie mamei lui, la Berlin: „Faptul că întoarcem pe toate feţele nişte lucruri care ne deprimă sau ne supără nu ne ajută să le depăşim. Trebuie să le punem capac noi singuri. Cel mai probabil este că mi se va oferi un post de profesor plin la o universitate de calibru, cu un salariu semnificativ mai bun decât am acum”.

A căpătat un adevărat apetit pentru călătoritul neîntrerupt. Ca să şi-l satisfacă, decide să-şi viziteze doi dintre eroi – pe Hendrik Lorentz şi Ernst Mach. Lorentz a împărţit Premiul Nobel pe anul 1902 cu Pieter Zeeman, conaţionalul său olandez, pentru descoperirea efectului Zeeman: „Întru recunoaşterea contribuţiei extraordinare a cercetărilor acestora în privinţa influenţei magnetismului asupra fenomenului radiaţiei”. Ernst Mach este primul fizician care a studiat mişcarea la viteze supersonice, iar felul în care a criticat şi respins concepţia lui Newton asupra timpului şi spaţiului a reprezentat una dintre sursele de inspiraţie ale lui Albert în abordarea teoriei relativităţii.

Îl vizitează pe Mach la Viena, în 1911. Mach, de-acum, e practic izolat: are peste şaptezeci de ani, este semiparalizat şi aproape complet surd.

— Să presupunem, îi strigă Albert, că, luând ca premisă existenţa de atomi într-un gaz, am putea prezice o proprietate observabilă a gazului respectiv, care nu putea fi prezisă pe baza teoriei non-atomice – aţi accepta, în cazul acesta, o asemenea ipoteză?

— Ar putea fi o ipoteză economică, îi răspunde Mach, iar Albert ia răspunsul acestuia ca pe o confirmare.

Cu Hendrik Lorentz

Albert îl admiră de mult şi profund pe Hendrik Lorentz. Fizicienii teoretici de peste tot din lume îl privesc pe liber-cugetătorul olandez drept spiritul diriguitor al fizicii. Lorentz este cel care bătătoreşte drumul receptării pozitive a teoriei cuantice. Albert s-a folosit de multe dintre instrumentele matematice, conceptele şi rezultatele lui Lorentz când a produs teoria relativităţii restrânse. „Îl admir pe omul ăsta mai mult decât pe oricine altcineva”, îi spune lui Laub. „Aş merge până acolo, încât să spun că-l iubesc”. Albert şi Mileva îl vizitează pe Lorentz la Leiden, unde locuiesc în casa lui şi a soţiei sale, Aletta.

Lorentz îl ademeneşte cu şarmul şi ospitalitatea sa pe Albert, pentru care devine o figură paternă – lucid, generos, gata să-i dea sfaturi, să-l corecteze în cele mai mici detalii. Albert consideră că Lorentz are o minte „la fel de frumoasă ca o minunată operă de artă”.

Propria lui minte răsuceşte pe toate feţele diversele oportunităţi care i se înfăţişează. Decide să-şi asume postul de la Universitatea praghează Carol-Ferdinand, însă descoperă imediat că, la Zürich, corpul profesoral ţine morţiş să-l păstreze. Se lansează chiar o petiţie în acest sens: „Profesorul Einstein are un talent uimitor de a

prezenta chiar şi cele mai dificile probleme ale fizicii teoretice atât de clar şi de inteligibil, încât este o mare bucurie pentru noi să-i urmărim cursurile, plus că se pricepe atât de bine să stabilească raporturi perfecte cu auditoriul”.

I se propune şi o majorare a salariului cu 1.000 de franci, ofertă ispititoare, pe care el însă o refuză, drept care toată familia se mută la Praga.

Praga

Ocupă un apartament nou în cartierul Smichov, pe strada Trebizskeho, numărul 1215, pe malul stâng al fluviului denumit de germani Moldau – Vltava, pentru cehi. Face drumul până la serviciu pe jos, în douăzeci de minute.

„Am aici un institut splendid, în care lucrez confortabil”, îi scrie lui Besso. „Doar că oamenii îmi sunt atât de străini…” Îi detestă pe birocraţii teutoni. Angajaţii stau cu capetele plecate şi trudesc. De la ferestrele biroului său, vede Azilul Districtual Regal de Boli Mintale. Le spune celor care-l vizitează: „Acolo se află nebunii care nu sunt preocupaţi de teoria cuantică”. Izolat cum este, scrie diverse lucrări.

Apartamentul din Smichov are şi electricitate; iar, ca supliment, o fată în casă locuieşte într-o cameră de serviciu.

Devine client regulat la *Café Louvre* – o cafenea în

stilul *Art Nouveau*, de pe *Narodni Trida* („Şoseaua Naţiunii”) –, unde îi întâlneşte pe Max Brod şi Kafka; dacă nu acolo, merge la salonul Bertei Fanta din Piaţa Oraşului Vechi, unde cântă la vioară pentru elita intelectuală, inclusiv pentru filosofii Rudolf Steiner şi Hugo Bergmann.

Albert leagă rapid prietenii cu asemenea gânditori şi oameni de ştiinţă, oameni având gusturi similare cu ale lui. Unul dintre aceştia este un tânăr fizician evreu de la Viena, Paul *y*

Ehrenfest. El şi Mileva se obişnuiesc să-l primească în casa lor.

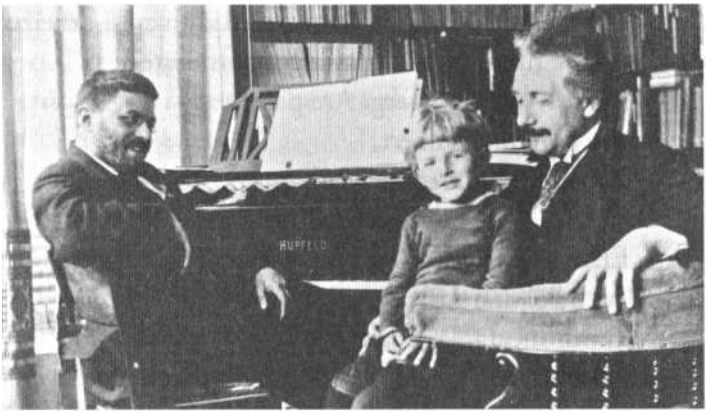

Paul Ehrenfest, cu Albert şi Hans Albert

Ehrenfest îl acompaniază pe Albert, care cântă la vioară piese de Brahms, iar Hans Albert le ţine isonul vocal.

Ehrenfest povesteşte câte ceva despre viaţa lui:

— Tatăl meu, Sigmund, a muncit ca un sclav într-o fabrică de dărăcit lână de la Loschwitz, în Moravia. După ce s-au căsătorit, el şi mama mea s-au mutat la Viena, unde şi-au deschis o băcănie. Localnicii erau antisemiţi. Eu sunt ultimul dintre cei cinci băieţi ai lor. Am fost un copil bolnăvicios.

— Mă întreb adeseori, zice Albert, dacă nu cumva ţine de soarta oamenilor de ştiinţă faptul c-au fost bolnăvicioşi în copilărie.

— Ba nu, e tocmai pe dos, intervine Mileva. Copiii bolnăvicioşi au şanse mai mari să devină oameni de ştiinţă.

— Iată o dilemă interesantă – e vorba de cum pui problema, zice Albert. Câţi ani aveai, Paul, când ai deprins cititul, scrisul şi socotitul?

— Şase.

— Eu, mai puţini.

— Nu te lăuda, zice Mileva.

— Mama mea a murit de cancer la sân acum douăzeci de ani, zice Ehrenfest. A dumitale mai trăieşte?

— Da. În Württemberg. Are patruzeci şi opt de ani.

— Are cincizeci, Albert.

— Zău aşa? Cincizeci… Mă bazez pe tine, draga mea, să faci calculele… De tatăl dumitale ce s-a ales?

— Ei… s-a recăsătorit cu o femeie de aceeaşi vârstă cu»

fratele meu cel mai mare.

— Şi dumneata, la scoală?

— Nu eram bun la nimic. Greu am obţinut un loc la *Tech→*

nische Hochschule – Şcoala Tehnică Superioară – de la Viena, în octombrie 1899, şi am asistat la cursurile lui Boltzmann despre teoria mecanică a căldurii, în anii 1899 şi 1900. După doi ani, m-am mutat la Göttingen, unde am cunoscut o tânără studentă la matematică, rusoaică, pe nume Tatiana Alexeievna Afanasieva, din Kiev. De ce nu venea şi ea la reuniunile clubului de matematicieni?

— Pentru că nu i se permitea, zice Mileva.

— Exact. Aşa c-am protestat. Am făcut în aşa fel, încât să fie schimbate regulile. Şi m-am căsătorit cu Tatiana. $E = mc^2$.

Albert râde.

— Am stat cuminte la Viena, fără să am un post. M-am întors la Göttingen în septembrie 1906, cu speranţa c-ar putea exista un post disponibil – dar nu era niciunul. Şi am aflat – oribil a fost – că Boltzmann tocmai se sinucisese, pe 6 septembrie. I-am scris necrologul. S-a spânzurat.

— Cum s-a întâmplat, de fapt? – vrea să ştie Albert.

— Era în vacanţă, cu soţia şi cu fiica lor cea mică,

Elsa, la hotelul Ples din satul italian Duino, lângă Trieste, la Marea Adriatică. Era programat să revină la Viena chiar a doua zi, ca să înceapă o nouă serie de cursuri de Fizică Teoretică. Nu le putea suferi. *Frau* Boltzmann şi Elsa făceau baie în mare. El rămăsese la hotel, unde a găsit un cordon de draperie şi s-a spânzurat în camera lui. Elsa l-a descoperit aşa, mort. Pare-se că suferea de neurastenie. Dar până acolo, să se spânzure… Elsa nici nu vrea să audă, nicidecum să vorbească despre asta.

Lui Albert i se preling lacrimi pe obraji.

Mileva caută să schimbe subiectul:

— La Sankt-Petersburg ai fost?

— În 1907, zice Ehrenfest. Aveam sentimente împărţite în materie de antisemitism. Am scris, în colaborare cu Tatiana, un articol despre mecanica statistică. Ne-a luat ceva timp. Am luat la rând universităţile din lumea vorbitoare de limbă germană, în speranţa de a-mi găsi un post.

— La fel am făcut şi eu, zice Albert.

*

— M-am întâlnit cu Planck la Berlin, cu Herglotz la Leipzig, cu Sommerfeld la München. Am fost la Zürich. La Viena, unde am auzit că Poincaré scrisese un articol despre teoria cuantică, în care ajungea la rezultate similare cu ale mele din materialul publicat în *Annalen der Physik*, Pe urmă, Sommerfeld m-a recomandat lui Lorentz, ca să-i preiau catedra de la Leiden – şi Ehrenfest scoate o hârtie, pe care i-o întinde lui Albert.

Albert citeşte cu voce tare: „Conferenţiază ca un maestru. N-am auzit, practic niciodată, pe nimeni care să cuvinteze cu asemenea fascinaţie şi strălucire. Frazele pline de semnificaţie, argumentele spirituale şi dialectica – pe toate le mânuieşte într-un mod extraordinar… Ştie cum să procedeze pentru a face ca lucrurile cele mai dificile să devină inteligibile şi clare la modul intuitiv. Traduce argumentele matematice în tablouri uşor de înţeles” – apoi comentează:

— Putea să fie vorba şi despre mine.

— Mai încet, Albert, cu vorbitul despre tine, zice Mileva, ridicându-se anevoie, după care pleacă şi-i lasă pe cei doi bărbaţi singuri.

Albert îi vorbeşte pe lung şi pe larg lui Ehrenfest despre cum se străduieşte el să-şi generalizeze teoria relativităţii. Conlocutorul se dovedeşte a fi o placă de rezonanţă perfectă.

După ce pleacă Ehrenfest, Albert îşi îndreaptă gândurile şi ambiţiile către Berlin. Se luptă cu îndoielile pe care i le stârneşte locul acela. Viitorul fizicii pare să depindă, cumva, de Berlin. Deocamdată, îşi mută gândurile către un angajament mai important: cea dintâi Conferinţă Solvay, de la Bruxelles.

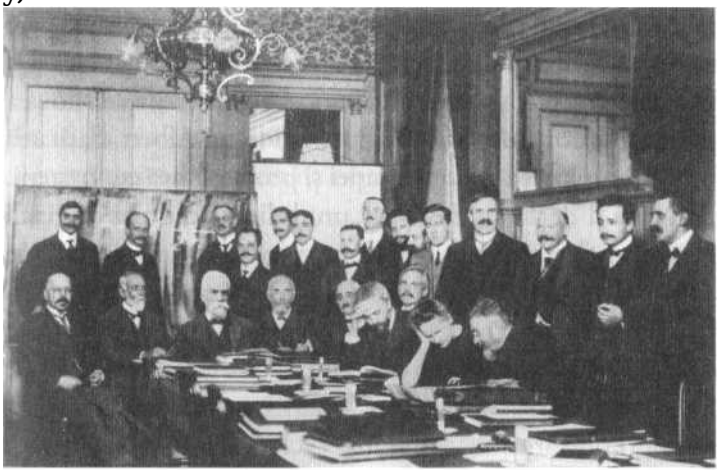

Cea dintâi Conferinţă Solvay

Desfăşurată în intervalul 30 octombrie – 3 noiembrie 1911, sub patronajul industriaşului Ernest Solvay, este prima conferinţă internaţională din istoria ştiinţei. Îi adună laolaltă»

pe fizicienii de frunte ai Europei, pentru discuţii pe marginea radiaţiei şi a cuantelor. Fiecare primeşte câte 1.000 de franci pentru prezenţă. Albert este cuprins de o imensă mândrie pentru faptul de a fi fost invitat. Savanţii se deplasează la Bruxelles cu trenurile, în vagoane luxoase, capitonate la greu, dinspre Berlin, Leiden,

Göttingen, Zürich, Paris, Viena.

Pentru Albert, Conferinţa Solvay, prezidată de Hendrik Lorentz, marchează debutul pe scena ştiinţifică internaţională. Delegaţii, vorbitori de olandeză, germană şi franceză, se adună să discute subiectul din cele două perspective: a fizicii clasice şi a teoriei cuantice. Albert, la cei treizeci şi doi de ani ai lui, nu este chiar cel mai tânăr fizician prezent; mai tânăr decât el este numai Frederick Lindemann, care are douăzeci şi cinci. Printre ceilalţi, se numără Marie Sklodowska-Curie şi Henri Poincaré.

Aceste faruri călăuzitoare nu-l intimidează pe Albert, care numeşte conferinţa, în derâdere, „Sabatul vrăjitoarelor de la Bruxelles”. Ceilalţi fizicieni recunosc în el steaua cea nouă a >

profesiunii lor. *Madame* Curie îi laudă lui Albert claritatea minţii, amploarea documentaţiei şi profunzimea cunoaşterii. Poincaré îl declară pe Albert „unul dintre cei mai originali gânditori pe care i-am cunoscut vreodată. Ceea ce trebuie admirat la el, dincolo de toate, este uşurinţa cu care se adaptează la noile concepte şi cum ştie să extragă din ele fiecare concluzie posibilă”. Frederick Lindemann şi Louis de Broglie împărtăşesc opinia după care, „dintre toţi cei de faţă, Einstein şi Poincaré au avansat într-o clasă care e numai a lor”.

După toate procedurile formale, dezbaterea se axează pe relativitate. Albert găseşte că Poincaré n-o pricepe. Ceilalţi francezi, pe de altă parte, o pricep.

Dintre toţi delegaţii, cea mai înţelegătoare i se pare triada fizicienilor francezi mai tineri: Paul Langevin, Jean Perrin şi Marie Sklodowska-Curie.

Îi scrie lui Besso: „N-am realizat alte progrese în teoria electronilor”. Şi-i spune, aceluiaşi Besso, că reuniunea „seamănă foarte bine cu jeluirea de la ruinele Ierusalimului”. Nimic pozitiv nu rezultă din ea. „Felul în care am tratat fluctuaţiile a trezit un mare interes, dar nu a provocat nicio obiecţie serioasă. N-am profitat cine ştie

ce, de vreme ce n-am auzit nimic din ce nu ştiam deja”.

Totuşi, în scrisoarea de politeţuri adresată lui Ernest Solvay, Albert spune că: „Vă mulţumesc sincer pentru săptămâna extrem de frumoasă, pe care ne-aţi oferit-o la Bruxelles, precum şi pentru ospitalitatea pe care ne-aţi arătat-o. Conferinţa Solvay va rămâne una dintre cele mai frumoase amintiri ale mele, pentru totdeauna”.

Şi asta, nu numai datorită discuţiilor oficiale şi neoficiale despre fizică purtate acolo, ci şi pentru că este cât uimit, cât intrigat de scandalul pe care-l provoacă doi dintre noii săi prieteni francezi.

Maria Sldodowska şi Pierre Curie s-au cunoscut la Paris, în 1894, şi s-au căsătorit după numai un an, Maria optând pentru scrierea franceză a numelui ei de botez.

Marie Curie

Paul Langevin

Soţii Curie lucrau împreună pe teme de radioactivitate şi dezvoltau lucrările lui Röntgen şi Henri Becquerel. În iulie 1898, au anunţat că descoperiseră un nou element chimic, poloniul, iar pe 20 decembrie, acelaşi an, că descoperiseră încă unul, radiul, elementul radioactiv esenţial pentru dezvoltarea domeniului radiologiei şi a tot ce ţinea de radiaţia X.

Cei doi soţi, împreună cu Becquerel, au fost recompensaţi cu Premiul Nobel pentru Fizică pe anul 1903. Marie Curie a fost cea dintâi femeie laureată Nobel.

După numai trei ani, Pierre a fost călcat de o trăsură cu cai lângă Pont-neuf şi omorât. Marie a rămas cu două fetiţe, în vârstă de nouă şi de doi ani. A preluat postul de profesor al soţului ei, fiind prima femeie care a predat vreodată la Sorbona, şi s-a dedicat mai departe muncii pe care o începuseră împreună. În 1911, i s-a decernat al doilea Premiu Nobel, de astă dată pentru Chimie, anunţul venind chiar în timpul Conferinţei Solvay.

Albert realizează pe deplin că Marie a devenit o figură controversată în Franţa şi că beneficiază de atenţia nedorită a presei franceze. Când se propune ca ea să fie primită, nici mai mult, nici mai puţin, decât în *Académie des Sciences*, jurnaliştii lansează atacuri împotriva ei, condimentate cu antisemitism, xenofobie, misoginism şi adversitate faţă de ştiinţă şi oamenii de ştiinţă în general.

Cele mai înverşunate atacuri apar în gazeta *L'Action Française*, antisemită, condusă de Léon Daudet, fiul romancierului Alphonse Daudet, în ciuda faptului că Marie, formal vorbind, e catolică.

Toate acestea îi prilejuiesc lui Albert o percepţie clară asupra personalităţii şi tăriei necesare unei victime a ultrajului public. Este înţelegător, intrigat şi, într-o măsură deloc neglijabilă, încântat de curajul ei.

Şi Langevin îl încântă. Impunătorul fizician, cu mustaţa lui precum ghidonul de bicicletă, cu aerul său militarist şi silueta înaltă şi zveltă, a publicat chiar atunci, în 1911, o explicaţie în termeni populari a radioactivităţii în *Scientia*, sub titlul: *L'Évolution de F espace et du temps – Evoluţia spaţiului şi a timpului*.

La Conferinţa Solvay, Albert află că Marie Curie s-a încurcat într-o poveste amoroasă cu Langevin, care e cu cinci ani mai tânăr decât ea, căsătorit şi are patru copii. Soţia lui, Jeanne, care bănuia de mult existenta unei relaţii între soţul ei şi, Marie, a pus un detectiv să-i cerceteze lui Langevin biroul de la Sorbona. Detectivul a descoperit o serie de scrisori de 104

dragoste adresate acestuia de către Marie, iar Jeanne le-a pus la dispoziţia gazetei *L'Action Française*. Presa franceză, aşadar, publică fragmente din scrisorile respective.

Jeanne pregăteşte o acţiune în justiţie pentru obţinerea custodiei unice asupra tuturor celor patru copii. Scandalul se răspândeşte în toată Franţa.

Academia suedeză îi cere Mariei să nu meargă la Stockholm, la înmânarea premiului, dar ea răspunde: „Nu cred că există vreo legătură între munca mea ştiinţifică şi faptele vieţii mele particulare".

Albert adoptă o poziţie optimistă: „Este o persoană cinstită, neprefăcută, cu o inteligenţă sclipitoare. Cu toată firea ei pătimaşă, nu e suficient de atrăgătoare ca să reprezinte vreun pericol pentru cineva".

La început de noiembrie, delegaţii la Conferinţa

Solvay o iau fiecare pe drumul său.

Albert îi scrie Mariei Curie:

Mult-stimată Doamnă Curie.

Nu râdeţi de mine că vă scriu fără să am nimic inteligent a vă spune. Dar sunt atât de furios pe maniera josnică în care publicul îndrăzneşte, în prezent, să se bage în viaţa Dumneavoastră, încât mă simt absolut obligat să-mi exprim acest sentiment – sunt însă convins că Dumneavoastră dispreţuiţi ferm această mizerie umană, fie că vă revarsă cu servilism respectul ei la picioare, fie că încearcă să-şi potolească foamea de senzaţionalism! Eu mă simt obligat să spun cât de mult vă admir intelectul, chemarea, onestitatea – şi că mă consider norocos de a fi făcut personal cunoştinţă cu Dumneavoastră la Bruxelles. Oricine, care nu se numără printre aceste reptile, cu siguranţă se bucură şi acum, ca şi până acum, că avem printre noi caractere cum sunteţi Dumneavoastră, cum este şi Langevin, oameni adevăraţi, cu care te simţi privilegiat să menţii legătura. Dacă vulgul continuă să se bage în viaţa Dumneavoastră, pur şi simplu, numai citiţi asemenea mizerii, ci, mai degrabă, lăsaţi-le reptilei pentru care au fost pregătite.

Cu cele mai cordiale gânduri pentru Dumneavoastră, pentru Langevin şi Perrin, al vostru sincer.

A. Einstein.

P. S. Am determinat legea statistică a mişcării moleculei diatomice în câmpul de radiaţie al lui Planck, apelând la o remarcă şi spirituală, şi comică, dar, fireşte, cu condiţia ca mişcarea structurii respective să urmeze legea mecanicii standard. Speranţa mea ca legea cu pricina să fie valabilă şi în realitate este foarte fragilă, totuşi.

Albert e şi fascinat, şi flatat, văzând câte instituţii îl abordează, propunându-i întâlniri şi oferindu-i posibilităţi de a conferenţia. Când revine la Praga, el şi Mileva decid să călătorească la Zürich, pentru a verifica dacă şi ETH îi rezervă o asemenea întâlnire. Când află însă că

oficialităţile din domeniul educaţiei de la Zürich au declarat că angajarea unui profesor de fizică teoretică ar constitui o extravaganţă, rămân şocaţi amândoi. *y >*

Heinrich Zangger susţine cauza lui Albert: „Nu este un bun profesor pentru domnii cu mintea leneşă, care nu vor altceva decât să umple un caiet şi, după aceea, pentru examen, să înveţe pe dinafară ce au scris în el; nu este un vorbitor comod, însă oricine doreşte să înveţe în mod cinstit cum să dezvolte ideile sale din domeniul fizicii de o manieră onestă, din tot sufletul, cum să cerceteze cu atenţie o premisă şi să observe capcanele şi dificultăţile din reflecţiile sale va descoperi că Einstein este un profesor de înaltă clasă, date fiind toate cele exprimate în conferinţele sale, care forţează auditoriul să gândească odată cu el".

Zangger este ultragiat de tragerile de sfori de la Zürich.

Albert îi scrie: „Las-o încolo, Politehnica, printre căile încurcate ale Domnului".

Dar el însuşi nu renunţă. Îi recrutează pe Marie Curie şi Poincaré să-i scrie recomandări. Asta se dovedeşte a fi solu→

ţi-a: cei de la ETH îl angajează profesor de Fizică Teoretică. Albert, Mileva şi copiii sunt fericiţi de ocazia ivită şi se întorc la Zürich.

Ziarele pragheze nu primesc bine vestea plecării lui Albert, sugerând că antisemitismul l-ar fi determinat să plece. Albert neagă public o asemenea premisă. Luptă să ţină alegaţia sub control.

Totuşi, până la urmă, familia îşi face bagajele şi porneşte la drumul de 640 de kilometri, pe care ajunge înapoi la Zürich.

Acolo, se mută într-un apartament de şase camere, a cincea locuinţă a lui Albert la Zürich. Acesta îşi reia întâlnirile *>)*

obişnuite cu Zangger şi Grossmann. Însoţit de Mileva şi de băieţi, ia parte la seratele muzicale pe care le

organizează matematicianul Adolf Hurwitz la el acasă, duminica. Se cântă Mozart şi, spre deliciul Milevei, Schumann.

Poate că Albert este în elementul său. Dar nu trece neobservat pentru nimeni – şi cu atât mai puţin pentru el – că starea fizică şi cea psihică ale Milevei sunt în declin. Şi iarna câinoasă nu-i aduce nicio consolare.

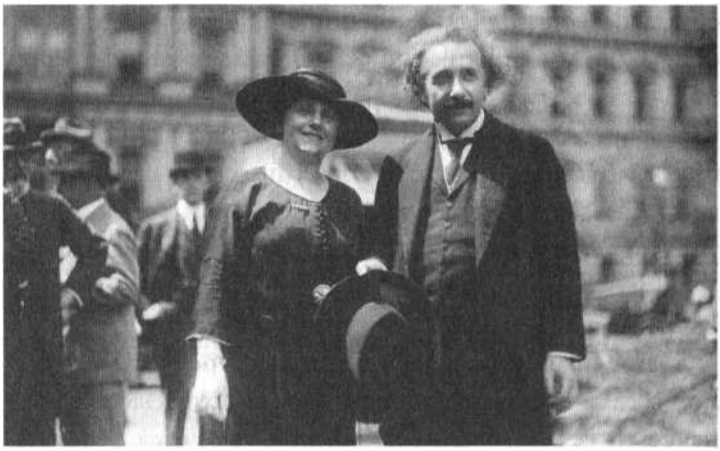

Albert şi iubita sa Elsa

Solicitat, parcă mai mult ca niciodată, să răspundă la întrebări, Albert călătoreşte la Berlin să discute cu Emil Gabriel Warburg, de la *Physikalisch-Technische Reichsanstalt* – Institutul Imperial Fizico-Tehnic – despre fotochimia cuantică. Walther Nernst e nerăbdător să discute chestiuni care presupun o căldură specifică: volumul de căldură pe unitatea de masă, necesar pentru a ridica temperatura cu un grad Celsius; iar Fritz Haber vrea să-i pună lui Albert întrebări despre chimia cuantică.

Locuieşte acasă la Warburg şi-şi revede propria familie: pe mătuşa Fanny şi pe unchiul Rudolf, care este fiul lui Raphael Einstein, un frate al bunicului dinspre tată al lui Albert. Elsa, fiica lui Fanny şi verişoara de gradul doi a lui Albert, este şi ea la Berlin şi locuieşte cu părinţii ei la Schöneberg, la periferia de sud a metropolei.

La vederea Eisei, Albert îşi aduce aminte de zilele de demult, de la München. Mai mare decât el cu trei ani, Eisa este acum divorţată de negustorul de textile Max

Löwenthal, de la care a rămas cu două fete: una ruşinoasă, Margot, în vârstă de unsprezece ani, şi alta încăpăţânată, lise, de nouă ani. Cu părul blond şi fin, cu ochii de un albastru plin de culoare şi miopi, Eisa e sufletistă şi, după ce a revenit la numele de familie Einstein, a devenit un fel de figură în cercurile artistice, politice şi ştiinţifice.

Iau amândoi trenul suburban către *Grosser Wahnsee* şi *Kleiner Wahnsee* – lacurile de pe râul Havel. Îşi cumpără şerbet şi privesc bărcile cu pânze, alunecând încoace şi încolo pe oglinda sclipitoare a apei.

— Sunt atât de însingurat. Mă simt neiubit. Nu-mi doresc decât pe cineva în care să pot avea încredere. Care să priceapă tot ce este în inima şi-n mintea mea – dacă înţelegi ce vreau să spun.

— Înţeleg, Albert, scumpule.

Trag amândoi la hotelul Bonverde.

Albert se apleacă şi culege o floare, pe care i-o întinde Elsei.

— Pentru tine.

— Pentru mine?

— Pentru tine.

— Ce este?

— *Myosotis alpestris*. O floare de nu-mă-uita. Îmi promiţi?

— Ce anume?

— Să nu mă uiţi.

Ea îi trage gura către a ei. Se sărută.

Albert parcă revede chipul Milevei din urmă cu şaisprezece ani.

— Mă vrei pentru totdeauna? – vrea să ştie Elsa.

— Da.

Parfumul ei îl excită.

— Sunt aici, cu tine, îl încurajează ea, şoptindu-i la ureche.

— „Apunând, soarele aprinde stelele pe cer deasupra mea”, zice el.

— E frumos, îi răspunde ea. Te-ai gândit acum la ele,

pentru micuţa ta Elsa cea obraznică?

— M-am gândit. Goethe a scris. Suntem nişte bieţi damnaţi amândoi. Înlănţuiri de îndatoriri nemiloase. Aş fi foarte

— fericit să umblu aşa, câţiva paşi lângă tine, sau să găsesc plăcerea oricum altfel, în prezenţa ta.

Albert se simte neajutorat. De vină e confuzia din mintea lui.

După două săptămâni, se răzgândeşte şi-i scrie de la Zürich Elsei: „Îţi scriu astăzi pentru ultima oară. Mă supun inevitabilului, şi tu va trebui să faci la fel. Ştii că nu duritatea sufletului, nici lipsa oricărui sentiment mă fac să vorbesc aşa, pentru că ştii că şi eu, ca şi tine, îmi port crucea fără nicio speranţă. Dacă te afli vreodată în dificultate sau dacă simţi, în vreun fel sau altul, nevoia să te laşi în grija cuiva, ţine minte că ai un văr, care e gata să fie alături de tine, indiferent care ar fi situaţia”.

Elsa pricepe corect mesajul. Ea este cea de care Albert are nevoie pe post de confidentă.

Cumpără o carte poştală şi o stropeşte cu *Kölnisch Wasser* – apă de colonie –, ştiind că parfumul îi va reaminti de ea însăşi în acelaşi pat cu el.

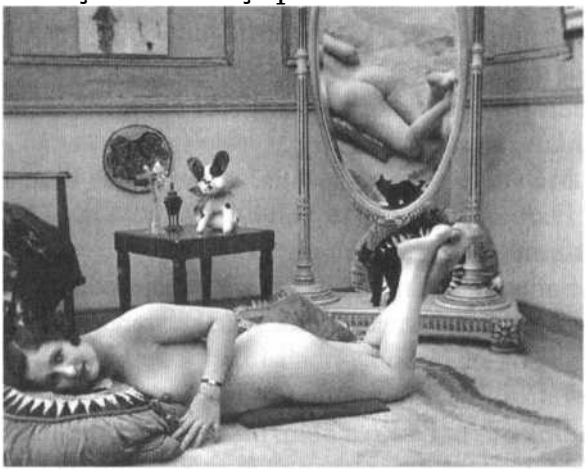

Cartea poştală a Elsei

Separat, pe o coală de hârtie, îi transcrie caligrafic poezia de dragoste a lui Goethe:

Apropierea persoanei iubite

La tine mă gândesc, când valu-n soare, pe mări sclipeşte, când licărul de lună, în izvoare se oglindeşte.

Te văd pe tine, când în drum, sub zare, colb se ridică, în bezne, când drumeţul pe cărare e prins de frică.

Te-audpe tine-n vâjâire-adâncă de val, în ropot.

Adesea merg s-ascult, când stins, în luncă, e orice şopot.

Cu tine sunt; de-ai fi cât de departe, sunt lângă tine.

Apune; stelele-n curând vor arde.

De-ai fi la mine!

1. Titlul original: *Nähe des Geliebten* (1795). Versiune românească de Maria Banuş (1914 – 1999), reluată după site-ul www.poeţii-noştri.ro.

Max Planck

Walther Nernst

Albert îşi petrece vara la Zürich, într-o clădire grandioasă de pe *Hofstrasse* – Strada Curţii –, numărul 116, cu vedere către lac şi către Alpi. Familia face plimbări cu vaporul cu zbaturi *Stadt Rapperswil*, construit de firma Escher, Wyss & Co., pentru *Zürcher Schiffahrtsgesellschaft* – Societatea de Navigaţie din Zürich. Se uită lung la fumul care se înalţă din coşul ca o pâlnie încovoiată al vasului, de parcă ar ieşi din pipa lui.

Se simte reconfortat de vestea că tocmai a primit o rară onoare, depăşită numai de Premiul Nobel, de a fi fost ales membru al Academiei de Ştiinţe a Prusiei. Încă şi mai onorat

>

este când Max Planck şi Walther Nernst sosesc la Zürich, cu misiunea de a-l convinge pe el, pe Albert, să se mute la Berlin. Sunt la curent amândoi cu îndoielile lui în privinţa Germaniei. Nu le va fi uşor să-l convingă să le accepte invitaţia.

Albert îi întâmpină pe Planck şi Nernst la *Hauptbahnhof* din Zürich şi-i conduce la ETH.

Se aşază la biroul său şi începe să pufăie din pipă.

Nernst îşi aprinde o ţigară şi anunţă, cu gravitate prusacă:

— Fără să vreau să mă laud – cu toate că tocmai asta face –, am acelaşi auz muzical pe care-l are şi *Kaiser-xA*. Amândoi recunoaştem că ştiinţa şi tehnologia sunt necesare pentru a însufleţi economia naţiunii. *Kaiserul* şi-a dat acordul cu entuziasm pentru întemeierea mai multor institute de cercetări, sub oblăduirea Fundaţiei *Kaiser* Wilhelm pentru Progresul Ştiinţei. Germania şi-a fixat scopul de a deveni o putere economică mondială, în folosul naţiunii germane.

— În folosul naţiunii… îl întrerupe Albert. Nu vreţi să spuneţi, mai curând, în folosul monarhului însuşi?

Nernst se repliază:

— N-aş pune problema chiar într-o asemenea lumină.

— Spuneţi-mi, vă rog, zice Albert, cine vor fi luminile călăuzitoare ale Fundaţiei *Kaiser* Wilhelm pentru Progresul Ştiinţei?

Intervine, pe un ton melodios, Planck cel înalt şi uscăţiv:

— Ministrul prusac pentru afacerile religioase, educaţionale şi medicale, August Bodo Wilhelm Clemens Paul von Trott zu Solz – el va fi preşedinte.

— Veţi avea nevoie de un scaun mare, nu glumă, pe care să se poată aşeza cineva cu o asemenea enormitate de nume.

— Trott zu Solz provine dintr-o familie nobilă, face parte din *Urade-P-ul* protestant din landul Hesse şi din Vechiul Ordin al Cavalerilor de Hesse, cu origini în secolul

al XIII-lea. La Solz este locul de baştină al familiei, care are un castel la Imshausen – o familie de baroni imperiali.

— Familia Einstein, în schimb, nu are nevoie de un loc de baştină, zice Albert. Eu vorbesc în acelaşi fel cu toată lumea.

Cei doi vizitatori pufnesc într-un râs găunos.

— Trott zu Solz a prezidat deja prima reuniune, la care au luat parte optzeci şi trei de membri votanţi, inclusiv Gustav Krupp von Bohlen und Halbach, bancherul Ludwig

1. Textual: „nobleţe veche, îndelungată”, termen genealogic introdus în Germania, la sfârşitul secolului XVIII, pentru a desemna familiile ale căror rădăcini nobiliare datau din secolul al XIV-lea sau chiar de mai devreme, spre deosebire de *Briefadel* („nobleţe scurtă, recentă”), pentru rangurile nobiliare create sau obţinute în epoca modernă.

Delbrück sau industriaşul Henry Theodore von Böttinger. Era de faţă şi Fritz Haber. Îl cunoaşteţi pe Haber?

— Mare ambiţiös, zice Albert.

— Mda. Wilhelm II i-a înmânat preşedintelui societăţii, Adolf von Harnack, colanul răsunător al funcţiei. Aţi auzit de Von Harnack?

— Am auzit de biblioteca de la Berlin.

— Ştiţi şi ce valori conţine?

— >

— Fragmentul *Quedlinburg Italax* din secolul V. O biblie de-a lui Gutenberg.[16] Scrisorile lui Goethe. Cea mai mare colecţie de manuscrise ale lui Johann Sebastián Bach şi ale iubitului meu Mozart.

— Şi partitura originală a *Simfoniei* IXA lui Beethoven.

— Ştiu. Pe mine Mozart mă interesează mai mult.

---

16 Fragment de șase file dintr-un manuscris cu anluminuri datat în secolul V d.C., probabil realizat la Roma, în anii 420-430, conținând traduceri ale unor părți din Cartea Judecătorilor din Vechiul Testament.

— E realmente minunată, zice Nernst, jovial.

— Ce anume, partitura lui Beethoven? – verifică Albert.

— Şi aceea, da, zice Nernst. Membrii Fundaţiei îşi leagă butonierele cu funde care au portretul Ăizz-r-ului brodat în mătase oranj. Membrii Senatului asistă la ceremonii în robe verzi, ample, cu gulerele roşii, împodobite cu butoni şi medalii aurii.

— Plin de culoare, în tot cazul, comentează Albert.

— Prima noastră ofertă către dumneavoastră, zice Planck, este un post de profesor-cercetător la Universitatea din Berlin, finanţat de *Geheimrat* – Consilierul Particular – Leopold Koppel, întreprinzătorul care a pus bazele casei bancare private *Koppel und Co.*, de firmele industriale *Auergesellschaft* şi OSRAM, precum şi de *Koppel Stiftung*, fundaţia filantropică.

— Ce frumos din partea lor, zice Albert.

— A doua ofertă este funcţia de director al unui nou >

Institut *Kaiser* Wilhelm dedicat fizicii, care se va înfiinţa curând. Ce părere aveţi?

— Sună foarte flatant, domnilor. Vă mulţumesc.

— Climatul intelectual este perfect, zice Nernst.

— Salariul este bun şi el, adaugă Planck.

— Nu veţi avea de ţinut conferinţe, zice Nernst.

— Ce părere aveţi despre viitor? – vrea să ştie Planck.

— Nu mă gândesc niciodată la viitor, zice Albert. Vine şi aşa prea curând. Mă voi consulta cu soţia. Şi vă comunic decizia mea.

Acuma, dacă era vorba ca Mileva să rămână la Zürich, o avea pe Eisa la Berlin. Jonglatul cu principii este punctul lui forte. Jonglatul cu femeile, nici pe departe. Această problemă şi-o face singur.

— Tu detesti Prusia, zice Mileva.

— Da, dar vom fi, măcar atâta, eliberaţi de orice griji financiare.

— Chiar vom fi?
— Iar eu voi fi eliberat de îndatoriri administrative.
— Chiar vei fi?
— Voi fi liber să lucrez.
— Şi eu? – întreabă Mileva.
— Tu vei fi fericită la Berlin.
— De unde ştii?
— Vei fi preţuită ca soţie a mea.
— Albert, poate nu înţelegi ce spun – vreau să fiu preţuită ca Mileva Marie.

— Şi atunci, de ce să nu mergi la Berlin şi să alegi un apartament, care să fie realmente minunat pentru noi toţi – o locuinţă care să fie spre cinstea şi onoarea Milevei Marie?
— Ce onoare mi-a mai rămas? – întreabă retoric Mileva. Sunt *Frau* Einstein acum. Nu mai sunt Mileva Marie. O lume întreagă ştie cine eşti tu. Şi eu?
Albert nu zice nimic. Îşi aprinde pipa.
— Şi eu? – insistă Mileva. Eu cine sunt?

— Ştiu eu cine eşti, zice Albert, şi risipeşte cu palma norul de fum care se ridică din pipă.
— Nu-i suficient, ţipă Mileva. Şi e momentul să-mi spui adevărul.
— Despre ce anume?
— Despre metresa ta.
Albert îşi răsuceşte pipa între degete, în tăcere.
— Îmi eviţi privirea, zice Mileva.
El îşi lasă capul pe spate şi clipeşte din ochi.
— Ai de gând să-mi spui?
Albert trage fumul din pipă încet şi adânc.
— De ce taci, dintr-odată?
El stă nemişcat, în timp ce fumul de pipă i se răsuceşte fuior din gura deschisă.
— Deci?
— Te iubesc, zice Albert. Te iubesc.

— Şi cealaltă femeie?

El îşi acoperă gura cu palma şi-şi încrucişează picioarele.

Mileva desface o hârtie mototolită. I-o întinde lui Albert şi zice:

— Uite, citeşte.

Albert îşi citeşte propriul scris de mână: „Cum am putut să trăiesc singur până acum, scumpa mea comoară? Fără tine, îmi lipsesc încrederea în mine însumi, pasiunea pentru lucru şi bucuria în faţa vieţii. Pe scurt, fără tine, viaţa mea nu e viaţă”.

— E adevărat, zice.

— Şi Elsa?»

— Ce-i cu ea?

— O iubeşti?

— Nu.

— Te-ai culcat cu ea?

Albert nu zice nimic.

— Elsa! – strigă brusc Mileva. Ce nenorocită!

Albert îi scrie Elsei:

„Trebuie să am pe cineva de iubit, altfel viaţa e jalnică. Şi acel cineva tu eşti; nu ai de ales, pentru că nu-ţi cer permisiunea. Sunt stăpânul absolut al infernului imaginaţiei mele – sau, cel puţin, asta îmi place să cred. Ce frumos ar fi dacă am putea împărţi o căsuţă boemă, numai noi doi. Soţia mi se plânge fără încetare şi în privinţa Berlinului, şi de teama ei de rude. Se simte persecutată şi se teme că sfârşitul de martie va însemna şi ultimele zile de linişte pentru ea. Mă rog, există o fărâmă de adevăr în asta. Mama mea e bună la suflet, altminteri, dar este realmente o soacră haină. Când vine să stea la noi, dinamita parcă ar pluti prin aer”.

Frica nu e niciodată departe:

„Mă cutremur la gândul că v-aş putea vedea împreună, pe ea şi *pe tine*. E în stare să se zvârcolească, precum un vierme, dacă te-ar vedea, fie şi de departe! Pe

soţia mea o tratez ca şi cum ar fi un angajat pe care nu pot să-l concediez. Am propriul meu dormitor şi evit să rămân singur cu ea. S-a făcut o creatură neprietenoasă şi lipsită de umor, care nu mai ştie ce înseamnă viaţa şi le sugrumă şi celorlalţi bucuria vieţii, prin simpla ei prezenţă”.

Cu ajutorul răbdător al familiei Haber, Mileva îşi găseşte un apartament convenabil, situat la intersecţia dintre *Ehrenbergstrasse*, numărul 33, şi *Rudeloffiveg*, nu departe de Institut.

În ciuda oricăror obiecţii latente pe care le va fi avut în privinţa Berlinului, Albert se duce acolo în martie. Mileva îi duce pe copii la o staţiune balneară din Elveţia – la Ticino.

Nerăbdător şi cu sentimentul însingurării, Albert stă la unchiul său, Jakob, pe *Wilmersdorferstrasse*, unde mama lui are grijă de treburile casnice. Elsa îl aşteaptă.

— Trebuie să hotărăşti ce aştepţi de la ea, îi spune, cu ochii ei albaştri, numai un zâmbet.

Drept care, Albert urmează sfatul Elsei şi formulează o listă de condiţii, pe care Mileva trebuie să le îndeplinească dacă vrea ca ei doi să trăiască în continuare ca soţ şi sotie:,»

„A. Vei avea grijă:

1. Ca hainele şi lenjeria mea să fie menţinute în ordine şi într-o stare bună.

2. Să primesc trei mese pe zi, în mod regulat, în camera mea.

3. Ca dormitorul şi camera mea de lucru să fie întotdeauna ordonate, cu precizarea că la masa mea de lucru am acces *numai eu*.

B. Vei renunţa la toate relaţiile personale cu mine, în măsura în care menţinerea lor nu este absolut necesară, din motive de păstrare a aparenţelor. În mod specific, te vei mulţumi şi fără:

,»

1. Să stau acasă cu tine.

2. Să ies în oraş ori să călătoresc împreună cu tine.

C. În raporturile tale cu mine, te vei angaja în mod explicit să respecţi următoarele puncte:

1. Să nu te aştepţi la relaţii de natură intimă cu mine şi să nu-mi faci niciun fel de reproşuri.

2. Să încetezi imediat să mi te adresezi, dacă îţi cer acest lucru.

3. Să părăseşti dormitorul sau camera mea de lucru imediat, fără să protestezi, dacă îţi cer acest lucru.

D. Te vei angaja să nu mă discreditezi nici prin vorbe, nici prin fapte, în faţa copiilor mei".

— Deci?

Mileva îl fixează cu privirile, în tăcere.

Albert îşi răsuceşte pipa între degete.

— Mă interesează numai Albertli şi Tete, copiii mei.

— Aşa le spui, copiii *tàii* – urlă Mileva.

— *Sunt* băieţii mei, zice Albert, cu jumătate de gură.

— Ba, sunt băieţii *mei*\ Tete nu e bine. Are nevoie de un

* >

tată adevărat.

— Mă are pe mine.

— Eu sunt mama lui. Cum poţi să-mi pui în faţă, aşa, nitam-nisam – lista asta?

— Ca să ne repare căsnicia.

— Nu ne repară nimic.

— Atunci, trebuie să ne despărţim, zice Albert.

— Şi eu din ce o să trăiesc?

— Din 5.600 de mărci pe an, zice Albert. Jumătate din venitul meu.

— Am înţeles, Albert, zice Mileva, furibundă. Dacă asta» *

vrei…

— Aşa să fie.»

— E crud ce faci, Albert. Eşti un om crud. Peste închipuire de crud.

Albert îi însoţeşte pe Mileva şi pe băieţi, Albertli şi

Tete, la *Anhalter Bahnhof* şi-i conduce la trenul de Zürich.

Acolo, îşi pierde stăpânirea de sine şi plânge, fără să se poată opri.

— Comiţi o asemenea crimă împotriva copiilor noştri, în schimb te smiorcăi ca un bebeluş, zice Mileva.

— Nu vrei să te răzgândeşti? – o imploră Albert.

— Nu.

— În asemenea momente, vedem din ce specie mizerabilă de vite facem parte.

Mileva se uită urât la el, dar tace.

Plângând în continuare, Albert părăseşte gara pe intrarea ei principală – un arc de triumf –, cu sentimentul înfrângerii; iese pe nou-construită *Bahnhofstrasse*, cu ochi injectaţi.

Căsătoria lor a durat unsprezece ani, iar ca pereche, au trăit optsprezece ani. Relaţia dintre ei, precum castelul construit de Albert cel mic din cărţi de joc, s-a prăbuşit acum într-un morman dezordonat. Un simbol rău-prevestitor, în timp ce Europa se dezintegrează.

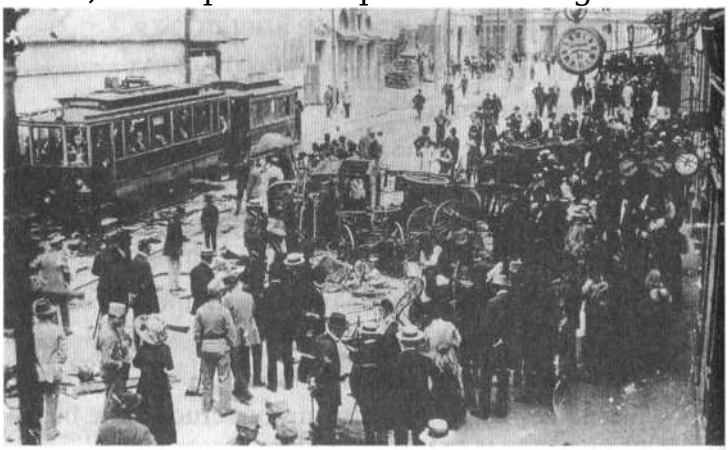

Sarajevo

La Sarajevo, un sârb de nouăsprezece ani, originar din Bosnia, pe nume Gavrilo Princip, bolnav de tuberculoză, plănuieşte să-l asasineze pe arhiducele Franz-Ferdinand, prinţul-moştenitor al tronului Imperiului Austro-ungar.

Coloana de maşini imperială, formată din şase

automobile decapotabile, se apropie de primărie. În maşina din frunte, se află primarul oraşului Sarajevo şi comisarul-şef al Poliţiei municipale. Franz-Ferdinand şi soţia lui, Sophie, ducesă de Hohenberg, sunt în cea de-a doua maşină, împreună cu Oskar Potiorek, guvernatorul Bosniei şi Herţegovinei, inspector-general al armatei austro-ungare, şi contele Franz von Harrach, care merge în picioare pe treapta de fugă a automobilului, pe post de gardă de corp. O primă împuşcătură nu nimereşte ţinta. Princip intră în panică şi fuge. Un al doilea terorist aruncă o bombă în direcţia coloanei de maşini. Bomba explodează şi răneşte oamenii din mulţime. Franz-Ferdinand scapă nevătămat, coloana de maşini pleacă în mare viteză, iar poliţiştii îl reţin pe aruncătorul bombei.

După recepţia de la primărie, generalul Potiorek îl imploră pe Franz-Ferdinand să părăsească oraşul. Arhiducele e furios, de bună seamă, din cauza tentativei de asasinat. Insistă să-i viziteze pe răniţi.

Oficialităţile, până la urmă, îl conving pe prinţ s-o ia pe calea cea mai scurtă de ieşire din oraş. Coloana de maşini» coteşte brusc pe podul de peste râul Miljacka, încetinind puţin, cât să ia curba în siguranţă. Gavrilo Princip aşteaptă chiar acolo, cu pistolul său Browning semiautomat, model FN 1910, cu absorbţie a reculului, de provenienţă belgiană, de la *Fabrique Naţionale*. Coboară de pe trotuar, îşi scoate pistolul de sub haină şi trage două focuri de la o distanţă de doi metri.

Primul glonţ o loveşte în burtă pe Sophie, arhiducesa însărcinată.

Arhiducele răcneşte: „Sophie, Sophie, nu muri! Trăieşte, pentru copiii mei!”

Al doilea glonţ îl nimereşte pe arhiducele însuşi, în apropierea inimii.

Potsdamer Platz – Piaţa Potsdam – reprezintă nucleul social pentru Berlin, unde Albert şi Elsa bârfesc la câte o cafea la hotelul Esplanade, la hotelul Excelsior sau la hotelul Picadilly, acum redenumit *Cafe Vaterland* – „Patria”

–, după doar două săptămâni de când a izbucnit războiul. Doamne cu pălării uriaşe, cu pene, se plimbă braţ-la-braţ. Şicul şi ponositul clevetesc şi râd.

Albert şi Elsa citesc ziarul lor preferat, *Berliner Tageblatt – Cotidianul berlinez*. Starea de spirit a lui Albert este una sumbră:

— Ce-i cu această predilecţie dementă a germanilor pentru cuceririle teritoriale?

— Se termină totul în câteva săptămâni, zice Elsa.

— Apetitul Germaniei pentru cuceriri teritoriale e destul de alarmant, în schimb reputaţia ei în materie de brutalitate şi violenţă este condamnabilă – nici mai mult, nici mai puţin. Palmaresul extern al *Reich-\x\m* de sub actualul *Kaiser* este unul inuman, chiar şi după standardele contemporane.

Se plimbă împreună pe străzi, având grijă să evite platformele cu butoaie de bere, trase de cai, şi limuzinele Maybach.

— Europa, nebună cum este, se înhamă la ceva incredibil de scandalos, propovăduieşte Albert. Nu simt altceva decât milă şi dezgust.

— Nu putem face nimic, zice Elsa.

Kottbusser Strasse îi duce către canal şi au şansa de a ex „plora tarabele pieţei de pe *Maybachufer* – Malul Maybach. Cumpără varză roşie, untură de capră şi heringi afumaţi. Sticluţe cu esenţă de liliac de vale.

Fac schimb de glume cu italianul care vinde statuete din gips la podul de peste Canalul Landwehr. Se tocmesc la preţ cu vânzătorii de cărţi la mâna a doua din *Scheunenviertel* →

Cartierul Şoproanelor.

— Nernst are cincizeci de ani. S-a oferit voluntar să conducă ambulante.

— Un gest nobil din partea lui, zice Elsa.

— Şi Planck – Doamne, iartă-mă! – zice: „Este un sentiment înălţător să te poţi numi german”.

— Tu eşti elveţian.

— Slavă Domnului! – zice Albert. Şi se poate şi mai rău de-atât. Într-un acces de febră naţionalistă, Planck li s-a alăturat lui Nernst, Röntgen şi Wien, care au semnat un Apel către Lumea Culturii. Uită-te şi tu – e publicat în *Berliner Tageblatt*.

Îi citeşte cu voce tare:

„Ca reprezentanţi ai Ştiinţei şi Artei germane, protestăm către lumea civilizată, pe această cale, faţă de minciunile şi calomniile prin care duşmanii noştri se străduiesc să păteze onoarea Germaniei, în lupta ei aprigă pentru existenţă – o luptă care i-a fost impusă.

Nu este adevărat că Germania se face vinovată de a fi provocat acest război. Poporul, Guvernul, *Kaiserul* – nimeni nu a vrut războiul. Germania s-a dat peste cap să-l prevină; pentru această afirmaţie, lumea întreagă deţine probe doveditoare. De nenumărate ori, de-a lungul domniei sale de douăzeci şi şase de ani de până azi, Wilhelm II s-a dovedit a fi apărătorul păcii, şi acest fapt a fost adesea recunoscut de adversarii noştri. Mai mult decât atât, *Kai*5 r-ul însuşi, pe care acum îndrăznesc să-l numească un Attila, a fost ridiculizat, ani de-a rândul, de respectivii duşmani, pentru strădaniile sale neobosite de menţinere a unei păci universale. Abia când forţe ce se bucurau de superioritate numerică şi care stătuseră în aşteptare la frontierele noastre ne-au luat cu asalt, întreaga naţiune s-a ridicat ca un singur om.

Nu este adevărat că am încălcat neutralitatea Belgiei. S-a dovedit că Franţa şi Anglia luaseră deja hotărârea unei asemenea încălcări, după cum s-a dovedit şi că Belgia se declarase de acord ca ele să procedeze astfel. Prin urmare, ar fi fost o sinucidere din partea noastră dacă nu le-am fi luat-o înainte.

Nu este adevărat că viaţa şi proprietatea unui singur cetăţean belgian au fost vătămate de soldaţii noştri, cu excepţia cazului în care autoapărarea de ultimă instanţă a

făcut necesar acest lucru; pentru că iar şi iar, în ciuda repetatelor ameninţări, cetăţenii au provocat ambuscade, au tras în trupele noastre, stând adăpostiţi în case, i-au mutilat pe răniţi şi ucis cu sânge rece cadrele medicale, în timp ce acestea îşi îndeplineau sarcinile samaritene. Nu poate fi un abuz mai josnic decât să reprimi asemenea delicte, cu scopul de a-i face pe germani să pară nişte criminali ei înşişi, singurul motiv fiind acela că i-au pedepsit pe aceşti asasini, pe bună dreptate, pentru faptele lor ticăloase.

Nu este adevărat că trupele noastre au tratat cu brutalitate oraşul Louvain. De vreme ce locuitorii furioşi i-au atacat cu perfidie în propriile lor cazărmi, soldaţii noştri, cu inimile îndurerate, s-au văzut obligaţi să incendieze o parte a oraşului ca represalii. Cea mai mare parte din Louvain a fost păstrată neatinsă. Celebra ei Primărie se află şi acum unde era, nevătămată – pentru că soldaţii noştri, dovedind un mare sacrificiu de sine, au salvat-o de la distrugerea prin foc. Fiecare german ar suferi profund, bineînţeles, dacă vreo lucrare de artă va fi fost deja ori va fi distrusă pe parcursul acestui război, într-un viitor previzibil, dar, întrucât nicio altă naţiune nu ne poate depăşi în privinţa iubirii noastre pentru artă, în egală măsură va trebui să refuzăm hotărât orice tentativă de cumpărare a unei eventuale înfrângeri a Germaniei, cu preţul salvării unei opere de artă.

Nu este adevărat că războiul purtat de noi calcă în picioare legislaţia internaţională. El e străin de orice cruzime produsă de lipsa disciplinei. În Răsărit însă pământul e saturat de sângele femeilor şi copiilor măcelăriţi fără milă de trupele de sălbatici ruşi, iar în Apus, gloanţele dum-dum sfâşie piepturile soldaţilor noştri. Cei care le-au devenit aliaţi ruşilor şi sârbilor, şi care prezintă lumii o scenă atât de ruşinoasă, cum este aceea de a-i atâta pe mongoli şi pe negri împotriva rasei albe, nu au absolut niciun drept să se numească susţinători ai civilizaţiei.

Nu este adevărat că lupta împotriva pretinsului nostru militarism nu este o luptă împotriva civilizaţiei noastre, cum pretind adversarii noştri, în ipocrizia lor. Dacă nu ar fi existat militarismul german, civilizaţia germană ar fi fost deja de mult excizată din lume. Pentru protecţia ei s-a ridicat acesta, într-o ţară care, timp de secole, fusese însângerată de hoardele de jefuitori, cum nicio altă ţară nu a suferit. Armata germană şi poporul german sunt azi unul, iar această conştiinţă face ca şaptezeci de milioane de germani de toate rangurile, toate orientările şi toate partidele să fraternizeze, ca o singură fiinţă.

Nu le putem smulge din mâini duşmanilor noştri arma cea mai otrăvită – minciuna. Tot ce putem face este să proclamăm, înaintea lumii întregi, că duşmanii noştri dau mărturii mincinoase împotriva noastră. Pe voi, cei care ne cunoaşteţi, care aţi apărat, alături de noi, cele mai binecuvântate posesiuni ale omului, vă chemăm să aveţi încredere în noi! Să credeţi că vom purta războiul acesta până la ultima suflare a unei naţiuni civilizate, pentru care moştenirea unui Goethe, a unui Beethoven şi a unui Kant sunt la fel de sacre ca şi propriile ei vetre şi cămine.

Pentru acest lucru, noi, semnatarii, ne punem chezăşie numele şi onoarea”.

Elsa îl ascultă pe Albert încordată cum dă glas grandilocventei.

Explorează amândoi împrejurimile zise Kiez, Miljöh, şi tot Berlinul vechi, cel autentic.

— Tot ce-i aici va fi şters de pe faţa pământului, zice Albert. Uite. Cartierul ăsta, de-aici, este al nostru, al evreilor, al polonezilor şi ruşilor din Est, care se bucură de cultura evreiască a străzii. Ascultă muzica radiourilor şi gramofoanelor, a flaşnetelor şi muzicanţilor ambulanţi. Oare toate astea să fie» >

distruse de nebunia unora?

Georg Friedrich Nicolai

Albert descoperă curând un protestatar cu aceleaşi idei ca şi ale lui în fiziologul pacifist Georg Friedrich Nicolai, prietenul-doctor al Elsei.

Nicolai este un egocentric, un prădător sexual. A fost dat afară din şcolile şi colegiile cu internat prin care a trecut, pentru c-a provocat încăierări, s-a duelat şi a făcut copii din flori. A locuit când la Paris, când la Leipzig, unde a fost critic dramatic, a călătorit în Asia şi a lucrat la Sankt-Petersburg cu fiziologul Ivan Pavlov, care a obţinut Premiul Nobel pentru Medicină pe anul 1904, astfel devenind cel dintâi laureat Nobel rus. Nicolai a fost numit director medical al celei de-a Doua Clinici Medicale a Spitalului *Charité* de la Berlin. În 1910, împreună cu superiorul său, Friedrich Kraus, a publicat un manual fundamental de electrocardiografie. Acum, este cardiologul familiei regale şi lucrează la un spital militar.

Nicolai realizează că armamentele de tot felul vor ajunge să însemne mult mai mult decât curajul sau ştiinţa militară. Scrie un „Manifest adresat europenilor”, care marchează începuturile carierei de activist politic major a lui Albert.

„Manifest adresat europenilor

Prin tehnologie, lumea s-a făcut mai *mică*\ *statele* marii peninsule care este Europa sunt astăzi parcă la fel de

apropiate între ele cum păreau, în vremurile mai vechi, oraşele fiecărei mici peninsule mediteraneene. Prin nevoile şi experienţele fiecărui individ, bazate pe felul în care acesta conştientizează diversitatea relaţiilor, Europa – dacă nu chiar întreaga lume – se conturează deja ca un element de unitate.

Prin urmare, ar fi de datoria europenilor educaţi şi bine intenţionaţi să facă măcar o încercare de a preveni ca Europa – dată fiind organizarea ei deficientă ca întreg – să sufere aceeaşi tragică soartă precum cea de odinioară a Greciei antice. Oare să se consume şi Europa, încet-încet, şi să piară de pe urma războiului fratricid?

Confruntarea sălbatică de astăzi nu va conduce, mai mult ca sigur, la victoria nici unuia dintre combatanţi; nu va lăsa, probabil, în urma ei, decât învinşi. Iată de ce se pare că ar fi nu numai *bine*, ci şi profund *necesar*, ca *oamenii educaţi din toate naţiunile* să-şi canalizeze influ*y*enţa în aşa fel, încât – oricare s-ar dovedi, până la urmă, a fi sfârşitul deocamdată nesigur al războiului – *termenii păcii să nu se constituie în declanşatori de războaie viitoare*. Faptul evident că, prin acest război, toate condiţiile relaţionale europene au alunecat către *o stare instabilă şi fluidizată* ar trebui utilizat, mai degrabă, pentru crearea unui întreg organic european. Condiţiile intelectuale şi tehnologice necesare există… a sosit momentul ca *Europa să acţioneze ca un tot unitar pentru a-şi proteja solul, locuitorii şi cultura*.

În acest scop, apare drept o necesitate, în primul rând, ca toţi cei care poartă în inimile lor cultura şi civilizaţia europene, cu alte cuvinte, ca toţi aceia care pot fi numiţi *buni europeni*, după formula profetică a lui *Goethe*, să vină laolaltă. În acest scop, nu facem altceva decât să îndemnăm şi să chemăm; iar cei care simt la fel ca noi, cei care sunt, în aceeaşi mentalitate, hotărâţi *să-i ofere Europei rezonanţa cea mai departe-răzbătătoare cu putinţă*, sunt chemaţi şi rugaţi să ne trimită semnăturile

lor de sprijin”.

Spre crunta dezamăgire a lui Albert şi Nicolai, dintre cei o sută de intelectuali cărora li se adresează, numai doi aleg să se declare cosemnatari ai Manifestului: astronomul Wilhelm Julius Foerster şi filosoful Otto Buek.

Nimeni nu vrea, la Berlin, să publice Manifestul. Aşa încât, Nicolai şi-l răspândeşte clandestin şi recurge la soluţia de a ţine prelegeri antirăzboinice la cursurile sale. Publicul ignoră „Manifestul adresat europenilor”. Când află şi cei de la putere despre el, Nicolai este concediat din postul său de cardiolog al familiei regale, lăsat fără catedra de profesor la Universitatea din Berlin şi fără funcţia de la Spitalul *Charité*, fiind expediat ca doctor de garnizoană la Grudzi-dz, la sud faţă de Gdańsk. Acolo, îşi petrece timpul vânând vulpi, alături de comandantul unităţii.

În august 1915, Albert primeşte o invitaţie care-i va extinde cercul de protestatari pacifişti. Politicianul liberal Walther Schücking îl invită să se alăture Asociaţiei Noua Patrie – *Bund Neues Vaterland*, Aceasta are cinci scopuri principale: „Edificarea înţelegerii între naţiuni; abolirea dominaţiei de putere bazate pe clasă; cooperarea în realizarea socialismului; dezvoltarea unei culturi a personalităţii; educarea tineretului în spiritul pacifismului”.

— Iată ceva cu care pot fi de acord, îi spune Albert Elsei. Guvernarea nu-i poate ignora pe aceşti oameni.

— Cine sunt? – întreabă Elsa.

Albert îi citează, cu din ce în ce mai multă încântare, numele personalităţilor pacifiste:

— Kurt von Tepper-Laski este cavaler şi jurnalist. Hugo Simon a contribuit la întemeierea băncii Bett, Carsh, Simon & Co. împreună cu soţia lui, Gertrud, şi-a transformat casa de pe *Drakestrasse* într-un adevărat centru de artă şi cultură, frecventat de scriitori, de intelectuali, precum Heinrich şi Thomas Mann, René Schikele, Stefan Zweig, Harry Kessler, Walther Rathenau,

Kurt Tucholsky, Jakob Wassermann, maestrul-dirijor Bruno Walter, Walter Benjamin – şi de artişti ai avangardei.

— Dar e minunat, Albert. Până la urmă, tot iese şi ceva bun din război.

— Nu iese nimic bun, Elsa. Nimic bun.

Nici nu sunt ignoraţi de guvernare toţi aceşti luminaţi. Cu o naivitate surprinzătoare, membrii Asociaţiei încep să cultive legături în *Reichstag*-Dieta Imperială. Rezultatul este acela că poliţia organizează acţiuni de supraveghere împotriva lor.

Înaltul Comandament al Sigiliilor Oficiale ameninţă că le va închide Asociaţia.

Secretara Lilli Jannasch este arestată. După o demonstraţie împotriva războiului, ţinută la Berlin, Karl Liebknecht este condamnat la doi ani şi jumătate de închisoare pentru înaltă trădare. În sala de tribunal, acesta strigă: *Nieder mit dem Krieg*! *Nieder mit der Regierung*! – „Jos războiul! Jos guvernul!” Sentinţa este majorată ulterior la patru ani şi o lună.

Dacă suflă vântul afară, dacă ţi se clatină castelul din cărţi de joc, atunci fa bine şi închide obloanele şi consolidează fundaţia castelului. Cam asta, în linii mari, este filosofia după care se ghidează Albert.

„Duc o viaţă foarte retrasă şi totuşi nu sunt însingurat”, îi scrie lui Zangger, aflat la Zürich. „Mulţumită grijii iubitoare a verişoarei mele, care m-a şi făcut să vin la Berlin de la bun început, bineînţeles. Nu voi renunţa niciodată la starea de a trăi singur, care s-a manifestat ca o binecuvântare de nedescris”.

Apartamentul său cu trei camere se află pe *Wittelsbacherstrasse*, la numărul 13, într-un cartier cu stare de lângă Piaţa Fehrbelliner. Are şi un număr de telefon: Berlin 2807. E gol apartamentul, doar cu nişte rafturi de cărţi pline-ochi şi care mai dau şi pe dinafară. Aici lucrează ore îndelungate, singur, la teoria relativităţii generale. Îi scrie lui Zangger: „Contactele mele umane şi profesionale sunt puţine, dar foarte armonioase şi

reconfortante; viaţa mea publică e simplă şi sporadică. Trebuie să spun că-mi par, mie însumi, una dintre cele mai fericite persoane”.

În ceea ce o priveşte pe Elsa, îi scrie lui Besso despre „o relaţie extrem de agreabilă, realmente frumoasă, cu verişoara mea, natura ei permanentă fiind garantată de renunţarea la ideea căsătoriei”. Şi asta, în ciuda faptului că i-a spus deja că are de gând s-o ia de nevastă.

Anul acesta. Sau anul viitor. Cândva. Când o fi.

Dincolo de obloanele trase ale apartamentului de pe *Wittelsbacherstrasse*, lucrează fără încetare, până la limita puterilor sale fizice şi mentale. Munca îl epuizează. Se pricopseşte cu dureri de burtă, se îmbolnăveşte de icter, de ulcer stomacal, apoi de calculi la vezica biliară. Durerea e constantă şi e cea mai chinuitoare când merge la toaletă, când are gaze intestinale sau când vomită. Îl apucă atunci când mănâncă lucruri grase, şi în orice moment – îl trezeşte chiar şi în toiul nopţii.

În două luni, slăbeşte douăzeci şi cinci de kilograme.

Incà una dintre cărţile poştale fanteziste ale Elsei

Elsa îl convinge să se mute într-un apartament spaţios de la etajul al treilea, de pe *Haberlandstrasse*, numărul 5, aproape de unde locuieşte ea însăşi. Îl hrăneşte, face dragoste cu el – într-un cuvânt, îl îngrijeşte, până când el îşi recâştigă puterile pierdute.

Îi arată noul costum pe care şi l-a cumpărat. Zice:

— Vino la mama să te facă fericit.

Albert o informează pe Elsa despre avertismentul primit de la Haber:

— Trebuie să fim teribil de atenţi ca nu cumva să devenim – *tu*, de fapt, să nu devii – obiect de bârfă. Să nu ieşi în oraş de una singură. Haber îl va informa pe Planck, astfel încât colegii mei cei mai apropiaţi să nu afle pentru prima oară din zvonuri despre acest subiect. Va trebui să realizezi minuni de tact şi reţinere ca să nu fii privită ca un

fel de ucigaşă; aparenţele sunt rău de tot împotriva noastră.

Acum, dacă este partenera lui constantă şi dacă l-a sprijinit să revină la sănătatea dinainte, Elsa vrea să-i confere un caracter mai statornic relaţiei dintre ea şi el.

Tete, Mileva şi Hans Albert

Hans Albert păstrează o corespondenţă regulată cu tatăl său.

Îi spune că Tete visează că tata e cu ei doi. Îi descrie propriile lui progrese în materie de învăţat să cânte la pian: sonate de Haydn şi Mozart. Îi trimite lui Albert schiţa machetei unei ambarcaţiuni, pe care o ciopleşte în lemn.

Albert îi răspunde:

Dragul meu Albert cel mic.

Ieri am primit scumpa ta scrisoare, care m-a bucurat foarte mult. Mă temeam foarte tare că nu-mi vei mai scrie niciodată. Mi-ai spus, când am fost la Zürich, că te simţi stânjenit atunci când eu vin la Zürich. De aceea, cred c-ar fi mai bine să ne întâlnim în altă parte, unde nimeni nu va influenţa felul în care ne simţim. Eu, în tot cazul, voi susţine ca, în fiecare an, să petrecem o lună întreagă împreună, ca să vezi că ai un tată care te apreciază şi te iubeşte. Plus că poţi învăţa o mulţime de lucruri bune şi frumoase de la mine, pe care altul nu ţi le poate oferi cu

aceeaşi uşurinţă. Ceea ce am realizat printr-o muncă atât de asiduă nu va fi doar la dispoziţia unor străini, ci în primul rând a iubiţilor mei băieţi. Zilele acestea din urmă, tocmai am desăvârşit una dintre cele mai frumoase lucrări din viaţa mea; când vei mai creşte, îţi voi povesti despre ea.

Mă bucur foarte tare că-ţi place să cânţi la pian. Aceasta, şi lucrul în lemn, după părerea mea, sunt cele mai bune ocupaţii pentru vârsta ta – poate chiar mai bune decât şcoala. Pentru că sunt lucruri care se potrivesc foarte bine unui tânăr, aşa cum eşti tu. Cel mai bine este să cânţi la pian piesele care-ţi fac plăcere, chiar dacă profesorul nu ţi le recomandă pe acelea. În modul acesta, înveţi cel mai mult – când faci un lucru cu atâta bucurie, încât nici nu observi cum trece timpul. Şi eu sunt atât de cufundat în ce lucrez, uneori, încât mi se întâmplă să uit de masa de prânz…

Pe tine şi pe Tete, vă pupă Tatăl vostru.

La scurt timp după aceea, Mileva suferă o cădere nervoasă şi este internată la *Theodosianum Parkseite Klinik* →

Clinica Teodosiană de lângă Parc – din Zürich. Băieţii sunt plasaţi în grija unei menajere.

Banii le parvin cu dificultate pentru că plăţile trimise de Albert, prin transfer bancar, în Elveţia sunt adeseori întârziate.

Hans Albert este lăsat să se descurce de unul singur atunci când Mileva şi Tete sunt internaţi amândoi la Clinica Betha→»

nien din Zürich – Mileva, cu apăsare cronică asupra nervilor la nivelul şirei spinării, iar Tete, cu inflamaţie pulmonară. Hans Albert ajunge el însuşi la spital, moment în care este luat în grijă de către familia Zangger. Albert e deprimat. Se teme pentru starea lor fizică şi mentală – a tuturor. Propriul sanctuar este munca.

Elsa îl imploră s-o lase mai uşor. El nu vrea. Se gândeşte să formuleze o cerere publică pentru împărţirea

şi subjugarea Germaniei, după care să urmeze distrugerea ei. Cu mare greutate, se abţine. Elsa, mirată, se întreabă despre ce vorbeşte. Albert recunoaşte că nici el nu e foarte sigur câteodată.

La începutul lui noiembrie 1915, a strâns material suficient pentru prima dintre cele patru conferinţe ale sale pe marginea teoriei generale a relativităţii, cu care se luptă deja de opt ani.

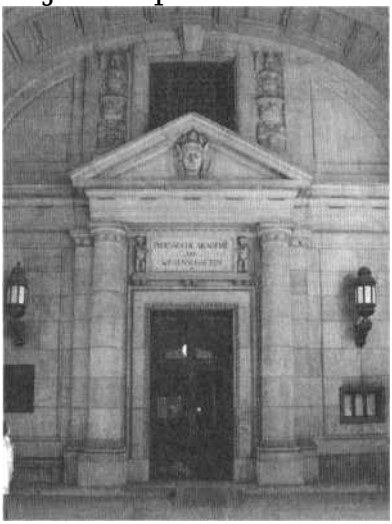

Intrarea în Marea Sala de Conferinţe

Pe 25 noiembrie 1915, în Marea Sală de Conferinţe din Academia de Ştiinţe a Prusiei, de pe bulevardul *Unter den Linden* – „Pe sub tei” –, numărul 8, la Berlin, Albert se întreabă:

„Avem nevoie de o nouă teorie a gravitaţiei de vreme ce fizica newtoniană s-a dovedit atât de folositoare, timp de două sute cincizeci de ani, şi pare să explice totul?

Gravitaţia lui Newton este acţiune la distanţă. Două corpuri, de exemplu Pământul şi Luna, sunt legate între ele parcă printr-o reţea nevăzută de fire. Care e mecanismul prin care forţa se transmite? Formulele lui Newton dau de înţeles că forţa gravitaţiei ajunge la un alt corp instantaneu – oricât de îndepărtat ar fi el. Acest lucru este contrazis de teoria mea privitoare la relativitatea restrânsă. În continuare, susţin că niciun efect fizic nu se

poate răspândi cu o viteză mai mare decât viteza luminii.

Gravitaţia e diferită. Este o proprietate a spaţiului şi timpului. Materia curbează spaţiul. Spaţiul forţează materia să efectueze anumite mişcări specifice. Luna orbitează în jurul Pământului, pentru că Pământul şi Luna distorsionează spaţiul. Gravitaţia este o proprietate unică a geometriei spaţiu-timpului. Alte forţe naturale acţionează în interiorul spaţiului şi timpului. Gravitaţia ce este, aşadar? Este spaţiu şi timp. Iată care e teoria mea generală a relativităţii. Prin urmare, teoria generală a relativităţii, ca edificiu logic, a fost, până la urmă, desăvârşită".

Max von Laue, sceptic odinioară, scrie acum că spaţiul curbat „nu e nicidecum un construct matematic, este o realitate inerentă în toate procesele fizice. Această descoperire constituie realizarea cea mai mare a lui Albert Einstein". Max Born o descrie ca fiind „cea mai mare ispravă a gândirii umane despre natură, cea mai uluitoare combinaţie între pătrunderea filosofică, intuiţia fizică şi abilitatea matematică".

Albert a descoperit cum face Soarele ca să exercite o atracţie invizibilă asupra Pământului de la o distanţă de 150 de milioane de kilometri prin spaţiul gol. Singurul lucru care poate să exercite atracţia propriu-zisă este şi singurul lucru care există între cele două corpuri cereşti – spaţiul însuşi. Materia reprezentată de Soare şi de Pământ face ca spaţiul să se deformeze. Şi timpul poate să se deformeze. Cu cât un ceas e mai aproape de un corp masiv, cum e Pământul, cu atât el ticăie mai încet. Spaţiul şi timpul sunt împletite într-un continuu numit spaţiu-timp. Evenimentele care au loc într-un anumit moment, pentru o persoană, pot avea loc într-un moment diferit, pentru altă persoană.

Albert este euforic. Le declară prietenilor săi că teoria se dovedeşte a fi de o „incomparabilă frumuseţe". Îi spune lui Sommerfeld că este „cea mai fantastică descoperire pe care am făcu i-o în viaţa mea".

Euforia însă i se risipeşte curând, fiindcă problemele de familie, haotice cum sunt, ajung să-l cuprindă cu totul.

Albert a plănuit să-l vadă pe Hans Albert. Fiul său, acum în vârstă de unsprezece ani, zice că nu vrea să-şi întâlnească tatăl. „Tonul dezagreabil al scrisorii tale mi-a displăcut foarte mult”, îi spune acesta lui Albertli. „Din câte înţeleg, vizita mea ţi-ar produce prea puţină bucurie, drept care, cred c-ar fi o greşeală din partea mea să petrec două ore şi douăzeci de minute în tren”.

A existat o discuţie neplăcută în privinţa cadoului de Crăciun pentru Hans Albert şi a contribuţiei tatălui său. Mileva i-a cumpărat băiatului schiuri, care au costat 70 de franci. Hans Albert i-a spus tatălui său că Mileva îi cumpărase acele schiuri, cu condiţia ca şi Albert să contribuie la achiziţionarea lor, la care acesta i-a răspuns: „Eu consider că un cadou de lux, care să coste 70 de franci, nu este în concordanţă cu posibilităţile noastre modeste”.

În cele din urmă, Albert se hotărăşte să meargă totuşi la Zürich. Îi spune Milevei: „Sunt şanse mici ca venirea mea să-i producă vreo plăcere lui Albert cel mic”.

Nu sunt semne imediate că Albert şi-ar fi revenit întru totul din starea de epuizare. Şi asta, şi dificultăţile de a trece frontiera germană îi zădărnicesc planurile în privinţa vizitei de Crăciun. Promite să le facă o vizită cu ocazia Paştelui următor.

j

„Rolul de soţie a unui geniu nu e niciodată unul simplu”, îi scrie Besso lui Albert. Îl îndeamnă să-şi aducă aminte că Mileva „nu numai răutate manifestă, ci şi bunătate”.

Înainte să-şi pună în aplicare planul de a-şi vedea copiii, Albert încearcă s-o convingă pe Mileva să fie de acord cu divorţul. O lămureşte că reputaţia Elsei are de suferit din pricina zvonurilor c-ar întreţine o relaţie cu el. „Este ceva ce mă împovărează – îi spune Milevei – şi s-ar

cuveni reparat printr-o căsătorie formalizată. Încearcă, măcar o dată, să te imaginezi în poziţia mea”.

Se duce la Zürich, se întâlneşte cu Hans Albert, dar nu şi cu Mileva, care îi trânteşte uşa în faţă. După câteva luni, ajunge ţintuită la pat, bolnavă de inimă.

Besso şi Zangger întreprind, o dată în plus, diligenţe pentru liniştirea lucrurilor. La care, Albert le răspunde că Mileva îi duce de nas: „Habar n-aveţi voi de ce viclenie naturală sălăşluieşte într-o asemenea femeie”.

Besso, de bună seamă, găseşte inacceptabile remarcile lui Albert. Un efect este acela că Hans Albert încetează de a-i mai scrie tatălui său.

Inevitabil, Albert îşi găseşte consolarea în munca lui ştiinţifică, publicând *Relativitatea. Teoria restrânsă şi teoria generală*. Îi citeşte din ea lui Margot, fiica Elsei, care dă semne că, pur şi simplu, nu pricepe o iotă din ce aude.

O abordează pe Mileva din nou în privinţa divorţului, oferindu-i mai mulţi bani şi sugerându-i, în mod cu totul excepţional, că, dacă el va primi vreodată Premiul Nobel, banii vor ajunge la ea. Suma respectivă ar fi de 135.000 de coroane suedeze. Iniţial, Mileva respinge ideea. Pe urmă, se răzgândeşte. E bolnavă şi slăbită. Plus că Tete este internat într-un sanatoriu. Sora Milevei este şi ea internată într-un azil. Fratele ei tocmai a căzut prizonier la ruşi.

Albert încearcă, dar nu reuşeşte, să răspundă la întrebarea: ce se va sfârşi mai întâi, războiul sau mariajul său?

Războiul este una. Războiul cu Mileva este alta. Şi mai e ceva: un antisemitism crescând, în lumea ştiinţifică germană, care-i umbreşte viaţa şi-i reduce din entuziasm.

Aşa-numita *Reichshammerbun*d-Liga Ciocanul Imperial – îi provoacă dezgust. Întemeiată de Theodor Fritsch, aceasta declară că evreii au contaminat Germania. Declaraţiile membrilor Ligii, susţin chiar aceştia, îşi au rădăcinile în biologie. Ei caută să adune laolaltă

organizaţiile antisemite pentru a reînnoi felul de viaţă german. Însemnul Ligii este zvastica. Fritsch pune bazele unei reţele de antisemiţi mai degrabă secrete, aşa-numitul *Germanenorden* – Ordinul Germanilor –, format din ocultişti şi francmasoni. Liga Ciocanul Imperial şi Ordinul Germanilor salută războiul ca pe un prilej de a scăpa Germania, o dată pentru totdeauna, de slăbiciune şi de a restabili disciplina şi militarismul, pretinzând ca Germania să se concentreze pe *Deutsche Physik* – fizica germană, şi nu pe fizica evreiască.

Pierderea în greutate, care se vede limpede la Albert, o tulbură pe Elsa. Este chemat doctorul, care le recomandă un regim alimentar cu paste făinoase, orez şi pesmeţi îndulciţi – de exemplu, pâine prăjită Melba.

Elsa găseşte pentru el ouă, unt şi lapte de capră – toate, în ciuda înăspririi lipsurilor de alimente. Are prieteni bogaţi, care au avut grijă să-şi umple grădinile cu păsări şi să planteze legume. În absenţa cartofilor, fierbe napi, dându-le un gust oarecare cu câte o măsură de zahăr economisit la sânge. Reuşeşte, indiferent de ce zice doctorul, să cumpere câte o gâscă, din când în când – un lux aproape imposibil de obţinut. Albert este încântat de felul ei de a găti şi de priceperea cu care se îngrijeşte de casă discret, în aşa fel încât să nu-l deranjeze pe el. Cât de tare se deosebeşte de Mileva!

Nenorocirile alimentare ale naţiunii sunt un subiect inepuizabil de discuţie printre prietenii Elsei.

— Toată lumea dă vina pe evrei, îl informează ea pe Albert. Se dă vina pe afluxul de evrei dinspre Răsărit. Ne văd ca pe nişte samsari: *Geschäftsjude* – evrei afacerişti.

— Suntem de vină pentru tot şi toate? – zice Albert.

— Aşa spun oamenii ăştia.

— Eu sunt german, zice Albert. Şi tu eşti germană. Limba mea numărul unu e germana. Locuim la Berlin. Statul de care aparţin cu cetăţenia nu joacă nici cel mai vag rol în viaţa mea emoţională. Consider că relaţiile unei persoane cu statul sunt ca o afacere, mai degrabă ca

relaţiile pe care le stabileşti cu o companie de asigurări de viaţă.

— Dar de ce – de ce ne urăsc atât de tare?

— Fiindcă evreii sunt ţapul ispăşitor[17] perfect pentru orice ţară care trece prin dificultăţi extreme de ordin social, economic şi politic. Motivul este unul dublu. În primul rând, practic nu există ţară de pe glob, a cărei populaţie să nu conţină un procent oarecare de evrei. În al doilea rând, evreii, oriunde trăiesc, reprezintă o minoritate în rândurile populaţiei – de fapt, o minoritate de mici dimensiuni –, aşa încât nu au destulă putere să se apere ei înşişi împotriva unui atac în masă. Le vine foarte uşor guvernelor să distragă atenţia populaţiei de la propriile greşeli, învinovăţindu-i pe evrei pentru cutare sau cutare teorie politică, de pildă pentru comunism ori socialism.

— L-am auzit pe unul care ne acuza pe noi c-am fi declanşat războiul.

— Nu-i nimic nou în asta. Pe tot parcursul istoriei, evreii au fost acuzaţi de tot felul de trădări, de la otrăvirea surselor de apă la uciderea de copii, ca sacrificii religioase. O mare parte pot fi puse pe seama invidiei, pentru că, deşi evreii au fost întotdeauna puţini, în comparaţie cu totalul populaţiei dintr-o ţară sau alta, au avut întotdeauna figuri publice remarcabile, într-un număr disproporţionat de mare.

— Sunt speriată, Albertli.

— Te apăr eu, scumpa mea. Germania, pentru mine, este cel mai bun loc în care să trăiesc şi să lucrez.

— Şi Elveţia nu este?

— Adică să ne întoarcem la Zürich, unde să fim aproape de Mileva?

— Rămâi pacifist?

— Rămân pacifist.

---

171 . Textual: „Ciclon B“, denumirea industrială a unui compus chimic — în esență, un pesticid -, inventat în Germania, a cărui celebritate este dată mai ales de faptul că a fost utilizat, sub formă de gaz, în camerele de gazare din lagărele de concentrare naziste, în anii 1930-1940, pentru eliminarea fizică a prizonierilor, în principal evrei.

Ceea ce-i vine destul de greu să facă, odată ce află despre *Zyklon Bx*.

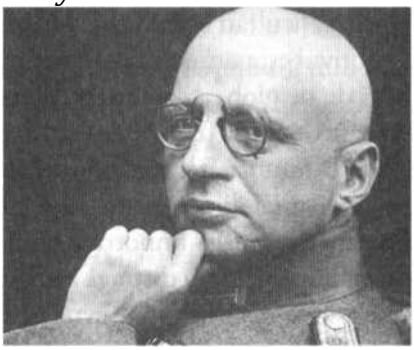

Fritz Haber

Haber, prietenul lui Albert, directorul Institutului *Kaiser* Wilhelm de Chimie Fizică, asigură că laboratorul său va servi, fără ezitare, interesele *Reich*-ului german şi ale *Kais*erului.

Şeful Marelui Stat-Major, generalul Erich von Falkenhayn, ordonă demararea experimentelor cu arme chimice.

Îmbrăcat în uniformă şi cu trabucul pufăind, Haber se deplasează pe front, la Ypres, ca să calculeze timpii unui atac letal cu gaz. Mii de cilindri de oţel cu gaz clorinat sunt pregătiţi deja în zona poziţiilor germane. După săptămâni întregi de aşteptare a celor mai bune condiţii de vânt în Belgia, pentru ca, odată eliberat, gazul să se îndepărteze de trupele proprii, germanii, supervizaţi de Haber în persoană, dau drumul în atmosferă la peste 168 de tone de gaz clorinat, din aproape 6.000 de recipiente. Norul gălbui, otrăvitor, asfixiază cinci mii de soldaţi francezi şi belgieni. Haber triumfa.

— Ce-i împinge pe oameni să se omoare, să se mutileze unii pe alţii cu atâta sălbăticie? – vrea să ştie Albert de la Heinrich Zangger. Cred că e vorba de sexualitatea masculului – ea conduce la răbufniri atât de brutale.

Clara Haber

întors la Berlin, Haber se apucă repede să organizeze o petrecere grandioasă, care să celebreze succesul marcat de promovarea sa la gradul de căpitan.

Soţia lui pacifistă, Clara, în vârstă de patruzeci şi patru de ani, este absolventă *magna cum laude* a Universităţii din Breslau şi are deja un doctorat în Chimie – prima femeie din Germania care a obţinut un asemenea grad ştiinţific. Un ziar a relatat momentul în care Clara Haber a rostit jurământul ca „niciodată, prin ce voi spune sau scrie, să nu propovăduiesc nimic din ce este contrar convingerilor mele. Să urmăresc adevărul şi să promovez demnitatea ştiinţei, până la înălţimile pe care le merită”. Clara este revoltată de ceea ce a făcut soţul ei. A şi protestat public faţă de munca lui. Declară că e vorba de „o pervertire a idealurilor ştiinţei. Un semn de barbarism, o corupere a însăşi disciplinei, care ar trebui să aducă perspective noi asupra vieţii”. Mândria şi încântarea cu care priveşte soţul ei războiul chimic îi provoacă repulsie. Clara pledează pe lângă Fritz Haber să înceteze de a mai lucra la gaze de luptă. El îi răspunde – şi oricui vrea să asculte – că face afirmaţii trădătoare faţă de Patrie.

Într-o scrisoare către prietenul şi mentorul ei, Richard Abegg, cel care i-a fost *Privatdozent* – conferenţiar extern – la Universitatea de Ştiinţă şi Tehnologie de la Wrocław, Clara Haber se plânge de câştigul soţului ei,

Fritz, care a fost pierderea ei.

După ce se termină petrecerea, în toiul nopţii, Clara ia pistolul de serviciu al soţului ei, se duce afară, în grădină, şi se împuşcă.

Fiul ei de treisprezece ani, Hermann, aude împuşcătura şi-şi alertează tatăl. Clara moare în braţele băiatului.

>

A doua zi dimineaţă, Fritz Haber îşi lasă fiul, pe Hermann, să se descurce cu tot şi toate, iar el pleacă pe Frontul de Est, ca să organizeze primul atac împotriva ruşilor, cu gaz de luptă. Suicidul Clarei rămâne secret până într-a şasea zi care i-a urmat, când gazeta locală, *Grünewald Zeitung*, relatează că „soţia doctorului Haber din Dahlem, aflat pe front în momentul de faţă, şi-a pus capăt zilelor cu ajutorul unei arme de foc. Motivele gestului acestei femei nefericite nu se cunosc”.

Albert urmăreşte în ziar cea de-a doua bătălie pentru Ypres. După bombardamentul de artilerie împotriva liniilor inamicului, apărătorii aliaţi aşteaptă asaltul primului val de trupe terestre germane. Gazul clorinat al lui Haber e dus de vânt peste „tărâmul nimănui”, până în tranşeele lor, unde lichidează două divizii de trupe coloniale franceze şi algeriene.

Sălbăticia ştiinţei pervertite a lui Haber nu cunoaşte limite.

În ultimele câteva luni de război, americanii se revarsă peste Frontul de Vest. Imperiul Austro-ungar, aliatul cel mai apropiat al Germaniei, începe să se dezmembreze: Cehoslovacia, Polonia şi Ungaria îşi doresc independenţa.

Kaiserul se confruntă cu generalul Ludendorff, care-l sfătuieşte să ceară pace. Prinţul Maximilian Alexander Friedrich Wilhelm, margraf de Baden, formează un alt cabinet. Pacifiştii, membri ai Asociaţiei Noua Patrie, pretind ca prizonierii politici să fie puşi în libertate.

Germania pierde lupta în Franţa, iar marina militară

germană se revoltă.

Kaiserul pleacă în exil în Ţările de Jos pe 9 noiembrie 1918.

După două zile, Germania semnează armistiţiul dinainte pregătit de Marea Britanie şi Franţa, şi armele tac.

Războiul cel Mare ia sfârşit la ora 11 dimineaţa, în a 11-a zi a celei de-a 11-a luni.

În schimb, războiul dintre Albert şi Mileva se târăşte mai departe. Ambele părţi dau vina pe boală. Ea spune că nu vrea să-i blocheze lui drumul spre fericire. Îi spune să-şi pună avocatul să ia legătura cu avocatul ei. Exasperat, Albert acceptă, în cele din urmă, să dea o depoziţie la Berlin, care să fie prezentată în faţa tribunalului de divorţuri de la Zürich şi în care să admită că se face vinovat de adulter.

La începutul anului următor, Albert ţine o serie de conferinţe în Elveţia; cu exact o lună înaintea zilei lui de naştere, de Sfântul Valentin, divorţul este finalizat. Şi totuşi, în contextul imediat al tendinţei postbelice de a pune capăt oricărui război, o stare de tulburare familială urmează aranjamentului de divorţ, în consonanţă cu haosul politic din Germania. Mileva şi copiii ei solicită să le fie puse la dispoziţie tratamente medicale scumpe în sanatorii şi spitale, precum şi îngrijire la domiciliu.

Tete cade victimă epidemiei de gripă – nu o dată, ci de două ori.

— Ce poţi face tu? – întreabă Elsa.

— În privinţa copiilor? – zice Albert. Întotdeauna sunt ca flaşnetarul care nu are nimic altceva de făcut decât să dea şi să dea la manivelă… Vrei să-ţi recit o poezioară de-a mea?

Elsa îi zâmbeşte.

„Sunt, cum am fost mereu, flaşnetarul acela.
Care nimic nu poate face, doar să-nvârtă roata.
Până când şi vrabia de pe streaşină-i preia.
Şi ultimul om de nimic pricepe-i cântecul”.

„Ultimul om de nimic” nu reuşeşte să-şi ţină secretă pasiunea pentru o altă femeie – nimeni alta decât lise, cea de-a doua fiică, de douăzeci şi unu de ani, a viitoarei sale mirese.

lise îi spune lui Georg Nicolai: „S-a pus problema ieri, dintr-odată, dacă A. vrea să se însoare cu mama sau cu mine… Albert nici nu se gândeşte să se hotărască; el, unul, e gata să se însoare fie cu mine, fie cu mama. Ştiu că a mă iubeşte foarte mult, poate mai mult decât mă va iubi vreodată orice alt bărbat – aşa mi-a spus chiar el, tot ieri… Nu mi-am dorit niciodată, nici n-am avut cea mai vagă pornire de a mă apropia de el fizic. La el, situaţia e cu totul alta – cel puţin de curând. Mi-a recunoscut el însuşi cât de greu îi vine să-şi abţină…”

Albert, apoi, o invită pe lise să devină secretara lui.

— De ce? – vrea să ştie fata.

— Motiv: păstrarea şi, eventual, amplificarea farmecelor tale feminine. Sunt pe cale să plec într-o călătorie în Norvegia. O voi lua ori pe Elsa, ori pe tine, lise. Tu eşti mai potrivită, pentru că eşti mai sănătoasă şi ai un spirit mai practic.

O altă carte poştală primită de la Elsa

— Vino la culcare, Albertli, zice Elsa, dezbrăcându-se.

— Îţi pui cămăşuţa specială, mămico?

Elsa îşi pune cămaşa de noapte.

Albert i-o ridică până deasupra mijlocului; ea îl apucă strâns şi-l trage, practic, înăuntrul ei.

Odată eliberat, se rostogoleşte alături de ea, suspinând:

— Te iubesc, Ilse. Ilse… dragostea mea.

— Cum anume… mi-ai spus? – întreabă Elsa, pe un ton încordat.

— Dragostea mea.

— Mi-ai spus lise. Faci amor cu mine, şi-mi spui pe numele fetei mele.

— Nu ştiu despre ce vorbeşti.

— Aşa, vasăzică. Eşti obsedat de lise.

— Mi-a scăpat de pe limbă.

— Ţi-ai băgat limba în gura mea. Ţi-ai băgat mădularul în găoaza mea. Şi cu lise faci la fel?

— Nu, nu fac aşa ceva.

— O iubeşti?

— Nu, n-o iubesc.

— Gata cu lise, îi spune Elsa. Nu vreau să-i mai aud numele.

— Gata cu lise, îi spune Albert. Nu-i mai pomenesc numele.

— Vrei să-ţi fiu nevastă?

— Ştii foarte bine că asta vreau – mai mult decât orice >

altceva pe lume.

— Cum dovedeşti asta, Albertli?

— Cu o ecuaţie.

— Cu o ecuaţie? N-am ce face c-o ecuaţie. Pe tine te vreau.» >

— Bine. Atunci: $A + E = E + A$. Ia-o ca pe-un dar al meu către tine.

— Am şi eu pentru tine un dar, Albertli.

— Ce anume?

— O să am grijă să devii celebru în lumea întreagă.

„Bărbaţii le iau în căsătorie pe femei, sperând că nu se vor schimba niciodată. Femeile se mărită cu bărbaţii, sperând că se vor schimba. În mod invariabil, şi unii, şi altele ajung să fie dezamăgiţi”.

Albert Einstein

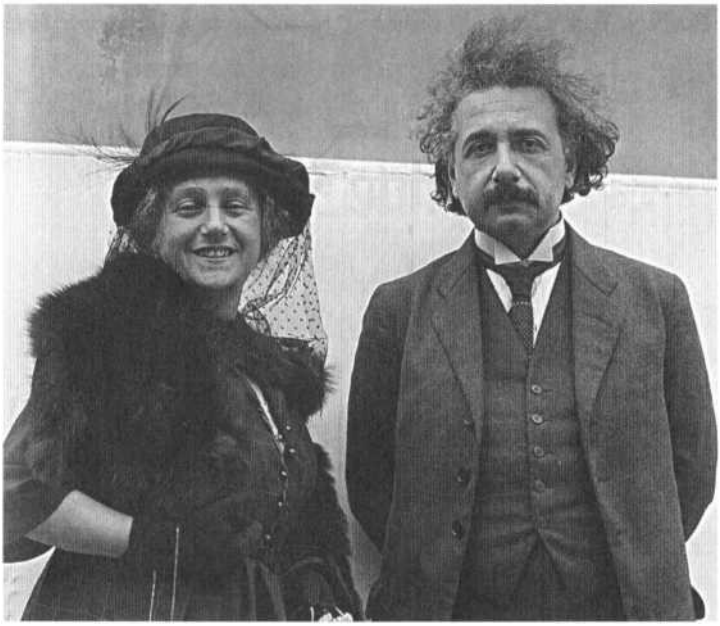

Elsa şi Albert, 2 iunie 1919

Responsabilitatea ridicării lui Albert la rangul de celebritate la nivel mondial nu-i aparţine însă Elsei. Presa internaţională este cea care-l transformă într-un fenomen.

O nouă eminenţa în istoria lumii: *Albert Einstein, ale cărui cercetări semnifică o revoluţie completă la nivelul înţelegerii noastre asupra naturii şi ale cărui revelaţii se ridică la importanţa celor ale unor Copernic, Kepler şi Newton*.

150

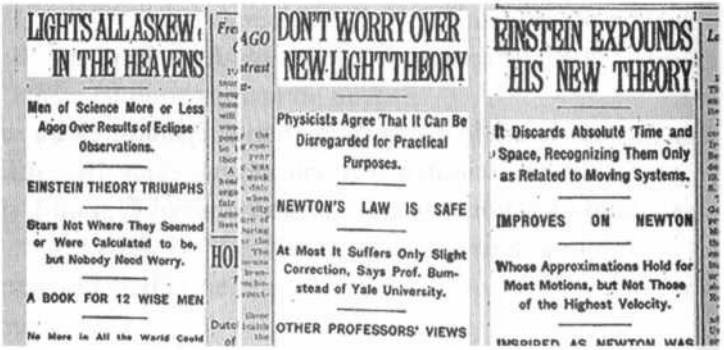

LIGHTS ALL ASKEW IN THE HEAVENS

Men of Science More or Less Agog Over Results of Eclipse Observations.

EINSTEIN THEORY TRIUMPHS

Stars Not Where They Seemed or Were Calculated to be, but Nobody Need Worry.

A BOOK FOR 12 WISE MEN

No More in All the World Could

DON'T WORRY OVER NEW LIGHT THEORY

Physicists Agree That It Can Be Disregarded for Practical Purposes.

NEWTON'S LAW IS SAFE

At Most It Suffers Only Slight Correction, Says Prof. Bumstead of Yale University.

OTHER PROFESSORS' VIEWS

EINSTEIN EXPOUNDS HIS NEW THEORY

It Discards Absolute Time and Space, Recognizing Them Only as Related to Moving Systems.

IMPROVES ON NEWTON

Whose Approximations Hold for Most Motions, but Not Those of the Highest Velocity.

The New York Times, *10 noiembrie, 16 noiembrie și 3 decembrie 1919*

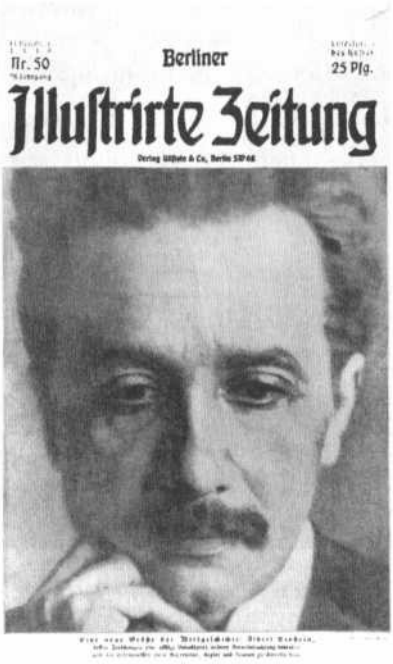

Doi ani mai târziu, în 1921, pentru a marca prima vizită a lui Albert în Statele Unite, William Carlos Williams compune poemul *Sfântul Francisc Einstein al narciselor*.

„... în aprilie, Einstein, peste apele sprintene, rebel cum este, râzând la braţul ţeapăn al Libertăţii, a sosit printre narcise, răcnind că florile şi oamenii au fost creaţi relativ egali.

Cunoaşterea cea veche moare >

sub arborii grei de piersici, înfloriţi…

Pauline Einstein, în ultimele ei zile de viaţa în timpul unei vizite la fiica ei, Maya, şi la ginerele Paul, la Lucerna, Pauline, acum în vârstă de şaizeci şi doi de ani, e diagnosticată cu cancer stomacal în fază terminală şi fără întârziere internată la sanatoriul de la Rosenau.

Albert o aduce pe *Haberlandstrasse* numărul 5, unde el şi Elsa o îngrijesc. În ultimele ei zile de viaţă, Albert încearcă să-i amelioreze starea de spirit, recitându-i pomelnicul de veşti legate de succesele lui.

După moartea mamei sale, Albert îi spune Elsei:

— Acuma ştiu cum este să-ţi vezi propria mamă în agonia morţii şi să nu poţi face nimic s-o ajuţi; nu există consolare. Cu toţii avem de suportat asemenea poveri copleşitoare, pentru că sunt legate în mod inevitabil de viaţă.

Albert îi spune lui Paul Ehrenfest că politica l-a deziluzionat.

— În timpul războiului, mă gândeam că victoria obţinută de Aliaţi avea să fie răul de departe cel mai mic. Mi se pare acum că nu e decât răul mai mic.

— Ce vrei să spui cu asta? – îl întreabă Ehrenfest.

— Uită-te la politica internă, esenţialmente lipsită de onoare: toţi reacţionarii, cu toate faptele lor, una mai

ruşinoasă decât alta, pe care şi le prezintă sub o mască respingătoare, pretins revoluţionară. Nu ştii încotro să te uiţi ca să mai găseşti vreo plăcere în faţa sforţărilor omeneşti.

— Chiar nu găseşti nicio plăcere în felul în care merg lucrurile?

— Cel mai fericit aş fi dacă s-ar face un stat evreiesc în >

Palestina. Fraţii noştri sunt realmente mai simpatici, sau măcar mai puţin brutali în comparaţie cu aceşti europeni îngrozitori. Poate că lucrurile nici nu pot sta mai bine, decât dacă supravieţuiesc numai chinezii, care-i consideră pe toţi europenii, luaţi în bloc, nişte „bandiţi”.

Kurt Blumenfeld

Kurt Blumenfeld, un sionist de origine germană din Margrabbowa, în Prusia de Est, secretarul-general al Organizaţiei Sioniste Mondiale, îl vizitează pe Albert la Berlin şi-l întreabă direct ce părere are despre sionism.

— Sunt împotriva naţionalismului, dar în favoarea sionismului, îi răspunde Albert. Când un om are amândouă braţele, dar spune mereu că are un braţ drept, se cheamă şovinism. În schimb, dacă braţul drept îi lipseşte, atunci trebuie să întreprindă ceva ca să compenseze lipsa unui membru.

— Te opui sionismului?

— Nu. Ca fiinţă umană, sunt un oponent al

naţionalismului. Dar, ca evreu, sprijin efortul sionist evreiesc. Am foarte la inimă cauza sionistă. Sunt foarte încrezător în evoluţia fericită a coloniei evreieşti şi mă bucur că există o fărâmă

>

de loc pe acest pământ în care membrii tribului nostru nu sunt străini. Poţi foarte bine să gândeşti internaţionalist fără să abandonezi interesele camarazilor tăi de trib. Îi voi oferi sprijinul meu lui Chaïm Weizmann. Am primit numeroase invitaţii de a conferenţia în America. Weizmann îmi propune să-l însoţesc şi să fac întâlniri cu publicul din oraşele mari de pe Coasta de Est. Pe lângă asta, mai am de ţinut conferinţe la Princeton. Mă gândesc atent la propunerea lui Weizmann.

Albert nu scapă din vedere nici faptul că turneul american îl va face să câştige nişte bani într-o valută stabilă, cu care să aibă grijă de Mileva în Elveţia.

— Le-am cerut 15.000 de dolari celor de la Princeton şi din Wisconsin, îi spune lui Ehrenfest. O să se sperie, probabil, şi-o să dea înapoi. Dar, dacă muşcă momeala, îmi voi cumpăra independenţa financiară – lucru la care merită să te gândeşti serios.

Dar universităţile americane refuză să plătească.

— Pretenţiile mele au fost prea mari, îi spune lui Ehrenfest.

Aşa încât, îşi face planuri să prezinte o lucrare la cea de-a treia Conferinţă Solvay de la Bruxelles şi să conferenţieze pentru Ehrenfest la Leiden.

Şi totuşi, când este invitat să li se adreseze celor de la *Centralverein* – Clubul Central –, Organizaţia Germanilor de Credinţă Iudaică, Albert le spune că „eforturile asimilaţioniştilor evrei de a pune deoparte orice este evreiesc i se par, într-o oarecare măsură, comice unui ne-evreu, pentru că evreii sunt oricum un popor aparte. Rădăcinile psihologice ale antisemitismului rezidă în aceea că evreii sunt un grup de oameni orientaţi către sine. Evreitatea lor se vede în aparenţa lor fizică, iar moştenirea

lor evreiască se poate observa în munca lor intelectuală”.

Atunci, Chaïm Weizmann îi aduce lui Albert o telegramă din partea Organizaţiei Sioniste Mondiale, invitându-l, împreună cu Elsa, într-un turneu american, în cursul căruia să fie adunate fonduri pentru înfiinţarea unei universităţi la Ierusalim.

Albert acceptă: „Nu sunt deloc nerăbdător să merg în America, dar fac lucrul acesta în interesul sioniştilor, care nu obţin, decât milogindu-se, dolarii necesari construirii la Ierusalim a unor instituţii educaţionale. Pentru ei, voi acti – era în calitate de mare preot şi agent de influenţă… Fac tot ce pot pentru a-i ajuta pe cei de acelaşi trib ca şi mine, care sunt aşa de rău trataţi peste tot”.

Se bate palma.

Albert îi spune lui Zangger:

— Sâmbătă, plec în America – nu ca să vorbesc la universităţi, deşi probabil că voi face şi asta, colateral, ci, mai degrabă, ca să ajut la punerea bazelor Universităţii Iudaice de la Ierusalim. Simt o profundă nevoie de a face şi eu măcar ceva pentru această cauză.

Eisa este în culmea fericirii.

— Poţi să-mi serveşti şi tu interesele la nevoie, îi spune Albert.

— Le spun americanilor totul despre Albert al meu, zice ea.

— Perfect, zice Albert. E perfect.

Chaïm Weizmann

O persoană cuprinsă de furie la aflarea deciziei luate de Albert e Fritz Haber, care a renunţat la iudaism pentru a părea un prusac desăvârşit. Haber susţine că Albert, vizitându-i pe duşmanii din timpul războiului, în numele unei organizaţii sioniste, nu va face decât să sublinieze ideea că evreii nu sunt buni germani.

Haber a fost încântat, în schimb, că Albert urma să ia parte la Conferinţa Solvay de la Bruxelles. „Oamenii din ţara noastră vor vedea în asta o dovadă a lipsei de loialitate a evreilor”, scrie acesta când află că Albert are de gând să viziteze America.

Albert se declară în dezacord cu felul lui Haber de a-i vedea pe evrei drept oameni de credinţă iudaică. „În ciuda concepţiilor mele internaţionaliste apăsate – zice el –, m-am simţit obligat întotdeauna să le iau apărarea camarazilor mei de trib, care sunt persecutaţi şi oprimaţi moralmente. Perspectiva edificării unei universităţi evreieşti mă umple de o bucurie cu totul aparte, mai ales din moment ce am văzut recent nenumărate situaţii în care nişte tineri evrei minunaţi au avut parte de un tratament perfid şi lipsit de generozitate, în încercarea de a-i priva de şansele unei educaţii corespunzătoare”.

Albert şi Elsa se îmbarcă pe vaporul SS Rotterdam *în Olanda, urmând să traverseze Atlanticul într-o călătorie de nouă zile.*

La New York

La sosirea lor în Portul New York, primarul John Hylan îi întâmpină pe Albert Einstein şi Chaïm Weizmann cu distincţia „Libertatea Oraşului”.

Pe parcursul unei procesiuni organizate pentru ei de la Parcul Battery până la hotelul Commodore, mii de sionişti, care poartă drapelele Sionului, cu dungi albe şi albastre şi cu steaua lui David în mijloc, stau aliniaţi pe străzi, pentru a-şi zări liderul măcar pentru o clipă. Albert este primit cu salutări tumultuoase. Comitetul de întâmpinare al primarului Hylan le cere oaspeţilor de la hotel să-i escorteze pe cei doi până la Primărie. Când părăseşte hotelul, Albert este ridicat pe umerii colegilor

săi din automobil, care trece prin mijlocul maselor într-o procesiune triumfală.

Primarul salută sosirea cortegiului în Sala de Recepţii a Primăriei. Albert se mişcă de colo-colo, într-o pereche de pantaloni uzaţi şi un pulover, cu o mină distantă şi uimită, care-i determină pe membrii delegaţiei să-i dea câte un cot, din când în când, ca să-i aducă aminte să le strângă mâinile devotaţilor săi admiratori. Pentru că sunt atât de mulţi cei care vor să audă luările de cuvânt, acestea se desfăşoară pe treptele clădirii.

Presa nu se mai satură de el.

Corespondentul de la *City News* întreabă:

— Vreţi să fiţi atât de amabil şi să ne spuneţi, într-o singură frază, care anume este, mai precis, teoria relativităţii a dumneavoastră?

— Toată viaţa mea, îi răspunde Albert în limba germană, m-am străduit s-o fac să încapă într-o carte. Şi dumneavoastră vreţi acum s-o exprim într-o singură frază.

Cel de la *Tribune* întreabă:

— Domnule profesor, ce credeţi despre America?

— Iertati-mă, dar n-am sosit încă în America.

— Ce credeţi despre femeile americane?

— Iertati-mă, dar n-am cunoscut încă nicio americancă.

— Domnule profesor, cu ce-i va folosi teoria dumneavoastră omului simplu de pe stradă? – vrea să ştie omul de la *The New York Times*.

Albert se uită în jur, descumpănit, şi părăseşte încăperea prin mijlocul unei îngrămădeli, urmat de Elsa, care-şi pierde lornieta de aur. Primarul oferă o recompensă pentru cine i-o restituie. Fără niciun rezultat.

Se organizează o recepţie oficială sionistă la Opera Metropolitană, ticsită, de la intersecţia dintre Broadway şi Strada 39.

Publicul aplaudă frenetic şi aclamă când îşi fac apariţia pe scenă vizitatorii. Se cântă *Hatikvah*!

„Speranţa noastră nu s-a pierdut cu totul.

Speranţa veche de două mii de ani.

1. Textual: „Speranţa”, titlul unui poem (devenit ulterior imnul statului Israel), derivat dintr-un altul, scris de Naftali Herz Imber (1856 – 1909), într-o primă formă, în timp ce se afla în vizită la Iaşi, în anul 1877.

De a fi o naţiune liberă pe pământul nostru, Pământul Sionului şi al Ierusalimului”.

Albert se adresează unui auditoriu de mii de oameni, reuniţi în sala de pe bulevardul Lexington, unde-şi are sediul Arsenalul Regimentului 69. Preşedintele Warren G. Harding expediază prin telegraf un mesaj de salut: „Această vizită este menită să le reamintească oamenilor de marile servicii aduse umanităţii de neamul evreiesc”.

Marion Weinstein, de la gazeta *American Hebrew* (*Evreul american*), o intervievează pe Elsa, care citeşte apoi fragmente cu voce tare, să ştie şi Albert: „Are o frumuseţe de tablou pictat de un maestru. Este genul de femeie pe care bărbaţii o iubesc pentru feminitatea ei înnăscută, pe care şi-o aleg artiştii pentru «Madone»-le pe care le pictează, iar evreii, ca să ilustreze chipul ideal de «mamă a Israelului». Doamna Einstein purta o fustă simplă de stofa şi o bluză vişinie de mătase, brodată elegant. Îţi venea s-o asociezi cu iazurile adânci, înviorătoare, şi cu lumina soarelui îmbălsămată. Ochii ei albaştri minunaţi şi dinţii de un alb splendid parcă radiază când râde şi când îţi povesteşte câte o experienţă *amuzantă*, pe care i-a rezervat-o până acum trecerea ca un vârtej prin America”.

— Nici tu n-ai fi putut scrie mai bine despre tine, zice Albert.

— Eu, ca eu, dar nici tu n-ai fi putut, i-o întoarce Elsa.

Se îndreaptă amândoi spre Washington, D.C., unde Albert are de ţinut o conferinţă în faţa Academiei Naţionale de Ştiinţe.

Preşedintele Harding nu e deloc entuziasmat de perspectiva de a-i primi pe Albert şi Eisa la Casa Albă, dar îi primeşte oricum, spunând că el unul nu pricepe relativitatea.

Albert ţine la Princeton cinci conferinţe pe tema relativităţii, fiind recompensat cu titlul de doctor onorific.

Pe urmă, pleacă la Harvard şi la Boston, împreună cu Weizmann. La Boston, îi întâmpină o formaţie de alămuri. Seara, primarul Andrew J. Peters oferă un banchet cuşer[18], la care spune: „Nu mulţi dintre noi îl putem urmări pe profesorul Einstein când vorbeşte pe tema proprietăţilor matematice ale spaţiului; dar cu toţii îi putem înţelege refuzul de a semna manifestul acela care justifica invadarea Belgiei”.

De acolo, pleacă la Cleveland, unde comercianţii evrei trag obloanele magazinelor şi se revarsă pe străzi ca să-i aclame sosirea.

Albert îi spune lui Besso: „Am lăsat în urmă, de-acum, două luni înfricoşător de obositoare, dar am o mare satisfacţie – de a fi fost mai mult decât folositor cauzei sionis→

mului şi a fi asigurat bazele construirii universităţii… Este o minune c-am reuşit să rezist. Dar acum s-a terminat, şi-mi rămâne sentimentul minunat de a fi făcut un lucru cu adevărat bun”.

Epuizaţi, Albert şi Elsa revin în Europa la bordul vasului RMS *Celtic*, al companiei White Star Line, într-o călătorie care durează cam tot nouă zile.

Pe 24 iunie 1922, Walther Rathenau, prietenul lui Albert, ministru al Republicii de la Weimar[19], îşi părăseşte reşedinţa de la Grünewald, situată la zece minute de Berlin, în automobilul său decapotabil. Ajunge la intersecţia dintre *Wallotstrasse* şi *Königsallee*, unde un alt automobil ajunge în paralel cu maşina lui Rathenau şi o blochează. Un pistolar trage cinci focuri; un alt bărbat aruncă o grenadă de mână în maşina lui Rathenau. Acesta

---

18 Sau kosher, termen care desemnează hrana consumată de evrei, după regulile alimentare specificate în Vechiul Testament (Leviticul, Deuteronomul).

19 Denumire dată neoficial sistemului republican, care a înlocuit monarhia constituțională din Germania în perioada 1918-1933, deși statul german și-a păstrat denumirea oficială de Reich (Imperiu).

moare pe loc.

Rathenau i-a spus adeseori lui Albert că era în slujba unei Germanii căreia nu-i plăcea de el: „Am inima împovărată… Ce poate face un asemenea om în această lume paralizată, cu duşmani de jur-împrejur?” A primit şi numeroase ameninţări cu moartea. I-a auzit pe membrii Autoprotecţiei din Silezia Superioară, o grupare paramilitară, scandând: „Bate-l, Doamne, pe Walther Rathenau! împuşcă-l pe jidanul ăla împuţit!” Poliţia l-a sfătuit să poarte la el o armă de foc.

Asasinii lui Rathenau sunt un student la Drept, în vârstă de douăzeci şi unu de ani, Erwin Kern, şi un inginer mecanic de douăzeci şi şase, Hermann Fischer – amândoi blonzi şi cu ochi albaştri, foşti ofiţeri în Armată şi membri ai grupării teroriste antisemite Consul, de extremă-dreapta. Ernst Werner Techow este şeful organizaţiei.

Ucigaşii încearcă să fugă la Castelul Saaleck de la Naumberg, situat la vreo 200 de kilometri spre sud faţă de capitala germană. Comit însă greşeala de a lăsa o lumină aprinsă, iar localnicii, care ştiu că rezidentul, un simpatizant al extremei-drepte, lipseşte, anunţă poliţia. Poliţiştii vin să-l aresteze pe Kern, care zbiară: „Trăiască Ehrhardt!”, drept care, îl împuşcă şi-l omoară. Fischer se sinucide. În schimb, Techow este arestat şi condamnat la cincisprezece ani de închisoare. Procurorul de land invocă motivul „urii oarbe faţă de evrei”.

Naţionaliştii germani omoară câteva sute de oficialităţi guvernamentale şi activişti radicali. Doi naţionalişti radicali germani încearcă – dar nu reuşesc – să-l asasineze pe Philipp Scheidemann, fost cancelar social-democrat al Republicii de la Weimar, stropindu-l pe faţă cu acid cianhidric, zis şi acid Prusic.

În ziua funeraliilor lui Rathenau, laureatul Premiului Nobel de la Heidelberg, profesorul de fizică Philipp Lenard, le interzice studenţilor să lipsească de la cursul său „din cauza unui evreu mort”. De asemenea, Lenard refuză coborârea drapelului în bernă, în semn de respect,

şi este scos cu forţa din laboratorul său de o gloată de studenţi furioşi, care încearcă să-l înece în fluviul Neckar. Universitatea îl mustră, iar el îşi dă demisia. Când află însă că lista scurtă a înlocuitorilor >

săi posibili este formată din doi ne-arieni, James Franck şi Gustav Hertz, îşi retrage demisia.

Pentru Albert, asemenea manevre de politică universitară sunt ca pleava dusă de vânt, în comparaţie cu zvonistica politică de care se cutremură toată Germania, până-n măduva oaselor.

De când cu asasinarea lui Rathenau, îşi duce viaţa cu nervii întinşi la maximum. Este mereu în alertă. A renunţat la conferinţe şi absentează în mod oficial. Antisemitismul din jur e virulent.

Weizmann prezintă un tablou sumbru: „Toate personajele tenebroase din lume s-au coalizat în contra noastră. Evreii bogaţi şi servili, obscurantiştii evrei fanatici şi primitivi, în combinaţie cu Vaticanul, cu asasinii arabi. Reacţionarii englezi imperialişti şi antisemiţi – pe scurt, s-au pus toţi câinii pe urlat. De când sunt pe lume, niciodată nu m-am simţit atât de singur – şi totuşi atât de sigur pe mine şi de încrezător”.

Albert şi Elsa sunt de acord cu el. Ar face bine să se ţină deoparte şi să nu se lase luaţi de valul tectonic al urii, lipsit de orice remuşcări.

— Citeşte asta, îi spune Albert Elsei. Vorbele diavolului, spuse la *Hofbräuhaus* – Berăria Curţii – din München.

„Evreul nu a sărăcit; el se umflă din ce în ce mai tare, şi, dacă nu mă credeţi, vă rog să mergeţi la vreuna dintre staţiunile noastre de sănătate. Acolo veţi găsi două feluri de oaspeţi: germanul care merge, poate pentru prima oară după un timp îndelungat, ca să respire puţin aer curat şi să-şi repună sănătatea pe picioare; şi evreul, care merge ca să mai dea jos din grăsime. Iar, dacă mergeţi în munţii noştri, pe cine găsiţi acolo, cu bocanci nou-nouţi, galbeni,

dintre cei mai fini, şi cu splendide rucsacuri, în care nu este, în general, nimic din ce-ar putea fi cât de cât folositor? Şi de ce sunt ei acolo?

Trag la hotel, de obicei nu mai departe faţă de unde-i lasă trenul; acolo unde opreşte el, acolo se opresc şi ei. Pe urmă, se aşază undeva, la cel mult un kilometru de hotel, şi stau acolo, ca muştele în jurul unui hoit.

Aceştia nu aparţin, puteţi fi siguri de asta, claselor noastre muncitoare – nu sunt dintre cei ce muncesc nici cu mintea, nici cu trupul. Cu hainele lor uzate, ies din hotel pe-o parte şi se pun pe urcat; nu s-ar simţi confortabil să iasă în atmosfera parfumată de acolo îmbrăcaţi cu costumele lor care datează din 1913 sau 1914. Nu, cu siguranţă, evreul nu a suferit niciun fel de privaţiuni! Iar dreapta, la rândul ei, a uitat cu desăvârşire că democraţia, în esenţa ei, nu este germană, ci evreiască. A uitat cu desăvârşire că democraţia născocită de evrei, cu deciziile ei majoritare, nu a fost niciodată, fără excepţie, nimic altceva decât un mijloc de a stârpi orice conducere ariană existentă. Dreapta nu înţelege că orice chestiune, cât de măruntă, legată de profit sau pierdere este imediat şi în mod regulat pusă în faţa «opiniei publice»; iar cel care se pricepe cel mai bine să pună această aşa-numită «opinie publică» să-i servească lui însuşi interesele devine, fără întârziere, stăpân al Statului. Acest lucru este la îndemâna celui care ştie să mintă cu cea mai mare viclenie, cu cea mai mare infamie; iar acela, în ultimă instanţă, nu e german, ci este, cum îl numea Schopenhauer, «marele maestru în arta minciunii» – evreul.

Cu neţărmurită iubire, ca om şi creştin, am parcurs întregul pasaj în care ni se spune cum s-a ridicat Domnul, până la urmă, cu toată puterea sa şi a pus mâna pe bici, pentru a goni din Templu toată scursura de canalii şi năpârci. Cât de cumplit a luptat el în favoarea lumii şi împotriva otrăvii evreieşti.

Astăzi, după două mii de ani, cu cea mai adâncă emoţie, recunosc, în mai mare profunzime ca oricând până

acum, că din acest motiv a trebuit ca el să se jertfească pe Cruce. Creştin fiind, nimic nu mă obligă să mă las înşelat, ci am datoria să lupt pentru adevăr şi dreptate. Iar ca om, sunt obligat să am grijă ca societatea omenească să nu sufere aceeaşi prăbuşire catastrofică precum civilizaţia lumii antice, cu vreo două mii de ani în urmă – o civilizaţie dusă la ruină de acelaşi popor evreu”.

— Chiar că sunt vorbele Satanei, comentează Elsa.

Albert se înveselea mereu când era pomenit numele lui Bertrand Russell. Mi-a citit o copie a scrisorii lui Russell către *Lady* Colette Malleson. «Ce curioasă mai e şi Biblia… Unele texte sunt amuzante de-a dreptul. De exemplu, *Deuteronomul*, XXIV, 5: «Dacă un om şi-a luat femeie de curând, să nu iasă la război, şi nici vreo sarcină să i se pună; ci timp de un an să fie scutit în familia sa, ca să-şi bucure femeia pe care şi-a luat-o». Nu mi-ar fi trecut prin cap niciodată că este o expresie biblică «a bucura pe cineva». Sau iată un alt text înălţător: «Blestemat să fie cel ce se culcă cu soacra sa! Şi întregul popor va zice: Amin!»[20] Sau ce spune Sfântul Pavel despre căsătorie: «Celor necăsătoriţi şi văduvelor, le spun: Bine este pentru ei să rămână ca mine. Dar, dacă nu se pot înfrâna, să se căsătorească.

Fiindcă mai bine este să se căsătorească, decât să ardă.».[21] Aceeaşi a rămas doctrina Bisericii până în ziua de astăzi. E clar că scopul divin al textului: «… mai bine este să se căsătorească, decât să ardă» este acela de a ne face pe toţi conştienţi de cât de oribile trebuie să fie chinurile Iadului.”[22]»

Mimi Beaufort, Princeton, New Jersey

Editorul şi scriitorul japonez Sanehiko Yamamoto îi

20 Deuteronomul, XXVII, 23.

21 1 Corinteni, VII, 8.

22 Citatele biblice din acest pasaj, precum și cele din restul cărții, au fost preluate din Biblia sau Sfânta Scriptură, ediție diortosită după Septuaginta și îngrijită de Arhiepiscopul Bartolomeu al Clujului, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001.

cere lui Bertrand Russell să-i propună numele celor mai mari doi gânditori ai lumii, care să ţină conferinţe în Japonia. Russell avansează numele lui Lenin şi Einstein.

Lenin este mult prea tare preocupat de felul cum este guvernată Republica Sovietică Socialistă Federativă Rusă ca să accepte. Perspectiva unei lungi călătorii pe mare îi surâde lui Albert; la fel şi plata. Plus că o poate lua cu el şi pe Elsa. Dar apoi, primeşte o cu totul altă invitaţie. Sau, mai degrabă, o aluzie la o invitaţie.

Cel care i-o face e Svante Arrhenius, directorul Institutului Nobel de Chimie Fizică de la Stockholm. Laureat al Premiului Nobel pentru Chimie pe anul 1905, acesta se interesează profund şi de fizică. Arrhenius a prins din zbor vestea invitaţiei în Japonia, primită de Albert. Îi scrie acestuia: „Va fi, probabil, foarte de dorit să veniţi la Stockholm în decembrie. Dar va fi cu neputinţă, dacă în aceeaşi perioadă veţi fi în Japonia”.

Albert este pus în faţa unei alegeri dificile între cele două invitaţii.

Doisprezece ani au trecut de când a fost nominalizat pentru prima oară de Ostwald pentru lucrările sale pe tema relativităţii restrânse. Comitetul suedez de premiere s-a eschivat pentru că sentimentul general era că se cuvenea ca premiul să fie decernat „celei mai importante invenţii sau descoperiri”. Comitetul a simţit că avea nevoie de mai multe probe înainte să-i atribuie distincţia lui Albert. De atunci înainte, Albert a fost nominalizat cu regularitate: de Wilhelm Wien, laureat pentru Fizică el însuşi, în 1911, coeditor al *Analelor de Fizică* şi succesor al lui Röntgen ca profesor de Fizică la Universitatea din München. Niels Bohr l-a sprijinit. La fel şi Lorentz. Pe de altă parte, Lenard a condus cruciada împotriva lui Albert, protagonistul „ştiinţei evreieşti”. Premiul pe anul 1920 i-a fost oferit elveţianului Charles Édouard Guillaume, conducătorul Biroului Internaţional de Măsuri şi Greutăţi de la Sèvres.

>

În anul următor, Albert a făcut obiectul a paisprezece nominalizări, inclusiv cele ale lui Planck şi Arthur Eddington. A rămas valabilă, în schimb, şi o teribilă opoziţie – cea mai făţişă, din partea lui Allvar Gullstrand, profesor de Oftalmologie la Universitatea din Uppsala şi laureat Nobel pentru Fiziologie pe anul 1911.

Gullstrand a respins concluziile lui Albert. Dar a greşit spunând că efectele relativităţii generale, „măsurabile cu mijloace fizice, sunt oricum atât de mici, încât se situează, în general, sub limitele erorii experimentale”. În egală măsură, a venit cu interpretări greşite ale unor experimente făcute de alţii.

Raportul lui Arrhenius asupra efectului fotoelectric a fost, de asemenea, unul de respingere. În consecinţă, decizia în legătură cu cine urma să fie laureatul Premiului Nobel pentru Fizică pe anul 1921 a fost amânată până în anul următor, când numele lui Albert a fost iarăşi avansat. Lui Gullstrand >

I s-a cerut să-şi aducă la zi raportul în privinţa relativităţii. O dată în plus, el s-a exprimat împotriva lui Albert. Unui alt membru al comitetului, Carl Wilhelm Oseen, director al Institutului Nobel pentru Fizică Teoretică de la Stockholm, i s-a cerut să reevalueze efectul fotoelectric; Oseen s-a pronunţat în favoarea lui Albert. Urma să i se decerneze lui Albert premiul reportat, cel de pe anul 1921 – dar nu pentru lucrările sale privitoare la relativitate, ci pentru explicaţia dată de el în 1905 efectului fotoelectric, potrivit căreia sunt emişi electroni de pe o placă metalică numai sub anumite iluminări. Aşadar, lui Albert avea să-i fie decernat premiul pentru o lege, nu pentru o teorie.

Stratagema comitetului Nobel a fost aceea de a-i premia concomitent şi pe Albert Einstein, şi pe Niels Bohr: pe cel dintâi, cu premiul amânat din 1921, pe cel de-al doilea, cu premiul curent, pe 1922.

Arrhenius a fost suficient de grijuliu, încât să păstreze pentru sine complicatele maşinaţiuni ale

comitetului.

Albert reflectează la promisiunea pe care a făcut-o în 1915 că, dacă vreodată avea să-i fie decernat Premiul Nobel, banii ar fi ajuns la Mileva. Era vorba de suma de 135.000 de coroane suedeze. Ea respinsese ideea în primul moment, dar se răzgândise după aceea.

Întrebarea este, aşadar: către nord şi Scandinavia sau către est şi Orientul îndepărtat? Orientul trage mai greu în balanţă.

— Cât de mult vom fi plecaţi? – vrea să ştie precis Elsa.

— Şase luni. Poate chiar mai mult.

În octombrie 1922, Albert şi Elsa părăsesc Berlinul, înghesuiţi bine în trenul de noapte, care-i duce la Marsilia, unde se îmbarcă pe vasul de poştă japonez SS *Kitano Maru*. Călătoria până la Kobe este programată să dureze mai bine de o lună.

Albert şi Elsa stau pe punte şi-i urmăresc atent cu privirile pe ceilalţi pasageri, japonezi, mai ales pe copiii lor jucăuşi.

— Mutritele astea, se arată Albert entuziast, îmi amintesc de flori: *sakura* – floarea de cireş japonez; *momo* – de piersic; *sakurasou* – de primulă. Ce drăguţi sunt! Ce drăguţi!

Citeşte *Durată şi simultaneitate în privinţa teoriei lui Einstein*, de Henri Bergson. Albert nu e de acord cu concepţia lui Bergson, că intuiţia şi experienţa sunt mai semnificative decât raţionalismul abstract şi decât ştiinţa pentru a putea înţelege realitatea, şi trece la cartea lui Ernst Kretschmer, *Structura şi caracterul trup*ului în care acesta din urmă susţine că proprietăţile fizice ale feţei, craniului şi trupului sunt în legătură cu caracterul şi cu maladia psihiatrică.

Albert îi explică Elsei ce face Kretschmer: „Îşi măsoară şi fotografiază cu sârguinţă pacienţii şi consideră că o asemenea cercetare ţine şi de psihiatrie, şi de antropologie”.

În intimitatea cabinei lor dintre camera motoarelor şi, coca vaporului, se dezbracă amândoi, se compară unul pe celălalt şi stabilesc deosebirile dintre ei.

Trei tipuri corporale principale:

A. Astenic (subţire, mic, slab): asociat cu introvertirea şi timiditatea, asemănător unei forme mai blânde a simptomelor negative ale schizofreniei

B. Atletic (musculos, cu oase mari): epileptic

C. Îndesat (scund, gras): prietenos, dependent de relaţiile interpersonale şi gregar, predispus la maladia maniaco-depresivă

— Noi suntem C, zice Albert.

— Eu sunt *G*, zice Elsa.

— Cum adică, G?

— De la *Gemütlichkeit* – sociabilitate.

— Aha!

— Vino în pat, zice Elsa. Ca să-ţi dovedesc.

La Port Said, vasul SS *Kitano Maru* face o scurtă escală, după care se îndreaptă către sud prin Marea Roşie, apoi prin Golful Aden şi traversează Marea Arabiei.

În largul coastelor Sumatrei, Albert este uimit să vadă un miraj *fata morgana* –, exaltarea lui nu e limitată decât de durerile hemoroidale şi de o diaree violentă.

Din fericire, profesorul Hayari Miyake, specialist în chirurgia tractului gastro-intestinal şi a sistemului nervos central, călătoreşte cu aceeaşi navă. Îi recomandă lui Albert să bea opt pahare de apă şi să se plimbe timp de treizeci de minute zilnic pe punte, pentru a stimula circulaţia intestinală.

Din nefericire, colegii de călătorie îl bombardează cu solicitări de a se fotografia cu ei, motiv pentru care se vede nevoit să-şi înceapă şi încheie plimbările înainte să se crape de ziuă.

Când ajunge la Singapore, Albert află că Chaïm Weizmann a contactat comunitatea evreiască dinainte, aşa

încât el reuşeşte să obţină o donaţie de 500 de lire sterline, destinată Universităţii Ebraice, de la magnatul şi filantropul Sir Manasseh Meyer.

Albert schiţează un portret scris al lui Meyer în jurnalul său: „Cresus[23] mai este încă un bărbat zvelt, cu statura dreaptă pentru un om de optzeci de ani, şi cu o puternică voinţă. O bărbuţă ascuţită şi căruntă, faţa roşcovană cu trăsături groase, nasul coroiat, evreiesc, ochii deştepţi, oarecum vicleni, o iarmulcă[24] mică, neagră, fruntea înaltă, arcuită. Îmi aduce aminte de Lorentz, doar că ochii sclipitori, binevoitori ai celui din urmă, sunt aici înlocuiri de unii şireţi, precauţi; iar mina facială reflectă mai curând ordinea schematică şi lucrul, decât iubirea de omenire şi solidaritatea, precum în cazul lui Lorentz”.

După o escală şi la Hong Kong, SS *Kitano Maru* se avântă în sus pe Yangtze[2526], ajungând la Shanghai pe 13 noiembrie 1922. Un cor intonează *Deutschland über Alles1* pe post de bun-venit. Abia după aceea echipa oficială urcă la bord. Consulul german, Pfister, şi soţia lui. Fizicianul Inagaki şi soţia lui. În fine, consulul general suedez, Christian Bergstrom, se prezintă şi-i înmânează lui Albert două plicuri.

Primul are înscrisă data poştei: „Stockholm, 10.11.1922”.

Albert îl deschide şi citeşte o telegramă. „Decernat Premiu Nobel de Fizică. Detalii suplimentare urmează curând. C. Aurivillius”.

Al doilea este datat şi el în mod similar: „Stockholm, den 10 November 1922”. Albert citeşte:

„Aşa cum v-am informat deja telegrafic, Academia Suedeză de Ştiinţe a decis, în cadrul reuniunii de ieri, că

23 Ultimul rege al ținutului Lidiei (sec. VI î.C.)> de o bogăție legendară.

24 Yarmulka s&ayamoka, acoperământ de mici dimensiuni pentru cap, de forma unui castronel, purtat pe creștet de bărbații evrei, pentru a respecta obligația de a sta cu capul acoperit.

25 Cel mai lung fluviu din Asia (6.380 km) și al treilea ca lungime din toată lumea, după Nil (6.695 km) și Amazon (6.400 km).

26 „Germania peste totul“, imnul național al Germaniei.

sunteţi distins cu Premiul Nobel pentru Fizică pe anul 1922, ca recunoaştere a muncii dumneavoastră în domeniul fizicii teoretice şi, mai ales, pentru descoperirea de către dumneavoastră a legii efectului fotoelectric, dar fără să cuprindă şi teoria dumneavoastră a relativităţii, nici teoriile gravitaţiei. Urmare a notificării de acceptare, pe 10 decembrie, decernarea diplomelor şi a medaliilor de aur către câştigătorii premiului vor fi confirmate în cadrul Adunării Generale Anuale.

În numele Academiei de Ştiinţe, vă invit, aşadar, să luaţi parte şi să fiţi martor la decernarea premiului, intrând în posesia lui personal.

Dacă veniţi la Stockholm, cel mai bine ar fi să vă rostiţi alocuţiunea în ziua următoare decernării propriu-zise a premiului.

Cu speranţa că Academia va avea plăcerea să-i fiţi oaspete aici, la Stockholm, vă rog să primiţi expresia respectuoasei mele consideraţii.

Al dumneavoastră.

Chr. Aurivillius, Secretar".

— Ei? – zice Elsa.

— Interesante vesti. Foarte interesante vesti.

— Ce vesti interesante?

— Consulul general suedez îmi transmite felicitări.

— Felicitări pentru ce anume? Ce ai, de-arăţi atât de fericit?

— O masă, un scaun, un castron de fructe şi o vioară – ce altceva îi trebuie unui om ca să fie fericit?

Elsa citeşte şi ea telegrama şi scrisoarea – o podidesc lacrimile.

În seara aceea, Albert şi Elsa iau cina la restaurantul *Yin*

* >

Pin Xiang împreună cu demnitari din lumea educaţiei şi cu o poteră de jurnalişti japonezi miraţi.

Albert stă alături de Liu-Wang Liming. Consulul

german îi spune că Liu-Wang este editoarea unei reviste bisăptămânale, *Vocea femeilor*, şi o pionieră a scrisului feminin despre politică.

Chinezoaica e sensibilă la starea de spirit a lui Albert. Îi spune:

— Păreţi aproape indiferent faţă de Premiul Nobel care vi s-a decernat.

— Cunoaşteţi piesa *Macbeth*?

— Bineînţeles.

— „Te stinge, lumânare de-o clipă! Ni-e viaţa doar o umbră călătoare, un biet actor, ce-n ceasul lui pe scenă se grozăveşte şi se tot frământă, şi-n urmă nu mai este auzit. E o poveste spusă de-un nătâng, din vorbe alcătuită şi din zbucium, şi neînsemnând nimic.”[27]

— Ideea că „lumea-ntreagă e o scenă”[28] vă deprimă?

— Întocmai. Oricine încearcă să se erijeze în judecător pe tărâmul Adevărului şi al Cunoaşterii este făcut să eşueze de hohotele de râs ale zeilor. Eu mi-am păstrat simţul umorului şi nu m-am luat nici pe mine însumi, nici pe cel de lângă mine în serios. Să nu uităm ce spunea Mark Twain în carnetul său de însemnări: „Zeii nu oferă niciodată recompense pentru intelect. N-a existat niciunul, niciodată, care să se arate cât de cât interesat de aşa ceva”.

— Ce veţi spune la ceremonie?

— Mi-aş dori să spun cam aşa: „Dacă vrem să ne opunem puterilor care ameninţă să suprime libertatea intelectuală şi individuală, trebuie să avem tot timpul clar în minte care este miza şi ce-i datorăm acelei libertăţi, pe care strămoşii noştri au cucerit-o pentru noi, după lupte grele”.

---

27 W. Shakespeare, Macbeth, actul V, scena V (traducere de Ion Vinea, în Opere complete, vol. VII, București, Editura Univers, 1988, p. 323).

28 W. Shakespeare, Cum vă place, actul II, scena VII (traducere de Virgil Teodorescu, în Opere complete, vol. V, București, Editura Univers, 1986, p. 151).

— La ce puteri vă gândiţi?

— La *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei5* – partidul nazist.

Şederea la Shanghai durează puţin. Albert şi Elsa se simt uşuraţi când se întorc la bordul vasului SS *Kitano Maru*, care traversează Marea Galbenă şi trage la docul din Kobe după o săptămână.

De la Kobe, se îndreaptă spre Kyōto, stau peste noapte la hotelul *Miyako*, apoi îşi continuă călătoria spre Tokyo – un drum de zece ore cu trenul.

Ambasadorul german în Japonia, Wilhelm Heinrich Soif, raportează la Berlin:

„Călătoria profesorului Einstein prin Japonia seamănă cu o procesiune triumfală. Întreaga populaţie, de la cei mai înalţi demnitari până la trăgătorii de ricşe, ia parte la ea în mod spontan, fără nicio pregătire sau ceremonie. La sosirea lui Einstein la Tokyo, o gloată atât de mare îl aştepta la gară, încât poliţiştii au privit neputincioşi, fără să poată ţine sub control mulţimea care ameninţa să calce totul în picioare. Mii şi mii de japonezi dau buzna la conferinţele sale – biletul costă 3 yeni de persoană –, iar vorbele de savant ale lui Einstein se transformă în yeni care umplu buzunarele domnului Yamamoto”.

Două mii de oameni se îmbulzesc în cea mai mare sală de conferinţe de la Universitatea Keio ca să-l asculte vorbindu-le de relativitate. Prima lui conferinţă este scrupulos tradusă, frază cu frază, de profesorul Yun Ishiwara. Durează patru ore.

Se organizează ceremonii ale ceaiului, prânzuri, cine, un festival al crizantemelor, recepţii, vizite la temple budiste, concerte. „Toţi ochii erau îndreptaţi spre Einstein”, spune ambasadorul german. Albert conferenţiază la Sendai, la nord-est de Tokyo, pe insula Honshū; la Nikko, în munţii de la nordul metropolei Tokyo; la Nagoya, în regiunea Chùbu; la Kyōto şi la Fukuoka, pe ţărmul nordic al insulei japoneze Kyūshū. În portul Moji, le

cântă la vioară copiilor la petrecerea de Crăciun organizată de YMCA[29].

A doua zi, Albert şi Elsa părăsesc Japonia la bordul vasului SS *Haruna Maru*, care se îndreaptă către vest, de-a curmezişul Oceanului Indian.

Călătoria cu vaporul şi, în cele din urmă, cu feribotul până la Lod, situat la sud-est de Tel Aviv, durează aproape două luni. Albert se simte fericit şi relaxat. Adoră stelele de pe cerul senin de noapte. Ziua, îşi încheie comentariile la ideile lui Eddington pe marginea relativităţii în timp util, pentru a i le trimite prin poştă lui Planck, de la Port Said.

Căpitanul marchează ultima noapte pe mare găzduind un banchet, în cursul căruia o văduvă englezoaică îi dă lui Albert o liră sterlină pentru viitoarea universitate de la Ierusalim.

Palestina, 1922

Gazda lui Albert şi a Elsei este Sir Herbert Samuel, primul înalt Comisar britanic pentru Palestina.

Albert este siderat de valea Iordanului, de beduini, de ruinele străvechi ale Ierihonului şi de asprimea peisajului, pe care-l numeşte „magnific”.

Procurorul general, Norman Bentwich, şi soţia, Helen, organizează o serată muzicală în onoarea lui Albert.

---

29 The Young Mens Christian Association - Asociația Tinerilor Creștini, organizație caritabilă cu sediul la Geneva, întemeiată în 1844 de filantropul Sir George Williams (1821—1905).

El însuşi cântă nişte Mozart la o vioară de împrumut.

Este făcut cetăţean de onoare al Tel Aviv-ului. Se adresează publicului, zicând: „Am avut deja privilegiul de a primi cetăţenia onorifică a metropolei New York, dar sunt de zece ori mai fericit să fiu cetăţeanul acestui minunat oraş evreiesc”.

Îşi ţine prima conferinţă la Universitatea Ebraică, deocamdată neconstruită, şi vizitează Haifa, unde plantează doi palmieri la *Technion*, şcoala de inginerie şi ştiinţe.

Oriunde merge, oamenii vor să-i strângă mâna şi să-l felicite pentru câştigarea Premiului Nobel.

Albert este încântat.

Ultima etapă a călătoriei, la bordul vasului SS *Oranje*, are ca destinaţie portul Toulon. De la Toulon, Albert şi Elsa iau trenul către Marsilia, şi de acolo, către Barcelona.

Albert ţine trei conferinţe cu sala plină la *Institut d’Estudis Catalans* – Institutul de Studii Catalane. Soţii Einstein sunt însoţiţi de consulul german, Christian August Ulrich von Hassell, şi de soţia sa, Ilse von Tirpitz, fiica lui Alfred von Tirpitz, amiral-şef.

La Madrid, se adresează Academiei de Ştiinţe, în cursul unei sesiuni conduse de regele Alfonso XIII. Apoi, Albert şi Elsa merg la Toledo, împreună cu filosoful Ortega y Gasset. Albert este profund emoţionat când vede tabloul lui El Greco, *înmormântarea contelui Orgaz*, la biserica Santo Tomé. Vizitează muzeul Prado, minunându-se în faţa picturilor de Fra Angelico, Rafael, Goya, El Greco şi Velázquez.

La mijlocul lui martie, se întorc la Berlin. Descoperă că o pâine costă 10 milioane de mărci, iar un kilogram de carne de vită – 76 de milioane.

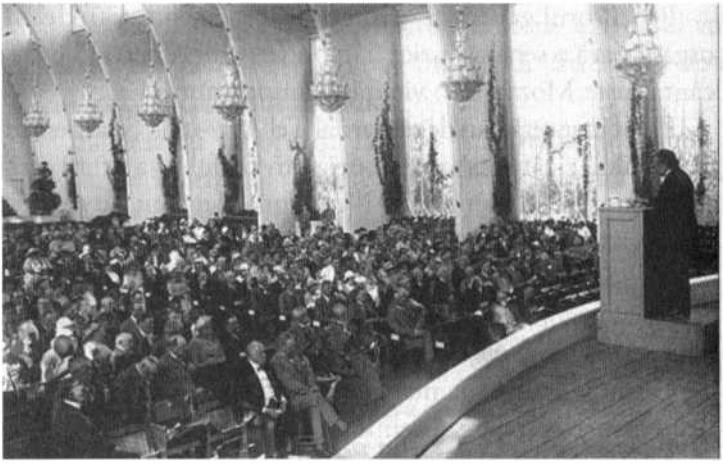

Alocuţiunea de acceptare a Premiului Nobel
Göteborg, 11 iulie 1923

Sala *Jub ileum* a parcului de distracţii Liseberg din Göteborg furnizează decorul improbabil pentru alocuţiunea lui Albert de acceptare a Premiului Nobel, într-o zi de iulie sufocant de toridă. Menită să fie o minune a noii arhitecturi, o bijuterie care să marcheze cea de-a 300-a aniversare a întemeierii oraşului Göteborg, este o sală cu pereţii aproape în întregime din sticlă. Peste 900 de oameni au venit să-l asculte pe Albert. Numeroşi membri ai publicului se plâng de faptul că se lipesc de scaunele proaspăt lăcuite. Alocuţiunea trebuie să dureze o oră. Regele Gustav al Suediei, transpirat şi el, stă în faţă, pe un fotoliu-tron, pe culoarul central.

Publicul face linişte. Albert zice:

— Vreau să vorbesc despre teoria relativităţii. Titlul este: „Idei şi probleme fundamentale ale teoriei relativităţii”.

Are aşa o voce dulce Albertli când vorbeşte. Mie-mi vor

beşte. Nu contează c-am auzit de atâtea ori ce spune el şi n-am priceput nici măcar o dată nicio iotă.

E-atât de cald aici. Am transpirat. Sunt leoarcă la subţiori.

Din fericire, bărbaţii de lângă Elsa îl ascultă pe Albert cu atenţia concentrată, aşa încât poate scotoci neobservată prin poşetă după sticluţele cu parfumuri de plante: *Aventure*, cu nuanţele sale de cedru, ambră şi boabe roz de piper; *Linde Berlin*, care-i readuce în minte celebrii tei înmiresmaţi de la Berlin; şi *Violet*, o variantă a unui parfum creat pentru Marlene Dietrich.

Albert este în elementul său. Zice:

— Teoria restrânsă a relativităţii este o adaptare a principiilor fizice ale electrodinamicii lui Maxwell şi Lorentz. Din fizica precedentă, reţine premisa că geometria euclidiană este valabilă pentru legile care guvernează poziţia corpurilor rigide, cadrul inerţial şi legea inerţiei.

Elsa toarnă din abundenţă parfum pe o batistă de mătase, pe care şi-o aplică pe faţă.

Şi când te gândeşti c-ar putea cineva să deschidă o fereastră.

Un bărbat din spatele ei începe să tuşească. Evident, un fumător învederat, care şi scuipă flegmă. Elsa îl aude horcăind.

Albert ignoră accesul de tuse. Zice:

— Teoria relativităţii restrânse a condus la progrese apreciabile. A reconciliat mecanica şi electrodinamica. A redus numărul ipotezelor independente din punct de vedere logic, privitoare la cea din urmă.

Elsa îşi strecoară sub limbă o picătură de sirop de tuse *Lucien*.

Se întreabă dacă este cineva în public la fel ca ea, care să nu aibă habar de ce spune Albertli. Cu cât el devine mai de neînţeles, cu atât arborează ea o privire din ce în ce mai concentrată. Nu-i vorba, că pe Albertli nu-l păcăleşte; pe ceilalţi din public, în schimb, cu prisosinţă.

Incredibil, *îşi vor spune… incredibil*. *Uite că doamna Einstein înţelege*. *O femeie sclipitoare*.

— A consolidat necesitatea unei clarificări a conceptelor fundamentale în termeni epistemologici. A

unit impulsul şi principiul energiei şi a demonstrat natura similară a masei şi energiei.

După cam o jumătate de oră, combinaţia de zăduf şi lipsă de aer curat îi provoacă somnolenţă.

Elsei i se pare că pleoapele ei sunt mai grele. Îi cade capul în faţă şi se îndreaptă de spate cu o zvâcnitură.

— Dacă se va întâmpla, într-o bună zi, ca forma ecuaţiilor generale, prin soluţionarea problemei cuantice, să sufere o schimbare, oricât de profundă, chiar dacă se vor schimba cu totul parametrii prin care astăzi ne reprezentăm procesul elementar…

Hai, că nu mai are mult. Elsa stă cât poate ea de dreapta.

— …principiul relativităţii nu va fi abandonat, iar legile derivate din el anterior îşi vor păstra măcar semnificaţia, ca legi de limitare.

Asta-i tot.

Albert primeşte aplauze furtunoase. Eisa este cuprinsă de euforie.

Ovaţiile durează şi durează.

Albert zâmbeşte şi se înclină.

Elsa îl priveşte cu aerul că-l adoră. Albert al ei arată mult mai tânăr decât anii pe care-i are – patruzeci şi patru.

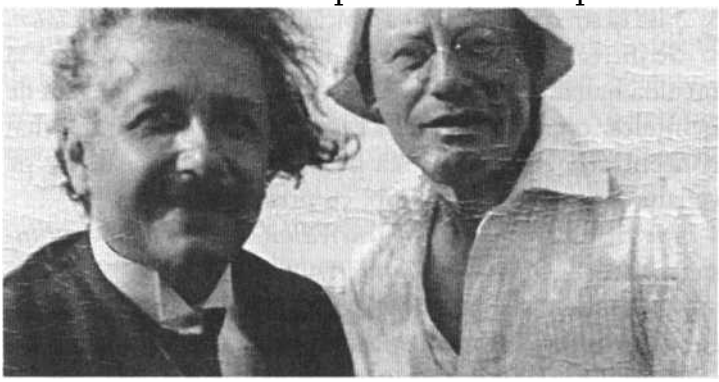

Albert Einstein şi Moritz Katzenstein

Când Albert se întoarce la Berlin, viitorul Germaniei îl deprimă.

Îi mărturiseşte unui prieten pe care l-a cunoscut în timpul războiului, Moritz Katzenstein, directorul Secţiei de Chirurgie de la Spitalul Municipal din cartierul berlinez Friedrichshain. În 1900, Katzenstein a reuşit să coasă la loc meniscul rupt al unei fetiţe de şase ani. Era pentru prima oară când o asemenea operaţie se făcea în Germania.

Albert, pe care-l cam supără inima, se bucură de consultaţiile pe care i le acordă Katzenstein; cei doi navighează împreună.

Albert şi Elsa îl au musafir pe Katzenstein în mod regulat; lui Albert îi plac foarte mult orele petrecute pe iahtul lui Katzenstein, pe lacul *Wannsee*.

— Din câte am aflat, îi spune Albert lui Katzenstein, Comisarul *Reich-ul\ù* pentru Supravegherea Ordinii Publice a dat ordin să fiu supravegheat, în calitatea mea de membru al Ligii pentru Drepturile Omului din Germania. Sunt un adversar politic şi un inamic al Statului.

— Ai de gând să pleci, Albert?

— În particular îţi spun – mi-a trecut prin minte. Uită-te la fapte. Naziştii pretind că aproape zece mii dintre bătăuşii lor au fost răniţi după încăierările cu adversarii. Comuniştii raportează şi ei şaptezeci şi cinci numai în primele şase luni din acest an. Gândeşte-te la mitingul de la Bremen al lui Hermann Göring. S-au folosit bastoane de cauciuc, boxuri de alamă, bâte, centuri cu catarame groase, geamuri, sticle. Picioare de scaun pe post de măciuci. Sânge peste tot. Göring stătea proţăpit pe scenă, cu pumnii înfipţi în şolduri, şi rânjea.

Se opreşte, ca să admire o goeletă *Abeking & Rasmussen Windfall*. Unul dintre membrii echipajului, care şi-a îndreptat binoclul chiar către el, face atente două fete aflate pe punte, iar ele fac de zor cu mâna şi strigă:

— Urrraaa! pentru profesorul Einstein.

Albert le întoarce semnul cu mâna.

Fetele îi trimit bezele.

Încep să i se prelingă lacrimi pe obraji lui Albert,

care zice:

— Uneori, plăteşti cel mai mult pentru lucrurile pe care le primeşti pe gratis.

— Ai făcut lucruri măreţe pentru Germania, răspunde Katzenstein.

— Tot ce-am făcut a fost să sporesc prestigiul Germaniei, şi niciodată nu mi-am îngăduit să fiu alienat de atacurile sistematice împotriva mea din presa de dreapta, mai ales de cele din ultimii ani, când nu s-a obosit nimeni să-mi ia apărarea. În schimb, acum, războiul împotriva evreilor mei fără apărare mă obligă să uzez, în apărarea lor, de orice brumă de credibilitate pe care o mai am încă în ochii lumii.

— Nu s-a mers încă până acolo, Albert.

— Se va merge, Moritz, ai să vezi – şi vocea îi tremură când repetă: Se va merge.

Ziarul *The Times* de la Londra îi cere lui Albert să scrie un articol pe tema descoperirilor sale, iar el acceptă imediat.

Tonul răspunsului său îi maschează chinul sufletesc.

Domnule.

Cu bucurie accept solicitarea colegului dumneavoastră de a scrie ceva pe tema relativităţii pentru ziarul The Times. După ruptura lamentabilă a vechiului raport activ dintre oameni şi cunoaştere, salut acest prilej de a-mi exprima sentimentele de bucurie şi gratitudine faţă de astronomii şi fizicienii din Anglia. Este cu asupra de măsură în ton cu marile şi minunatele tradiţii ale muncii ştiinţifice din ţara dumneavoastră faptul că oameni de ştiinţă eminenţi şi-au consacrat o mare parte din timp şi din eforturi, iar instituţiile dumneavoastră ştiinţifice nu au făcut deloc economie de mijloace pentru a testa implicaţiile unei teorii formulate şi publicate în timpul războiului în ţara duşmanilor dumneavoastră.

Câteva dintre afirmaţiile din ziarul dumneavoastră, cu privire la viaţa şi persoana mea, îşi au originile în imaginaţia vivace a celui care le-a scris. Iată o nouă

aplicaţie a principiului relativităţii, întru delectarea cititorului; astăzi, în Germania, se spune despre mine că sunt un „savant german”, iar în Anglia, că sunt un „evreu elveţian”. Presupunând că soarta îmi rezervă să ajung să fiu reprezentat cândva ca o bête noire[30], normal ar fi, dimpotrivă, să devin un „evreu elveţian” pentru germani şi un „savant german” pentru englezi.

Al dumneavoastră, sincer.

Albert Einstein

Pe măsură ce faima lui Albert creşte, şi opoziţia rivalilor săi de la Berlin se înteţeşte. Antagonismul este aţâţat de laudele venite din alte sectoare. Arthur Eddington, conducătorul expediţiei britanice din 1919 pentru observarea eclipsei solare de pe insula Principe din largul coastelor Africii, confirmă predicţia lui Albert, bazată pe propria teorie a relativităţii generale: câmpul gravitaţional solar curbează lumina. Eddington îl numeşte pe Albert „Newton al vremii sale”.

Preţuirea publică începe să semene cu adulaţia. Albert şi Elsa parcă exultă în ea. Şi ce este el? Un evreu, un democrat, un pacifist – o figură inacceptabilă pentru elementele reacţionare ale Republicii de la Weimar, care se coalizează şi-l atacă. Paul Weyland, un antisemit, dă startul denunţării şi al distrugerii programate a reputaţiei lui Albert.

Totul începe cu un articol provocator, publicat de Weyland în *Tägliche Rundschau* – *Revista zilnică* –, un cotidian berlinez: „*Herr* Albertus Magnus a fost readus la viaţă. După ce le-a furat altora lucrările, a matematizat fizica într-o asemenea măsură, încât colegii săi fizicieni au rămas fără grai. Relativitatea e propagandă, o înşelătorie şi o fantezie”. Weyland mai publică un articol în gazeta de dreapta *Deutsche Zeitung-Ziarul german* – împotriva poziţiei Partidului Naţional German al Poporului asupra „chestiunii evreieşti”: prea blândă pe gustul său – aşa

30 Textual: „animal negru“ (în limba franceză, în original); mai firesc, în limba română ar fi „oaie neagră“.

spune. Respinge raportul expediţiei britanice pentru observarea eclipsei, publicat în *Die Naturwissenschaften – Ştiinţele naturii*. Ia în derâdere comparaţiile cu Copernic, Kepler şi Newton din *Berliner Tageblatt* şi *Berliner Illustrierte Zeitung – Ziarul ilustrat berlinez*. Albert însuşi e de vină pentru ele.

Îşi continuă atacul în faţa a 1.600 de oameni din auditoriul mare al Sălii Filarmonicii din Berlin: „Niciodată, practic, în domeniul ştiinţei, un sistem ştiinţific nu a fost edificat cu o asemenea etalare de propagandă ca principiul relativităţii generale, care, la o cercetare mai atentă, se dovedeşte a fi cu desăvârşire lipsit de dovezi”.

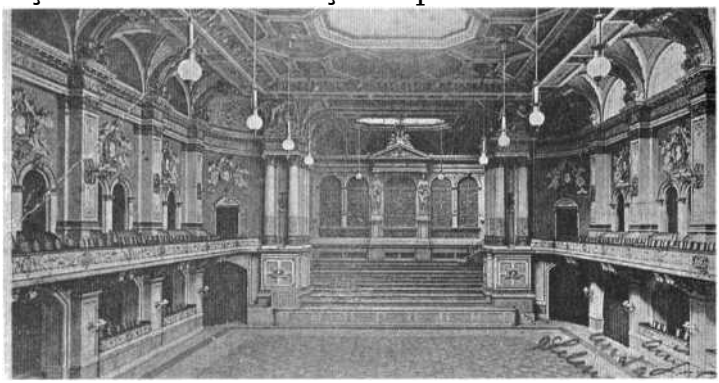

Sala Filarmonicii berlineze

Se distribuie broşuri antisemite şi se pun în vânzare insigne reprezentând zvastica, pentru a fi prinse la rever.

Albert asistă la conferinţa respectivă. Stă lângă Elsa, care-l ţine de mână. Tulburată profund, ascultă cu lacrimi în ochi.

Cu cealaltă mână, Albert bate darabana pe genunchi, pe ritmul unei melodii – cele *Douăsprezece variaţiuni* ale lui Mozart pe tema din *Ah /*, *vous dirai-je*, *Maman*, opus 265, „Licări, licări, tu, steluţă”.

Rămân să asculte şi conferinţa lui Ernst Gehrcke.

În opinia lui Gehrcke, „relativitatea este o hipnoză ştiinţifică de masă: contradictorie, solipsistă şi neconfirmată de observaţii”.

„*Licări, licări, tu, steluţă*”.

Albert şi Elsa nu au niciun dubiu: atacurile au la bază >

antisemitismul. Noua Republică de la Weimar dă în clocot de atâta violenţă şi ură ţinute în frâu.

Albert se înfurie auzind zvonurile c-ar avea de gând să plece din Germania.

Scrisori de susţinere încep să se reverse peste el din partea unor evrei, pastori, profesori şi studenţi.

De la Leiden, Paul Ehrenfest îi scrie lui Albert că, dacă s-ar întâmpla cumva să-şi dorească să plece din Germania, se pot face aranjamentele necesare pentru a-i găsi un post de profesor în Ţările de Jos.

Ziarele din Berlin publică scrisori de sprijin pentru el din partea lui Von Laue, Heinrich Rubens şi Walther Nernst. Max Planck şi Fritz Haber îl imploră să nu părăsească Berlinul. Albert îi înfruntă pe toţi făţiş, publicând o declaraţie în cotidianul de largă circulaţie *Berliner Tageblatt*.

Albert consideră că toată campania împotriva relativităţii lui s-a cam destrămat şi remarcă, pe ton de glumă, că nu are de gând să „fure startul”, cum s-a exprimat Sommerfeld: „Adversarii mei au avut splendida idee să-i atace pe dragii mei prieteni pe domeniile lor. Vă puteţi imagina cât de tare am râs când am citit asta…! Am început să văd partea comică a întregii afaceri cu mult timp în urmă, şi n-o mai iau în serios câtuşi de puţin”.

Elsei, în schimb, Albert îi mărturiseşte că se simte lezat.

Societatea Oamenilor de Ştiinţă şi a Fizicienilor Germani la Bad Nauheim, în 1920

— De ce ne urăşte Lenard? – întreabă Elsa.

— Pentru că este antisemit. Şi fierbe pe dinăuntru. Şi e blocat în proiect. Şi-şi dă importanţă. Ca om de ştiinţă, e de duzină.

— Deşi are un Premiu Nobel.

— Care nu garantează nimic. Eu întruchipez tot ce el detestă. Iar englezii mă felicită. Pentru Lenard, sunt un escroc evreu. Pentru că sunt evreu, sunt un escroc. Asta-i teoria lui. Şi nu e singurul care o susţine. Pretinde că toate disputele din domeniul fizicii cad în responsabilitatea evreilor. Crede că totul are o esenţă spirituală. Ca în *Naturphilosophie* – filosofia naturii – de Goethe şi de Schelling. Numai arienii pricep că este dorinţa arzătoare a omului nordic să investigheze o ipotetică interconectare din natură, care stă la baza ştiinţei naturale.

Elsa încuviinţează din cap cu înţelepciune.

— Materialismul infectează comunismul şi spiritul evreiesc, duşmanii măreţiei germane. Totu-i numai misticism şi pseudoştiinţă.

— Ai dreptate, Albert.

— O mediocritate – asta e.

— Te urăşte, fiindcă tu eşti un mare spirit.

— Marile spirite s-au confruntat mereu cu opoziţia înverşunată a mediocrităţilor.

În oraşul-staţiune Bad Nauheim, la Baia Publică nr. 8, un public de 600 de persoane se strânge la ora 8.15 seara. Sistemul de acces este unul complex. O singură uşă îngustă este lăsată deschisă. Oficialităţile Uniunii Matematicienilor Germani şi ale Societăţii Germane de Fizică îi verifică pe cei care vor să asiste. La ora 9 seara, toată lumea este lăsată să intre. Publicul se înghesuie să apuce scaunele; alţii rămân în picioare, de-a lungul pereţilor, şi umplu galeria.

Mai întâi, vorbeşte Hermann Weyl, apoi Gustav Mie, Max von Laue şi Leonhard Grebe; în cele din urmă, lucrările se deschid pentru o dezbatere generală de cincisprezece minute.

Albert este întrerupt de interpelatori. Preşedintele de adunare, Max Planck, reuşește cu greu să menţină ordinea. Dezbaterea este confuză şi nu se aude nimic.

Elsa suferă din plin.

După ce se sfârşesc lucrările, fizicianul austriac Felix Ehrenhaft şi soţia sa îi însoţesc pe Albert şi Eisa la o plimbare de reconfortate prin parc, apoi la cină – departe însă de colegii fizicieni.

Albert le spune soţilor Ehrenhaft şi Elsei:

— „Distrugerea, şi sângele, şi groaza atâta vor părea obişnuite, că mamele-or zâmbi văzându-şi pruncii crunt sfâşiaţi în gheare de războinici”. Violenţa sporeşte întruna, iar antisemiţii strigă: „Fără-ndurare!” şi slobod „copoii războiului” din lanţuri.[31]

Albert şi Elsa pleacă iarăşi în străinătate. În Argentina, Brazilia şi Uruguay de astă dată.

Se îmbarcă la Hamburg, pe transatlanticul *Cap Polonio*. Albert se bucură de compania filosofului Carl

31 Citatele din acest pasaj sunt din W. Shakespeare, Iuliu Cezar, actul III, scena I (traducere de Tudor Vianu, în Opere complete, voi. V, București, Editura Univers, 1986, pp. 48-49).

Jesinghaus şi-i cade cu tronc feministei Else Jerusalem[32], autoarea unui studiu de mare succes pe tema prostituţiei de la Viena, intitulat *Scarabeul sfânt*. Îi dă acesteia o fotografie a lui însuşi, cu dedicaţia:

Pentru Femeia-Panteră.
Ce iute a fugit şi s-ascuns.
În aspră jungla de nepătruns.
Această poză efemeră.

La Buenos Aires, Montevideo şi Rio de Janeiro, Albert şi Elsa întâlnesc o procesiune interminabilă de oficialităţi guvernamentale, universitari şi notabilităţi – evrei şi germani deopotrivă.

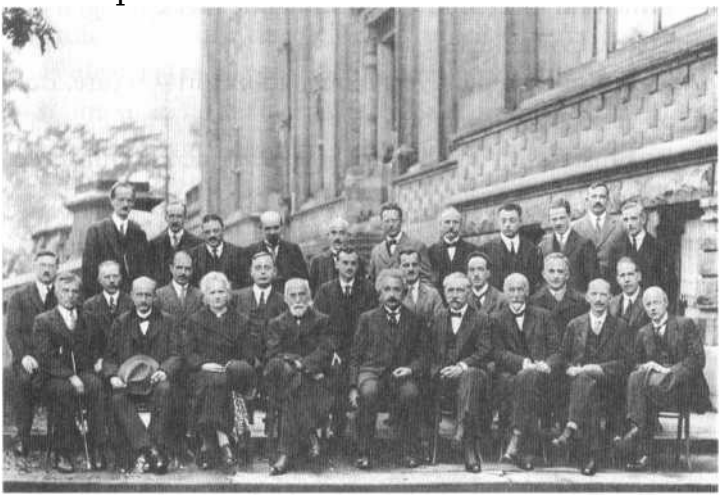

A 5-a Conferinţa Solvay, octombrie 1927

În octombrie 1927, Albert li se alătură celor mai distinşi fizicieni ai lumii în cadrul celei de-a 5-a Conferinţe Solvay, stând la hotelul *Britannique a\n* Bruxelles. Şaptesprezece dintre cei douăzeci şi nouă prezenţi ori sunt deja, ori sunt pe cale să devină laureaţi Nobel.

Albert, Lorentz şi Max Planck sunt sceptici în privinţa stării actuale a fizicii cuantice. Albert, care acum are patruzeci şi opt de ani, se confruntă cu adversari mult mai

32 Pseudonimul literar al Elsei Kotanyi (1876-1943), scriitoare și oratoare austriacă. Este cunoscută mai ales pentru romanul cu tentă autobiografică Der heilige Skarabäus (Berlin, 1909).

tineri, ca Louis de Broglie, Paul Dirac, Werner Heisenberg şi Wolfgang Pauli, precum şi cu vechiul său prieten şi rival, Niels Bohr.

Bohr avansează opinia că nu are niciun rost să se vorbească de realitate.

Albert vorbeşte puţin pe durata lucrărilor. Preferând să discute la modul informai despre chestiunile ridicate, zice:

— Nu se poate construi o teorie dintr-o mulţime de „poate că”. Este profund greşit, chiar dacă, din punct de vedere empiric şi logic, e corect.

Principiul incertitudinii, formulat de Heisenberg, îl dezamăgeşte. Comentează:

— Dumnezeu şi universul nu joacă zaruri – la care, Bohr îl contrează:

— Einstein, fii amabil şi nu-i mai spune lui Dumnezeu ce să facă.

Albert le ţine partea realiştilor în materie de ştiinţă, care caută reguli stricte pentru metodele ştiinţifice, împotriva lui Bohr şi celorlalţi instrumentalişti, care vor nişte reguli flexibile, bazate pe rezultate. Aceştia susţin că adevărul unei idei este dat de faptul că reuşește sau nu să ajungă la soluţia activă a unei probleme, iar valoarea unei idei este dată de funcţia ei în experienţa umană.

— Eu cred că restricţia impusă legilor statistice va fi una tranzitorie, îi spune Bohr lui Planck.

Deocamdată, lucrurile au ajuns într-o fundătură.

Ca să fie şi mai rele, Albert află că Lorentz a murit, în

— Olanda.

Asistă la înmormântarea de la Haarlem şi la slujba comemorativă de la Universitatea din Leiden unde spune:

„Ca reprezentant al lumii academice vorbitoare de limbă germană şi, mai ales, al Academiei de Ştiinţe a Prusiei, dar, mai presus de toate, ca elev şi admirator plin de afecţiune, mă aflu aici, la mormântul celui mai mare şi mai nobil dintre toţi oamenii vremurilor noastre. Geniul său a fost făclia care a luminat drumul de la învăţăturile lui

Clerk >

Maxwell până la realizările fizicii contemporane, la esenţa cărora el a contribuit cu materiale şi metode valoroase.

Viaţa i-a fost ordonată, precum o lucrare de artă, până la cele mai mici detalii. Amabilitatea şi mărinimia sa inepuizabile, simţul dreptăţii de care dădea dovadă, coroborate cu o înţelegere intuitivă a oamenilor şi a lucrurilor, făceau din el un conducător în orice sferă în care pătrundea. Era urmat cu bucurie de oricine, pentru că toţi erau conştienţi că niciodată nu-şi propunea să domine, ci întotdeauna, pur şi simplu, să fie de folos. Munca şi exemplul său vor dăinui, ca o inspiraţie şi un ghid pentru viitoarele generaţii".

Helen

Elsa vine cu ideea ca rolul de secretară a lui Albert să fie preluat de Helen Dukas. Ea are treizeci şi doi de ani, Albert – patruzeci şi nouă. Eisa e prietenă cu sora Hélènei, Rosa Dukas, conducătoarea Organizaţiei Orfanilor Evrei, a cărei preşedintă de onoare este chiar Elsa.

Albert o primeşte pe Helen în casa de pe *Haberlandstrasse*, numărul 5. O place de îndată.

În august 1930, Albert inaugurează al 7-lea Spectacol

Radio German de la Berlin, la care spune:

„Gândiţi-vă plini de recunoştinţă la toţi acei necunoscuţi, inginerii care au simplificat instrumentele de comunicare prin radio şi producţia lor în aşa fel, încât să le fie accesibile tuturor. Şi să le fie ruşine tuturor celor care se folosesc de minunile ştiinţei şi ale ingineriei fără să se gândească, fără să priceapă despre ele mai mult decât pricepe vaca din botanica plantelor pe care le molfăie cu poftă”.

Vârtelniţa călătoriilor se răsuceşte mai departe.

Albert o ia din loc iar, de astă dată din portul Anvers către America, îmbarcându-se pe vasul SS *Belgenland* cu Elsa şi Helen Dukas, în compania matematicianului Walther Mayer.

Pe tot parcursul voiajului transatlantic, plin de turbulenţe, telegramele se revarsă peste el, solicitându-i diverse interviuri şi conferinţe în Statele Unite.

— >

La New York, stau de vorbă toţi cu Toscanini şi-l urmăresc în postura de dirijor al *Pastoralei* lui Beethoven.

Rectorul Universităţii Columbia, Nicholas Butler, îl numeşte pe Albert „monarhul minţii, venit în vizită”.

La Marele Canion

Indieni hopi

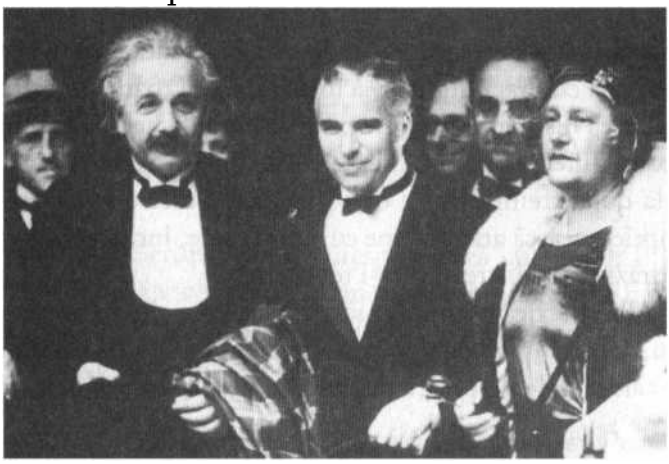

Cu Charlie Chaplin

La Los Angeles, îl întâlnesc pe Charlie Chaplin, care-i pofteşte la cină, împreună cu Paulette Goddard, William Randolph Hearst şi Marion Davies, apoi ca invitaţi ai lui, speciali, la premiera filmului *Luminile oraşului*!

— Ceea ce admir în legătură cu arta dumneavoastră este universalitatea de care dă dovadă, îi spune Albert lui Chaplin. Deşi nu spuneţi nicio vorbă, totuşi lumea întreagă vă înţelege.

— E adevărat, îi răspunde Chaplin. Dar faima dumneavoastră e şi mai mare. Lumea vă admiră, deşi nimeni nu vă înţelege.

În faţa Cinematografului de la Los Angeles, mii de oameni ţipă şi zbiară sub razele proiectoarelor care mătură cerul.

— Ce înseamnă toate astea? – vrea să ştie Albert de la Chaplin.

— Nimic, zice acesta. Nimic.

Will Rogers, actor, comic şi autor de rubrică la gazetă, relatează: „Radiourile, mesele de la recepţii, revistele săptămânale nu vor mai fi niciodată aceleaşi. A venit aici să se >

odihnească şi să stea retras. A mâncat cu toată lumea, a stat

de vorbă cu toată lumea, s-a fotografiat cu toată lumea care mai avea nişte film în aparat, a luat parte la fiecare prânz, la fiecare dineu, la fiecare premieră de film, la fiecare căsătorie şi la două treimi dintre divorţuri. Cert este c-a ştiut să se» împrietenească atât de bine cu toţi şi toate, încât nimeni n-a îndrăznit să-l întrebe care-i teoria lui”.

Albert scrie în jurnalul său: „Astăzi am decis, în principiu, să renunţ la postul pe care-l am la Berlin. Şi astfel, sunt pe cale să devin o pasăre migratoare pentru tot restul vieţii”.

1. *City Lights*, film mut din 1931, în care Charlie Chaplin (1889 – 1977), scenarist, producător, regizor şi actor principal, în ipostaza care l-a consacrat, *The Tramp* („Vagabondul”), se îndrăgosteşte de o vânzătoare de flori, care e oarbă.

„*O sută de autori împotriva lui Einstein* întors la Berlin, Albert corespondează cu Freud. îl întreabă: „Există vreo metodă prin care omenirea poate fi scutită de calamitatea care e războiul?”

Freud îi răspunde:

„Cât va trebui să mai aşteptăm, până când restul oamenilor să devină pacifişti? Imposibil de spus; şi totuşi, poate că speranţa noastră că aceşti doi factori – înclinaţia omului spre cultură şi o groază bine întemeiată în legătură

cu forma pe care o vor lua viitoarele războaie – vor avea darul de a pune capăt războiului în viitorul apropiat nu este întru totul o himeră. Dar pe ce căi sau cu ce ocolişuri vom 193

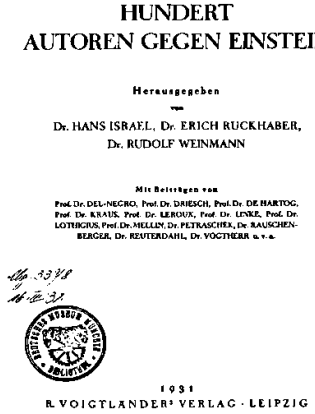
HUNDERT
AUTOREN GEGEN EINSTEIN

Herausgegeben
von
Dr. HANS ISRAEL, Dr. ERICH RUCKHABER,
Dr. RUDOLF WEINMANN

Mit Beiträgen von
Prof. Dr. DEL-NEGRO, Prof. Dr. DRIESCH, Prof. Dr. DE HARTOG,
Prof. Dr. KRAUS, Prof. Dr. LEROUX, Prof. Dr. LENKE, Prof. Dr.
LOTHRIGIUS, Prof. Dr. MELLIN, Dr. PETRASCHEK, Dr. RAUSCHEN-
BERGER, Dr. REUTERDAHL, Dr. VOGTHERR u. v. a.

1931
R. VOIGTLÄNDER'S VERLAG · LEIPZIG

ajunge acolo, nu avem de unde şti. Deocamdată, putem să ne bazăm pe credinţa că indiferent ce ţine de dezvoltarea culturală lucrează în paralel şi împotriva războiului.

Cu cele mai bune gânduri şi cu sincerele mele regrete, în cazul în care acest mic expozeu vă va dezamăgi.

Al dumneavoastră.

Sigmund Freud”.

Atmosfera politică îi provoacă o maximă agitaţie lui Albert. Capătă o păsuire vremelnică, prin aceea că merge să conferenţieze la Oxford, unde se simte sufocat de formalismul cancelariei superioare de la colegiul Christ Church.

Abraham Flexner, fondatorul Institutului de Studii Avansate de la Princeton, vine să-l viziteze la Christ Church. Se plimbă împreună peste pajiştile netede, zise Tom Quad[33]. Flexner îi propune lui Albert să vină la Princeton în ce condiţii doreşte. Albert îi răspunde că va

33 Denumire colocvială dată Marelui Patrulater, una dintre curţile interioare de formă pătrată (cu laturile de circa 80 de metri) ale colegiului Christ Church.

medita la generoasa lui propunere.

Se gândeşte: poate că marşul triumfător al lui Hitler şi al naziştilor va fi oprit. Anul acesta. Sau anul viitor. Sau cândva.

Capulh

Albert se străduieşte să-şi menţină viaţa în ordine şi să *y*» *y* creeze o anumită senzaţie de permanenţă.

Drept care, îşi construieşte o casă nou-nouţă, mai cu seamă din lemn de pin din Oregon şi din brad originar din Galicia, la Capulh, un sat liniştit şi visător din municipalitatea Schwielowsee, regiunea Potsdam-Mittelmark, landul Brandenburg.

El şi Elsa îşi împart timpul între casa de pe *Haberlandstrasse* numărul 5 şi cea de la Capulh, cu menajera lor, Herta Schiefeibein. Helen Dukas şi Walther Mayer li se alătură. Albert chiar începe să se gândească la cum ar fi să locuiască permanent acolo. Liniştea – şi lipsa telefonului – parcă-l atrage mai tare decât interminabilele reuniuni ale Academiei de Ştiinţe a Prusiei. Se joacă întruna cu Purzel, câinele său. Max Born îi vizitează, la fel şi Ehrenfest, pictoriţa Käthe Koliwitz, scriitorul Arnold Zweig, Sommerfeld, Weizmann – şi Rabindranath Tagore.

Albert amplifică ritmul şi forţa luărilor sale de cuvânt publice.

La Şcoala Muncitorilor Marxişti, ţine o conferinţă pe tema: „Ce trebuie să ştie muncitorul despre teoria relativităţii”. Zice: „Îl respect pe Lenin ca fiind omul care a făcut tot ce-i stătea în putere pentru a instaura dreptatea socială, plătind el însuşi un preţ mare. Nu cred că metoda

lui a fost una potrivită. Dar un lucru e cert: oamenii ca Lenin sunt cei care păzesc şi repun în funcţiune conştiinţa umanităţii”.

În cele din urmă, Flexner vine în vizită la Capulh. El şi Albert stau de vorbă toată ziua şi la cină, după care Albert îşi însoţeşte musafirul până la staţia de unde urmează să se urce în autobuzul de Berlin. Îi explică: dacă ar fi vorba ca el şi Elsa să plece în America, şi-ar dori să vină şi Mayer. Înţelegerea este ca şi făcută.

y în decembrie 1932, înainte să plece către Pasadena, îi scrie vechiului său prieten, Maurice Solovine, cerând să-i fie trimise de la Paris la Capulh exemplare ale lucrărilor sale.

Albert primeşte un mesaj hotărâtor din partea unui membru la parlamentului, generalul Johannes Friedrich von Seeckt, zis şi Sfinxul. Nu ştie cine i-a spus generalului să ia legătura cu el. Von Seeckt îi transmite: „Viaţa dumneavoastră nu mai este în siguranţă aici”.

Elsei, Albert îi spune:

— Uită-te în jur. Sunt locuri pe care n-ai să le mai vezi niciodată.

Având treizeci de bagaje, nici mai mult, nici mai puţin, se îmbarcă amândoi pe vasul SS *Oakland*, la Bremerhaven, cu destinaţia California. În faţă, îi aşteaptă un viitor nesigur.

În grădinile Athenaeum-zz/zzz

La Pasadena, climatul este unul opus, în toate sensurile termenului. Albert se plimbă prin grădinile clubului social privat, denumit *Athenaeum*, al Institutului de Tehnologie din California. Stă de vorbă cu Evelyn Seeley, de la ziarul *New York World Telegram*, căreia îi spune: „Atâta timp cât voi avea de ales în această chestiune, voi trăi numai într-o ţară în care vor fi prevalente libertăţile civile, toleranţa şi egalitatea tuturor cetăţenilor în faţa legii”.

Cutremurul de la Los Angeles, din ziua de 10 martie 1933

Nici nu pleacă bine Seeley, că un cutremur loveşte metropola Los Angeles, omorând 116 persoane. Albert abia dacă observă. Mergând prin campus, începe să simtă cum i se scutură pământul sub picioare, aşa încât se pune şi el pe dansat.

La 30 ianuarie 1933, Hitler devine Cancelar al Germaniei. Naziştii se adună în faţa casei de pe *Haberlandstrasse* şi a biroului său din Academia de Ştiinţe, zbierând insulte şi condamnând „ştiinţa evreiască”. Ura lor se îndreaptă împotriva lui Albert.

La Capulh, un brutar li se plânge clienţilor de „casa evreiască” a lui Albert.

Al Treilea *Reich* le interzice comuniştilor şi evreilor ac „cesul în universităţi. Niciunul nu are voie să practice legea, nici să lucreze ca funcţionar public.

Naziştii dau iama în casa de la Capulh, prăduiesc vinoteca, măscăresc pereţii cu excremente şi împrăştie mobilierul şi albiturile prin toată grădina.

La Berlin, dau buzna şi fac prăpăd în apartamentul de pe *Haberlandstrasse*. Margot este îngrozită. Reuşeşte să-i dea veştile soţului ei, Dimitri Marianoff, care-i spune să ia hârtiile lui Albert şi să i le ducă ambasadorului francez, François Poncet – care le-a transmis avertismente repetate în privinţa intenţiilor lui Hitler –, după care să plece ea însăşi, cât mai urgent, la Paris. Margot procedează imediat exact aşa. Ilse şi soţul ei, Rudolf

Kayser, izbutesc să ajungă la Amsterdam.

Pentru Albert, este momentul să se întoarcă în Europa, deşi nu la Berlin.

În drum – şi în ziua în care împlineşte cincizeci şi patru de ani –, se opreşte la Chicago, unde participă la un miting al Consiliului pentru Pace al Tineretului. Vorbitorii proclamă: cauza pacifismului trebuie să meargă mai departe, în ciuda faptelor care au loc în Germania. Unii pleacă de acolo cu impresia că Albert este în deplin acord cu ei.

La un prânz prilejuit de o aniversare, în aceeaşi zi, vorbeşte despre necesitatea unor instituţii la nivel internaţional, pentru menţinerea păcii. Nu menţionează rezistenţa împotriva războiului.

Apoi, la o recepţie organizată la New York pentru lansarea unei antologii din scrierile sale pe tema pacifismului, intitulată *Lupta împotriva războiului*, se referă doar în trecere la evenimentele aflate în plină desfăşurare în Germania.

Chiar înaintea îmbarcării lui Albert cu destinaţia Anvers, consulul german la New York, Paul Schwartz, îl avertizează că nu trebuie să pună piciorul în Germania: „Dacă sunteţi prins acolo, veţi fi târât de păr pe străzi”.

După ce se înfiinţează, în anul următor, Institutul de Studii Avansate, Albert plănuieşte să meargă în vizită la Princeton, câte patru sau cinci luni în fiecare an. În ziua dinaintea îmbarcării, el şi Elsa fac o primă vizită la Princeton, în căutarea unei case.

La bordul vasului SS *Belgenland*, pe care călătoreşte împreună cu Elsa, Helen Dukas şi Walther Mayer, Albert află, cu inima sfâşiată, că naziştii i-au făcut razii în apartamentul de pe *Haberlandstrasse* şi în casa de la Capulh şi, dacă tot se porniseră, i-au confiscat şi ambarcaţiunea, zisă *Tümmler* – „Marsuinul”.

Elsei şi Hélènei, Albert le spune:

— Universităţile, care se bat cu pumnii în piept pentru libertatea lor intelectuală, m-au dezamăgit. Mă uit

acum la presa germană, care se mândreşte cu libertatea presei, şi mă dezamăgeşte şi ea. Singure bisericile mai stau în picioare, izolate, iar ceea ce odată nu apreciam deloc mi-a câştigat respectul.

Adresează o scrisoare Academiei de Ştiinţe a Prusiei, prin care îşi înaintează demisia: „Dependenţa de guvernul prusac este un lucru pe care-l găsesc intolerabil, în circumstanţele prezente”.

După zece zile, vaporul acostează la Anvers.

O maşină îl duce la consulatul german de la Bruxelles, aflat la o distanţă de 45 de kilometri. Acolo, îşi predă paşaportul şi, pentru a doua oară în viaţă, renunţă la cetăţenia germană. Este singura modalitate prin care îşi asigură o ruptură onorabilă a relaţiilor cu Academia.

Alarmat de brutalitatea diatribelor antisemite formulate la adresa lui Albert în presa nazistă, Planck încearcă totuşi să evite audierile disciplinare, pe care le doreşte guvernarea: „Demararea procedurilor de excludere formală împotriva lui Einstein îmi produce conflicte dintre cele mai grave la nivelul conştiinţei”, îi scrie acesta secretarului Academiei. „Deşi mă desparte un golf adânc de el în chestiunile politice, sunt absolut convins, pe de altă parte, că numele lui Einstein va fi celebrat, în istoria secolelor ce vor veni, ca fiind una dintre cele mai sclipitoare stele care a luminat vreodată în Academie”.

Naziştii sunt furioşi pe faptul că Albert a reuşit să le-o ia înainte renunţând public atât la cetăţenie, cât şi la calitatea de membru al Academiei. Drept care, un secretar nazist al Academiei publică o declaraţie de presă, în care denunţă, numindu-l pe Albert, „participarea la comiterea de atrocităţi şi activităţile sale de agitator în alte ţări. Academia, prin urmare, nu are niciun motiv să regrete această retragere a lui Einstein”.

Albert replică: „Pe această cale, declar că nu am participat niciodată la comiterea vreunei atrocităţi. Am

descris actuala stare de lucruri din Germania, ca fiind una de rătăcire psihică a maselor”.

Adevărat.

Lenard se înfurie: „Cel mai important exemplu al influenţei periculoase a cercurilor evreieşti asupra studiului naturii a fost oferit de *Herr* Einstein”.

Guvernul introduce o reglementare, potrivit căreia niciun evreu nu poate să deţină o poziţie oficială de niciun fel, rezultatul fiind acela că paisprezece laureaţi Nobel şi douăzeci şi şase de profesori de fizică teoretică părăsesc în mare grabă Germania.

Hitler turbează: „Dacă destituirea oamenilor de ştiinţă evrei înseamnă anihilarea ştiinţei germane contemporane, atunci ne vom descurca şi fără ştiinţă timp de câţiva ani”.

„Pentru mine – zice Albert –, cel mai frumos lucru este să fiu în contact cu câţiva evrei minunaţi. Mai multe mile

nii de trecut civilizat înseamnă ceva, la urma urmelor”.

Villa *Savoiarde*, *Le Coq-sur-Mer*

Aproape 40.000 de studenţi şi beţivi de la berării, purtând zvastici, construiesc un rug în faţa Operei din Berlin, pe care dau foc la cărţi prăduite din case particulare şi biblioteci.

Albert, Elsa, Helen şi Walther Mayer stau în *Villa* Savoiarde, situată în Le Coq-sur-Mer, la zece kilometri de Ostende.

De aici, Albert îi scrie lui Maurice Solovine: „Cel mai mult mă tem că această epidemie de ură şi putere oarbă se va răspândi peste tot în lume. Urcă de undeva, de jos, către suprafaţă, cum face un diluviu, până când regiunile superioare ajung izolate, îngrozite şi demoralizate, după care sunt înghiţite”.

— Putem să mergem cu toţii la Zürich, zice Albert, la un mic-dejun luat mai târziu. Familia va fi atunci unificată.

— Nu cred, zice Elsa. Iar tu vei fi sfâşiat psihologic de tensiune.

— Nu putem să ne ducem nici la Leiden, nici la Oxford.

Şeful de sală vine la masa lor grăbit, frângându-şi mâinile, însoţit de un ofiţer al Jandarmeriei din Ostende.

Ofiţerul trece direct la subiect:

— Domnule profesor, cu părere de rău trebuie să vă spun că s-a pus o recompensă de cinci mii de dolari pe capul dumneavoastră.

— Chiar aşa? – se miră Albert. Pe capul meu? Nu ştiam că valorează atât de mult.

— De-acum înainte, doi ofiţeri înarmaţi vă vor asigura protecţia.

— Nu vreau aşa ceva.

— Nu aveţi de ales.

Albert şi iubitul său Tete

Michele Besso, prietenul apropiat al lui Albert din anii petrecuţi la Zürich, la ETH, îi spune acestuia că schizofrenia fiului său, Tete, s-a înrăutăţit. De-acum, stă internat permanent într-un azil.

Albert merge la Zürich să-i vadă pe Mileva şi Tete. Îşi ia cu el vioara ca să-i cânte băiatului. Blocat undeva, într-o altă lume, Tete se uită fix, în gol, către tatăl său.

Albert încearcă s-o îmbărbăteze pe Mileva:

— Din păcate, aşa cum i-am spus recent lui Besso, totul arată că o puternică ereditate se manifestă într-un mod foarte hotărât. Am văzut cum acest lucru se profila încet, dar inexorabil, încă din copilăria lui Tete. Influenţele exterioare joacă şi ele un rol, dar unul mic, în asemenea cazuri, în comparaţie cu secreţiile interne, în privinţa cărora nimeni nu poate face nimic.

— Nimic?

— Nimic.

Se îmbrăţişează într-o durere tăcută.

Albert pleacă de la Zürich. I-a văzut pentru ultima oară pe Mileva şi pe Tete.

A primit o invitaţie să viziteze Anglia. Speră că aceasta îi va oferi o uşurare faţă de starea de epuizare emoţională care-l încearcă.

Împreună cu Oliver Locker-Lampson şi garda de corp

Oliver Locker-Lampson este fiul aventuros al poetului victorian Frederick Locker-Lampson. A fost student în Germania, pilot în Primul Război Mondial, comandantul unei divizii de blindate în Laponia şi în Rusia, consilier al Marelui Duce Nicolae şi un potenţial participant la uciderea lui Rasputin[34]. Acum avocat pledant, jurnalist şi membru al Parlamentului, este un adversar timpuriu al nazismului. Locker-Lampson îi scrie lui Albert, oferindu-i găzduire pe durata şederii în Anglia.

Împreună, se deplasează cu automobilul la Chartwell să-l întâlnească pe Winston Churchill.

34 Grigori Iefimovici Rasputin (1869-1916), mistic rus, care se prezenta ca om sfânt și care a beneficiat de o mare influență asupra familiei imperiale ruse, mai ales asupra țarinei Aleksandra. A fost asasinat de un grup de aristocrați, care l-ar fi împușcat de mai multe ori, sfârșind prin a-1 îneca în apele înghețate ale râului Malaia Nevka.

Cu Winston Churchill

Obiectul conversaţiei îl constituie reînarmarea Germaniei. Albert îi povesteşte lui Churchill despre soarta rezervată oamenilor de ştiinţă evrei în fosta sa ţară. Churchill spune că-i va cere prietenului său, Frederick Lindemann, să vadă ce se poate face pentru plasarea tuturor în universităţi britanice.

— Churchill este un om de o extraordinară înţelepciune, îi spune Albert Elsei. A fost clar pentru mine că oamenii aceştia s-au pregătit şi sunt hotărâţi să acţioneze cu fermitate – şi curând.

Locker-Lampson îi face cunoştinţă lui Albert cu Austen Chamberlain, susţinător al reînarmării, şi cu Lloyd George, fostul prim-ministru. Albert semnează în cartea de onoare a vizitatorilor. În loc de adresă, notează: *Ohne irgendetwas* – „Fără vreun loc anume”.

A doua zi, Locker-Lampson vorbeşte în Camera Comunelor despre lărgirea paletei de oportunităţi în materie de cetăţenie pentru evrei. îmbrăcat în costumul său alb de in Albert ascultă din galeria vizitatorilor: „Germania se află în plin proces de distrugere a propriei culturi şi de ameninţare a integrităţii corporale a celor mai mari gânditori ai săi. Şi acum, s-a întors împotriva cetăţeanului său cel mai glorios, Albert Einstein”.

Proiectul de lege propus de Locker-Lampson însă nu

va trece niciodată prin filtrul votului.

La Royal Albert Hall1

1. Sala de concerte londoneză, inaugurată în 1871, a fost denumită astfel în memoria lui Albert de Saxa-Coburg şi Gotha (1819 – 1861), prinţul-consort al Reginei Victoria.

Apariţia cea mai frenetic aşteptată a lui Albert este programată de Consiliul pentru Asistenţă Academică în auditoriul ticsit de la *Royal Albert Hall*, unde e vorba să fie strânşi bani pentru profesorii universitari germani strămutaţi. Albert vorbeşte limba engleză cu un accent greoi:

„Mă bucur că mi-aţi dat ocazia de a vă exprima dumneavoastră, tuturor celor de faţă, sentimentul meu de profundă gratitudine ca om, ca bun european şi ca evreu. Nu este rolul meu astăzi, aici, să mă comport precum un judecător al comportamentului unei naţiuni care m-a considerat al ei timp de mulţi ani. Suntem cu toţii preocupaţi nu numai de chestiunea de ordin tehnic de a promova şi a menţine pacea, dar şi de sarcina majoră de asigurare a educaţiei şi învăţăturii.» >

Dacă vrem să ne opunem puterilor care ameninţă cu suprimarea libertăţilor intelectuală şi individuală, trebuie să fim pe deplin conştienţi de care este miza şi de ce-i datorăm acelei libertăţi pe care strămoşii noştri au cucerit-

o pentru noi prin lupte grele. Fără o asemenea libertate, n-ar fi existat nici Shakespeare, nici Goethe, nici Newton, nici Faraday, nici Pasteur, nici Lister. N-ar exista case confortabile pentru masele de oameni, n-ar exista nici căi ferate, nici radio, nici protecţie împotriva epidemiilor, nici cărţi ieftine, nici cultură, nici plăcerea produsă de artă. N-ar exista maşini care să le uşureze oamenilor muncile»

Istovitoare, pe care le presupun procesele de producţie, pentru cele mai de bază necesităţi ale vieţii.

Majoritatea oamenilor ar duce vieţi aride, vieţi de sclavi, la fel cum duceau sub despotismele antice din Asia. Numai oamenii liberi sunt capabili să creeze acele invenţii şi lucrări intelectuale, care fac, pentru noi, modernii, ca viaţa să merite trăită".

Întors la Le-Coq-sur-Mer, Albert află că publicaţia antisufragistă americană *Woman Patriot Corporation* – Corporaţia Femeilor Patriote – caută să-l demaşte ca fiind un comunist primejdios şi subversiv. Activitatea lui de pacifist şi antifascist sugerează că Albert ar fi un simpatizant al comunismului sovietic.

„Sunt un democrat convins", afirmă el pentru *New York* World *Telegram*. „Din acest motiv, nici nu merg în Rusia, deşi am primit de acolo nişte invitaţii foarte cordiale. O eventuală călătorie a mea la Moscova cu siguranţă ar fi exploatată de conducătorii Sovietelor în aşa fel, încât să-şi promoveze propriile scopuri politice. Sunt un adversar al bolşevismului acum, în egală măsură în care sunt şi al fascismului. Sunt împotriva tuturor dictaturilor".

Ziarelor *The Times*, de la Londra, şi *The New York Times*, Albert le mărturiseşte că uneori a fost „păcălit" de organizaţii care pretindeau c-ar fi fost ori pacifiste, ori umanitare, dar care, „de fapt, nu erau nimic altceva decât nişte mişcări de propagandă camuflată, aflate în serviciul despotismului rusesc. N-am favorizat niciodată comunismul, şi nici acum nu-l favorizez. Mă opun oricărei puteri care-l înrobeşte pe individ prin forţă şi teroare, indiferent dacă flutură un stindard fascist sau unul

comunist”.

Primeşte o scrisoare din partea lui Paul Ehrenfest, de la Leiden: „În ultimii ani, îmi vine tot mai greu să urmăresc

1. Aceasta era şi denumirea unei organizaţii a femeilor americane, care se opuneau dreptului la vot al femeilor, declarându-se anticomuniste, antipacifiste şi antifeministe, şi combătând Amendamentul 19 la Constituţia americană, care statua emanciparea femeilor în Statele Unite.

evoluţiile din fizică şi să le înţeleg. După ce am încercat, din ce în ce mai furios şi mai sfâşiat sufleteşte, în cele din urmă, am renunţat – de disperare. Sunt absolut sătul de viaţă”.

Albert se adresează, printr-o scrisoare, consiliului director al Universităţii de la Leiden, exprimându-şi profunda preocupare şi propunând modalităţi prin care să-i fie uşurată povara muncii lui Ehrenfest, acum în vârstă de cincizeci şi trei de ani, care a fost întotdeauna mai exigent cu sine însuşi decât cu oricine altcineva. Îşi exagerează inadecvările şi nereuşitele. Deprimarea lui, devenită cronică, e mai rea ca niciodată. Pentru ca starea lui de spirit să se complice şi mai tare, nu mai poate face faţă realităţii că fiul său iubit, Wassik, suferă de sindromul Down şi necesită îngrijire clinică pe toată durata vieţii, o grea povară financiară.

Pe 25 septembrie 1933, înarmat cu un pistol, Paul Ehrenfest călătoreşte de la Leiden până la un laborator din Amsterdam, unde-şi vizitează un fost student. După-amiaza, părăseşte laboratorul şi se duce pe *Vossiusstraat*, de unde-l ia pe Wassik, în vârstă de cincisprezece ani, din clinica unde se afla internat. Îşi duce fiul în *Vondelpark*, la vest de *Leidseplein* şi *Musemplein*. Acolo, Ehrenfest îl împuşcă pe Wassik în cap, după care se sinucide.

Albert l-a tratat ca pe un frate pe Ehrenfest şi a fost ca un unchi pentru fiul său. Este, pur şi simplu, devastat.

Abătut, rememorează prima sa întâlnire cu Paul Ehrenfest: „În decurs de câteva ceasuri, eram deja prieteni

adevăraţi – de parcă visurile şi aspiraţiile fiecăruia dintre noi se adresau şi celuilalt”.

Pachebotul de 16.500 de tone SS *Westernland*, al Companiei Red Star Line, ridică ancora de la Anvers cu Elsa şi Helen Dukas gata îmbarcate.

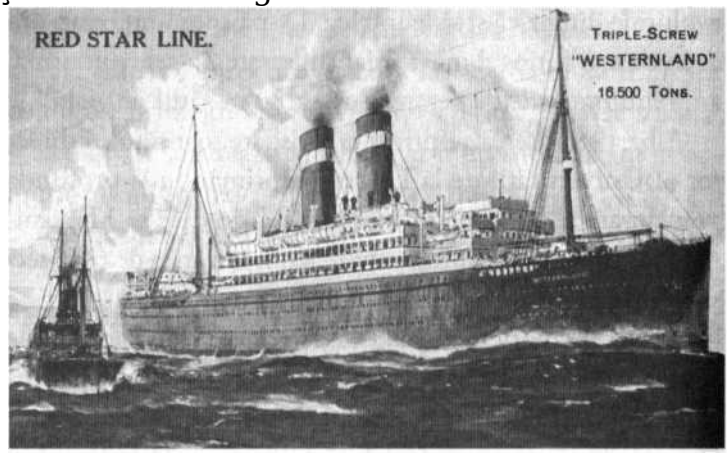

SS Westernland

O maşină de poliţie, fără însemne, îl depune pe Albert pe cheiul din Southampton, de unde este dus de o şalupă la bordul vaporului, care se îndreaptă către New York.

Albert stă singur pe punte. Se luptă să-şi aprindă pipa, în ciuda stropilor pe care Atlanticul îi pulverizează peste el.

Îl plânge pe Ehrenfest.

Îşi plânge propriul trecut.

Portul Southampton se face nevăzut în ceaţa de octombrie.

O legătură a fost ruptă. Zarurile – aruncate.

Pescăruşii se încrucişează în zbor peste siajul vasului. Sirenele se îngână într-un cor melancolic.

Nu va mai vedea Europa niciodată.

Nici paradisul religios al tinereţii.

Albert are cincizeci şi patru de ani.

PATRU

„Am aflat ca unul dintre primele lucruri pe care

Albert le-a făcut când a sosit la Princeton a fost să-şi cumpere o îngheţată în cornet de la gelateria Baltimore, de pe strada Nassau. A comandat vanilie cu fulgi de ciocolată. Un student la Teologie, John Lampe, l-a urmărit din priviri. A zis: «Marele om s-a uitat la cornet, mi-a zâmbit… pe urmă, a făcut semn cu degetul mare întâi spre cornet, apoi către sine».

Un grup de fete, plecate cu «ne daţi ori nu ne daţi», au bătut la uşa lui în noaptea de Halloween. Albert a ieşit pe veranda din faţă şi le-a cântat la vioară”.

Mimi Beaufort, Princeton, 1955

În octombrie 1933, Albert şi Elsa, împreună cu Helen Dukas, trag la hanul „Păunul” de la Princeton. Eisa caută o casă potrivită, iar Albert se fereşte de reporteri.

După o săptămână, se mută într-o locuinţă provizorie, la intersecţia străzilor Mercer şi Bibliotecii.»

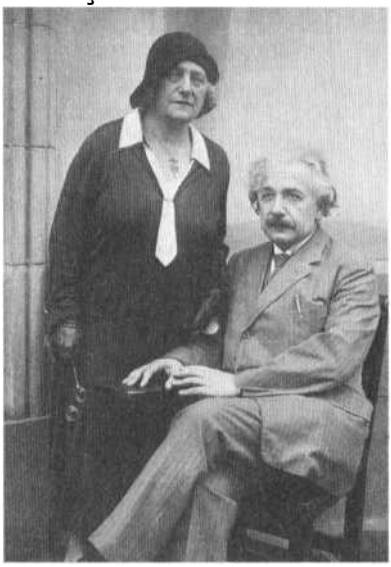

Fericitul cuplu

Albert devine rapid înrobit de curiozitate la Princeton.

Se simte în siguranţă şi sănătos, aşa încât adoră mediul paşnic. Salută câinii şi copiii. Se opreşte să admire copacii şi florile: ilice americane, stejari, hortensii, frasini şi ulmi de Princeton, calculând la ce date vor înfrunzi

stejarii şi frasinii – vorba proverbului: Dacă dă frunza întâi stejarul, apoi frasinul, vei avea parte doar de-o aversă; dacă dă frunza întâi frasinul, apoi stejarul, poţi să te-aştepţi c-o să plouă, nu glumă.

Universitatea Harvard îi decernează titlul de doctor onorific.

J.B. Conant, rectorul de la Harvard, afirmă despre Albert: „Aclamat de lumea întreagă drept unul care a revoluţionat fizica teoretică, speculaţiile sale curajoase, devenite acum doctrină fundamentală, vor fi ţinute minte mult timp după ce necazurile de azi ale omenirii vor fi fost uitate”.

Dar Albert nu a uitat Europa nicio clipă. Unui reporter de la ziarul vienez *Bunte Welt – Lumea pestriţa* –, îi spune: „Eu unul nu înţeleg reacţia pasivă a întregii lumi civilizate faţă de această barbarie modernă. Oare lumea nu pricepe că ţinta lui Hitler e războiul?”»

Walter Kreiser, autorul unei rubrici din ziarul *Die Weltbühne* – *Arena mondială* –, scoate la iveală antrenamentele secrete ale unei unităţi aeriene de elită din *Reichswehr Abteilung M*-Batalionul M de Apărare a 7 fez? A-ului – în Germania şi Uniunea Sovietică deopotrivă, cu violarea Tratatului de la Versailles.[35] Kreiser şi Carl von Ossietzky, editorul gazetei, sunt acuzaţi de trădare şi spionaj, apoi condamnaţi la un an şi şase luni de închisoare. Kreiser fuge din Germania, dar Von Ossietzky rămâne, este închis şi eliberat după numai câteva luni, cu ocazia amnistiei de Crăciun.

Apoi, Von Ossietzky este iarăşi arestat şi deţinut mai întâi la Spandau, după care la Papenburg-Esterwegen, un lagăr de concentrare de lângă Oldenburg, al doilea ca mărime după cel de la Dachau.

Albert ia legătura cu Jane Addams, o pionieră în domeniul activismului social, feministă şi laureată a

35 Tratatul de Pace de la sfârșitul Primului Război Mondial consfinţea dezarmarea Germaniei. Totuși, în anii 1930, după venirea la putere a lui Hitler, Germania a reînceput să se înarmeze și și-a refăcut capabilitățile militare cu ajutor substanțial din partea Uniunii Sovietice.

Premiului Nobel, căreia îi sugerează ca Von Ossietzky să fie propus la Premiul pentru Pace pe anul 1935. Ea se conformează, iar el îi scrie: „Dragă doamnă Jane Addams! Vă mulţumesc foarte mult că l-aţi ajutat pe Von Ossietzky, care, din păcate, nu va mai putea suporta multă vreme acel tratament brutal. Oamenii de aici nu-şi imaginează cruzimea pe care o au de suferit progresiştii persecutaţi în Germania”.

Un număr considerabil de oameni de ştiinţă şi politicieni din toată lumea se alătură campaniei.

Un inspector de la Crucea Roşie Internaţională îl descrie pe Von Ossietzky drept „un mort-viu palid şi care tremura tot, o fiinţă parcă fără vreun sentiment, având un ochi tumefiat, dinţii zdrobiţi, trăgând un picior fracturat şi vindecat prost… un om care a fost adus până la limitele extreme ale suportabilităţii”. Mai mult decât atât, suferă şi de tuberculoză.

Când acestuia i se decernează Premiul Nobel pentru Pace, Göring îi ordonă să-l refuze. Von Ossietzky îi dă replica din spital:

„După o profundă chibzuinţă, am luat hotărârea să accept Premiul Nobel pentru Pace, care mi-a fost atribuit. Nu pot fi de acord cu ideea pe care mi-au prezentat-o reprezentanţii Poliţiei Secrete a Statului, potrivit căreia, dacă procedez astfel, mă exclud singur din societatea germană. Premiul Nobel pentru Pace nu este un simbol al bătăliei politice interne, ci al înţelegerii între popoare. Ca laureat al acestui premiu, voi face tot ce-mi stă în putere pentru a promova respectiva înţelegere, iar ca german, voi avea mereu în vedere interesele justificate ale Germaniei în Europa”.

Doi membri ai comisiei de acordare a premiului demisionează: Halvdan Koht, ministrul de externe al Norvegiei, şi Sigmund Mowinckel. Regele Haakon VII nu participă la ceremonie. Ziarul norvegian *Aftenposten* scrie: „Ossietzky este un infractor care şi-a atacat tara, folosind metode care»

au încălcat legea, cu mult înainte ca Hitler să vină la putere. Pacea durabilă între popoare şi naţiuni poate fi obţinută numai prin respectarea legilor existente”.

Nicio menţionare a Premiului Nobel decernat lui Von Ossietzky nu este îngăduită în presa germană, iar guvernul le interzice tuturor cetăţenilor germani să mai accepte vreun premiu Nobel.

Von Ossietzky moare după trei ani, la vârsta de patruzeci şi opt, aflându-se încă în custodia poliţiei la spitalul Nordend, în cartierul Berlin-Pankow, de tuberculoză şi de urmările abuzurilor pe care le-a suferit din partea gardienilor.

Mutarea la Princeton şi aranjarea casei comune de pe strada Mercer o epuizează pe Elsa. Află că fiica ei, lise, a murit de tuberculoză la Paris.

Se îmbolnăveşte, şi doctorii îi pun diagnosticul de guşă exoftalmică miocardică şi pneumonie lobară. Începe să expectoreze sânge.

Albert i se confesează Hélènei Dukas:

— Nu suport s-o văd în asemenea dureri.

— Ştie cât de mult o iubeşti.

— Aşa crezi?

— Da. Mi-a spus mie că preocuparea ta faţă de ea o reconfortează foarte mult.

Vara, pleacă împreună într-o vacanţă pe malul lacului Saranac, din munţii Adirondacks.

Doctorul îi administrează Elsei morfină.

Ea încearcă să tricoteze un fular. Picioarele şi încheieturile mâinilor i se umflă. Inima şi rinichii, dimpotrivă, îi slăbesc.

La vârsta de şaizeci de ani, cu cinci zile înaintea Crăciunului din 1936, Elsa moare acasă, la Princeton.

Albert se simte înţepenit de durere.

În casa de pe strada Mercer are loc o slujbă religioasă. Pe urmă, Eisa este incinerată la Cimitirul Ewing de pe Şoseaua Scotch, numărul 78.

Albert se prăbuşește în braţele Hélènei.

— Gândeşte-te la viitor, îi spune ea.

— O să-mi lipsească atât de mult… atât de mult o să-mi lipsească…

O creatură a rutinei

Albert urmează o rutină strictă. Micul-dejun la ora 9 dimineaţa: ochiuri prăjite în unt şi o linguriţă de miere, chifle proaspete.

Merge pe jos până la Institut, adesea fiind acostat de localnici, care vor să-l cunoască pe marele om. Le pozează pentru fotografii, semnează autografe şi oferă câteva cuvinte joviale.

Lucrează la Institut până la ora 1 la prânz.

Se întoarce acasă pentru masa de prânz – de obicei, spaghete –, urmată de o scurtă siestă.

Lucrează în biroul său până la ora 6.30 seara şi până la cină. Apoi se întoarce în birou şi lucrează până la ora 11 noaptea.

Se culcă.

THE NEW YORK TIMES, SATURDAY, DE

'RESERVES' DEFEAT FATIGUE

Aid So Man Can Go 'e Drops,' Scientists Told at Pittsburgh.

OFFSETS A SMOKE

Effect of Inhalations Is Held Physically Mentally Inferior.

PRINCIPALS STERILIZIN

Study by Congres Lature Is Urged at Syra

JOIN WITH GI

State Delegates V With City Associa Is Made Pr

DR. EINSTEIN SIMPLIFIES A FORMULA.

The scientist explains his mass-energy theorem to reporters at Pittsburgh.

EINSTEIN 'REPAIRS' MASS-ENERGY IDEA

Presa nu vrea să mă lase în pace

The New York Times declară:

„Înălţându-se până la un pisc matematic neatins până acum, doctor Albert Einstein, căţărător pe Alpii cosmici, relatează că a dedus un model nou în structura spaţiului şi a materiei. Einstein a dezvăluit astăzi că, după douăzeci de ani de căutări neobosite ale unei legi care să explice mecanismul cosmosului în integralitatea lui, care să acopere de la stelele şi galaxiile din imensitatea spaţiului infinit până la misterele din miezul atomului infinitezimal, a ajuns, în fine, într-un punct din care să poată zări «Tărâmul Făgăduinţei şi al Cunoaşterii», unde s-ar putea găsi soluţia fundamentală a enigmei creaţiei”.

Strădania lui de a unifica totul este una singuratică. Îi scrie lui Von Laue: „Mă simt ca un copil care nu e capabil să deprindă ABC-ul, chiar dacă, lucru destul de curios, nu renunţ la luptă. La urma urmelor, aici ai de-a face cu un sfinx, nu cu vreun plimbăreţ binevoitor”.

Lui Solovine, îi scrie: „Lucrez, împreună cu tinerii din jurul meu, la o teorie extrem de interesantă, cu ajutorul căreia sper să-i înving pe promotorii moderni ai misticismului şi probabilităţii, şi aversiunea lor faţă de conceptul de realitate în domeniul fizicii”.

În lunile dinainte să izbucnească războiul, în 1939, căutările unor idei noi în fizică ajung frenetice.

La Berlin, la Institutul *Kaiser* Wilhelm, Otto Hahn şi Fritz Strassmann descoperă posibilitatea fragmentării nucleului atomic. O asemenea fisiune atomică este capabilă să elibereze o cantitate uriaşă de energie, raportată la masa atomică. În sine, concepţia se regăseşte, bineînţeles, în ecuaţia $E = mc^2$. O reacţie în lanţ poate produce o cantitate gigantică de energie.

În răstimp de câteva luni, nici mai mult, nici mai puţin de douăzeci de articole despre fisiunea nucleară sunt publicate în revista *Nature*.

Cu Leo Szilard

Fiu de inginer şi descendent al unei familii evreieşti bogate, Leo Szilard s-a născut la Budapesta, sub numele de Leo Spitz, pe care şi l-a schimbat în Szilard în 1900. La Berlin, a studiat ingineria la Institutul de Tehnologie şi a fost atras de lucrările unor fizicieni precum Albert, Haber, Nernst, Planck, Von Laue şi Schrödinger. În 1921, a renunţat la studiile inginereşti şi s-a înscris la Universitatea din Berlin, unde a studiat fizica, printre alţii, sub îndrumarea lui Max von Laue. Doctoratul şi l-a obţinut cu o dizertaţie în care demonstra că a Doua Lege a Termodinamicii acoperă nu numai valorile medii, cum se credea până atunci, dar şi valorile fluctuante. Între 1925 şi 1933, a depus cerere pentru numeroase patente, adeseori împreună cu Albert, printre care şi unul pentru un sistem nou de refrigerare, cu care au încercat – dar n-au reuşit –

să stârnească interesul firmei AEG.

După venirea la putere a lui Hitler, Szilard s-a mutat în Anglia, unde a colaborat cu T.A. Chalmers la Spitalul Sfântul Bartolomeu şi a dezvoltat procesul Szilard-Chalmers de separare chimică a elementelor radioactive de izotopii lor stabili. În acelaşi timp, l-a influenţat pe Sir William Beveridge să pună bazele Consiliului pentru Asistenţă Academică, pentru ajutorarea oamenilor de ştiinţă persecutaţi, care voiau să părăsească Germania nazistă. Între 1935 şi 1937, a lucrat ca fizician-cercetător în cadrul Laboratorului Clarendon de la Oxford.

În septembrie 1933, Szilard a formulat posibilitatea unei reacţii nucleare în lanţ – procesul esenţial în eliberarea energiei atomice –, pe care lordul Rutherford, fizicianul numărul unu al Marii Britanii, îl respinsese recent.

Ca şi Albert, Szilard a vizitat America de mai multe ori, în anii 1930, s-a gândit să se mute acolo şi, în cele din urmă, s-a stabilit la New York, în 1938.

În Laboratoarele Pupin de la Universitatea Columbia, Szilard colaborează cu Walter Zinn la emisiile de neutroni. împreună, descoperă că doi neutroni rapizi sunt emişi în cazul procesului de fisiune şi că uraniul ar putea susţine o reacţie în lanţ. Alte cercetări, întreprinse tot la Columbia, cu Enrico Fermi şi Herbert Anderson, arată că apa şi oxidul de uraniu îndeplinesc cerinţele pentru o reacţie în lanţ autosusţinută.

Szilard este în mod serios preocupat de faptul că noile teorii atomice ar putea fi aplicate la dezvoltarea de arme. Cercetările nucleare germane se află în stadii avansate, aşa încât consideră că mai bine ar fi ca lucrările sale şi ale colegilor cercetători să nu fie publicate. Szilard şi alţi doi colegi, Eugene Wigner şi Edward Teller, aşteaptă de la guvernul american să subscrie la efectuarea unui experiment hotărâtor, care să probeze faptul că o reacţie nucleară susţinută este realmente posibilă.

Iată de ce Leo Szilard şi Eugene Wigner îl abordează

pe Albert. Îi cer să-i scrie o scrisoare preşedintelui Roosevelt. O scrisoare cu semnătura lui Albert s-ar bucura de o enormă apreciere la Departamentul de Stat american.

Şi ar demara procesul dezvoltării unei arme de o putere colosală. Aerul încins de radiaţia X ar forma o minge de foc gigantică, iar aceasta, la rândul ei, ar declanşa unde de şoc având o viteză mai mare decât a sunetului şi ar provoca pierderi de vieţi omeneşti şi distrugeri materiale de o anvergură inimaginabilă.

Albert locuieşte într-o casă de ţară închiriată, pe şoseaua Old Grove – Crângul Vechi – din Peconic, Long Island. Szilard şi Wigner îi explică în ce constă planul lor. Scrisoarea este formulată şi reformulată.

Două luni de pertractări durează până să fie găsit canalul potrivit prin care scrisoarea semnată de Albert ajunge în mâinile celui care poate lua decizia să se treacă la o acţiune hotărâtă – preşedintele Roosevelt. Cel care duce scrisoarea este bancherul evreu american Alexander Sachs.

Pe 11 octombrie 1939, Sachs merge la Casa Albă să-l întâlnească pe Roosevelt.

Sachs îi povesteşte apoi lui Albert cum a decurs întrevederea. FDR a fost relativ distant şi i-a spus că ideea era prematură.

Sachs nu renunţă. Se întoarce, a doua zi dimineaţă, la Casa Albă. Îl găseşte pe Roosevelt singur, luându-şi micul dejun. Zice:

— Tot ce vreau este să vă spun o poveste, domnule preşedinte. În timpul războaielor napoleoniene, un tânăr inventator american s-a înfăţişat în audienţă la împăratul francez şi s-a oferit să-i construiască o flotă de vapoare cu aburi, care l-ar fi ajutat pe Napoleon, în ciuda vremii schimbătoare, să acosteze în Anglia. Vase fără pânze? Marelui corsican i s-a părut în aşa măsură de neimaginat, încât l-a trimis la plimbare pe Robert Fulton. În opinia lordului Acton, istoricul englez, acesta este un exemplu de

cum a fost salvată Anglia de miopia unui adversar. Dacă Napoleon ar fi dovedit mai multă imaginaţie şi umilinţă în momentul acela, istoria secolului al XIX-lea ar fi urmat un curs cu totul diferit.

Preşedintele îşi examinează în tăcere mâncarea preferată din faţa lui: *Berliner Pfannkuchen* – brioşe berlineze, de fapt nişte gogoşi fierbinţi, umplute cu gem.

Scrie ceva pe un bileţel pe care i-l întinde unui servitor, după care îi spune lui Sachs:

— Aşteaptă.

Servitorul se întoarce, ducând o tavă cu o sticlă de coniac franţuzesc de colecţie. Preşedintele îi spune servitorului să umple două pahare. Apoi şi-l ridică pe al său, îi face un semn din cap lui Sachs şi bea în cinstea lui. Zice:

— Alex, ceea ce urmăreşti este ca naziştii să nu ne arunce ei nouă mai întâi această bombă?

— Întocmai, domnule preşedinte.

Roosevelt îşi cheamă aghiotantul, pe generalul de brigadă Edwin „Pa” Watson, şi-i dă să citească scrisoarea lui Sachs.

— Pa, îi spune, trebuie să acţionăm în sensul celor scrise acolo.

J. Edgar Hoover1, directorul Biroului Federal de Investigaţii deja de şaisprezece ani, pretinde că Albert este un extremist radical şi a scris pentru publicaţii comuniste. Hoover se opune implicării lui Albert în orice chestiune secretă de interes naval sau militar.

Albert, Helen şi Margot decid să devină cetăţeni americani. Testul de cetăţenie îl dau la Trenton, în New Jersey, în faţa unui judecător federal.

Albert, Helen şi Margot îşi urmează tabieturile neabătut la Princeton, citind în ziare şi ascultând la radio ştiri despre cum avansează războiul.

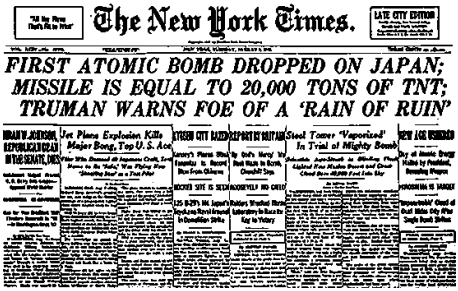
The New York Times.

LATE CITY EDITION

FIRST ATOMIC BOMB DROPPED ON JAPAN; MISSILE IS EQUAL TO 20,000 TONS OF TNT; TRUMAN WARNS FOE OF A 'RAIN OF RUIN'

1. John Edgar Hoover (1895 – 1972) a fost directorul Biroului de Investigaţii, devenit apoi Biroul Federal de Investigaţii, timp de 48 de ani, de la crearea acestuia, în 1924, până la moartea sa.

Helen Dukas îl informează pe Albert despre Hiroshima la casa din munţii Adirondacks.

— Vai, Dumnezeule!

După numai trei zile, a doua bombă loveşte oraşul Nagasaki.

A doua zi după aceea, la Washington, este dat publicităţii un raport cu privire la influenţa scrisorii lui Albert asupra fostului preşedinte Roosevelt.

Săptămânalul *Time* îi pune fotografia pe copertă.

Percepţia internaţională este din ce în ce mai clară: Albert Einstein este răspunzător de bombele atomice.

Propria lui percepţie asupra implicării pe care a avut-o îl chinuieşte. Jurnaliştii îl abordează pe stradă:

— Domnule doctor Einstein, credeţi că bomba atomică va şterge de pe faţa pământului civilizaţia noastră, aşa cum o ştim?

— Nu cred că se va merge până acolo, încât civilizaţia să fie ştearsă de pe faţa pământului într-un război purtat cu bombe atomice.

— Dar câţi oameni credeţi că vor muri?

— În jur de două treimi din populaţia Terrei vor dispărea.

— Trebuie să fiţi foarte mândru, domnule doctor Einstein.

— Puterea dezlănţuită a atomului a schimbat deja totul, cu excepţia felurilor în care gândim, aşa încât ne îndreptăm către o calamitate fără precedent.

Comitetul Nobel îl invită pe Albert să vorbească la cel de-al Cincilea Dineu Aniversar al Nobelului American, la hotelul Astor din New York, pe 10 decembrie 1945.

Albert îşi ia mari precauţii să formuleze o alocuţiune directă şi simplă, care să nu fie greşit înţeleasă:

„Doamnelor şi domnilor, Aniversarea Nobel este celebrată, anul acesta, cu o semnificaţie aparte. Iată că, după lupta noastră sângeroasă, a tuturor, de atât de mulţi ani, suntem iarăşi în stare de pace; sau de ceea ce se aşteaptă de la noi să considerăm pace. Iar aceasta poartă o semnificaţie şi mai profundă pentru fizicienii care au fost implicaţi, într-un fel sau altul, în construirea şi utilizarea bombei atomice. Pentru că aceşti fizicieni se găsesc într-o postură nu cu mult diferită de aceea a lui Alfred Nobel însuşi”.

Explică apoi că Nobel a inventat cel mai puternic explozibil cunoscut vreodată, „un mijloc de distrugere prin excelenţă. Ca să atenueze acest lucru, ca să-şi uşureze conştiinţa de om, a instituit premiile care-i poartă numele, pentru promovarea păcii şi pentru realizările din timp de pace”.

Sugerează că pe fizicienii din ziua de astăzi îi hărţuieşte un sentiment asemănător de vinovăţie:

„Am ajutat la crearea noii arme cu scopul de a-i împiedica pe duşmanii omenirii s-o desăvârşească ei înaintea noastră, ceea ce, dată fiind mentalitatea naziştilor, ar fi însemnat o distrugere de neconceput şi înrobirea întregii omeniri.

Fizicienii le-au pus arma la îndemână americanilor şi britanicilor, ca mandatari ai omenirii în integralitatea ei, ca luptători pentru pace şi libertate. Până acum însă nu am văzut nicio garanţie a păcii. Nu vedem nicio garanţie cu

privire la libertăţile care le-au fost promise naţiunilor prin Carta Atlantică[36]. Războiul a fost câştigat, dar pacea – nu…

I s-a promis omenirii că va scăpa de lipsuri, dar iată că mari părţi ale lumii se confruntă cu foametea, în timp ce altele trăiesc în abundentă…

Daţi-mi voie să fiu mai precis în legătură cu un singur caz, unul simptomatic pentru situaţia generală: cazul poporului din care fac parte şi eu, poporul evreu. Atâta vreme cât naziştii s-au dezlănţuit cu violentă numai – sau»

mai ales – împotriva evreilor, tot restul lumii a privit, pasivă; ba chiar, au fost încheiate acorduri şi tratate cu acea guvernare, mai mult decât evident criminală, a celui de-al Treilea *Reich*…

Dar, după ce toate acestea s-au întâmplat şi nu au fost împiedicate să se întâmple – cum stau lucrurile azi?…

…Este o curată ironie a sortii că ministrul de externe >

britanic le spune bieţilor evrei europeni – câţi au supravieţuit – c-ar face bine să rămână în Europa, fiindcă e nevoie de geniul lor şi acolo, în schimb îi sfătuieşte să nu încerce s-o ia înaintea cozii, ca nu cumva să dea naştere unor noi manifestări de ură – şi la noi persecuţii. Ei bine, mă tem că nu se pot abţine: cu cei şase milioane de morţi ai lor, au fost împinşi în faţa cozii, a cozii victimelor nazismului, cei mai mulţi în contra voinţei lor…

Situaţia necesită un efort curajos, o radicală schimbare a întregii noastre atitudini şi a întregii concepţii politice. Fie ca spiritul care l-a împins pe Alfred Nobel să creeze această măreaţă instituţie – spiritul de încredere şi certitudine, de generozitate şi frăţie între oameni – să prevaleze în minţile celor pe ale căror decizii se bazează destinele noastre. Altminteri, civilizaţia umană e condamnată”.

36 Declarație politică încheiată în august 1941, care definea țelurile Aliaților în perioada postbelică. Națiunile care au aderat la Cartă au semnat Declarația Națiunilor Unite, la 1 ianuarie 1942, pe baza căreia s-a constituit Organizația Națiunilor Unite după război.

Albert deplânge moartea celor 140.000 de victime de la Hiroshima şi a celor 74.000 de la Nagasaki. Şi folosirea în modul cel mai terifiant a energiei atomice.

Publicul crede că uraniul este un explozibil devastator şi că radiaţia şi suspensiile radioactive sunt cam acelaşi lucru. Istoria l-a învăţat pe Einstein că, odată instalată în mintea publicului o paradigmă incorectă, poate să dureze şi o sută de ani ca ea să fie dată la o parte şi înlocuită cu o formă de înţelegere ceva mai corectă.

Albert se adresează cotidianului *The New York Times*, citându-l pe Roosevelt:

„Ne confruntăm cu o realitate fundamentală, şi anume că, dacă ne dorim supravieţuirea civilizaţiei, trebuie să cultivăm ştiinţa relaţiilor dintre oameni – capacitatea oamenilor de toate felurile să trăiască laolaltă şi să lucreze laolaltă, într-una şi aceeaşi lume, în pace. Am învăţat – şi această învăţătură ne-a costat enorm – că a trăi şi a lucra laolaltă se poate face într-un singur fel – sub domnia legii. Dacă legea nu prevalează şi dacă nu suntem capabili, printr-o luptă comună, să gândim în alte feluri, omenirea este condamnată”.

Newsweek spune:

„Prin focul şi para incomparabile care se anunţă, abia dacă li se vor mai părea vizibile, celor interesaţi de cauză şi efect în evoluţia istorică, trăsăturile unui omuleţ timid, aproape sfânt, copilăros, cu nişte ochi căprui şi blânzi, cu contururile feţei căzute, precum ale unui dulău bătrân, sătul de lume, şi cu părul precum aurora boreală. Albert Einstein, e drept, nu a lucrat nemijlocit la bomba atomică. Dar acelaşi Einstein a fost precum tatăl bombei atomice din două puncte de vedere majore: 1) la iniţiativa lui a pornit cercetarea din Statele Unite pentru crearea bombei; 2) ecuaţia lui, $E = mc^2$, a fost cea care a făcut posibilă bomba din punct de vedere teoretic”.

La care, Albert comentează: „Dacă aş fi ştiut că germanii nu vor reuşi să producă o bombă atomică, n-aş fi mişcat nici măcar un deget” – după care, le închide uşa

reporterilor.

La Zürich, Mileva e de-acum slăbită, iar Tete este în continuare internat într-o instituţie de psihiatrie. Banii obţinuţi pentru Premiul Nobel, pe care Albert i i-a dat ei, s-au împuţinat. În mai 1948, în vârstă de şaptezeci şi trei de ani, Mileva moare singură. Sub patul ei, se află un pachet care conţine suma de 85.000 de franci.

Albert se plânge de dureri grave de stomac. Doctorii îi diagnostichează un anevrism pe traseul aortei abdominale. Se duce, împreună cu Helen Dukas, la Sarasota, la sudul Tâmpei, pe coasta Golfului Florida, ca să se odihnească şi să-şi refacă forţele.

Maya, sora lui Albert, i se alătură la Princeton. A emigrat şi ea în Statele Unite în 1939, cu toate că starea de sănătate precară a soţului ei l-a împiedicat s-o urmeze. El rămâne alături de rude la Geneva, unde moare în 1952. Maya locuieşte în casa lui Albert de pe strada Mercer, dar, în 1946, cade victimă unui atac cerebral şi aterosclerozei şi rămâne ţintuită la pat. Moare în 1951, în vârstă de şaptezeci de ani.

Albert continuă să frecventeze Institutul. Colegii îl plac, iar el este încântat când primeşte de la ei un cadou – un aparat de radio pe unde lungi şi scurte şi un *pick-up*.

Are părul cu desăvârşire albit acum şi mai ciufulit ca oricând. Are faţa brăzdată de riduri adânci. Are ochii apoşi. Are degetele atât de ţepene, încât nu mai poate cânta la vioară.

Îi scrie lui Max Born: „Sunt privit, în general, ca un fel de obiect pietrificat… Rolul acesta nu mi se pare foarte neplăcut, el corespunzând foarte bine temperamentului meu… E mai plăcut să dai, decât să primeşti. Cel mai bine este să nu mă iau nici pe mine însumi, nici mişcările maselor în serios, să nu mă simt ruşinat de slăbiciunile şi viciile mele şi să abordez lucrurile firesc, aşa cum vin, cu stăpânire de sine şi umor”.

Ambasada Statului Israel Washington, D.C. 17

noiembrie 1952

Stimate domnule Profesor Einstein.

Aducătorul acestei scrisori, doctor David Goitein de la Ierusalim, ocupă funcţia de Ministru al Ambasadei noastre de la Washington. El vine la Dumneavoastră cu întrebarea pe care Primul-Ministru Ben Gurion mi-a cerut să v-o transmit, şi anume, dacă aţi accepta Preşedinţia Israelului, în cazul în care ea v-ar fi conferită printr-un vot al Knessev-ului. Acceptarea Dumneavoastră ar presupune să vă mutaţi în Israel şi să vă luaţi cetăţenia statului. Prim-Ministrul mă asigură că, într-o asemenea situaţie, toate facilităţile şi toată libertatea de a vă duce mai departe marea muncă ştiinţifică vă vor fi asigurate de un guvern şi un popor pe deplin conştiente de semnificaţia supremă a strădaniilor Dumneavoastră.

D-l Goitein este abilitat să vă dea orice informaţie veţi dori, în legătură cu implicaţiile întrebării Prim-Ministrului.

Oricare ar fi decizia sau intenţiile Dumneavoastră, v-aş fi pe deplin recunoscător dacă aş avea posibilitatea de a discuta cu Dumneavoastră din nou, într-o zi sau două, în orice loc veţi considera potrivit, înţeleg anxietăţile şi dubiile pe care mi le-aţi transmis în această seară. Pe de altă parte, orice răspuns aţi avea să-mi daţi, mă grăbesc să vă asigur că întrebarea Prim-Ministrului poartă cu sine cel mai profund respect pe care poporul evreu îl poate

1. Textual: „Adunarea”, denumire dată parlamentului unicameral, cu sediul la Ierusalim, al statului Israel.

acorda oricăruia dintre fiii săi. Pe lângă sentimentul acesta de stimă personală r adăugăm sentimentul că Israelul este un stat mic în raport cu dimensiunile sale fizice, dar este în măsură să se ridice la nivelul măreţiei, întrucât ilustrează cele mai elevate tradiţii intelectuale şi spirituale, pe care poporul evreu le-a concretizat prin cele mai profunde minţi şi suflete ale sale, deopotrivă în Antichitate şi în vremurile moderne. Primul nostru

Preşedinte[37], aşa cum ştiţi, ne-a învăţat să ne vedem destinul în aceste mari perspective, ceea ce şi Dumneavoastră ne-aţi îndemnat adeseori să facem.

Prin urmare, oricare ar fi răspunsul Dumneavoastră la întrebarea care v-a fost pusă, am speranţa că vă veţi gândi cu generozitate la cei care v-au pus-o şi veţi aprecia înaltele ţeluri şi motive care i-au determinat să se gândească la Dumneavoastră în ceasul acesta solemn al istoriei poporului nostru.

Cu salutări cordiale.

Abba Eban

La care, Albert răspunde:

„Sunt profund emoţionat de oferta făcută mie de Statul nostru Israel şi deopotrivă întristat şi ruşinat de faptul că nu o pot accepta. Pe tot parcursul vieţii, m-am ocupat de chestiuni obiective, prin urmare îmi lipsesc şi aptitudinea naturală, şi experienţa de a lucra cu oamenii aşa cum se cuvine şi de a exercita funcţii oficiale. Chiar şi „numai pentru aceste motive, mă consider nepotrivit să îndeplinesc oficiile unei funcţii atât de înalte, presupunând că vârsta din ce în ce mai înaintată nu le-ar pune piedici tot mai mari puterilor mele. Sunt cu atât mai abătut în condiţiile date, cu cât relaţia mea cu poporul evreu a devenit cea mai puternică legătură umană din toată viaţa mea de când am devenit pe deplin conştient de situaţia noastră precară în rândurile naţiunilor lumii”.

Douăzeci de ani au trecut de când bandele de naziști au aprins ruguri pe care au ars cărţi în faţa Operei din Berlin – printre altele, cărţile lui Thomas Mann, Stefan Zweig, Erich Maria Remarque, André Gide, Ernest Hemingway, Heinrich Heine, Sigmund Freud, Karl Marx, Frank Wedekind, Vladimir Nabokov, Lev Tolstoi, Albert Einstein.

---

37 Primul președinte al statului Israel, de la înființarea sa, în 1948, a fost Chaim Weizmann (1874-1952), până la moartea acestuia, care a survenit cu o săptămână înaintea scrisorii reproduse aici. Semnatarul ei, Abba Eban (1915-2002), era, în acel moment, ambasadorul Israelului în Statele Unite.

Albert nu este convocat de Comisia pentru Activităţi Non-Americane[38]. Dar abia aşteaptă să se ia la trântă cu inchizitorii.

Are şi ocazia când primeşte o scrisoare din partea unui profesor de engleză din Brooklyn, William Frauenglass. Subcomisia pentru Securitate Internă a Senatului i-a trimis o citaţie lui Frauenglass pentru că, în urmă cu şase ani, a ţinut o conferinţă cu titlul: „Tehnicile predării interculturale în domeniul limbii engleze, ca mijloc de a depăşi prejudecăţile printre copiii de vârstă şcolară”. Profesorul a refuzat să depună mărturie, ceea ce înseamnă că Inspectoratul Şcolar Metropolitan al New York-ului îl va concedia. Îi scrie lui Albert, cerându-i sprijinul, care va fi de „cel mai mare ajutor în regruparea educatorilor şi a publicului, pentru a opune rezistentă acestui nou atac obscurantist”.

Răspunsul lui Albert este publicat în *The New York Times*.

„Problema cu care se confruntă intelectualii din această ţară este foarte serioasă. Politicienii reacţionari au reuşit să inocu

leze în public suspiciuni legate de orice efort intelectual, fluturându-i acestuia, pe dinaintea ochilor, un pericol din afară. Fiindcă până acum le-a reuşit, au trecut la suprimarea libertăţii de a preda şi la privarea de posturi a tuturor celor care nu se dovedesc obedienţi – adică să-i transforme în muritori de foame. Ce ar trebui să facă minoritatea intelectualilor împotriva unui asemenea rău? Cinstit vorbind, nu văd altă cale decât pe aceea revoluţionară a refuzului de a coopera, în sensul dat de

38 Este vorba de o comisie a Camerei Reprezentanților a Congresului Statelor Unite, care a funcționat din 1938 până în 1975, anchetând persoane și organizații sau instituții suspectate de legături fasciste sau comuniste, neavând legătură, dar fiind contemporană cu Subcomisia pentru Securitate Internă a Senatului, condusă de senatorul Joseph McCarthy (1908-1957), care investiga „dușmanul dinăuntru“ și care a dat naștere „mccarthy-ismului“.

Gandhi. Orice intelectual chemat în faţa unei comisii ar trebui să refuze de a depune mărturie, adică să fie pregătit să meargă la închisoare şi să fie minat din punct de vedere economic – pe scurt, să fie gata să-şi sacrifice binele personal în interesul binelui cultural al acestui stat. Refuzul de a depune mărturie trebuie să plece de la premisa că este o ruşine ca un cetăţean care nu are nimic să-şi reproşeze să se supună unei asemenea inchiziţii şi că asemenea metode inchizitoriale încalcă spiritul Constituţiei. Dacă suficienţi oameni vor fi pregătiţi să facă acest pas hotărâtor, atunci vor avea succes. Dacă nu, atunci intelectualii acestei ţări nu merită altceva decât sclavia care le este menită”.

Senatorul McCarthy îl numeşte pe Albert „un duşman al poporului american”. Ziarul *Washington Post* avertizează: „Dacă, în general, cetăţenii ar urma sfatul doctorului Einstein şi ar prefera să meargă la închisoare decât să depună mărturie, sistemul nostru reprezentativ ar fi paralizat. Dacă ne dorim o guvernare metodică, fiecărui martor citat ar trebui să i se ceară să vorbească”.

Albert este prea uzat şi prea slăbit, de-acum, ca să mai fie convocat. Stă în biroul său şi-şi îndeasă tutunul în pipă, şi-o aprinde, şi-o reaprinde. Norul de fum i se înalţă deasupra capului.

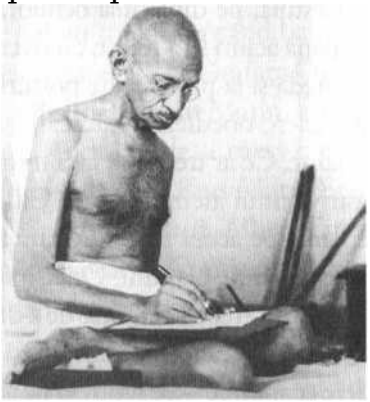

Gandhi redactând un text la Birla House[39] *din*

39 Casa unei familii de moguli ai afacerilor, unde Mahatma Gandhi și-a petrecut ultimele luni ale vieții și a fost asasinat în 1948, transformată

Mumbai, august 1942

CINCI

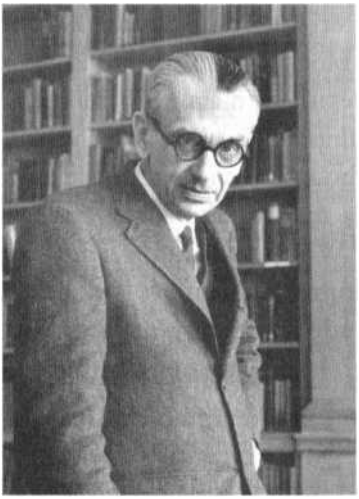

Kurt Gödel în faţa casei de pe strada Mercer, numărul 112, stă un bărbat sinistru, slăbănog, cu nasturii încheiaţi până la gât, şi priveşte fix la obloanele trase.

Bărbatul are 1 metru şi 68 de centimetri înălţime; poartă un costum alb de in şi o pălărie de fetru asortată. Are un chip ca de bufniţă. Nişte ochelari groşi, din cristal de stâncă, îi fac să pară mai mari ochii albaştri, pătrunzători.

Pare nehotărât, la cum se fâţâie pe pajiştea din faţa casei şi numără iar şi iar, cu voce tare, paşii care-l despart de verandă. Pe urmă, trece şi numără duzina de trandafiri roşii pe care-i poartă în mână, cu o carte de vizită prinsă de buchet, pe care scrie: „Celui mai drag prieten al meu, A.E. La mulţi ani. Kurt Gödel”.

Un şofer în uniformă le duce pe Isabella şi Mimi Beaufort la Liceul Sfântul David, într-o limuzină Chrysler Crown Imperial.

Cele două surori sunt înalte şi zvelte. Amândouă au capetele încadrate de păr blond, la fiecare strâns în câte o coadă înălţată, prinsă cu câte o eşarfă de mătase. Poartă rochii strânse în talie, cu model de buline albe, şosete până

---

astăzi în Muzeul Multimedia „Eternul Gandhi“.

la glezne şi sandale.

Se aşază comod pe locurile tapiţate cu catifea şi se pun la curent cu cea mai recentă corespondenţă primită de la tatăl lor văduv, Whitney Beaufort, care bate câmpii, ca de obicei, despre domeniul Beaufort Park de la Greenwich, din Connecticut, unde o suită întreagă de bone le-au crescut pe Isabella şi Mimi, în conacul supranumit Fortul.

Solitarul Whitney Beaufort a devenit, de-acum, o figură fragilă, ţ intuit într-un fotoliu rulant de o artrită reumatoidă şi de instalarea prematură a demenţei. Un valet şi câteva infirmiere îi satisfac toate nevoile. El nu mai apare decât la ora cinei, când mănâncă în tăcere. Personalul mai cuprinde un şofer mai în vârstă, plus grădinari, bucătari şi fete care ajută la bucătărie. În afară de faptul de a se lăsa îmbăiat, îmbrăcat şi aşezat pe fotoliul rulant, pentru a-şi face apariţia la cinele tăcute, Whitney Beaufort nu face nimic altceva decât să stea în pat.

Înainte de al Doilea Război Mondial, o procesiune parcă fără capăt de notabilităţi au fost oaspeţii soţilor Beaufort în conacul zis Fortul, inclusiv Franklin Roosevelt, pe vremea când era doar guvernator de New York.

Un alt musafir obişnuit era fondatorul şcolii pe care o frecventau Isabella şi Mimi, excentricul istoric Avery Whittingale III, de la Harvard. Spre amuzamentul lui FDR, Whittingale declama versurile ironice ale lui Edmund Clerihew Bentley, mai ales pe cele preferate ale lui Beaufort: „Geoffrey Chaucer / Era cel mai mare grosolan. *I* Dar asta nu l-a împiedicat să-şi vândă / Povestirile canterbureze”.

Specialişti internaţionali în literatura medievală vizitau Biblioteca Beaufort pentru a vedea cu ochii lor manuscrisul cu anluminuri al *Povestirilor din Canterbury*, de la începutul secolului XV. Istorici de artă veneau la Fort s-o cerceteze pe *Venus de la Urbino*, a familiei Beaufort, o pictură care înfăţişă o femeie uimitor de asemănătoare cu modelul utilizat de Tiţian pentru *La Bella*, de la Palatul Pitti de la Florenţa, *Fata cu haină de blană*, de la Viena, şi

Femeia cu pălărie cu pană, de la Sankt-Petersburg.

Din păcate, manuscrisul lui Chaucer şi tabloul de Tiţian au fost vândute în 1939. Picturile rămase pe pereţii Fortului sunt exemple îndoielnice de regionalism american din anii 1920 – nişte tablouri de importanţă minoră, semnate de Grant Wood, John Steuart Curry, Thomas Hart Benton şi unul de tinereţe al lui Andrew Wyeth.

Majoritatea cărţilor şi a gravurilor din bibliotecă au avut de suferit din pricina umezelii. Catalogul bibliotecii a fost împrumutat unei case de licitaţii de la New York, şi, de atunci, a dispărut. Până la sfârşitul anilor 1940, Beaufort Park, la fel ca şcoala frecventată de Isabella şi Mimi, a căzut într-o stare de dărăpănate.

Familia Beaufort suferă şi ea de snobism. Dacă se rostesc nume răsunătoare în conversaţia dintre membrii ei, cineva >

se găseşte să întrebe: „*Ăştia* cine mai sunt? A făcut vreunul dintre *ei* şcoala la Sfântul David, sau la Harvard, sau la Yale?” Sângele de familie bună, legăturile, numele, casele grandioase şi moşiile, recunoaşterea Societăţii, averile ţinute ascunse, obârşia – asemenea lucruri contează.

Tatăl fetelor a vrut dintotdeauna ca ele să înveţe la Sfântul David, la Princeton. Ceea ce nu spun avocaţii lui Whitney Beaufort nimănui este cât de prost se prezintă finanţele familiei. Pe scurt, banii se termină, şi anume în ritm alert.

Isabella şi Mimi poate că visează la o vreme când ar studia la Academia Regală de Muzică de la Londra. Din păcate, fondurile sunt insuficiente pentru a le permite să şi facă aşa ceva. Deocamdată, avocaţii familiei au reuşit să încheie un fel de înţelegere cu banca, să le fie achitate onorariile de la Sfântul David.

În timpul semestrului, surorile – Mimi are şaptesprezece ani, iar Isabella, un an mai puţin – locuiesc lângă Princeton, acasă la unchiul lor Bradley, unde au grijă de ele menajera şi servitorii lui. De acolo a sunat Mimi de

dimineaţă, din greşeală, şi a dat peste Albert Einstein.

Unchiul Bradley Beaufort rareori dă pe-acasă. Are o relaţie de prietenie personală apropiată cu soţii Eisenhower şi un post oarecare în Administraţie, secret nevoie-mare, la CIA, la Washington – este un fel de ofiţer de legătură cu Casa Albă.

Pe drum către Sfântul David, Mimi spune pe un ton coborât:

— Isabella, poţi să păstrezi un secret? Adevărat îţi spun – tocmai am vorbit cu Albert Einstein.

— Ce-ai făcut?

— Tocmai am vorbit cu Albert Einstein.

— Ai înnebunit?

— Zău c-am vorbit. Asta-i adevărul.

— Cu Einstein… hai, zău… cu *Einstein*? Cu Einstein… *alai*

— Îţi jur. Am făcut numărul de la farmacie. Şi l-am greşit. Am auzit o voce care mi-a spus: „Alo? Albert Einstein la telefon”. El are numărul 3412400, iar la farmacie, numărul este 3412499.

Isabella face ochii mari.

— Ai vorbit cu Albert Einstein?

— Exact cum îţi spun – am vorbit cu Einstein la telefon, zice Mimi.

— Şi cum e?

— Foarte prietenos. Are accent german. Şi un ton al vocii, de parcă-i vine întruna să râdă. Azi e ziua lui. împlineşte şapteş’cinci.

— Ce lucru minunat, zice Isabella, care se bucură de faptul că sora ei, Mimi, are parte mereu de „lucruri minunate”.

Într-una dintre camerele de muzică, umede şi cu plafonul înalt, Isabella şi Mimi exersează al doilea tempo din *Sonata pentru Pian şi Vioară în mi minor*-K.304, a lui Mozart.

La final, Isabella zice:

— E bine aşa… înc-o dată?

— Nu, trebuie să mergem, zice Mimi. La fizică. Ai uitat? $E = mE$

— Nu ţi-am spus deja de o sută de ori – eu nu pricep, şi pace, zice Isabella. Îmi pare rău, dar nu pricep.

— Ce-i cu tine, Isabella?

— E greu de înţeles. Hai să rămânem la muzică.

În aceeaşi dimineaţă, la câteva minute după ora zece, Albert şi bunul său prieten Kurt Gödel, silueta stranie, slăbănoagă, de mai devreme, care aştepta în faţa casei de pe strada Mercer, cu un buchet de trandafiri în mână, trec în pas agale pe străzi, purtând o conversaţie însufleţită.

Ca de obicei, plimbarea până la Institutul de Studii Avansate de la Princeton le ia o jumătate de oră. Trec în revistă denumirile florilor pe care le zăresc:

— Forsiţii, magnolii stelate, magnolii chinezeşti pe spaliere. Flori albe, roz, mov, zice Einstein.

— Flori de cireş, în curând lalele, narcise, hamamelii, sângeri înfloriţi, completează Gödel.

— Lucrarea Domnului, zice Albert. Lucrarea Domnului.

— Lucrarea Domnului, îl îngână Gödel.

Colegii lor de la Institut recunosc: sunt doi prieteni cu înfăţişări curioase, care umblă şi discută de la egal la egal. Există o nestăpânite şi un caracter lumesc al geniului arătat de Gödel care-l fascinează pe Albert. Gödel se pricepe să jongleze cu cele mai misterioase concepte filosofice şi matematice. Pe de altă parte, Albert – evreu, pacifist, socialist, cât om de ştiinţă, cât filosof – e singurul om la care Gödel se uită cu admiraţie.

Numai când vine vorba de gusturile în materie artistică, între cei doi, căile se cam despart. Albert, de bună seamă, îi adoră pe Mozart şi Bach; Gödel, în schimb – filmele lui Walt Disney.

Totuşi, au în comun gândirea despre universul spaţiu-timpului, a patra dimensiune. Iar Gödel crede şi el că materia se distribuie astfel încât structura spaţiu-timpului

este curbată şi deformată. Prin urmare, dacă ar călători suficient de rapid, o navă cosmică ar putea să ajungă în orice punct al trecutului, prezentului sau viitorului.

Născut la Brünn, în Imperiul Austro-ungar, Gödel a studiat la Viena şi a fost numit *Privatdozent* – conferenţiar ex

tern – al universităţii. În anii 1930, naziştii i-au desfiinţat postul, considerându-l pe Gödel „dubios" din punct de vedere politic. Urma să-i fie atribuit un alt post, cu condiţia să treacă „un test politic".

Erau bănuitori naziştii şi în privinţa celor trei vizite pe care le făcuse Gödel în Statele Unite.

În 1936, un student nazist fanatic şi-a ucis mentorul, pe Moritz Schlick, pe treptele Universităţii din Viena, ceea ce l-a făcut pe Gödel să dezvolte o frică de-a dreptul paranoică de asasinare.

Trei ani mai târziu, naziştii l-au declarat pe Gödel apt pentru serviciul militar, ceea ce l-a determinat pe acesta să fugă, împreună cu Adele, soţia lui. Au călătorit cu trenul, pe calea ferată transsiberiană, până în Japonia, şi de acolo cu vaporul până la San Francisco, unde au ajuns în martie 1940.

În cele din urmă, s-au instalat la Princeton, unde lui Gödel i-a fost reînnoit anual postul de la Institutul de Studii Avansate până în 1946, când a devenit membru permanent al Institutului şi a fost numit, prin urmare, în componenţa corpului profesoral.

A devenit cetăţean american în 1948, declarându-le celor care oficiau ceremonia că el unul găsea inconsecvenţe logice în Constituţia Statelor Unite. Albert, asistând la discuţii, s-a văzut nevoit să-i spună să tacă din gură, după care i-a distras atenţia, spunându-i glume răsuflate.

Odată, la Princeton, ipohondria lui acută l-a izbit pe Gödel cu frici care îşi aveau originea în atacurile de febră reumatică din copilăria sa, provocându-i două căderi nervoase şi amplificându-i sentimentul izolării.

Adele este ajutorul său în viaţă. Gödel a cunoscut-o la Viena, când el avea douăzeci şi unu de ani, iar ea era o dansatoare de douăzeci şi şapte, la clubul *Der Nachtfalter* („Fluturele de noapte”), din *Petersplatz*. Adele era catolică şi era divorţată. Avea faţa desfigurată de un semn din naştere. Părinţii lui Gödel au privit cu panică şi disperare această pereche formată din dragoste.

Obsedat de ideea că sistemele de refrigerare şi de încălzire precis elimină gaze care-i otrăvesc lui mâncarea, Gödel pare să se retragă din viaţă. Se uită iar şi iar la filmul lui Walt Disney *Albă-ca-Zăpada*, rulat de proiectorul său Kodak Kodascope – 16 milimetri Pageant Sound, evită contactele sociale şi se lansează în lungi conversaţii telefonice nocturne cu oricine stă să-l asculte.

Insistă pe lângă Adele să-i dea să mănânce unt, hrană pentru copii şi laxativ Castoria de la Fletcher. Ea încearcă să-i contracareze starea de spirit sumbră, aranjând lucrurile în aşa fel, încât să găzduiască un flamingo roz în grădiniţa lor din faţă, de pe Aleea Lane. Gödel bombăne că biata fiinţă este oribil de şarmantă.

Adele e cât se poate de mulţumită că soţul ei are un loc la Institut, pe care-l porecleşte „Căminul pensionarilor bătrâni”.

Numai cu Albert pare Gödel să-şi regăsească un soi de echilibru. Albert e cel mai cunoscut om de ştiinţă din toată

lumea. Gödel este cel mai mare logician al generaţiei sale, deşi numele lui nu înseamnă nimic pentru lumea largă.

În această frumoasă dimineaţă de primăvară din 1954, drumul pe care au luat-o îi duce prin cartierul unde numai foarte rar se arată albi. Localnicii negri îl recunosc şi-i zâmbesc, plini de afecţiune, lui Albert, care le întoarce zâmbetele. Rezidenţii se opresc şi se uită, în timp ce el îşi cumpără o îngheţată de pe strada Nassau.

Un băieţel negru se apropie în fugă de Albert, ţinând în mână un album.

— Puteţi să-mi daţi, vă rog, un autograf?

— Dar ce, tu ştii cine sunt eu? – întreabă Albert.

— Arătaţi ca doctor Einstein.

Albert îşi reaprinde pipa.

— Într-adevăr. Ia să vedem noi cine ţi-a mai dat autografe aici – şi deschide albumul de autografe. A, da, ia uite. Gödel.

Gödel se uită şi el să vadă semnătura: *Tony Galento*.

— Boxerul de categorie grea, îl informează Albert, apoi precizează: Tony Galento, zis Două-Tone. Locuieşte în Orange, New Jersey. Un metru şi 73 de centimetri înălţime. 109 kilograme greutate. Tony Două-Tone.

— Dar nu e corect să spui c-ar cântări două tone, observă Gödel.

— Arta cea nobilă a pugilatului merge mână în mână cu exagerarea, zice Albert. Galento a câştigat un premiu de zece dolari, pentru a fi mâncat cincizeci şi doi de crenvurşti, înainte să lupte cu Arthur DeKuh în ’32. A trebuit să-i fie tăiat şortul de box ca să-l mai cuprindă. Şi totuşi, I-a făcut *knock-out* pe DeKuh în patru runde.

Albert şi băieţelul negru se strică de râs.

— Ia uite, Gödel – autograful lui Jerry Lewis. Ştii cine este?

— Nu.

— Şi Frank Sinatra. Ai auzit de Sinatra?

— Premiul Oscar pentru cel mai bun actor într-un rol secundar, soldatul Angelo Maggio în *De aici în eternitate* – şi Gödel imită felul în care l-a întruchipat Sinatra pe soldatul Angelo: „Hai până la vreo cabină telefonică sau mai ştiu ce a? Şi-acolo-ţi arăt o cinzeacă de whiskey, pe care am dosit-o sub tricoul ăsta de sport, lăbărţat şi lălâu”.

— Nebunie, nu alta, zice băiatul. Ai-ai-ai-ai-ai!!

După care, Gödel începe să fredoneze *Cea mai bună lume este un spectacol de poveste*[40] – cu accentul său

40 From Here to Eternity, film din 1953, în regia lui Fred Zinnemann.

greoi, nemţesc.

Albert i se alătură şi încep să cânte şi să danseze în duet.

— Extraordinar, zice Albert. Cum de ştii aşa ceva?

— Am învăţat cu Adele. De la „Fluturele de noapte”. Bunicul meu, Joseph, era cântăreţ, membru al Societăţii Bărbaţilor Cântăreţi din Brünn – *Brünner Männergesandverein*.

— Clubul vesel? – zice Albert. Bravo. Un club vesel, plin de veselie.

Gödel se întunecă la faţă.

— Există alte lumi şi fiinţe raţionale, de un soi diferit şi superior. Lumea în care trăim nu este singura în care vom trăi ori am trăit.

— Da ’mneavoastră, domnii, aveţi ceva de scris? – vrea să ştie băiatul cu albumul.

— Eu am, zice Albert. Dar tu, dacă vrei să fii un colecţionar serios de autografe, trebuie să ai mereu la tine ceva de scris – după care îşi scoate stiloul Waterman 22 Taper şi zice: Uite. Asta-i laboratorul meu.

— Mă gândeam că i l-ai dat lui Paul Ehrenfest, la Leiden, nu? – zice Gödel.

— Ala era stiloul Waterman cu care am scris pentru prima oară că $E = mc^2$.

Albert îşi semnează bucuros autograful şi, aplecându-se, pescuieşte un bănuţ din buzunar, pe care i-l dă băiatului.

Copilul, râzând, îi ciufuleşte claia de păr lui Albert.

— Ai face bine să-i ceri autograful şi prietenului meu, profesorul Gödel, aici de faţă, zice Albert.

— De ce?

— Pentru că lucrările lui Kurt Gödel în privinţa bazelor matematicii au schimbat lumea în care trăim.

— A făcut şi el o bombă?

— Nu, n-a făcut.

— E un geniu, ca şi tine?

— Da, e un geniu. Dacă şi el, ca şi mine, înţelege

întregul univers, de la cea mai mare galaxie până la cea mai măruntă 242

particulă elementară, nu ştiu. Dacă şi el, ca şi mine, va descoperi principiile pe care se sprijină totul, formulând o teorie unificată a câmpurilor, vom vedea…

— Foarte bine, zice băiatul. Semneaz-aici, domnule Kurt.

Gödel îşi semnează numele, adăugând: 2 + 2 = 4.

— Ştiu asta, zice băiatul.

— Atunci, înseamnă că şi tu eşti un geniu matematic, îl proclamă Gödel.

— Nebunie, nu alta, zice băiatul. ’mneavoastră, domnilor, sunteţi nişte mari figuri.

Când îi întinde stiloul înapoi, apasă pe butonul pompei de cerneală, care-i face lui Albert două pete mari, negre, pe mâini.

— Poţi să-l păstrezi, îi spune Albert, râzând şi ştergându-şi cerneala neagră cu batista.

Băiatul o ia din loc, fugind, fluturându-şi deasupra capului albumul cu autografe şi stiloul cel nou.

Albert şi Gödel îşi continuă plimbarea.

— Mă simt apropiat de cei oprimaţi, zice Albert. Poate că ei vor moşteni Pământul[41] şi ni se vor alătura în viaţa de apoi. Spune-mi, Kurt, dumneata crezi în viaţa de apoi?

— Da, cred. Trebuie să existe o altă lume, dincolo de cea de fată.

— De ce?

— De ce nu? – îi întoarce vorba Gödel. Care ar fi motivul pentru care l-ai crea pe om dacă pe urmă nu i-ai îngădui să realizeze decât unul din mia de lucruri pe care este capabil să le realizeze? Uite, dumneata şi eu am venit pe lume fără să avem habar pentru ce am venit sau de unde am venit. Cine îşi îngăduie să spună că vom pleca de pe aceeaşi lume, la fel de fără habar cum am venit? După

41 Trimitere la una dintre fericiri, din Evanghelia după Matei (5, 5): „Fericiți cei blânzi, că aceia vor moșteni pământul“.

toate probabilităţile, Pământul oricum se va sfârşi.

— O cunoaştere a unui ceva pe care nu-l putem pătrunde, zice Albert, a manifestaţiilor motivului celui mai profund şi a frumuseţii celei mai răzbătătoare – această cunoaştere şi această emoţie se constituie în atitudinea cu adevărat religioasă; în sensul acesta, şi numai în el, sunt un om profund religios.

— Cum zic, lumea oricum se va sfârşi.

— Bineînţeles, zice Albert, surprins de intensitatea viziunii lui Gödel în privinţa faptului că Pământul oricum se va sfârşi.

— Cred că vom pătrunde în lumea următoare cu amintirile din această lume, zice Gödel, şi că lucrurile de bază vor fi păstrate, cu certitudine. Ştii care este cea mai răspândită ecuaţie?

— $E = m^{3}$(1243)

— Nu, zice Gödel. Este 2 + 2 = 4.

— Ha, ha, ha, zice Albert. „Că a ta este… U1

— Viaţa este… dă să spună Gödel.

— „Că a ta este „repetă Albert.

Apoi, dănţuind care-n sus şi care-n jos pe stradă, psalmodiază împreună:

— „În felul ăsta se va sfârşi lumea… În felul ăsta se va sfârşi lumea… În felul ăsta se va sfârşi lumea – nu cu vreun bang, ci c-un scâncet”. 2

Rămas fără suflu, Albert se opreşte şi zice:

— Fii cinstit cu mine, Kurt Gödel: dumneata mănânci? – la care Gödel scoate un chicotit strident. Nu-i deloc amuzant, doctor Gödel, continuă Albert.

— *Dumneata* mănânci ca să te consolezi, îi răspunde Gödel, fiindcă n-ai reuşit să formulezi o teorie unificată a câmpurilor, prin care să unifici mecanica cuantică şi teoria

---

42 Trimitere la un pasaj din rugăciunea Tatăl nostru, din Evanghelia după Matei (6, 13): „Că a ta este împărăția, și puterea, și slava în veci.

43 Aceste versuri constituie ultima strofa din poemul The Hollow Men {Oameniigăunoși - 1925) de T.S. Eliot (1888-1965).

generală a relativităţii.

— Şi nu crezi în ea? – întreabă Albert.

— Nu.

— De ce nu?

— Pentru că nu cred în ştiinţa naturală, zice Gödel. Ce-a reuşit să realizeze? Televiziunea şi bombele. Dar dumneata nu crezi în matematică?

Albert îşi saltă în sus bretelele pantalonilor care-i atârnă. Zice:

— Cred în intuiţie.

— În Dumnezeu? – zice Gödel.

— Dumnezeu nu se consultă cu mine, zice Albert. Din păcate, nu. De ce universul se extinde în timp, ei? Fiindcă, într-adevăr, asta face – se extinde. Există un nou spaţiu-timp.

Gödel îşi ridică privirile spre cer. Zice:

— Trăim într-o lume în care sunt distruse nouăzeci şi nouă dintr-o sută de lucruri frumoase. Lumea nu pricepe. Nu pricepe o iotă din ce spunem noi aici.

— De asta nu mănânci dumneata, Kurt?

— Nu mănânc pentru că medicaţia care mi-a fost recomandată nu e corectă. Pentru că doctorii mei nu ştiu să scrie. Vor să mă interneze într-un spital de psihiatrie. Mormântul meu o să se găsească într-un azil de nebuni. Al dumitale?

— Mormântul meu, zice Albert, o să fie loc de pelerinaj.

— O să vină pelerinii să vadă moaştele unui sfânt? – râde Gödel.

— Da, zice Albert. De rămăşiţele dumitale pământeşti, Kurt, ce-o să se aleagă?

— Am de gând să fie incinerat, chicoteşte iar Gödel, şi-anume, timp de nouăzeci de minute, la o temperatură de 760 până la 1.150 de grade Celsius. Fără piatră de mormânt. Fără „Odihnească-se în pace”. Nici *Requiescat in pace*. De unde ştim noi c-o să ne odihnim în pace? Eu am încredere în matematică. N-am încredere în limbaj.

— Şi nimeni n-are încredere în vreunul dintre noi, zice Albert. Aici, la Princeton, sunt privit ca prostul satului – ştiu asta. Dumneata, Kurt, ce-ţi doreşti cu adevărat?

— Să mă tină minte lumea ca fiind omul care a desco→

périt faptul că nu poţi avea încredere în limbaj. Dar dumneata?

— Să nu mă tină minte lumea ca fiind omul care a în

ventat bomba atomică. Ştii care a fost cea mai mare greşeală pe care am făcut-o vreodată?

— Spune-mi, zice Gödel.

— Să semnez cu acea scrisoare adresată preşedintelui Roosevelt, în care susţineam ideea construirii bombei.

— Poţi fi iertat. Exista o mare probabilitate ca germanii să fi lucrat şi ei în acelaşi sens şi să fi reuşit s-o construiască primii, după care să se fi folosit de acea monstruozitate, ca să devină rasa dominantă. Şi-acum, ce ai de gând să faci?

— Să-i trimit un bilet lui Bertrand Russell, în Anglia. Poate să publice el acolo ceea ce credem noi că trebuie făcut. „Vom ajunge să-i punem capăt speciei umane, sau va renunţa omenirea la război? Oamenii nu vor să aibă de-a face >

cu această alternativă, pentru că este atât de greu de abolit războiul”. Este, oare, ceva ignobil să încerci să previi distrugerea întregii vieţi de pe Pământ?

În faţa Institutului, atenţia lui Gödel este brusc atrasă de vederea siluetei înalte, foarte subţiri, a unui bărbat încruntat. Zice, în şoaptă:

— Vai de mine! Ce-am văzut cu coada ochiului? Pe cineva care-ncepe cu O.

— Credeam că este în Insulele Virgine, pe Sfântul Ioan, zice Albert.

— Daţi-mi voie să vă urez o aniversare fericită, zice Oppenheimer[44].

---

44 E vorba de Julius Robert Oppenheimer (1904-1967), considerat unul

— Mulţumesc, dragă domnule director.

Cu aerul său de patrician, înalt şi deşirat, născut în anul dinaintea celui în care Albert şi-a formulat ecuaţia, $E = m^3$[45], Oppenheimer îi întinde acestuia un pachet. Zice:

— Veniţi la mine-n birou la ora prânzului să vă celebrăm cu o băutură. Şi dumneata, Kurt.

— Putem să ne aşteptăm la vreunul dintre cocteilurile dumneavoastră celebre? – întreabă Gödel.

— Puteţi, într-adevăr, zice Oppenheimer, şi pleacă la treburile lui.

Câţiva studenţi se opresc în faţa uşilor de intrare ale Institutului ca să observe întâlnirea celor trei.

Albert îşi desface pachetul aniversar, pe care i l-a dat Oppenheimer. Înăuntru, găseşte un exemplar din *Bhagavad Gital.*

A înserat şi o dedicaţie, Oppenheimer, în care a scris: „*Liniile de bătălie* ni se aplică şi nouă. La mulţi ani celui mai mare dintre oamenii de ştiinţă. J.R.O”.

Albert citeşte:

— „În bătălie, în pădure, la marginea prăpastiei din munţi, / Pe marea cea sumbră şi vastă, printre săgeţi şi suliţe, / În somn, în confuzie, în adâncurile ruşinii, / Faptele bune făcute de om înainte, ele singure-l apără”.

Când Albert şi Gödel pătrund în Institut, o mulţime de studenţi şi profesori izbucnesc într-un ropot de aplauze spontan. Mulţi au venit pregătiţi cu aparatele de fotografiat şi-l pozează pe Albert.

Păstrându-şi deopotrivă calmul şi umorul, Albert face aşa cum speră studenţii, fotografi de ocazie, să-l vadă făcând, exact ce-a făcut şi la cea de-a şaptezeci şi două să

---

dintre creatorii bombei atomice, fiindcă, în perioada celui de-al Doilea Război Mondial, era directorul Laboratorului de la Los Alamos al Universității statului California, unde au fost con- struite primele bombe.

45 „Cântecul lui Dumnezeu“, text sacru în limba sanscrită, parte a epopeei hinduse antice Mahabharata. Din textul acesta se spune c-ar fi citat Oppenheimer, asistând la prima detonare, experimentală, a unei bombe atomice: „Iată-mă ajuns Moartea, cositoarea de suflete“.

aniversare, când Arthur Sasse, fotograful agenţiei *United Press International*, s-a chinuit ceva timp să-l convingă să se mai lase o dată fotografiat de ziua de naştere, la Clubul de la Princeton: Albert le scoate limba.

Studenţi şi profesori deopotrivă îl ovaţionează, pe urmă izbucnesc într-un asurzitor „La mulţi ani, cu săăănătaaa-te!”

Johanna

După-amiază, Johanna Fan to va se prezintă la casa de pe strada Mercer ca să-i aranjeze lui Albert părul.

Cei doi se cunosc încă din anii 1920. Născută în Cehoslovacia, cu douăzeci de ani mai tânără decât Albert, Johanna este curator al hărţilor la Biblioteca Universităţii Princeton, din primii ani 1950; în plus, alături de *Frau* Dukas, este angajată cu jumătate de normă ca secretară şi asistentă personală a profesorului Einstein.

Lui Albert, îi place la nebunie grija cu care Johanna îi piaptănă şi-i tunde claia de păr alb şi rebel şi-i aranjează din foarfece mustaţa. Smocuri din ea se adună pe cearşaful pe care i l-a desfăşurat peste umeri. Atenţia pe care i-o dă ea pare să-i încurajeze lui verbozitatea.

— Am darul să atrag toţi nebunii de pe faţa Pământului, îmi pare rău de aceşti oameni. O femeie mi-a cerut şase autografe ca să le lase ceva copiilor ei, fiindcă nu are nimic altceva de lăsat.

— Şi ai crezut-o?

— Nu. Dar să le trimitem oricum autografele alea. Şi este un fizician care zice că eu sunt matematician, iar un altul, matematician, zice că sunt fizician. Poate îmi spun Joseph McCarthy şi Comisia lui ce sunt eu, de fapt. M-am săturat de cum îl persecută pe Oppenheimer. De ce nu se uită şi la ce-a făcut Heisenberg pentru Hitler?

— Heisenberg e un bun pianist.

— Cam la fel de bun, ca pianist, cum era Hitler, ca pictor.

— Heisenberg vrea să vină să te viziteze.

— Ha-ha-ha. N-o să fiu acasă.

— La fel vrea şi fiul lui Niels Bohr.

— Aage Bohr e mai simpatic decât Heisenberg, numai că vorbeşte prea mult.

Ignorând faptul că Johanna îl tunde, Albert se răsuceşte pe scaun, către pian.

— Visurile din starea de trezie mi le trăiesc în muzică, îmi revăd viaţa în termeni muzicali.

— Ştiu.

— Serios? Ascultă… – şi începe să cânte *Sonata pentru Pian nr. 16 în de major*, K.545, de Mozart. Din muzică-mi iau cea mai mare bucurie în viaţă.

Johanna îl ascultă cântând, ea legănându-şi capul după ritmul muzicii, aşa cum el se leagănă pe scaun, extaziat.

Frau Dukas nu-şi mai vede capul de treburi pe strada Mercer.

Face un caz întreg în legătură cu aranjamentele pentru concertul de seara, la fel cum a făcut şi la cel din 1952, când Cvartetul de la Juilliard a cântat Bartók,

Beethoven şi Mozart. Albert a fost invitat să i se alăture.

Pentru concertul din această seară însă, Albert are o idee năstruşnică. Profită de un moment în care *Frau* Dukas nu-l aude, ridică telefonul şi formează numărul pe care şi l-a notat pe scrisoarea primită de la Max Born.

Răspunde chiar Mimi Beaufort.

— Alo, Mimi?

— Da.

— Albert Einstein la telefon.

— Speram să fiţi dumneavoastră. Vreau să vă urez mulţi ani fericiţi.

— Vai, dar îţi mulţumesc. Mulţumesc, Mimi.

— Ce mai faceţi, domnule doctor Einstein?

— Având în vedere c-am supravieţuit în triumf nazismului şi celor două neveste, fac foarte bine. De la ce te-am luat?

— De la muzică.

— Da? Ce muzică?

— Al doilea tempo din *Sonata* lui Mozart *pentru Pian şi Vioara în mi minor*, K.304.

— Ai vioara la îndemână?

— Sigur că da, zice Mimi.

— Poţi să mi-l cânţi şi mie?

— Sigur că pot.

Albert o ascultă, extaziat. Strigă:

— Bravo! Bravo! – apoi, mânat de entuziasm, începe să zică repede: Trebuie neapărat să vii peste zece zile de-acum, la mine acasă. Câţiva muzicieni minunaţi vin să-mi ofere *i* >

un concert aniversar – nu cine ştie ce. Vreau să fii şi dumneata de fată. Vrei să vii şi să-mi cânţi?

— Sigur că da. La ce oră?

— La şapte şi jumătate. Îmi cunoşti adresa?

— Sigur că da – tocmai ce-am căutat-o în cartea cu numerele de telefon.

— Îţi place îngheţata?

— Sigur că-mi place.

— Şi mie. Cântăm nişte Mozart şi mâncăm îngheţată.

— Pot s-o aduc şi pe sora mea, Isabella? Ca să cântăm sonata de Mozart amândouă?

Albert îşi părăseşte biroul şi pleacă s-o caute pe *Frau* Dukas. O găseşte în bucătărie. Îi spune:

— Lipsesc de acasă vreo două ceasuri.

— Unde mergi?

— La Institut, cu Gödel, zice Albert. Dumneata eşti ocu* * >

pată cu pregătirile pentru petrecere. Nu trebuie să-ţi stau în cale. Da, şi mai e ceva, Helen – vreau să am o întrevedere cu Otto Nathan, cu care eşti coexecutor al testamentului meu. Vezi, te rog, să avem destulă îngheţată pentru musafirii din această seară.

Albert îşi părăseşte locuinţa şi porneşte pe strada Mercer, dirijându-şi propria interpretare după *o mică serenadă* a lui Mozart: „Dzz-da-d/z da-d/z-da-d/z-da-dzz! Dzz-da-d/z da-z-dadzz-da-dzz!”

Nu bagă de seamă la Fordul negru marca Tudor Sedan, ai cărui şofer şi pasager de alături îi aruncă priviri fugitive.

Cei doi bărbaţi aşteaptă ca el să se facă nevăzut, şi abia apoi coboară din maşină şi se îndreaptă spre uşa din faţă a casei profesorului Einstein.

Frau Dukas le deschide uşa celor doi vizitatori.

Se gândeşte că sunt, poate, cercetători creştini, sau martori ai lui Iehova, sau de la Biserica Scientologică.

Unul dintre ei, cu grumazul gros, îi rânjeşte, arătându-şi dinţii gălbejiţi.

— Putem să vă reţinem câteva momente?

— Mă tem că nu-mi văd capul de treburi, zice *Frau* Dukas.

— Sunteţi Helen Dukas? – vrea să ştie al doilea individ.

— Da, sunt. Pot să vă fiu de folos cu ceva?

— Sunteţi secretara şi menajera profesorului Einstein?

— Da, sunt. Doctor Einstein lipseşte în acest moment. Vreţi să faceţi o programare, să vorbiţi cu dumnealui?

— Adevărul este, revine primul interlocutor, că dumneavoastră sunteţi cea cu care am dori să vorbim.

— Eu…? Despre ce vreţi să vorbiţi cu mine? Cine sunteţi, de fapt?

Amândoi bărbaţii scot câte un portvizit negru, în care îşi ţin ecusoanele de angajaţi ai Biroului Federal de Investigaţii, agenţi speciali ai sucursalei din Newark, New Jersey, a Biroului: agent special John Ruggiero şi agent special Jan Grzeskiewicz.

— De la FBI? – se miră *Frau* Dukas. Dar ce, s-a întâmplat ceva rău?

— Nimic rău, *Frau* Dukas, îi spune cel cu dinţii gălbejiţi, pe nume Ruggiero. Am dori numai câteva momente în care să clarificăm nişte aspecte.

— Foarte bine. Numai să nu dureze mult. Poftiţi înăuntru.

— Putem să discutăm în linişte? – întreabă celălalt, pe nume Grzeskiewicz.

Frau Dukas îi conduce pe cei doi în camera de lucru a lui Albert.

Grzeskiewicz se întoarce cu spatele către *Frau* Dukas şi colegul său. Bagă mâna sub haină şi pune în funcţiune un mic sistem de înregistrare – un aparat Protona Minifon. Ceasul său are un microfon încorporat. Ruggiero scoate un carneţel şi un pix. El este cel care pune întrebările:

— Sunteţi în serviciul profesorului Einstein din 1928?

— De atunci sunt, da.

— Ca secretară şi menajeră?

— Da. Înainte, soţia profesorului Einstein îndeplinea sarcinile acestea două. Şi gătea.

— Eisa, la Berlin?

— Elsa, da, zice *Frau* Dukas. Acum vreo douăzeci şi cinci de ani, la Berlin. Iar acum, doctor Einstein are şaptezeci şi cinci. E slăbit. Nu stă bine cu inima. Vă reamintesc, domnilor, că am treabă.

— Şi noi, doamnă, şi noi, zice Ruggiero, schiţând un zâmbet, după care scoate un pachet de ţigări Camel. Doriţi o ţigară?

— Nu, zice *Frau* Dukas.

Ruggiero îşi aprinde o ţigară. Zice:

— Am primit ordin să vă întrebăm dacă sunteţi la curent sau dacă aţi auzit vreodată de un anume Gheorghi Mihailovici Dimitrov. Ce ştiţi despre el?

— Despre Dimitrov? C-a fost acuzat, împreună cu alţi comunişti, c-ar fi pus la cale incendiul din *Reichstag*, şi c-a fost achitat.

Ruggiero începe să citească din carneţelul pe care-l ţine în mână:

— „Dimitrov s-a stabilit la Moscova, de unde, în calitate de secretar-general al Comitetului Executiv al Cominternului[46], a încurajat cristalizarea unor mişcări de tip front popular împotriva naziştilor, numai nu şi când Stalin coopera cu Adolf Hitler. În cursul anului 1944, a dirijat rezistenţa faţă de guvernul-satelit din Bulgaria, care era susţinător al Axei, şi în anul următor, 1945, s-a întors în Bulgaria, unde a fost imediat desemnat în funcţia de prim-ministru al unui guvern de front patriotic, dominat de comunişti. Preluând un control dictatorial asupra chestiunilor politice, a reuşit să consolideze puterea comunistă, ceea ce a culminat cu formarea, în 1946, a Republicii Populare Bulgaria”. L-a vizitat pe doctor Einstein la Berlin.

— Eu nu ţin minte aşa ceva. Şi, oricum, doctor Einstein primea foarte puţine vizite şi-şi rezolva treburile prin corespondenţă.

— Aveţi copii după scrisorile profesorului Einstein, *Frau* Dukas?

— Niciuna pe care s-o am la îndemână.

— Vă interesează politica?

— Numai în sensul că am fost contra venirii la putere

46c are a funcționat între 1919 și 1943, susținând instaurarea comunismului global.

a lui Hitler în Germania. Cercul meu de prieteni de acolo erau toţi evrei. Mă interesa, mai presus de orice, tot ce-i privea pe evrei. Şi acum la fel, nu mă interesează în viaţă decât ceea ce-i priveşte pe evrei – şi pe doctor Einstein. Sugeraţi cumva că doctor Einstein ar avea simpatii comuniste?

— Credeţi c-ar avea vreun temei o asemenea presupunere? – întreabă Ruggiero pe un ton apologetic.

— Nu, nu cred.

— Atunci, sunteţi de acord, *Frau* Dukas, că, poate, odată cu trecerea timpului, memoria vă mai joacă feste?

— În legătură cu ce anume?

— Cu nume, date, locuri, zice Ruggiero. Care au de-a face cu viaţa pe care a dus-o doctor Einstein la Berlin, între 1928 şi 1933. Avem dovezi că secretara principală a profesorului Einstein de pe atunci, Elsa Einstein, sau fiica lui vitregă mai mare, avea legături cu anumiţi curieri comunişti.

— Fiica lui vitregă i-a fost secretară până în 1926, când s-a măritat. De-atunci, a murit. La fel şi Elsa.

— Ţineţi minte apartamentul profesorului Einstein?

— Bineînţeles.

— Care avea câte două intrări şi ieşiri. Pe scara principală, se ieşea pe *Haberlandstrasse*. Şi pe cealaltă scară?

— Scara servitorilor dădea pe *Aschaffenburger Strasse*.

— Numai bună pentru nişte curieri ca să intre şi să iasă, fără să fie remarcaţi de nimeni.

— Dacă spuneţi dumneavoastră… Nu mi-a trecut niciodată prin minte aşa ceva.

— Mie mi-a trecut, zice Ruggiero. Din cauza sănătăţii sale şubrede, în martie 1928, doctor Einstein a fost nevoit să mai angajeze o secretară. Elsa Einstein a stat de vorbă cu sora dumneavoastră, Rosa, de la Organizaţia Orfanilor Evrei. Rosa şi-a recomandat sora – pe dumneavoastră. Şi v-

aţi prezentat la interviu pe *Haberlandstrasse*, numărul 5, în ziua de 13 aprilie 1928 – era într-o vineri.

— Da. Şi eram hotărâtă să refuz postul.

— De ce?

— Pentru că habar n-aveam de fizică.

— Dar aveaţi legături cu comuniştii?

— Evident că nu.

— Dar cumnatul dumneavoastră, Sigmund Wollenberger, era comunist – la fel şi nepotul aceluia, Albert Wollenberger. Când a venit doctor Einstein în Statele Unite, mătuşa lui Wollenberger i-a fost garantă. Iar implicarea profesorului Einstein într-o mulţime de organizaţii comuniste era cunoscută şi în Germania, şi după ce a plecat de acolo. Era membru al mai multor consilii de administraţie: al căminelor de copii, Ajutorul Roşu”, al Societăţii Prietenilor Noii Rusii, al Fondului de Asistentă Internaţională a Muncitorilor şi al Comitetului International împotriva Războiului Imperialist;

— O fi fost. Nu ţin minte.

— Spuneţi că n-a fost niciodată comunist? – doctor Einstein, vreau să spun.

— Bineînţeles că n-a fost.

— Dar nici anticomunist?

— Probabil că nu.

— Şi dumneavoastră?

— La fel.

— Nu sunteţi anticomunistă?

Frau Dukas tace.

Ruggiero se întoarce către omul cu înregistrarea sonoră, Grzeskiewicz:

— Tu ai vreo întrebare, colega?

— Nt, zice Grzeskiewicz.

— Foarte bine, *Frau* Dukas. Vă mulţumim pentru colaborare. Aţi fost foarte amabilă, zice Ruggiero.

— N-aveţi pentru ce.

— Îmi promiteţi solemn că această întrevedere va rămâne confidenţială?

— Şi dacă nu rămâne?

— Dacă nu rămâne, veţi fi arestată, în baza prevederilor Legii Spionajului. Reputaţia profesorului Einstein va fi călcată în picioare. Doar nu vreţi s-o luaţi şi dumneavoastră pe calea soţilor Rosenberg[47], nu?

Frau Dukas face mari eforturi ca să-şi ţină furia în frâu. Zice:

— *Aţi şi uitat*? Aţi uitat că Sartre a numit acel proces un linşaj legal, care n-a făcut decât să mânjească de sânge o întreagă naţiune?

— Şi doctor Einstein a protestat, nu-i aşa, *Frau* Dukas? La fel ca Bertolt Brecht, ca Dashiell Hammett, ca Frida Kahlo.

— *Vă rog să faceţi bine să plecaţi*, zice *Frau* Dukas.

— Atunci, *Frau* Dukas, faceţi şi dumneavoastră bine şi nu vorbiţi cu nimeni despre această vizită a noastră, da? – zice Ruggiero. Pur şi simplu, noi n-am fost aici, bine?

Frau Dukas îi conduce în tăcere până la uşă.

— O zi bună, *Frau* Dukas, îi spune agentul special Ruggiero.

Ea se teme deja, drept care nu-i mai răspunde nimic. Stă o vreme şi se uită după cei doi, care se îndreaptă agale către Fordul negru, părând foarte mulţumiţi de ei înşişi.

Dar agenţii de la FBI nu pleacă de pe strada Mercer imediat. Ruggiero se întoarce către colegul său, Grzeskiewicz. Zice: – Te gândeşti şi tu la ce mă gândesc şi eu?

— Că ne-a spus o grămadă mare de rahaturi?

— Da.

— Exact la asta mă gândeam, colega – şi Grzeskiewicz scoate aparatul de înregistrare, dă banda

47 Julius și Ethel Rosenberg (1918, respectiv 1915 - 1953) au fost doi soți, evrei americani, acuzați, arestați, condamnați și executați pe scaunul electric pentru spionaj militar în favoarea Uniunii Sovietice - le-ar fi livrat sovieticilor secrete ale bombei atomice americane.

înapoi şi selectează la întâmplare un pasaj, ca să verifice dacă a funcţionat ca lumea: „Şi acum la fel, nu mă interesează în viaţă decât ceea ce-i priveşte pe evrei – şi pe doctor Einstein. Sugeraţi cumva că doctor Einstein ar avea simpatii comuniste?”

— Păi, da, fiindcă Ie şi are, zice Ruggiero, pornind motorul şi luând-o cu maşina din loc. L-am prins – pot să-i pregătească de pe acum celula.

— Şi pe Scânteiuţă[48]? – chicoteşte Grzeskiewicz.

— Presupun că da.

— L-ai văzut vreodată pe Scânteiuţă la lucru?

— Evident, zice Ruggiero. Era un tip legat deja în curele. I-a venit rândul să-şi spună ultimele vorbe. În camera de execuţie, se auzea huruind un ventilator de aspiraţie. Un *zbang* sonor, da sonor, nu glumă, şi tipul a intrat în convulsii timp de vreo cinşpe secunde. Pe urmă, i-au mai tras o porţie de curent. Asta, ca să condamne crimele strigătoare la cer împotriva umanităţii. Oamenii au nevoie să cunoască istoria.

— Şi care au fost ultimele vorbe ale tipului?

— Am uitat.

— Ale lui Einstein ăsta, care crezi c-or să fie?

— Ştiu şi eu? – zice Ruggiero.

— Eventual, că $E = mc^2$?

— Bună, asta! Să ştii că ai dreptate.

— Da’ ştii ce-nseamnă asta?

— Ce, că $E = mr$?

— Da, ce-nseamnă?

— De unde dracu’ să ştiu?

— Vreun căcat jidovesc?

— Jidovesc sau comunist.

— Tot aia.

— L-am răstignit.

48 Old Sparky era porecla dată scaunelor electrice dintr-o serie de state americane; unele dintre ele au rămas în uz și au fost folosite până în primii ani 2000. In alte state, porecla era Old Smokey (aproximativ: „Fumărache“).

— Singur s-a răstignit.

— Ca Iisus Cristos.

— Ei, colega, să nu mergem chiar aşa departe. Suntem în Statele Unite aici.

În ziua de 24 martie 1954, într-o miercuri dimineaţă, la noul magazin deschis de Ann Taylor în Piaţa Palmer-Vest, Isabella şi Mimi îşi aleg rochiile pentru petrecere cu mare grijă.

Mimi alege o rochie de cocteil din mătase neagră, făcută din şantung satinat. Fusta, pe sub căptuşeală, are cusută o crinolină, ca să pară mai amplă. Juponul, pe latura de jos, e tivit cu panglică. Îşi cumpără şi o pereche de pantofi de un argintiu închis, cu tocuri scurte.

— Grace Kelly? – zice Mimi.

— Eva Marie Saint, zice Isabella. Edie Doyle din *Pe chei*!

Mimi o ajută pe Isabella să-şi aleagă o rochie cu motive florale.

— Cine sunt? – întreabă Isabella.

— Doris Day.

— Atât de bătrâni cu toţii, zice Isabella. Mai degrabă, suntem nişte Andrey Hepburn.

— „Aş putea la fel de bine să-ntind mâna după Lună”.

— Din *Sabrina*[49] [50].

— Din *Sabrina*.

---

49 Titlul original: On the Waterfront, film din 1954, în regia lui Elia Kazan (1909-2003), cu Marlon Brando în rolul principal.

50 Film din 1954, în regia lui Billy Wilder (1906-2002), cu Audrey Hepburn în rolul titular.

Marian Anderson

Albert este în elementul său, înconjurat de prieteni, la reuniunea din salonul de muzică de la parterul casei de pe strada Mercer, numărul 112.

O acompaniază la pianina Bechstein pe foarte-celebra contralto Marian Anderson.

Cu două decenii în urmă, Anderson susţinea recitaluri de-a lungul şi de-a latul naţiunii, în mod regulat. Întâmpinând prejudecăţi rasiste peste tot, i se interzicea să locuiască în camere de hotel şi să mănânce în restaurante. Albert de→

testă discriminările la care e supusă. În 1937, i-a fost refuzată o cameră de hotel, înainte să cânte la Universitatea Princeton, drept care Albert a găzduit-o în casa lui. Circulă acum un zvon, c-ar putea primi o invitaţie să fie prima femeie de culoare care să cânte la Opera Metropolitană.

În această seară, pentru Albert, Marian Anderson a venit să interpreteze *Ave Maria*, de Schubert.

Publicul aplaudă zgomotos.

Nu contează că majoritatea celor prezenţi ştiu cine este fiecare dintre ei – Albert îşi prezintă musafirii unul câte unul:

— Fiica mea vitregă, Margot. J. Robert Oppenheimer, cu soţia lui şi copiii: Oppie şi Kitty, Toni şi Peter. Kurt şi Adele Gödel. János Plesch, doctorul meu, soţia lui,

Melanie, şi copiii lor: Andreas Odilo, Dagmar Honoria şi Peter Hariolf. Doctorul Otto Nathan, coexecutor al testamentului meu. Primul profesor de culoare de la Princeton, Charles T. Davis, istoric şi critic literar, cu Jeanne, şi Anthony, şi Charles.

Din Japonia, Toichiro Kinoshita, fizician teoretic.

Din Suedia, matematicianul Arne Carl-August Beurling şi Karin.

Istoricul de artă Erwin „Pan” Panofsky, cu Dora, şi Wolfgang, şi Hans.

Din China, fizicianul Chen-Ning Franklin Yang şi Chih-li Tu.

Johanna Fantova.

Isabella şi Mimi Beaufort.

Toţi cei de faţă aplaudă.

— Doctorul mi-a recomandat să nu cânt la vioară în această seară, chicoteşte Albert. Aşa încât, domnişoara Mimi şi domnişoara Isabella Beaufort vor interpreta cel de-al doilea tempo din *Sonata pentru Pian şi Vioară în mi minor*, K.304, de Mozart.

Isabella şi Mimi cântă perfect partitura lui Mozart.

La final, auditoriul se ridică în picioare şi aplaudă frenetic.

Frau Dukas le abordează pe Mimi şi pe Isabella şi le întinde câte un buchet enorm de trandafiri roşii.

Albert îşi ridică amândouă braţele, pentru a face linişte.

— Le invit, acum, pe surorile Beaufort să interpreteze, într-un parteneriat neobişnuit, partea de *andante* din *Concertul pentru Pian nr. 21 în do major*, K.467, de Mozart. Flautul, două oboaie, doi fagoţi, doi corni, două trompete, timpane şi alte instrumente de corzi le vor acompania.

Membrii acestei orchestre îşi ocupă locurile oarecum înghesuite, pe fondul unor noi aplauze.

Albert îşi asumă rolul dirijorului.

Muzica se răspândeşte pe toată strada Mercer.

Aşezat pe marginea trotuarului, stă şi ascultă chipul singuratic al băiatului negru, care ţine strâns la piept albumul de autografe şi stiloul negru Waterman 22 Taper, pe care i l-a dăruit Albert.

Alte aplauze furtunoase încoronează micul spectacol.

Toată lumea face plecăciuni. Albert, Isabella şi Mimi se ţin de mâini.

Odată aplauzele amuţite, Albert zice, pe un ton de conversaţie:

— Veniţi să-mi faceţi o vizită mâine, amândouă?

— Bineînţeles că venim, zice Mimi. Avem vreo şansă ca, într-o bună zi, să ieşim cu dumneavoastră cu barca?

— Mă mai gândesc, zice Albert. Ştiţi să înotaţi?

— Sigur că da, zice Mimi. Dar dumneavoastră?

— Nu, zice Albert. N-am reuşit să învăţ.

De partea cealaltă a camerei, *Frau* Dukas le supraveghează pe chelneriţele care servesc mâncarea gen bufet: supa de pui cu filamente de ou – preferata lui Albert, sparanghel, muşchi filé de porc asortat cu castane dulci, somon cu maioneză. O masă întreagă este rezervată căpşunilor, îngheţatei şi bezelelor.

— N-am făcut cunoştinţă aşa cum s-ar fi cuvenit, îi spune *Frau* Dukas Isabellei. Sunt secretara profesorului Einstein, Helen Dukas. Aţi cântat minunat.

— Mulţumesc.

— Proveniţi dintr-o familie de muzicieni?

— Nu, zice Isabella. Mai curând, suntem dintr-o familie de militari. Unchiul meu, Bradley Beaufort, are un post secret oarecare la Langley, în Virginia, un fel de ofiţer de legătură cu Casa Albă. E prieten bun cu preşedintele Eisenhower şi cu Prima Doamnă.

— A, iată-vă, zice o voce. Sunt Otto Nathan. Mă bucur că faceţi cunoştinţă, amândouă, cu *Frau* Dukas, minunata mea coexecutoare a testamentului lăsat de doctor Einstein.

— Trebuie să fie o responsabilitate serioasă, zice

Mimi.

— Da, zice Nathan. Şi este şi o onoare.

Mimi nu reuşește să priceapă de ce Nathan, care este îmbrăcat la multe ace, se simte obligat să-şi menţioneze rolul. Dar şi el, ca şi Albert, pare a fi un om al enigmelor.

Duminică, pe 28 martie, Mimi îl vizitează pe Albert în casa de pe strada Mercer.

După ce se delectează discutând pe marginea serii muzicale, Mimi îi spune că i-a venit o idee legată de un proiect pentru şcoală, cu fotografii, care să se intituleze: „Doctor Albert Einstein”.

— Sunteţi de acord să colaboraţi?

— Da, de bună seamă, zice Albert, entuziast. Pune-mi întrebări.

— Pot să încep cu familia dumneavoastră? – vrea să ştie Mimi.

Albert îşi umple şi-şi aprinde pipa.

— Da, da. Am o mulţime de fotografii de familie. O fotografie nu îmbătrâneşte niciodată. Dumneata şi eu ne schimbăm. Oamenii se schimbă, dar o fotografie rămâne totdeauna la fel. Ce frumos este să te uiţi la o fotografie cu mama şi tata, făcută cu mulţi ani în urmă! îi vezi acolo, aşa cum ţi-i aminteşti. În schimb, oamenii, pe măsură ce trăiesc, se schimbă completamente. De-aceea cred că o fotografie poate fi plăcută.

— Aşa cred şi eu.

Se aşază unul lângă altul la biroul său de lucru. Albert scoate albume cu fotografii de familie.

Mimi îşi ia notiţe şi fotografiază, cu aparatul ei de mână, model Ansco Shur-Flash, o parte dintre fotografiile de familie din albumele pe care i le arată Albert.

— Tatăl meu se numea Hermann Einstein. Era evreu german. S-a născut în 1847 şi a murit în 1902.

— Cu ce se ocupa?

— Să se ocupe? Era vânzător ambulant de plăpumi de puf – şi Albert îi arată lui Mimi câteva fotografii în sepia. Zice: Când eram copil, pe la patru sau cinci ani, tatăl meu

mi-a dăruit o busolă. Acul se comporta într-o manieră atât de hotărâtă, atât de nelalocul ei în privinţa felului în care se prezentau evenimentele, încât să-şi găsească un loc în vocabularul inconştient al conceptelor… Mi-aduc aminte şi astăzi… Acea experienţă a făcut asupra mea o impresie permanentă – şi oftează. Doi copii a avut cu mama mea, Pauline. Eu şi Maya, sora mea. Maya a murit în 1951.

— Cine-i aici? – întreabă Mimi.

— Mileva este, cu care m-am însurat în 1903. Am avut cu ea trei copii. Primul, Lieserl Marie, nu mai este. Am avut şi doi fii, pe Hans Einstein, care s-a născut la Berna, şi pe Eduard Einstein, care s-a născut la Zürich şi care a fost internat într-un ospiciu pentru schizofrenici. Mileva şi eu am divorţat în 1919, an în care m-am şi recăsătorit cu Elsa Einstein-Löwenthal, verişoara mea, care avea doi copii cu primul ei soţ, Max Löwenthal. Aşa c-am primit moştenire două fiice vitrege, pe Margot şi lise. Am şi un nepot, fiul lui Hans Albert, care se numeşte Bernhard Einstein; şi Klaus, care a murit de difterie, când era mic de tot, şi o nepoată, care este fiica de adopţie a lui Hans. Aşa, deci, asta-i familia mea. Simplu, nu-i aşa?

— Nu chiar aşa de simplu, zice Mimi. Vreau să stau de vorbă şi cu doctor Oppenheimer.

— Vrei să… de ce?

— Vreau să ştiu ce rol aţi avut în producerea bombei atomice.

Albert se încruntă:

— Rolul meu în producerea bombei atomice a constat într-un singur gest: am semnat o scrisoare adresată preşedintelui Roosevelt. În acea scrisoare, subliniam necesitatea unor experimentări pe scară largă, prin care să fie asigurată posibilitatea producerii unei bombe atomice. Oppenheimer îţi va spune că eram perfect conştient de pericolul îngrozitor, la care ar fi fost supusă toată omenirea, dacă acele experimente ar fi reuşit. Dar probabilitatea ca germanii să fi lucrat la una şi aceeaşi problemă, cu o bună şansă de reuşită, m-a determinat să

fac pasul respectiv. N-am văzut nicio altă ieşire, cu toate c-am fost întotdeauna un pacifist convins. După mine, să ucizi pe timp de război nu e cu nimic mai bun, decât să ucizi, pur şi simplu.

— Şi astăzi priviţi lucrurile la fel?

— Bineînţeles. Ţine minte, Mimi. Cea mai frumoasă şi mai profundă emoţie pe care o putem resimţi este senzaţia mistică.

Îi face semn către perete, pe care se află emblema înrămată a religiei jainiste, imaginea-simbol a religiei nonviolentei. Zice: *y*

— Mâna e desfăcută în aşa-numita poziţie *abhayamudra*, vezi? gestul tipic al hinduşilor şi budiştilor. Roata din centru este roata „lumii”, adică Saṃsāra, legea zisă *dharmachakra*. Cuvântul din centrul roţii se citeşte *ahimsa* şi înseamnă „fără vătămare”. Nu, violenţei. Suntem cu toţii împreună pe acest mic Pământ, şi totuşi fiecare crede că el e buricul-pământului. Ne ducem existenţele pe traiectorii paralele, dar tot ne întâlnim, nu-i aşa? Ne întâlnim în spaţiu-timp. Totul ţine de relativitate, Mimi.

— *E* =

— Da – dar am vorbit prea mult. Vreau să veniţi, Isabella şi tu, să facem o plimbare cu barca toţi trei. O să vă distraţi. Şi eu la fel.

265

Ambarcaţiunea Tiner

Ceva mai târziu, dar tot în martie, Albert scoate ambarcaţiunea *Tiner* împreună cu Isabella şi Mimi, pe lacul de acumulare Carnegie, bătut de vânturi, din comitatul Mercer.

Îi întinde lui Mimi un blocnotes şi creion. Zice:

— Ţine astea, pentru situaţia în care va fi nevoie de calcule.

Profită de vânt, fără să bage în seamă nici hula, nici apa care-i stropeşte. Isabella şi Mimi se aşază pe fundul bărcii, de-o parte şi de cealaltă a banchetei centrale, de care se şi reazemă.

— De pildă, Melville, strigă Albert. Gândiţi-vă la subtilitatea mării: cum creaturile ei cele mai înspăimântătoare alunecă pe sub apă, în cea mai mare parte a timpului nevăzute şi ascunse înşelător sub cele mai frumoase nuanţe de „azuriu… Gândiţi-vă la toate; şi, pe urmă, la pământul verde, blând, atât de primitor; gândiţi-vă şi la amândouă, la mare şi la uscat – nu găsiţi că există o stranie analogie cu ceva dinăuntrul fiinţei voastre?

Isabella şi Mimi se ţin strâns de copastie. Albert ştie ce are de făcut. Dacă şi poate să facă, este o altă poveste. Apa stârnită de vânt îi stropeşte pe toţi trei.

— Faptul că înaintăm se bazează pe relaţia dintre direcţia noastră şi cea a vântului. Nu putem naviga direct în contra vântului. Dar, cu vântul sub un unghi de patruzeci şi cinci de grade, putem urma o rută oarecum contrară vântului.

Vasul *Tiner mai* mult saltă peste apă decât pluteşte. Neînfricat, cu pipa ţinută strâns în gură, timonierul Albert rămâne indiferent fată de ambarcaţiunile cu care se încrucişează» >

şi ai căror timonieri îi strigă avertismente. Le strigă şi el lor: – Deşertăciunea deşertăciunilor – toate sunt

deşertăciune![51]» >

Din ce în ce mai consternate, Isabella şi Mimi observă că Albert are mâinile nesigure şi că tremură tot, şi încă violent.

— Vreţi să trec eu la cârmă? – întreabă Mimi.

— Dacă vrei, zice Albert.

— Sigur că da, zice Mimi.

Trecerea lui Mimi la cârmă presupune ca toţi trei să-şi schimbe locurile în barcă. Vântul o izbeşte din toate părţile. Toate suprafeţele sunt alunecoase. Ceea ce ar trebui să fie, în mod normal, o manevră simplă şi rapidă este acum una greoaie. Isabella se ţine, mai mult sau mai puţin, deoparte.

Albert reuşește să se lase într-o poziţie ghemuită. Se ţine cu o mână de cârmă, iar pe cealaltă o întinde către Mimi, ca să-şi păstreze echilibrul.

Isabella se apleacă înainte ca să-i ofere sprijin. Făcând asta, raportul greutăţilor din barcă se modifică semnificativ. Ambarcaţiunea se leagănă şi se apleacă.

Albert se răsuceşte într-o parte, iar alunecarea trupului său face ca barca să se aplece sub un unghi şi mai mare. Îşi pierde echilibrul, dă drumul mâinii pe care i-o întinde Mimi, se răstoarnă în afara bărcii, în valuri, şi se face nevăzut, parcă înghiţit de suprafaţa apei.

— Vai, nu! – răcneşte Mimi.

Ca nu cumva să-l izbească pe Albert sub apă, cu chila, îi dă voie bărcii să se îndepărteze preţ de vreo trei-patru lungimi, după care execută o voltă strânsă, rapidă, sub vânt, lasă vela mai mult în voia vântului şi navighează mai aproape de direcţia lui.

Îndreaptă ambarcaţiunea spre locul în care-l vede pe bietul Albert ieşit înapoi la suprafaţă. Iarăşi întoarce vela în contra vântului, ca să încetinească ritmul înaintării,

51 O parte din începutul cărții Ecleziastului din Vechiul Testament: „Cuvintele Ecleziastului, fiul lui David, regele lui Israel în Ierusalim: Deșertăciunea deșertăciunilor, a zis Ecleziastul; deșertăciunea deșertăciunilor - toate sunt deșertăciune“ (I, 1-2).

împingând braţul în consolă către bordul de sub vânt, ca să reducă viteza. Barca rămâne aproape fixată în punctul în care Albert se află chiar lângă ea.

Mimi ţine sub control echilibrul ambarcaţiunii, în timp ce Isabella se apleacă peste bord, ca să-l apuce pe Albert de jachetă. Cu toate forţele ei, îl trage înapoi în barcă, făcându-i loc pe fund.

— Ne-ntoarcem! – le strigă Mimi, încercând să acopere vuietul vântului.

Isabella îl ia în braţe pe Albert, pleoştit rău de tot, care-i spune:

— „Îmi pare rău c-am plâns aşa de mult! – zise Alice, înotând încolo şi încoace şi căutând o cale de ieşire. Acum, o să fiu pedepsită, mă gândesc, şi-o să mă înec în propriile mele lacrimi! Ciudat lucru, să se-ntâmple aşa ceva! Şi totuşi, câte lucruri nu sunt ciudate astăzi!”[52]

Numele lui Albert deschide multe uşi. *Frau* Dukas descoperă că nici uşa lui Bradley Beaufort nu face vreo excepţie.

Sunt aproape treizeci de grade şi o atmosferă umedă în cartierul din Washington, D.C., cunoscut drept Fundătura Ceţoasă. Biroul lui Beaufort se află în complexul de clădiri ale Agenţiei Centrale de Informaţii, care sunt faţă în faţă cu Departamentul de Stat al Statelor Unite, de pe Strada E nr. 2430 – Nord-Vest. Inscripţia „CIA” şi emblema Agenţiei sunt foarte vizibile.

Beaufort o întâmpină pe *Frau* Dukas în biroul său, cu o curtoazie de modă veche.

— Vă mulţumesc pentru bunăvoinţa de a mă primi, zice *Frau* Dukas.

El o roagă să-i spună ce anume o preocupă, iar *Frau* Dukas îi povesteşte despre vizita pe care a primit-o recent din partea celor doi agenţi de la FBI.

O stenografa ia notiţe.

Beaufort deschide mai multe dosare de pe birou.

---

52 Pasaj din romanul Alice în Țara Minunilor (1865), de Lewis Carroll (Charles Lutwidge Dodgson, 1832-1898).

Zice:

— Înţelegeţi, *Frau* Dukas, că noi, CIA, nu suntem FBI?

— Ştiu, zice ea.

— Extraordinară e cariera profesorului Einstein, zice Beaufort. Om de ştiinţă, filosof, activist. Un veşnic adversar al şovinismului şi rasismului.»

— Ştiu, zice *Frau* Dukas. Le-a luat apărarea băieţilor de la Scottsboro, victime ale rasismului din Alabama, iar după linşajele din 1946, i s-a alăturat lui Paul Robeson în Cruciada Americană împotriva Linşajului.

Beaufort deschide un alt dosar. Zice:

— Există un punct de vedere – c-ar avea simpatii comuniste.

— Faptul că i-a luat apărarea Partidului Comunist n-a presupus niciodată c-ar fi sprijinit stalinismul. A vorbit în apărarea libertăţii cuvântului. Spuneţi-mi, vă rog: aşa ceva e un delict?

— Nu este, nu.

— Niciodată nu l-au preocupat problemele ridicate de Revoluţia rusească.

Beaufort o priveşte fix în ochi. Zice:

— Dar se consideră socialist. Gândiţi-vă la ce a scris în *Monthly Review*: „Anarhia economică din societatea capitalistă, aşa cum există ea în ziua de azi, constituie autentica sursă a răului, în opinia mea… îi voi numi «muncitori» pe toţi aceia care nu au nicio legătură cu proprietatea asupra mijloacelor de producţie. Întrucât contractul de muncă se încheie «liber», ceea ce primeşte muncitorul nu e determinat de adevărata valoare a bunurilor pe care acesta le primeşte, ci de nevoile sale minime şi de nevoia capitaliştilor de forţă de muncă, în raport cu numărul de muncitori aflaţi în competiţia pentru locurile de muncă”.

Frau Dukas nu face niciun efort să-şi stăpânească nerăbdarea. Zice:

— Vă rog…

— Ascultaţi-mă până la capăt, zice Beaufort. „În condiţiile existente, capitaliştii privaţi controlează, în mod inevitabil, direct sau indirect, principalele surse de informaţie, presa, radioul şi educaţia. Ca urmare, se dovedeşte a fi extraordinar de dificil, ba chiar, în cele mai multe cazuri, absolut imposibil ca simplul cetăţean să ajungă la concluzii obiective şi să se folosească inteligent de drepturile sale politice. Producţia se desfăşoară pentru profit, nu pentru valoarea ei de utilizare”.

— Ce vreţi să spuneţi cu asta?

— Zice: „Într-o asemenea economie, mijloacele de producţie se află în posesia societăţii însăşi, fiind utilizate în mod planificat. O economie planificată, care ajustează producţia în funcţie de nevoile comunităţii, distribuie cantitatea de muncă de prestat în rândurile tuturor celor apţi de muncă şi garantează mijloace de trai pentru orice bărbat, femeie sau copil”.

— Aţi terminat? – vrea să ştie *Frau* Dukas.

— Am terminat, zice Beaufort. Dar n-am făcut decât să repet cuvintele spuse chiar de doctor Einstein.

— Ştiu, zice *Frau* Dukas. Articolul acela, mie mi l-a dictat.

— Adică, trebuie să privim la modul echilibrat vizita pe care v-au făcut-o agenţii de la FBI.

— Dacă aşa spuneţi dumneavoastră.

— Aşa spun eu.

Frau Dukas dă să se ridice, ca să plece.

— Aşteptaţi, *Frau* Dukas, îi spune Beaufort.

Îi arată un dosar pe care scrie: „Biroul Federal de Investigaţii. Secţia Legilor Privitoare la Libertatea de Informare / de Intimitate. Subiect: ALBERT EINSTEIN. Dosar 61 – 7099.

Îi întinde secretarei-stenografe dosarul. Zice:

— Conduceţi-o pe *Frau* Dukas până la ieşire. Pe urmă, duceţi dosarul acesta la incinerator.

— Doriţi ca dosarul să fie distrus, domnule? –

întreabă secretara, cu un aer perplex.

— Păi, pentru asta şi există incineratorul, nu? – îi confirmă Beaufort.

Pe urmă, se întoarce către *Frau* Dukas:

— Directorul Biroului Federal de Investigaţii precis mai are un exemplar. Să şi-l păstreze. În măsura în care acest lucru priveşte Guvernul Statelor Unite ale Americii, gata cu investigaţiile asupra unei personalităţi precum doctor Einstein.

— Şi chiar aşa va fi? – întreabă în şoaptă *Frau* Dukas.

— Azi-dimineaţă, am discutat chestiunea cu preşedintele. Consensul a fost deplin. Dwight Eisenhower este un om de cuvânt. Şi acum, *Frau* Dukas, fiţi bună şi asiguraţi-le pe Mimi şi pe Isabella de toată dragostea mea, zice Beaufort.

— Le transmit.

— Sunt nişte muziciene foarte talentate – şi nişte domnişoare absolut remarcabile.»

— Ştiu, zice *Frau* Dukas. Şi-l admiră nespus de mult pe doctor Einstein. Din câte bănuiesc eu, sunt chiar puţin îndrăgostite de el. Şi reciproc. Doctor Einstein a ştiut întotdeauna să admire femeile.

— Aşa ştiu şi eu. Dar şi femeile pe el. În orice caz, lumea liberă îi rămâne peste măsură de îndatorată. Este unul dintre oamenii cei mai mari care au trăit vreodată.

Sună telefonul. Secretara-stenografa răspunde şi se crispează. Ascultă puţin, apoi zice:

— Domnule… pentru dumneavoastră!

Frau Dukas, după obiceiul ei compulsiv de a trage cu urechea, mai zăboveşte puţin în faţa uşii.

— Cine este? – îl aude pe Beaufort, întrebând-o.

— Preşedintele, domnule, zice femeia. Vrea să ştie cum a decurs întrevederea.

Tot restul anului 1954, ceea ce nu reuşeşte Albert să facă este, în primul rând, să aibă grijă de el însuşi.

Acesta e punctul de vedere al doctorului cel spilcuit, János Plesch, care-i face pacientului său nişte analize

amănunţite.

Plesch îl întreabă pe Albert dacă are, cumva, dureri în piept. Albert îi spune, plin de emfază, că nu.

Atunci, Plesch îl pune să se dezbrace până la chiloţi, să se întindă pe divanul de examinare, să se ridice în capul oaselor şi să respire profund.

— Mă doare în piept, zice Albert. De ce mă doare?

— Pentru că există o dilatare a sacului plin de fluid, care-ţi înveleşte inima. Suferi de pericardită.

— Serios?

— Da, serios.

— Şi va trebui să intru în spital?

— Nu. Ai nevoie de multă odihnă. O dietă fără sare şi, cu diuretice. Şi să te laşi de fumat pipă.

— Să-mi abandonez pipa?

— Asta o las în seama dumitale.

— Nu pot să mă las de fumat pipă.

— Mai gândeşte-te. Vreau să-ţi iei câteva zile de odihnă, de stat acasă. Fără vizitatori. Fără să lucrezi.

— Mă doare ficatul, zice Albert.

— N-ai nimic la ficat, îi spune Plesch. Inima trebuie ţinută sub observaţie.

Albert urmează, mai mult sau mai puţin, sfatul doctorului şi o pune la curent pe *Frau* Dukas cu ce trebuie să facă şi să nu facă. Totuşi, insistă că restricţiile nu acoperă şi vorbitul la telefon, când este sunat de Mimi şi de Isabella, care-i doresc, pline de tandreţe, însănătoşire grabnică.

Mimi este bântuită de ideea că pierderea de puteri a lui Albert e rezultatul direct al incidentului de pe lacul Carnegie.

— Îmi pare rău, îi spune ea. Din vina mea s-a întâmplat.

— Dar s-a întâmplat anul trecut, zice Albert. Şi n-a fost vina nimănui. Cu siguranţă, nu a dumitale.

— Mi-a fost atât de frică. Un accident nenorocit.

— Frica de moarte este cea mai nejustificată dintre

toate fricile, îi spune Albert. Pentru că nu există riscul unui accident în cazul cuiva care e deja mort. Cu ce te mai pot ajuta, Mimi – proiectul dumitale… în ce stadiu se mai află?

— Merge înainte, zice Mimi, apoi adaugă: Mă gândeam – numai dacă nu vă supărări –, oare l-aţi putea întreba pe doctor Oppenheimer dacă-şi poate face timp – doar câteva minute –, să stea de vorbă cu mine?

Albert îi promite că-l va întreba.

Prin urmare, Mimi telefonează la biroul lui Oppenheimer de la Institut. Din câte află de la secretară, se pare că agenda lui Oppenheimer e plină.

Îndatoririle de familie se interpun în calea proiectului demarat de Mimi.

Whitney Beaufort e pe moarte şi este internat în spital. Isabella şi Mimi îşi petrec vacanţa mare la Beaufort Park.

Uneori, Mimi stă de vorbă cu Albert la telefon şi-i cântă la vioară. Ce altceva decât Mozart – *Sonata pentru Pian şi Vioara în mi minory* K.304. Totul devine un fel de ritual. Sunt zile în care Isabella face la fel.

Kurt Gödel păstrează legătura cu cele două fete. Le spune că lui Albert îi lipsesc vizitele lor şi că e preocupat de felul în care o duc.

— Mi-a cerut să stau cu ochii pe voi amândouă, zice Gödel. Va consideră nişte muziciene minunate. Sunt de acord cu el. Ascultaţi-mi sfatul: studiaţi şi exersaţi până atingeţi perfecţiunea. La fel ca doctor Einstein.

Toamna, cele două surori îşi reiau vizitele în casa lui Albert de pe strada Mercer – şi continuă să-l viziteze pe tot parcursul iernii geroase de la Princeton.

Albert se delectează cu muzica pe care ele o fac pentru el.

Mimi începe să lucreze la o nouă carte de amator, în care introduce versuri de William Carlos Williams, ca: „Într-un singur lucru mai poţi să crezi – în cineva care ţi se pare frumos”.

Apoi, adaugă:

Pentru Albert

Fum de rug strălucire de arţar Frunze arzând pe rugul în flăcări Gămălii de ac stropii de stejar stacojiu Plopi ca lalelele galben-cromate Nuanţe de stejar şi de nuc Mahon cenuşiu în culori de ciuperci Frunză aurie de nuc înnegrit

Mimi Beaufort, 1954

Pe 17 decembrie, într-o zi de vineri, calmă şi cenuşie, Isabella, Mimi şi Albert stau şi ascultă la radio, în casa de pe strada Mercer, o relatare despre cum aprinde preşedintele Eisenhower luminiţele care împodobesc Pomul de Crăciun de la Washington, prefaţând astfel Festivalul Păcii, organizat cu prilejul Crăciunului. Cincizeci şi şase de alţi pomi, ceva mai mici, sunt aprinşi odată cu cel mare, simbolizând, fiecare, câte unul dintre cele cincizeci de state americane, cinci teritorii dependente de Statele Unite şi Districtul Columbia.

Preşedintele zice: „Nici măcar în acest anotimp al bucuriei, nu îndrăznim să uităm infracţiunile comise împotriva justiţiei, refuzul clemenţei, violarea demnităţii umane… După cum nu îndrăznim să uităm binefacerile de care ne bucurăm”.

— Credeţi că toate astea îi vor face vreun bine Americii? →

Îl întreabă Mimi pe Albert.

— N-au ce să-i strice, îi răspunde el.

— Ce v-ar plăcea să primiţi de Crăciun? – vrea să ştie Isabella.

— Noul aparat de radio miniaturizat, la care am văzut că se face reclamă în ziare. Radioul acela cu tranzistori marca Regency TR-1.

În ziua de Ajunul Crăciunului, Isabella şi Mimi îi oferă în dar un aparat de radio cu tranzistori marca Regency TR-1.

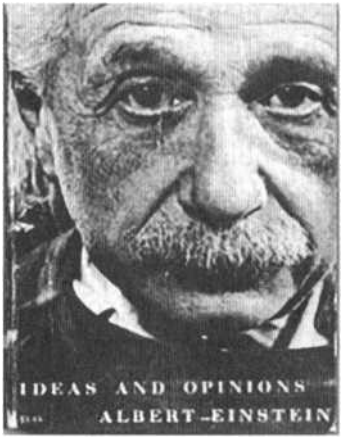

Albert le oferă celor două surori exemplare de semnal din volumul său de *Idei şi opinii*. Pe fiecare dintre ele, a scris aceeaşi dedicaţie:

„Idealismul dumitale şi felul în care cânţi mi-au luminat calea şi mi-au reînnoit de atâtea ori curajul de a face faţă vieţii cu bucurie. Ai fost dovada vie a Bunătăţii, Adevărului şi Frumuseţii. Dacă n-ar fi existat sentimentul camaraderiei»

cu oameni care gândesc la fel, preocupaţi de obiectivitate, de eternul intangibil din domeniul artei şi al cercetării ştiinţifice, viaţa mi s-ar fi părut goală. Îmi reaminteşti frumuseţea Venerei lui Boticelli care se iveşte din cochilie. Eşti frumoasă pentru că, la fel ca Venus, nu ştii că eşti”.

De Anul Nou 1955, J. Robert Oppenheimer o primeşte, în sfârşit pe Mimi, şi-i acordă un interviu.

O conduce politicos în biroul său de la Institut. Lângă uşă, are un suport de pălării, pe care se află atârnată o pălărie-tartă. Mimi îi aruncă o privire admirativă.

— Am purtat-o la Los Alamos, îi spune Oppenheimer.

Este înalt, ascetic, atât de slab, încât pare uscat, având nasul lung şi ochii pătrunzători, severi, de un albastru viu şi profund.

Rozându-şi unghiile şi fumând ţigările una după alta, se aşază la birou, sub o tablă mare şi neagră, pe care se

află un labirint de ecuaţii scrise cu creta în orice colţ disponibil.

Îşi răsuceşte colţurile gulerului albastru al cămăşii; deodată, sprijinindu-se în braţele uscăţive, se ridică de pe scaun şi începe să facă paşi mari şi apăsaţi, de colo-colo, prin cameră.

O chestionează scurt şi preocupat în legătură cu accidentul de navigaţie şi se interesează cu gentileţe despre starea de sănătate în care se află doctor Einstein. Mimi îşi spune, în sinea ei, că este evident – şi cel puţin curios – că nu i-a telefonat el însuşi lui Albert ca să afle cum se simte.

Mimi îi explică în ce constă proiectul ei de liceană. Zice:

— Nu vă supăraţi dacă vă pun câteva întrebări?

— Puteţi să mă întrebaţi orice doriţi, îi spune el, cu un zâmbet de-a dreptul şarmant.

Mimi se pregăteşte să-şi ia notiţe.

— Ce aveţi în comun cu doctor Einstein? – sună prima întrebare.

— Înainte de toate, amândoi suntem copiii unor evrei aşkenazi nepracticanţi.

— Va mai ocupaţi cu cercetări în domeniul fizicii?

— Nu. Sunt umilul director al acestui Institut. Citesc, de bună seamă, reviste şi urmăresc tot ce se întâmplă în fizica energiilor înalte şi în teoria cuantică a câmpurilor. Ignoranţa este cea care dă naştere fricii.

— Sunteţi un om din afară, la fel ca doctor Einstein?

— Până la un punct. Puteţi spune şi aşa. Aparţinem unor generaţii diferite, dar… da, presupun că avem în comun acest lucru.

— V-aţi întâlnit, pentru prima oară, în urmă cu vreo douăzeci de ani?

— În 1932, la CalTech – adică la Institutul de Tehnologie din California. Dar o relaţie cu adevărat strânsă am legat abia în ultimii şapte ani, cam aşa ceva, de când am devenit colegi la Institutul acesta, de aici. M-a sprijinit

foarte mult.

Şi Oppenheimer îşi pierde controlul de sine. Începe să scoată nişte zgomote ciudate – cunoscutele lui ciudăţenii în conversaţie*: Nâm-nâm-nâm* sau *hàn-hàn-hàn*. Zice:

— Cunoaşteţi istoria recentă a suspendării accesului meu la informaţii?

— Ştiu ceva, dar vag.

— Anul trecut, mi s-a spus că nu mai aveam acces la informaţii – la informaţii confidenţiale, vreau să zic – *nâm* –
>
nâm-nâm –, din cauza unor acuzaţii c-aş fi avut o loialitate îndoielnică. Mi-am exercitat dreptul de a solicita cuvenitele audieri. Dar, vai! am avut parte de cruzimea unui interogatoriu cvasijudiciar de trei săptămâni. Care a inclus, printre altele, întrebări despre faptul că m-am opus unui program accelerat, care viza dezvoltarea bombei cu hidrogen, şi despre contactele mele din anii 1930 şi 1940 cu comuniştii. Doctor Einstein mi-a luat apărarea.

— A spus că vă admira nu numai ca om de ştiinţă, ci şi ca o fiinţă umană de excepţie?

— Aşa a zis, da. *Nim-nâm-nâm*. Foarte frumos din partea lui. Am rămas director aici, plus că mi-am continuat scrierile şi conferinţele. Uneori, auditoriile de la conferinţele mele mă ovaţionează – ştiţi cum este –, exprimându-şi astfel simpatia faţă de mine, deopotrivă cu indignarea faţă de tratamentul care mi-a fost rezervat. Chiar şi aşa, liniştea mea, tihna sufletească, fericirea – mi-au fost distruse, nu altceva.

— Doctor Einstein zice că nu consideră liniştea şi fericirea nişte scopuri în sine. La fel ca Schopenhauer.

— Ştiu ce crede el: că una dintre cele mai puternice motivaţii, care-i mână pe oameni în domeniul artei şi al ştiinţei, este să scape de viaţa cotidiană, de cruzimea ei dureroasă şi tristeţea fără margini, de lanţurile propriilor dorinţe veşnic schimbătoare. Îi împărtăşesc opinia.

— Dar nu este adevărat că doctor Einstein, de peste două decenii, trăieşte izolat de comunitatea fizicienilor teoretici?

— Poate că este adevărat. Dar tot rămâne un exemplu carismatic, în ochii lumii, întrucât reprezintă imaginea însăşi a marelui om de ştiinţă. Poate chiar cel mai mare pe care l-a avut lumea vreodată.

— Care sunt diferenţele dintre dumneavoastră şi el? – în termenii trăsăturilor de caracter, vreau să spun.

Oppenheimer zâmbeşte amar. Zice:

— Nu sunt Sigmund Freud, ştiţi. Dar acum, dacă întrebaţi, presupun că el este înconjurat de norii mitului. Nu e câtuşi de puţin sofisticat, nu e câtuşi de puţin lumesc. În Anglia, s-ar spune despre el că nu are prea mult „ambient”. Aici, în America, viziunea despre el este că nu are prea multă educaţie. Nu e nici măcar un foarte bun violonist. Nu are un dialog firesc nici cu oamenii de stat, nici cu cei care deţin puterea. Eu am, pentru că eu cred în disciplina minţii şi a trupului. *Hăn-hân-hăn*. Disciplină. Autoritate. Da. Disciplină.

— Şi mergeţi, dacă se poate spune aşa, pe calea deschisă de autoritate?

— Da.

— Nu şi doctor Einstein, însă?

Oppenheimer zâmbeşte iar, şters. Îşi aprinde o nouă ţigară. Zice:

— Se poate spune şi aşa.

— Asta v-a şi susţinut, în activitatea dumneavoastră de inventare a bombei atomice?

— Daţi-mi voie să vă spun ceva. Există un pasaj din scriptura hindusă, din aşa-numita *Bhagavad Gītā*. Veţi găsi acolo ceea ce a subîntins inventarea bombei. Vișnu încearcă să-l determine pe Prinţ că trebuie să-şi facă datoria. Ca să-l impresioneze, îşi ia forma cunoscută, cu multe braţe, şi-i spune: „iată-mă ajuns Moartea, cositoarea de suflete”. Într-un fel sau altul, cred că toţi ne gândeam în acest sens. Trebuie să înţelegeţi că eu am ales

amplasamentul viitoarei creări a bombei atomice. Până în 1945, locul acela înalt, izolat, devenise cămin pentru circa patru mii şi jumătate de suflete, care lucrau la bombă. Toate cele mai importante decizii au fost ale mele. Şi toate au fost corecte.

— Nu vă temeaţi?

— Să mă tem… de ce anume? – şi Oppenheimer dă un bobârnac la cenuşa incandescentă a ţigării cu degetul mic.

Mimi observă bătătura pe care i-a produs-o acest obicei. Îl întreabă:

— Nu vă temeaţi că bomba poate n-ar fi funcţionat?

— Mă temeam de ce s-ar fi putut întâmpla dacă nu funcţiona. Trebuie să înţelegeţi un lucru: bomba trebuia făcută.

— Ästa-i adevărul?

— E greu de spus în viaţă care-i adevărul. Există adevăruri accidentale. Uneori, adevărul iese la iveală în moduri neaşteptate. Vedeţi dumneavoastră, ce este adevărat şi ce e fals uneori se confundă. Însă ştiinţa pură şi tehnologia sunt complementare. Orice descoperire de calitate se va regăsi în cine ştie ce aparat, într-o bună zi. În asta şi constă o calitate autentică.

— Care este calitatea profesorului Einstein – calitatea lui fundamentală –, care se află în miezul sufletului său?

Oppenheimer trage adânc din ţigară. Zice:

— Bunătatea şi o extraordinară originalitate. *Nâm-nâmnâm* Din punct de vedere intelectual, faptul c-a înţeles ce înseamnă că niciun semnal nu poate călători cu o viteză mai mare decât a luminii. Înţelegerea strălucită de care dă dovadă în domeniul fizicii. Descoperirea sa că lumina este curbată de gravitaţie…

Rămâne cu privirile aţintite în depărtare. Apoi reia:

— Simplul fapt de a fi cu el este o minune. Vezi un om de o mare bunăvoinţă faţă de omenire. Manifestă un fel de… cum să-i spun?… de lipsă de nocivitate. Într-un cuvânt, în sanscrită, i se spune *ahinsa* – înseamnă să nu

faci rău, în sensul acesta, lipsă de nocivitate. O puritate minunată – deopotrivă copilăroasă şi profund obstinată. Creştinii spun: slavă lui Dumnezeu în cer şi pace pe pământ, bunăvoinţă faţă de toţi oamenii. Cât despre bombă şi ecuaţie… *hăn-han-hăn*. I-a scris lui Roosevelt o scrisoare despre energia atomică. Cred că l-a determinat să i-o scrie şi suferinţa lui faţă de răul reprezentat de nazişti, şi dorinţa de a nu i se întâmpla nimănui acel rău. Dar scrisoarea n-a avut niciun efect. Nu este el răspunzător pentru tot ce-a urmat – pentru Hiroshima, pentru Nagasaki…

— Toată lumea crede că este.

— Poate că este, atunci.

— Dumneavoastră sunteţi răspunzător?

— Poate că sunt. *Nâm-nâm-nâm*. Einstein ştie şi el că nu este. Nu e răspunzător pentru violenţa supremă dezlănţuită de armele atomice. El a descoperit cuantele: înţelegerea profundă a faptului că niciun semnal nu poate călători cu o viteză mai mare decât a luminii. Chiar şi acum, când vorbim, teoria lui, a relativităţii generale, nu e foarte bine dovedită. Numai în ultimul deceniu, am putut aprecia pe deplin descoperirea lui Einstein. Mai precis, că lumina este curbată de gravitaţie.

— Cu cine se aseamănă cel mai bine, din toată istoria?

— Cu Ecleziastul.

— Cu Ecleziastul?

— Da. El este Ecleziastul secolului XX. Ceea ce în ebraică se numeşte *Koheleth* – culegătorul, învăţătorul, predicatorul, cel care ne spune, cu bună-dispoziţia lui nestăpânită, că „… totul e deşertăciune”.

— Şi dumneavoastră… părintele bombei atomice? De ce aţi adus monstrul pe lume?

— Pentru că, atunci când vezi un lucru care ţi se pare numai bun de făcut, din punct de vedere tehnic, mergi înainte şi-l faci, şi nu te întrebi ce vei face cu el decât după ce ai obţinut succesul tehnic. Aşa s-a întâmplat şi cu

bomba atomică.

— De ce a mai fost necesară şi cea de la Nagasaki?

— N-am înţeles, nici până-n ziua de astăzi, de ce a mai fost necesară şi cea de la Nagasaki. Da, bine, ştiu că sunt unii care cred sincer că Japonia îşi avea fanaticii ei, care au refuzat, chiar şi după Hiroshima, să recunoască faptul că era momentul să capituleze. Cifrele întrec puterea de înţelegere. Nimeni nu le cunoaşte precis. Aud că 140.000 de oameni au pierit la Hiroshima, că 100.000 au suferit răni cumplite, că 74.000 au pierit la Nagasaki şi alţi 75.000 au suferit răni, arsuri şi efecte ale radiaţiei gamma. Că leziunile au pătruns până la os şi înăuntrul oaselor. Că tot ce era între piele şi os a fost obliterat instantaneu. Ştiţi cum miroase carnea de om arsă?

2. H I

Mimi îl urmăreşte cu privirile pe Oppenheiner, care îşi aprinde o altă ţigară, apoi zice:

— Aud că sunt oameni care cred sincer că bomba de la Nagasaki şi măcelul abătut asupra miilor de bărbaţi, femei şi copii au avut ca scop să le dea sovieticilor de gândit – un gest care a ţinut de Războiul Rece. Mă rog. De ce nu-i întrebaţi pe copiii care se joacă pe străzile de aici, de la Princeton – ei ce cred?

— Dar dumneavoastră credeţi realmente că ei pricep ce s-a întâmplat?

— De ce n-ar pricepe? Sunt copii capabili să rezolve unele probleme dintre cele mai dificile din fizică. Şi ştiţi de ce?

— Nu, spuneţi-mi dumneavoastră.

— Pentru că ei ştiu lucruri pe care eu le-am uitat de mult. De foarte mult.

În februarie, Mimi cere să-l întâlnească pe Kurt Gödel.

Stabilesc o întâlnire pe 3 februarie, care se dovedeşte a fi cea mai friguroasă zi din acel an în New Jersey, cu o minimă a temperaturii de – 17 grade Celsius.

Gödel vine cu ideea ca întâlnirea să aibă loc în biroul lui Albert de la Institut.

Tabla neagră este acoperită cu ecuaţii. Cărţile – stivuite pe rafturi, fără să fie ordonate în vreun fel anume. Fotoliul lui Einstein stă răsucit într-o parte faţă de biroul de lucru.

Este o întâlnire ciudată. Mimi, în floarea tinereţii, îmbrăcată cu un palton de caşmir până la nivelul gleznelor, având un guler lat de astrahan, şi încălţată cu ghetuţe de zăpadă Gaylee, căptuşite cu blană, stă faţă în faţă cu scheletic Gödel – şi reciproc.

Gödel îşi dă jos fularul şi paltonul.

— Înţelege universul în integralitatea lui, zice, holbându-se la Mimi prin ochelarii săi rotunzi. Are un set de principii care 282

acoperă totul. Este aproape de Dumnezeu. Înţelege gândind. Gândind. Gândind. De o mie de ori l-am auzit spunând: „O să mă gândesc puţin”. Eu sunt o fiinţă a numerelor, abstracţiunilor şi formelor care nu există concret în ceea ce se numeşte» lumea reală. Gândiţi-vă la un număr. Care anume?

— Zece.

— Ce, zece?

— Zece degete ale mele.

— Vă puteţi vedea cele zece degete. Dar nu puteţi vedea zece. Nu puteţi vedea formele din geometrie. Vedeţi imaginea unui triunghi, de pildă. Nu este un triunghi. Triunghiurile propriu-zise nu există pe acest Pământ. Există în mintea dumneavoastră. Gândiţi-vă la timp. Gândiţi-vă apăsat.

— Mă gândesc apăsat.

— Bun. Vedeţi? Nu există.

Mimi realizează că mintea lui Gödel bate câmpii. Brusc, o întreabă:

— Aţi discutat cu Oppenheimer?

— Da.

— Ce părere v-aţi făcut despre el?

— E rece, distant. Dar foarte curtenitor.

— E mult prea tare preocupat de politica de la Washington. Se consumă. Spre deosebire de Einstein. Sunt câteva cuvinte în epilogul scris de Goethe la *Cântecul clopotului* de Schiller, care parcă au fost scrise pentru el, pentru Einstein: „Gândirile ce-au fost a lui curioasă naştere / Sclipesc, precum un meteor ce-aleargă-n lumine, / Făcându-se una cu eterna lumină, pe sine”. Mă tem pentru el. Pe 14 martie.

1. *Das Lied von der Glocke*, poem publicat în 1798 de Johann Christoph Friedrich von Schiller (1759 – 1805). Johann Wolfgang von Goethe (1749 – 1832) a scris un epilog al poemului, la scurt timp după moartea lui Schiller, pentru a fi citit la finalul unui spect. uol comemorativ organizat în onoarea celui din urmă.

curând, atinge memorabila vârstă de şaptezeci şi şase de ani. Este atât de fragil. Din ce în ce mai slăbit…

Aproape nevăzător cum este, Gödel priveşte intens de jur-împrejurul camerei de lucru a lui Einstein, fluturându-şi braţele ca nişte aripi ale unui păsăroi costeliv.

— N-o să mai vadă niciodată locul acesta. Nici locul acesta n-o să-l mai vadă pe el niciodată. „Îndoaie-te că stelele-s văpaie, / Îndoaie-te de soarele ceresc, / De însuşi adevărul sfânt te-ndoaie, / Dar nu te îndoi că te iubesc.”[53]

Şi Gödel se reazemă de perete, cuprins de disperare. Continuă:

— Ce voi face cu viaţa mea? Ce vei face cu a dumitale?

Ai vreun vis? Care-i visul dumitale?

— Am avut un vis, îi spune Mimi, visul de a studia muzica la Londra cu sora mea. La Academia Regală de

53 W. Shakespeare, Hamlet, actul II, scena II (traducere de Leon Levițchi și Dan Dutescu, în Opere complete, vol. V, București, Editura Univers, 1986, p. 358).

Muzică. Dar familia noastră nu are banii necesari ca să ne plătească taxele de şcolarizare şi cheltuielile de acolo. Aşa că visul nos –, >»

tru s-a spulberat.

— Mă întristează foarte mult să aud asta, zice Gödel. Dar ai curaj. Poate că Domnul Atotputernic îţi va veni în ajutor.

— Mi-aş dori să pot crede aşa ceva.

— Cu cât mă gândesc mai mult la limbaj, zice Gödel, cu atât mai mult mă uimeşte faptul că oamenii reuşesc să se înţeleagă vreodată unii pe alţii. Dar la speranţă să nu renunţi – simţi cât de frig este?

— Simt.

— Avem acest lucru în comun. Vai! – „Vârstanăcrită şi tinereţea[54] nu pot vieţui împreună” – ştii cine a scris asta?

— Shakespeare, presupun.

— De fapt, autorul e necunoscut, zice Gödel. „Tinereţea-i plină de plăcere, / Bătrâneţea, plină doar de griji; / Tinereţea, ca o dimineaţă de vară, / Bătrâneţea, precum vremea de iarnă; / Tinereţea, cu avântul verii, / Bătrâneţea, cu pustiul iernii” – şi-i zâmbeşte lui Mimi. „Crede în tot ce-i misterios şi magic”. Şi nu-l uita pe Goethe: „Magia înseamnă să crezi în tine însuţi; dacă poţi face asta, poţi face orice altceva”. Cum bine zice Albert: „Cel mai frumos lucru pe care putem să-l trăim este cel misterios. E sursa întregii arte autentice şi a ştiinţei”. Să nu uiţi, domnişoară.

La mijlocul lunii martie, *Frau* Dukas le telefonează Isabelle! şi lui Mimi la reşedinţa lor închiriată. Zice:

Îi

— Doctor Einstein vă roagă să veniţi să-l vizitaţi – în vocea ei, se simt ecourile tulburării. Doreşte ca dumneavoastră, amândouă, să-i cântaţi *Sonata pentru Pian şi Vioară în mi minor*, K.304, de Mozart. Va fi de faţă şi Kurt Gödel.

54c uprinzând poeme atribuite lui Shakespeare. Acesta însă aproape sigur nu a fost scris de el.

Isabella şi Mimi sosesc pe strada Mercer şi descoperă că *Frau* Dukas este mult mai veselă decât păruse când vorbiseră cu ea la telefon.

Albert se declară încântat să le revadă. Zice:

— Uitaţi… Un englez, fizician de la Princeton, mi-a trimis asta pentru aniversarea de şaptezeci şi şase de ani.

Cadoul este o drăcie, care constă dintr-o tijă lungă de un metru şi jumătate. La un capăt, are ataşată o mică sferă de plastic, străpunsă de un tub. La capătul tubului, se află o mingiucă.

— Aceasta-i o machetă care demonstrează principiul echivalenţei, zice Albert. Sfoara cu mingea este prinsă de un resort.

Resortul trage şi trage de minge – întruna. Uitaţi-vă, nu reuşește să învingă forţa gravitaţiei, care trage de minge.

Împinge tija în sus, şi sfera mai-mai să ajungă la plafon.

— Când îi dau drumul să cadă, forţa de gravitaţie dispare. Şi-acum, mingea intră în tub. Atenţie!

Lasă drăcia să cadă până atinge podeaua. Mingea se cuibăreşte cuminte în tub.

— Aşa, *presto*, zice Albert, şi râde, iar ceilalţi râd împreună cu el. Ţineţi minte… V-am povestit că tatăl meu, acum vreo şaptezeci de ani, mi-a dat o busolă magnetică. Totul mi se trage de la busola de atunci.

— Oricât ai fi răsucit-o încoace şi-ncolo ca s-o zăpăceşti, zice Mimi, ca să-i faci acul să arate măcar o dată în altă direcţie. Dar el, acul, se încăpăţâna de fiecare dată, se sucea şi arăta iar şi iar nordul magnetic. Demonstra că există ceva, dincolo de tot şi toate, ceva ce este ascuns în univers.

— Da. Da. Haide, ieşi, îi şopteam, zice Albert. Unde şi de ce te ascunzi?

Isabella şi Mimi se uită la el cu nişte ochi în care se citeşte dragostea. Au mai auzit povestea cu busola. Iar

Mimi, de bună seamă, a învăţat-o chiar pe dinafară.

Amândouă sunt cuprinse de un sentiment acut al bucuriei pentru că Mimi are pregătit, în cutia ei de vioară, cadoul cu totul aparte, pe care l-au cumpărat special pentru el. Au de gând să i-l ofere după ce-i cântă piesa de Mozart.

— Şi-acum, zice Albert, să trecem la Mozart… Isabella, Mimi, ajutaţi-mă să cobor. *Frau* Dukas, unde-i Gödel?

— E pe drum încoace, zice *Frau* Dukas.

Isabella şi Mimi îl susţin, fiecare de câte un braţ, şi-l ajută să parcurgă drumul pe scări în jos, până la camera de muzică.

Frau Dukas îi deschide uşa lui Gödel.

— A, Kurt, zice Albert. Semizeul meu pe picioroange. Şi cel mai mare logician, după Aristotel.

— Nu poţi dovedi asta, se încruntă Gödel.

— Tocmai am dictat o scrisoare adresată Posterităţii, anunţă Albert. Johanna, te rog, fii amabilă şi ne-o citeşte.

Fantova îşi frunzăreşte blocnotesul de stenografa şi citeşte scrisoarea cu voce tare:

— „Dragă Posteritate, dacă tot nu te-ai făcut mai dreaptă, mai paşnică şi, în general, mai raţională decât suntem noi. Sau am fost. Păi, atunci, dracu’ să te ia. După ce, cu tot respectul, mi-am exprimat această dorinţă pioasă, sunt. Ori am fost. Al tău, Albert Einstein”.

În camera de muzică, Isabella şi Mimi cântă, pentru Albert, *Sonata pentru Pian şi Vioară în mi minor*, K.304, de Mozart.

Albert aclamă:

— Bravo, bravo, bravo!!

— Vă mulţumim, zice Mimi. Avem o mică surpriză pentru dumneavoastră.

— Isabella şi Mimi, zice Albert. Înainte să mă surprindeţi… încă o dată, vă rog ceva. În tot acest timp de când ne bucurăm toţi trei de o prietenie atât de iubitoare, niciuna dintre voi nu mi-a spus vreodată pe nume – Albert.

Aşa că vă rog: spuneţi-mi Albert.

Cele două surori îi zâmbesc, privindu-l direct în ochi, iar Albert le zâmbeşte lor, privindu-le direct în ochi pe amândouă.

Fetele îi întind împreună un pacheţel prins cu panglici.

— Pentru Albert al nostru cel drag, zice Mimi. Este un obiect produs de firma britanică J.M. Glauser & Fiii.

— Un model Mark 4, zice Isabella, cu capacitatea de a prinde bule de aer într-o carcasă dublă, înainte să fie umplută cu lichid.

— Adică este o maşinărie britanică de făcut bule de aer? – întreabă Albert.

Surorile râd. Mimi îl informează:

— Instrumente similare au fost utilizate în expediţia pe muntele Everest, din 1922[55].

— Şi iarăşi, în 1924, completează Isabella. Acesta de aici e ceva mai modern.

Albert desface pachetul, care conţine o busolă prismatică model Glauser Mark 4, nou-nouţă.

— Această creaţie minunată o voi numi chiar aşa: „Isabella şi Mimi”.

La început de aprilie, *Frau* Dukas le telefonează celor două surori.

O problemă de familie îi cere să-şi petreacă noaptea la New York, în Manhattan, şi nu în casa de pe strada Mercer, la Princeton. Johanna Fantova lipseşte şi ea din oraş. Ar vrea Isabella şi Mimi să aibă grijă de doctor Einstein, timp de douăzeci şi patru de ore?

Fetele acceptă cu bucurie.

Îi pregătesc de mâncare *fettuccine*, pe care i le

---

55 O expediție britanică a fost prima care a încercat să escaladeze masivul Everest până la vârf, utilizând oxigen îmbuteliat. Cea din 1924 a dat naștere unei dileme: cei doi alpiniști au dat asaltul final asupra piscului, dar au dispărut în nori și nu s-au mai întors. Oficial, prima expediție care a reușit să atingă vârful a fost cea din 1953, a neozeelandezului Sir Edmund Hillary (1919-2008) și a șerpașului nepalez Tenzing Norgay (1914-1986).

servesc, aşa cum le cere el, cu ulei de măsline.

Mai târziu, îl bagă în pat, aşezându-i capul cu blândeţe pe pernă.

Împreună, stau de veghe de-o parte şi de alta a patului. Numai clinchetul de la oră fixă al pendulei şi oftaturile pe care le scoate Albert din când în când tulbură tăcerea.

Doctorii descoperă că Albert a suferit o sângerare internă, consecinţă a unui anevrism aortic abdominal.

Spun, aceiaşi doctori, că un chirurg bun i-ar putea repara fără probleme aorta.

— Vreau să mor când aleg eu, zice Albert. E de prost-gust să-ţi prelungeşti viaţa în mod artificial. Ce treabă aveam de făcut, am făcut-o. E momentul să mor. Vreau să fac şi asta cu eleganţă.

Albert moare în ziua de 18 aprilie 1955, la ora unu şi un sfert noaptea, la Spitalul de la Princeton, în vârstă de şaptezeci şi şase de ani.

Preşedintele Eisenhower spune că: „Niciun alt om nu a contribuit la fel de mult la extinderea pe scară largă a cunoaşterii din secolul XX. Şi totuşi, niciun alt om nu a dovedit mai multă modestie în felul în care s-a folosit de puterea cunoaşterii, nici nu a fost mai convins de faptul că puterea 289

"All the News That's Fit to Print"

The New York Times.

LATE CITY EDITION

NEW YORK, TUESDAY, APRIL 19, 1955

FIVE CENTS

TRANSPORT PANEL URGES FREER REIN FOR COMPETITION

Dr. Albert Einstein Dies in Sleep at 76; World Mourns Loss of Great Scientist

TRUMAN ASKS U. S. TO TAKE THREATS TO PEACE TO U. N.

Jordan and Israel Set Up Jerusalem Security Zone

REBUFFS TO REDS AND NEHRU BRING BANDUNG DISCORD

HUNGARIANS NAME HEGEDUS PREMIER

REBELS OPEN FIRE ON VIETNAM FORCE

lipsită de înţelepciune este mortală. Tuturor celor

care trăiesc în era nucleară, Albert Einstein le-a oferit un exemplu în privinţa puterii pe care i-o dă individului capacitatea de creaţie într-o societate liberă”.

Pentru Isabella şi Mimi, primăvara din New Jersey, pe care o petrec la Beaufort Park, este pe cât de frumoasă, pe atât de tristă.

Pierderea lui Albert li se pare de-a dreptul insuportabilă.

Îşi prind în pioneze, pe pereţii dormitorului, fotografii cu el din ziare şi reviste.

Isabella exersează fără întrerupere piese de Mozart.

Mimi îşi petrece timpul scriind la cartea ei, *Doctor Albert Einstein*, şi citind orice lucrare de-a lui de care poate face rost.

Investeşte bani într-o maşină de scris portabilă, marca Smith-Corona Skyriter, inclusiv într-un Curs de Dactilografie de Zece Zile, tot de la Smith-Corona, pe discuri de gramofon de lungă durată. Isabella se alătură şi ea instructajului şi o ajută pe Mimi cu dactilografiatul.

Le pare rău că nu pot să-i arate paginile şi celui pe care-l au ca subiect.

Viitorul celor două surori nu arată deloc bine.

Au aflat că nu există bani suficienţi care să le acopere taxele de şcolarizare impuse de Academia Regală de Muzică, nici costurile de călătorie şi cele de cazare şi masă.

— >

Abătute, se întorc la Beaufort Park să înfrunte anii de nesiguranţă care le stau înainte.

Miercuri, pe 22 iunie, poştaşul vine cu o scrisoare pentru Isabella şi Mimi. Plicul conţine o invitaţie din partea lui Kurt Gödel, care le cere să-l însoţească la film. Iar filmul ales de Gödel este *Doamna şi vagabondul*, de Walt Disney.

Alături de invitaţia lui Gödel, se află o scrisoare adresată fetelor, pe care scrie: „Personal şi confidenţial”.

Către: D-ra Mimi Beaufort şi D-ra Isabella Beaufort De la: Dr. Otto Nathan, avocat, executor testamentar pentru averea decedatului doctor Albert Einstein

Co-executor: D-ra Helen Dukas în chestiunea moştenirii lui Albert Einstein.

Sunt împuternicit să vă informez că doctor Albert Einstein, de la Princeton, New Jersey, în prezent decedat, a dorit ca niciun fel de consideraţii de ordin financiar, sub nicio formă, să nu vă împiedice de a efectua studii la Academia Regală de Muzică, situată pe Şoseaua Marylebone, Londra NW1, Regatul Unit al Marii Britanii.

Firma pe care o reprezint a primit instrucţiuni să vă plătească integral taxele de şcolarizare şi costurile de călătorie şi cazare, pe care le presupun respectivele studii. Doctor Einstein a dorit să ştiţi acest lucru şi s-a exprimat astfel, cu propriile sale vorbe: „Vă doresc tot ce este mai bun în vieţile voastre. Dumnezeu să vegheze asupra voastră. Sper să pot face şi eu acelaşi lucru, cine ştie pe unde în univers. Voi face tot posibilul”.

Plicul mai conţine, în plus, şi o fotografie alb-negru.

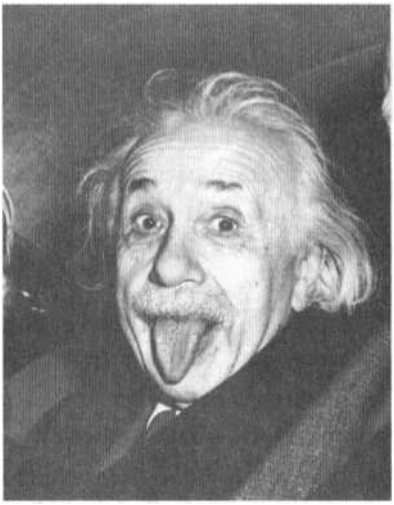

Pe fotografie, scrie:
„Pentru Isabella şi Mimi Beaufort.
Alo? Albert Einstein la telefon”.
Credite fotografice
Einstein şi Helen Dukas, la un concert la Marea Sinagogă din Berlin, în 1930 (Bettmann / Getty Images)
La vârsta de doi ani – cam atât aveam (Universal Historical
Archive / Getty Images)
Gimnaziul Luitpold (Granger)
Aarau (Art Collection 3 / Alamy)
Fotografia preferată a Mariei (CPA Media-Pictures from History *I* Granger)
Mileva (Granger / Alamy)
Heinrich Friedrich Weber (Biblioteca ETH – Zürich)
Marcel Grossmann (Biblioteca ETH – Zürich)
Berna (Paul Popper *I* Popperfoto *I* Getty Images)
Alfred Kleiner (Biblioteca ETH – Zürich)
Cu Hendrik Lorentz (Paul Ehrenfest)
Cea dintâi Conferinţă Solvay (Couprie *I* Hulton Archive / Getty Images)
Marie Curie (Colecţia Hulton-Deutsch / Corbis / Getty Images) Paul Langevin (Keys to ne-F rance *I* Gamma-Keystone / Getty Images)

Albert şi iubita sa Elsa (Biblioteca Congresului Statelor Unite ale Americii / Getty Images)

(*stânga*) Max Planck (Debschitz-Kunowski / Ullsteinbild / Getty Images)

112 (*dreapta*) Walther Nernst (Ullstein Bild / Getty Images)

120 Sarajevo (Imagino / Getty Images)

133 (*de la stânga la dreapta*) Tete, Mileva şi Hans Albert (Granger / Alamy)

136 Intrarea în Marea Sală de Conferinţe (Andrea Praefcke)

149 Elsa şi Albert, 2 iunie 1919 (Bettmann *I* Getty Images)

150 *The New York Times*, 10 noiembrie, 16 noiembrie şi 3 decembrie 1919

155 Chaïm Weizmann (Bettmann / Getty Images)

174 Palestina, 1922 (Prin amabilitatea Arhivelor Albert Einstein, Universitatea Ebraică din Ierusalim)

176 Alocuţiunea de acceptare a Premiului Nobel, Göteborg, 11 iulie 1923

(Arhiva Bibliotecii din Göteborg)

189 Helen (Bettmann / Getty Images)

190 La Marele Canion (Prin amabilitatea Arhivelor Albert Einstein, Universitatea Ebraică din Ierusalim)

191 (*sus*) Indieni *hopi* (Prin amabilitatea Arhivelor Albert Einstein, Universitatea Ebraică din Ierusalim)

191 (*jos*) Charlie Chaplin (Imagino / Getty Images)

197 (*jos*) Cutremurul de la Los Angeles, 10 martie 1933 (Bettmann *I* Getty Images)

205 Cu Winston Churchill (Time Life Pictures / Getty Images)

206 La *Royal Albert Hall* (Imagino / Getty Images)

216 O creatură a rutinei (Alan Richards / Camera Press)

218 Cu Leo Szilard (The March of Time / The Life Picture Collection / Getty Images)

232 Gandhi redactând un text la *Birla House* din

Mumbai, august 1942 (Kanu Ghandi)

233 Kurt Gödel (Alfred Eisenstaedt / LIFE Picture Collection / Getty Images)

248 Johanna (Biblioteca Universităţii Princeton)

259 Marian Anderson (Metronome / Getty Images)

265 Ambarcaţiunea *Tiner* (Ann Ronan Pictures / Print Collector / Getty Images)

290 Colaj de fotografii ale lui Albert Einstein (*de la stânga la dreapt*a'. Universal Historical Archive / Getty Images; Photo 12

UIG / Getty Images; Ullstein bild *I* Getty Images; Granger / Alamy; Bettmann *I* Getty Images; Paul Feam *I* Alamy; Universal Historical Archive / Getty Images; Corbis *I* Getty Images; Pictures from History / Granger)

292 Albert Einstein (Bettmann / Getty Images)

Sursele textelor

Au fost întreprinse toate eforturile pentru identificarea deţinătorilor de drepturi şi obţinerea permisiunii acestora de a reproduce materialele supuse legislaţiei cu privire la drepturile de proprietate intelectuală. Editorul îşi cere scuze pentru orice greşeli sau omisiuni vor fi apărut în carte şi-şi afirmă recunoştinţa pentru orice notificare cu privire la corecturile necesare ce urmează a fi cuprinse în viitoarele retipăriri sau ediţii noi ale cărţii de faţă.

Le mulţumim celor de mai jos pentru permisiunea pe care ne-au acordat-o de a reproduce materiale ce fac obiectul *copyrightul**Tv*.

Extrase din volumul *Born-Einstein Letters*, *1916 – 1955* (*Scrisori Born-Einstein, 1916 – 1955* – autori Albert Einstein şi Max Born, Macmillan, 1971); pasajele au fost reproduse cu permisiunea editorului Macmillan Publishers Ltd.

Un fragment dintr-o scrisoare adresată de Arnold Sommerfeld lui Hendrik Antoon Lorentz pe 24 aprilie 1912, publicată în volumul MJ. Kein (editor), *Paul Ehrenfest*: *The Making of a Teoretical Physicist* (*Paul*

Ehrenfest. Crearea unui fizician teoretic – Elsevier Science, 1970, p. 185).

Un fragment din poemul *St. Francis Einstein of the Daffodils* (*Sfântul Francisc Einstein al narcisel*ori, de William Carlos Williams, din volumul *The Collected Poems* (*Operepoetice complete*}, I, *1909 – 1939*, copyright © 11938 by New Directions Publishing Corp., retipărit cu permisiunea companiilor Carcaner Press Limited şi New Directions Publishing Corp.

O scrisoare a lui Bertrand Russell către *Lady* Colette Malleson, din 10 august 1918, publicată în volumul *Bertrand Russell Autobiography* (*Autobiografia lui Bertrand Russell*) – ed. I, Routledge, 1975, p. 30, copyright © 22009 The Bertrand Russell Peace Foundation Ltd. Toate drepturile rezervate. Reprodus cu permisiunea agenţiei Taylor & Francis Books UK şi a Fundaţiei pentru Pace Bertrand Russell.

Un fragment din poemul *The Hollow Men* (*Oamenii găunoşi*), de T.S. Eliot, din volumul de *Collected Poems by T.S. Eliot, 190*9 *– 1962* (*Operepoetice complete ale lui T.S. Eliot, 1909 – 1962*) – Faber and Faber Ltd., copyright © 11936 by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company). Copyright © reînnoit în 1964 de Thomas Steams Eliot. Reprodus cu permisiunea companiilor Faber and Faber Ltd. şi Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. Toate drepturile rezervate.

Un fragment din volumul *Selected Essays of William Carlos Williams* (*Eseuri alese de William Carlos Williams*), copyright © by William Carlos Williams. Retipărit cu permisiunea companiei New Directions Publishing Corp.

Versuri din scenariul filmului *Sabrina*, de Billy Wilder şi Samuel L. Taylor, Paramount Pictures, 1954.

1. Elizabeth, ducesă de Bavaria (1876 – 1965), soţia regelui Albert I al belgienilor până la moartea lui, în 1934.

1. Sau *sephardim*, sunt evreii originari din Spania, care au fost siliţi de Inchiziţie, în anul 1492, să părăsească Peninsula Iberică dacă refuzau să se convertească la

catolicism.

1. Această „situaţie punctată” de Albert în scrisoarea către Mileva, deşi absurdă, când este redată în româneşte, se bazează pe faptul că.

1. Cartea *Leviticul* din Vechiul Testament descrie ritualul prin care un ţap era împovărat cu toate păcatele unei comunităţi umane şi alungat în sălbăticie pentru ca oamenii să scape de păcate.

1. Comintern, abrevierea denumirii în limba engleză a Internaţionalei Comuniste sau Internaţionalei III, organizaţie la nivel mondial.

2. *Crabbed Age and Youth*, poem de douăsprezece versuri, publicat în antologia *The Passionate Pilgrim* (*Pelerinulpătimaş*) din 1599, 284